

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**Психологічні та педагогічні
проблеми професійної освіти
та патріотичного виховання
персоналу системи МВС України**

Тези доповідей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Харків, 5 квітня 2019 р.)

Харків 2019

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення Харківського національного університету
внутрішніх справ від 31.01.2019 № 13*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти
П86 та патріотичного виховання персоналу системи МВС України :
тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 квіт. 2019 р.) /
МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків,
2019. — 312 с.

У збірнику близько 100 авторів з різних регіонів України
розглянули актуальні питання професійної освіти та патріотичного
виховання персоналу системи МВС України, особливу увагу
приділили проблемам соціально-психологічного забезпечення
правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Дано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної
роботи в правоохоронних органах.

УДК [159.9:378:351.74](477)

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначними
коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих
фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

*Електронна копія збірника безоплатно розміщується
у відкритому доступі на сайті Харківського національного
університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі
«Видавнича діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій,
семінарів тощо», а також у репозитарії ХНУВС
(<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).*

ЗМІСТ

Сокурєнко В. В.

Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх офіцерів поліції у Харківському національному університеті внутрішніх справ	13
--	----

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

Требін М. П.

Національно-патріотичне виховання персоналу правоохоронних структур в умовах євроінтеграції	16
--	----

Федорєнко О. І.

Напрями, методи та форми національно-патріотичного виховання курсантів і студентів у закладі вищої освіти МВС України.....	19
--	----

Мошенський О. С.

Про співвідношення патріотизму та націоналізму	22
--	----

Топольницька Г. Ю.

Психолого-педагогічні засади формування патріотичної самосвідомості у курсантів-прикордонників	23
---	----

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Балабанова Л. М.

Роль особистісної компетентності у професійній підготовці рятувальників	26
--	----

Ганаба С. О.

Аксіологічний потенціал історичної освіти у процесах українського державотворення	29
--	----

Кісіль З. Р.

Особливості підготовки поліцейських кадрів: міжнародний досвід.....	32
--	----

Кучерявий А. О.

Проблемні запитання як засіб вивчення теми
«Основні положення теорії виховання» у процесі
педагогічної підготовки майбутніх офіцерів..... 37

Савіщенко В. М.

Педагогічне розмаїття форм навчання: правовий аспект..... 40

Саппа М. М.

Погляди колишнього директора департаменту поліції
Росії О. О. Лопухіна на майбутнє поліції та її воєнізацію 46

Супрун Д. М.

Актуальні підходи в контексті проблеми розвитку
інноваційного (перетворювального) потенціалу
особистості психолога 50

Бобро Н. В.

Соціальний капітал як інструмент професійної
підготовки майбутніх офіцерів поліції 53

Вайда Т. С.

Удосконалення гуманістичної підготовки працівників
національної поліції України як умова забезпечення
дотримання прав людини у правоохоронній діяльності 56

Василенко В. А., Кисіленко А. В.

Формування професійної дискусивно-полемічної комунікації.... 61

Великий В. М.

Корпоративні очікування слухачів курсів первинної
професійної підготовки поліцейських 64

Дияк В. В.

Законодавче забезпечення професійної підготовки
курсантів і слухачів Національної академії Державної
прикордонної служби України 67

Доценко В. В.

Використання коучінгових технологій
у підготовці працівників поліції..... 69

Заболотна Ю. В., Найда В. О.

Особливості участі курсантів (слухачів) ЗВО
системи МВС України в суспільному житті 72

Клименко І. В.

Формування антикорупційної культури працівника
поліції в процесі професійної підготовки 74

Макогончук Н. В.

Основні методи формування громадянської
компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників
у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу... 77

Мілорадова Н. Е.

Програма професійно-психологічного забезпечення
професіогенезу слідчих органів досудового
розслідування Національної поліції України 80

Монастирський В. М.

Психолого-педагогічні аспекти формування готовності
курсантів військових навчальних підрозділів ЗВО
до професійної діяльності 82

Пономаренко Я. С.

Психолого-педагогічні передумови формування
готовності поліцейських до інноваційної діяльності..... 87

Совва С. М.

До проблеми формування професійної спрямованості
в майбутніх офіцерів-прикордонників 90

Теслик Н. М.

Досвід апробації бінарної технології викладання
психологічних наук студентам-правознавцям 91

Тушко К. Ю.

Професійна взаємодія майбутніх
офіцерів-прикордонників як педагогічна проблема 94

Филипська В. І.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів методом
групової дискусії на заняттях з англійської мови 95

Червоний П. Д.

Музей Харківського національного університету
внутрішніх справ – осередок освіти й виховання 98

Дубова Г. В.

Гендерний підхід у процесі професійної підготовки
майбутніх поліцейських 102

Кудрявцева Г. І.

Закордонний досвід підготовки працівників поліції
до професійної діяльності 104

Шевченко Т. В.

Щодо окремих питань діяльності патрульної поліції
в умовах ускладнення оперативної обстановки 107

Малькова М. О.

Гендерні особливості сімейних цінностей майбутніх
правоохоронців 109

Сашуріна О. Ю.

Досвід психотренінгових методів підготовки курсантів
ЗВО МВС України (на прикладі вправи «розплутай мотузку») ... 113

СЕКЦІЯ 3

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Бандурка О. М.

Поліція діалогу: правове забезпечення її створення
та діяльності 116

Барко В. І., Остапович В. П., Барко В. В.

Емоційний інтелект і ефективність діяльності
поліцейських менеджерів 121

Євдокімова О. О.

Психологічний аспект поліцейської реформи 125

Землянська О. В.

Особливості мотивації злочинної поведінки особистості 129

Віденєв І. О.

Адаптація як чинник професійного розвитку
працівників правоохоронних органів 132

Грищенко М. В.

Чинники корупційної поведінки працівників
Державної кримінально-виконавчої служби України 135

Ларіонов С. О., Мацегора Я. В.

Перспективи сертифікації практичних психологів
сектору безпеки і оборони 138

Джагунов Г. В.

Забезпечення публічної безпеки:
соціально-психологічні чинники 143

Московченко В. В.

Складові життєстійкості 145

Платковська О. В.

Конфліктна поведінка працівників поліції:
гендерний аспект 148

Харченко С. В.

Основні напрямки збереження та розвитку здібностей
соціального інтелекту у працівників правоохоронних органів .. 152

Швець Д. В.

Надійність працівника поліції як детермінанта
його професійності 155

Шевцов С. О.

Компоненти професійного спілкування працівників
експертної служби МВС України 158

Шиліна А. А.

Схильність до девіантної поведінки як чинник,
що впливає на професійну ідентичність юнаків 161

Шумовецька С. П.

Професійна культура офіцера-прикордонника
як передумова його ефективної професійної діяльності 164

Бабенко О. О.

Особливості розуміння суті психологічного впливу
на особу слідчими слідчих підрозділів МВС України 166

Волуйко О. М.

Психологічна готовність працівників поліції
до інновацій у професійній діяльності 168

Герасименко О. А.

Особливості гендерної ідентичності засуджених
до ув'язнення жінок та її модель 171

Євтушок В. А., Кримська Є. В.

Причини застосування гендерного підходу
до інститутів сектору безпеки 174

Єпішко І. С.

Захист честі поліцейського в зарубіжних системах..... 176

Колос А. Ю.

Умови підвищення ефективності управлінської
діяльності військового керівника 178

Кріпак Д. О.

Психологічні особливості проведення обшуку..... 181

П'янківська Л. В.

Копінг-стратегії поведінки поліцейського 184

Чабань А. В.

Основні проблеми професійного становлення
жінки – офіцера ДСНС 187

Шевченко В. В.

Професійно-психологічна компетентність
військовослужбовців Національної гвардії України
та її психологічні особливості 189

Шевченко Г. А.

Особливості професійної соціалізації патрульного
поліцейського з урахуванням регіональних умов
діяльності..... 191

Варяниця А. А.

Причини виникнення алкогольної залежності 194

СЕКЦІЯ 4
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ
ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Александров Ю. В.

Особливості опановуючої поведінки солдатів
строкової служби на різних етапах несення служби 197

Заборовський В. В.

Щодо питань морально-психологічного забезпечення
підрозділів і частин збройних сил при веденні
бойових дій 200

Ковальчук О. П.

Заходи і втручання для допомоги
при бойовій психічній травмі 202

Кожушко А. Р., Макаренко П. В.

Психосоціальні фактори стресу працівників
МВС України..... 205

Колесніченко О. С.

Модель бойової психологічної травматизації
військовослужбовців Національної гвардії України 208

Мацегора Я. В.

Особливості копінг-стратегій у військовослужбовців
Національної гвардії України 213

Юр'єва Н. В.

Визначення адаптаційних особливостей
у військовослужбовців-жінок підрозділів
Національної гвардії України 219

Байда М. С.

Адиктивна поведінка військовослужбовців
в умовах військової служби та її розповсюдженість 221

Бальва А. Ф., Глибова К. В.

Педагогічні особливості підвищення емоційної
стійкості працівників поліції у професійній діяльності 223

Боровик М. О.

Характеристика засобів відновлення фізичної
витривалості майбутніх офіцерів Національної
поліції України 226

Білевич Н. О.

Гендерні особливості синдрому емоційного вигорання
у професійній діяльності поліцейських 229

Єсін Р. В., Зайчук О. Д.

Особливості психологічної декомпресії для відновлення боєздатності військовослужбовців танкових підрозділів	233
---	-----

Кравцов Д. Р.

Аналіз теоретичних досліджень поняття «стресостійкість»	236
--	-----

Кудар К. В.

Психодіагностичне обстеження правоохоронців МВС України після несення службових обов'язків у нетипових умовах	238
---	-----

СЕКЦІЯ 5

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ**

Большакова А. М., Радько О. В.

Професійний відбір як забезпечення психологічного благополуччя особистості фахівців служби інкасації	242
---	-----

Гарькавець С. О.

До проблеми формування соціально-нормативних установок особистості правоохоронця.....	244
--	-----

Краснов В. В.

Формування особистості правоохоронця в умовах протидії руйнівному інформаційному впливу	247
--	-----

Борисюк О. М.

Емпіричне дослідження особистісних властивостей майбутніх офіцерів Національної поліції України	249
--	-----

Греса Н. В.

Специфіка адаптивних можливостей особистості в контексті психологічної ресурсності поліцейських на різних етапах професійного становлення	252
---	-----

Котелюх М. О., Комзюк М. А., Смола Р. М.

Проблемні питання розвитку моральної складової професіоналізму поліцейського.....	256
--	-----

Макарова О. П.

Теоретичні погляди вітчизняних науковців на вивчення
професійної ідентичності 259

Задорожна М. В.

Актуальні питання формування особистості
майбутнього дільничного офіцера поліції
в освітньому процесі закладу освіти МВС 263

Маравська К. І.

Вивчення професійних моральних якостей курсантів
закладів вищої освіти МВС України 265

Сорокіна Г. М., Краснова Н. В.

Розвиток комунікативних здібностей майбутніх
правоохоронців у процесі вивчення іноземної мови 270

Софієва Х. Р.

Деякі підходи до побудови структурної моделі
професійно важливих якостей працівників служби порятунку
особливого ризику МНС Азербайджану 273

Твердохлебова Н. Є.

Дослідження мотивів організаційної поведінки
правоохоронців на етапі фахової підготовки 276

СЕКЦІЯ 6

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Тюріна В. О., Бондзік Д. М.

Газлайтинг як форма психологічного насильства в сім'ї 279

Луценко О. Л., Штриголь Д. В., Міхановська Н. Г.

Психологічні наслідки домашнього насильства
на адресу дітей: природа порушень і стійкості 282

Макарова О. П., Радіонова Л. О.

Проблема булінгу в сучасному суспільстві 285

Процик Л. С., Сидоренко О. Ю.

Психолого-педагогічна профілактика насильства
в учнівському середовищі 288

Ярема Н. Ю., Пампура І. І.

Психолого-педагогічні особливості
індивідуально-профілактичної роботи працівників
підрозділів ювенальної превенції з дітьми 291

Ворона С. В.

Феномен агресивної поведінки в підлітковому віці 294

Колдашов А. О.

Правові аспекти допиту дитини 296

Ларіонова І. Т.

Професійна компетентність шкільного офіцера поліції
як юридична та психологічна проблема 299

Мамедова Е. Г.

Основні теорії виникнення домашнього насильства 301

Романенко Є. С.

Психологічні особливості проведення допиту
неповнолітньої особи, яка має процесуальний
статус потерпілої..... 304

Горелкова Ю. М.

Сучасний стан українського законодавства
щодо запобігання домашньому насильству..... 307

Шутко Д. О.

Встановлення психологічного контакту
з неповнолітніми допитуваними 309

УДК [159.9:378:351.74](477)

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;*

 <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Підготовка поліцейських в Україні характеризується наближенням вітчизняних стандартів освіти до вимог, які існують у державах – членах учасниках Європейського Союзу. Харківський національний університет внутрішніх справ не перебуває осторонь цих процесів, займає активну позицію в реформуванні та вдосконаленні процесу підготовки персоналу для органів Національної поліції України.

Процес реформування – це процес руху вперед, якісних змін, запровадження нового, вдосконалення вже наявного досвіду. Такий процес завжди складний, оскільки вимагає сучасних та принципово нових рішень. Цей процес відбувається і в нашому університеті.

За рік, що минув від попередньої конференції, відбулось багато важливих подій, які пов'язані з підготовкою майбутніх офіцерів поліції.

Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29 січня 2018 року № 51 затверджено Концепцію запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських і встановлено рівні професійної освіти: базовий, початковий, бакалаврський та магістерський рівні вищої освіти у підготовці поліцейських. Натеper в університеті здійснюється підготовка поліцейських за всіма рівнями. У межах реформування відомчої освіти та запровадження зазначеної Концепції, курсанти які навчаються за спеціальністю «Правоохоронна діяльність», в цьому році візьмуть участь у пілотному проєкті і протягом одного року будуть проходити службу в патрульній поліції та одночасно продовжуватимуть навчання в університеті за заочною формою. Необхідність таких новацій пояснив заступник голови Національної поліції України генерал поліції третього рангу Ігор Клименко на зустрічі з курсантами університету.

Важливим напрямком психологічної діяльності університету є участь його науково-педагогічного складу в запровадженні ідей гендерної рівності, забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у закладах освіти сектору безпеки і оборони.

Колектив університету тісно співпрацює з представниками уряду України, зокрема з урядовою уповноваженою з питань гендерної

політики доктором юридичних наук, професором К. Б. Левченко та заступником міністра внутрішніх справ Тетяною Ковальчук. За їхньої підтримки науково-педагогічні працівники університету брали участь у розробці й рецензуванні інформаційної та навчально-методичної продукції з гендерних питань, зокрема в розробці інформаційно-навчального посібника «Жінки. Мир. Безпека» для фахівців сектору безпеки і оборони. Визнаючи високий рівень підготовки наших науково-педагогічних працівників, їх активно залучають не тільки до участі у проектах і тренінгах гендерного спрямування, а і до їх проведення із працівниками Національної поліції України. За минулий рік науково-педагогічним складом університету було взято участь більш ніж у 10 таких заходах.

На жаль, у державі зберігається напружена ситуація, що пов'язана із проведенням операції Об'єднаних сил на східному кордоні нашої країни. Це посилює психологічну напругу серед населення та підвищує екстремальність професійної діяльності поліцейських. Для здійснення корекції негативних психічних станів поліцейських, забезпечення їх реадптації та реабілітації науково-педагогічний склад університету бере активну участь у розробці нормативно-правових документів, які регламентують психологічне супроводження, медико-психологічну реабілітацію та адаптацію персоналу правоохоронних органів та військових формувань МВС після перебування у зоні проведення операції Об'єднаних сил.

В університеті існує потужна наукова школа з юридичної психології. Міністерство внутрішніх справ України залучає наших науковців до проведення психологічних досліджень з розробки професіограм поліцейських різних підрозділів (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції), психологічних портретів злочинців, здійснення судово-психологічних експертиз тощо.

Підготовка курсантів за спеціальністю «Психологія» здійснюється з 1994 року, з дня заснування університету, тобто вже 25 років. За цей час підготовлено більше 700 фахівців-психологів, які працюють за фахом у відділеннях психологічного забезпечення Головних управлінь Національної поліції в усіх областях України, надаючи кваліфіковану психологічну допомогу поліцейським. Незважаючи на необхідність і надзвичайно важливу роль психолога у правоохоронній діяльності, необхідність підготовки цих фахівців у певні періоди вважалася другорядною. У цьому році знову поновлено набір курсантів за спеціальністю «Психологія», що підкреслює її перспективність.

Реформування Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України триває. Потребують вирішення проблеми, пов'язані з:

- визначенням місця та ролі психологічної служби у професійній діяльності поліцейських, затвердженням відповідного Положення про психологічну службу в поліції;

- уведенням посади психолога в Національній поліції та підвищенням його статусу як фахівця, який забезпечує безпеку, захист, підтримку та надає психологічну допомогу поліцейським у несенні служби;

- посиленням психологічної складової у підготовці курсантів до професійної діяльності;

- налагодженням взаємодії правоохоронних органів із сім'єю, навчальними закладами, молодіжними та громадськими організаціями;

- розробкою методичних рекомендацій для поліцейських щодо їх психологічної підготовки до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах;

- проведенням наукових дисертаційних досліджень у галузі вікової, педагогічної та юридичної психології щодо вивчення механізмів попередження злочинності в молодіжному середовищі для підвищення ефективності підготовки поліцейських до професійної діяльності.

Саме на пошук шляхів вирішення цих проблем професійної освіти і підготовки кадрів для Національної поліції спрямована робота конференції.

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 37.01:351.74

Михайло Петрович ТРЕБІН,

завідувач кафедри соціології та політології

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
доктор філософських наук, професор;*

 <https://orcid.org/0000-0002-1328-9865>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Виокремлено три групи проблем у сфері національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур та визначено основні напрями удосконалення національно-патріотичного виховання в умовах євроінтеграції.

Світова історія, досвід європейських країн переконливо доводять, що серед духовних якостей сучасного персоналу правоохоронних структур патріотизм займає домінуюче положення, а їхня беззавітна любов до своєї Батьківщини, держави, народу, його історичних досягнень лежить в основі ефективної діяльності правоохоронних структур. Для України національно-патріотичне виховання має особливе значення у зв'язку з трагічними подіями останніх років: анексією Автономної Республіки Крим, ООС на Донбасі, «гібридною» війною, яку веде проти України РФ [1].

Аналіз сучасної ситуації в правоохоронних органах дозволив виділити низку проблем у сфері національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур. В цілях визначення найефективніших шляхів їх вирішення уявляється доцільним ці проблеми класифікувати по трьох групах: 1) проблеми, пов'язані з недостатньою розробкою концептуальних основ сучасної теорії українського патріотизму; 2) проблеми, обумовлені практикою функціонування державної системи національно-патріотичного виховання, загальним рівнем і змістом патріотичної свідомості громадян України; 3) проблеми, що є слідством недосконалості системи виховної роботи в правоохоронних структурах.

Серед проблем першої групи особливої уваги заслуговують ті, які носять світоглядний, методологічний характер і безпосередньо впливають на визначення цілей, задач, принципів і напрямів національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур, на творче

розуміння патріотизму як духовного суспільного феномена і формування національно-патріотичних якостей особистості [2, с. 508–509]. Які ж це проблеми? По-перше, проблема органічного з'єднання в сучасному українському патріотизмі традицій, ідей, цінностей патріотизму, пануючих на різних етапах української історії [3, с. 23–27]: персоніфікований, особистий патріотизм, заснований на особистій відданості своєму князю, дружині, роду, племені; релігійний патріотизм з моменту прийняття християнства на Русі, становлення інших конфесій на території України [4, с. 194–195]; державний патріотизм, що став формуватися з моменту національно-визвольної війни 1648–1657 рр. і знайшов віддзеркалення в працях Д. Донцова, В. Липінського, М. Грушевського, В. Вінніченка; ліберально-демократичний патріотизм Н. Костомарова, П. Куліша, В. Антоновича, М. Драгоманова та інших представників Кирило-Мефодіївського товариства, що вимагав становлення правової, прогресивної, гуманної держави, захищав гідність і свободи особистості, виключав національне пригноблення. По-друге, проблема зведення патріотизму як онтологічно укрій складного, суперечливого соціокультурного явища, як багатозначної структури до достатньо ясної і досяжної духовної конструкції, яка вступає у взаємодію з внутрішнім світом особистості в процесі соціалізації і цілеспрямованого національно-патріотичного виховання. По-третє, проблема вибору такого зразка (парадигми) представлення патріотизму в теорії і практики виховної роботи, який найбільшою мірою сприятиме вихованню українського патріота ХХІ ст. Через мінімізацію етнічного, класового, конфесійного, політико-ідеологічного в українській державній патріотичній ідеї вона не стає ущемленою, а, навпаки, виходить на якісно новий рівень трактування і розуміння, особливо в умовах євроінтеграції.

До проблем другої групи відносяться загальнодержавні, загальнокультурні і загальноосвітні проблеми формування сучасного українського громадянина-патріота. Серед проблем даної групи на перший план виходять наступні: по-перше, неузгодженість діяльності органів державної влади, наукових і освітніх установ, громадських і релігійних організацій щодо розв'язання комплексу проблем національно-патріотичного виховання; по-друге, слабка, неефективна нормативно-правова база національно-патріотичного виховання громадян України; по-третє, застаріле навчально-методичне забезпечення національно-патріотичного виховання, відсутність нових освітніх технологій і рекомендацій в цій галузі; по-четверте, кризові явища, що зберігаються, в суспільній, масовій свідомості населення сучасної України, багато в чому обумовлені формальним, не обґрунтованим з наукових, системних позицій переходом до абсолютно інших цінностей життя, проникненням в життя суспільства політичної

апатії й індивідуалізму, стратегії особистого успіху і дуже прагматичного ставлення до Вітчизни, держави, її структур.

Третя група проблем національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур безпосередньо пов'язана з якістю і характером функціонування системи виховної роботи в правоохоронних органах. По-перше, проблема взаємної адаптації системи державного національно-патріотичного виховання і практики виховної роботи в МВС України. По-друге, проблема створення єдиного «виховного поля», до якого поряд з керівниками усіх ланок МВС треба долучити державні інститути, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, громадські та релігійні об'єднання тощо. По-третє, проблема підвищення ефективності національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур, а це залежить від двох основних чинників: стану об'єктивних і суб'єктивних умов і їх урахування в процесі виховної діяльності; внутрішньої злагодженості, організованості основних компонентів у системі національно-патріотичного виховання. При визначенні основних напрямів корінного поліпшення національно-патріотичного виховання в умовах євроінтеграції слід враховувати необхідність подолання деформованих і негативних сторін національно-патріотичного виховання як соціально значущої діяльності, що відчуває дію самих різних, зокрема вельми несприятливих і навіть протидіючих, чинників. Важливе значення в національно-патріотичному вихованні персоналу правоохоронних структур в умовах євроінтеграції, на наш погляд, мають: формування історичної пам'яті, роз'яснення історичного зв'язку поколінь, показ досягнень співвітчизників у галузі світової культури, науки і мистецтва; прищеплення любові і дбайливого ставлення до рідної мови; залучення до народних традицій і ритуалів; глибоке вивчення природних, географічних, демографічних, соціальних, політичних, геополітичних, правових та інших особливостей української держави [5, с. 398–404]; роз'яснення сенсу і змісту основних державних символів України – її герба, прапора і гімну; вивчення славетних сторінок історії України, ратних подвигів її народу; пошана до історії і національних традицій народів і народностей, що населяють Україну; вивчення славетної історії правоохоронних органів, а також героїчних дій окремих співробітників МВС України, особливо в період АТО та ООС; участь в різних формах соціально значущій діяльності та ін.

Список бібліографічних посилань

1. Требін М. П. Україна перед воєнними викликами сучасності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. Вип. 4 (23). С. 246–251.

2. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.

3. Формування патріотичних якостей особистості військового керівника у період навчання у вищих військових навчальних закладах : монографія / за заг. ред. П. В. Квіткіна. Харків : Інжек, 2015. 208 с.

4. Основи релігієзнавства : підручник для працівників Національної поліції України / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, М. П. Требін та ін. ; за ред. В. С. Бліхара. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2017. 504 с.

5. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2013. 440 с.

Отримано 19.02.2019

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;*

 <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

НАПРЯМИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто питання, пов'язані із національно-патріотичним вихованням курсантів та студентів. Показано можливості виховної роботи при здійсненні патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції. Розкрито зміст, напрями, методи і форми роботи із студентською молоддю у закладі вищої освіти МВС України.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру

та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді.

В основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею, як консолідуючий чинник розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

Національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку по захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій.

Національно-патріотичне виховання *спрямоване* на формування і розвиток особистості громадянина-патріота держави, що характеризується самостійністю мислення, моральними якостями, почуттям громадянського обов'язку, проявом почуття любові до Батьківщини, рідного краю, мові, звичаїв і традицій свого народу, толерантним ставленням до інших народів та культур, шанування національних святих і символів, повагою до Конституції, правовим основам держави.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання курсантів та студентів є:

Духовно-моральний напрям передбачає формування морально стійкої особистості, яка має такі моральні якості, як чесність, сумлінність, відповідальність, повага до старших, мужність, любов до Батьківщини і свого народу; повагу до родини, батьків, сімейних традицій; формування соціальної активності, спрямованої на служіння інтересам держави; формування ціннісного ставлення до отримання професії як життєвої необхідності, головному способу досягнення успіху в житті і професії та ін.

Культурно-історичний напрям передбачає виховання потреби в оволодінні і збереженні національної культури, традицій і звичаїв; формування розуміння місця та ролі свого народу і країни у розвитку світової культури; залучення курсантів, слухачів та студентів до участі у програмах, проектах громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання молоді; організація відзначення національних календарно-тематичних, релігійних і державних свят; формування почуття національної гідності, національної самосвідомості, здатності взаємодіяти та ефективно спілкуватися з людьми інших культур, мов і релігій.

Громадсько-правовий напрям передбачає вивчення основ державності України, знання її Конституції, Гімну, державної символіки,

прав і обов'язків громадянина України; формування глибокого розуміння громадянського обов'язку, ціннісного ставлення до національних інтересів України, її суверенітету і цілісності; правове навчання і виховання курсантів, студентів і слухачів, формування культури правових відносин, прагнення дотримуватись у поведінці законів і правових норм; виховання готовності у професійній діяльності враховувати не тільки особисті, а й суспільні та державні інтереси.

Військово-патріотичний напрям передбачає: вивчення військової історії України, а також Харкова і Харківської області, історичних подій та пам'ятних дат, які суттєво вплинули на становлення та розвиток нашої держави; збереження військових традицій та традицій, які існують в правоохоронних органах; налагодження співпраці з військовими формуваннями України, об'єднаннями учасників бойових дій на Сході України, АТО, як мотивація готовності оберігати честь і славу України, обороняти її свободу і незалежність; формування позитивного іміджу працівника поліції, готовності до сумлінного виконання професійного обов'язку; формування у студентів поваги до правоохоронних органів.

З метою реалізації національно-патріотичного виховання використовують такі *методи і форми* роботи із студентською молоддю у межах освітнього процесу закладу вищої освіти:

- словесні (бесіди, розповіді, лекції, семінари, робота з книгою та періодичною пресою, написання рефератів на статті, обговорення та ін.);
- наглядні (ілюстрації, демонстрації, презентації, відеоперегляд, екскурсії, оформлення тематичних листівок та ін.);
- практичні (метод вправ, метод прикладів, змагання, командно-штабні навчання, тактичні навчання та ін.);
- інтерактивні (зустрічі-діалоги, диспути, дискусії, творчі конкурси, організація та проведення тематичних свят, ігри, тематичні виставки, конференції, «круглі столи», зустрічі з видатними людьми);
- методи психологічного впливу на особистість: переконання, навіювання, власного прикладу.

Досягнення цілей національно-патріотичного виховання можливе лише за умов цілеспрямованої, систематичної і організованої роботи з формування у молоді покоління патріотичних ідей та переконань.

Отримано 04.03.2019

УДК 37.035.4

Олександр Семенович МОШЕНСЬКИЙ,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат філософських наук, доцент;

 <https://orcid.org/0000-0002-5171-0112>

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА НАЦІОНАЛІЗМУ

Проаналізовано зміст понять патріотизму та націоналізму. Зазначено співвідношення понять патріотизму та націоналізму.

В сучасних реаліях українського життя багато хто ставить перед собою питання: «А як, власне, співвідносяться між собою поняття патріотизму та націоналізму?». Хтось намагається ідентифікувати себе: «Хто я є – патріот чи націоналіст?». Одні їх отожднюють, інші вважають, що вони є протилежними. На нашу думку, як перше, так і друге уявлення є однобокими і не відбивають всієї глибини і суперечливості цих понять, багатогранності їх взаємодії.

Патріотизм, на нашу думку, є більше морально-етичною категорією, яка виражає ставлення громадянина до власної держави. Він виявляється у любові до своєї батьківщини, культури, мови, історії, у готовності поставити свої особисті інтереси на службу суспільному благу.

Патріотизм – це також і певний принцип політичної свідомості і поведінки, який проголошує: «Держава понад усе». Для патріота найголовнішою цінністю є держава, а все решта, у тому числі й нація, це лише засоби розбудови держави. Для патріота базовими цінностями є такі поняття, як: територіальна цілісність, державні символи, міжнародний авторитет.

Патріот не надає надто великого значення національності чи віросповіданню своїх співвітчизників, для нього головне, що вони – громадяни його країни, що вони її люблять і багато роблять для її процвітання. Він ставить їх вище за будь-яких іноземців, навіть тих, що однієї національності з ним. Патріот пишається своєю державою, цінить її самобутність і унікальність. Намагається бачити позитивне навіть у негативних суспільних явищах, має оптимістичний погляд на майбутнє своєї країни.

В основі націоналізму лежить поняття нації. Нація – це історична спільнота людей, об'єднаних однією територією, економікою, мовою, особливостями культури і менталітету.

Націоналізм – це політична доктрина, яка проголошує націю найвищою цінністю, ставлячи її навіть вище держави. У відносинах з державною владою націоналісти завжди відстоюють інтереси національної спільноти. Розбудову держави вони розглядають як засіб утвердження

нації, для них головним є національне, а не державне будівництво. Для нації територія має велике значення, але лише та, яка може бути контрольованою та національно культивованою. Тому, наприклад, багато хто з українських націоналістів пропонують відмовитися від територій Криму та Донбасу, вважаючи, що вони ніколи не були й не будуть національно асимільованими. Не менш важливою за територію є для націоналістів єдність способу життя і цінностей, єдність релігії і мови.

Внаслідок своїх радикальних проявів націоналізм часто асоціюється з етнічною, релігійною і культурною нетерпимістю. Це є не зовсім правильним. Радикалізм націоналізму знаходиться у прямій залежності від того, наскільки повно забезпечені в державі можливості саме національного будівництва. Якщо говорити про Україну, то український національний екстремізм є наслідком і відповіддю на російський національний шовінізм. Крім того, Україна знаходиться в процесі інтенсивного будівництва національної держави, який тривалий час штучно стримувався різного роду внутрішніми і зовнішніми чинниками і це неминуче призводить до певних тимчасових «перегинів».

Крайні форми прояву націоналізму в історії часто призводили до насильства і страждань. В більшості країн, як, власне і в Україні, радикальний націоналізм визнається суспільно небезпечним явищем, а розпалювання міжнаціональної ворожнечі суворо карається законом.

Таким чином, між патріотизмом і націоналізмом існує дуже тонка грань, вони мають багато спільного, але не є ідентичними. Патріот любить свою державу, націоналіст – свій народ. Націоналізм і патріотизм це дві сторони однієї медалі, яка може перевертатися під тиском економічного зубожіння, національного приниження тощо.

Отримано 22.02.2019

УДК 351.746.1

Галина Юрївна ТОПОЛЬНИЦЬКА,

*старший викладач кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У КУРСАНТІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Враховуючи суспільно-політичну обстановку в державі, на сьогоднішній день є актуальним створення системної та цілеспрямованої діяльності освітніх закладів щодо формування у молодого покоління ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення. Якість виконання службових обов'язків та результати діяльності офіцерів-прикордонників безпосередньо позначаються на національній безпеці держави, українського суспільства, забезпечення законних інтересів громадян, що перетинають державний кордон. Справжня моральна культура прикордонника ґрунтується на глибокій ідейній переконаності, любові до Батьківщини, службовому обов'язку, громадській відповідальності та морально-етичних знаннях.

Національно-патріотичне виховання сучасної української молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини.

Одним із найважливіших завдань теорії і практики в Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького є патріотичне виховання. Важливим чинником у національно-патріотичному вихованні є формування патріотичної самосвідомості, яка проявляється у ставленні особистості до своєї нації, зацікавленні і повазі до історії українського народу, його традицій та звичаїв, шанобливому ставленні до національної спадщини народу, прагненні примножити його славу історію та традиції [1].

На долю сучасного молодого покоління випала історична місія – відстоювання незалежності, демократичних прав і свобод, збройний захист кордонів незалежної України, яка має посісти гідне місце серед цивілізованих держав світу.

Системоутворюючі поняття «нація», «національна культура», «національна духовність», «національна ідея» багато в чому визначають сутність, зміст завдання, мету, форми і методи навчання та виховання [3].

Одним із важливих шляхів реалізації концепції національно-патріотичного виховання курсантів-прикордонників є формування в них науково-теоретичних і методичних засад:

- здійснення заходів щодо розширення фактографічної бази історичних подій, публікація розсекречених архівних документів, видання історичної науково-популярної літератури, довідкових матеріалів про здобутки України за роки незалежності, книг національно-патріотичної спрямованості;

- збагачення естетичного досвіду шляхом продовження національно-культурних традицій регіону, міста, відомства;

- розроблення та впровадження програм національно-патріотичного виховання молоді в закладах освіти;

- проведення наукових конференцій, семінарів з проблем національно-патріотичного виховання молоді;

- систематичне відвідування пам'яток історії та фортифікаційної архітектури України;

- підвищення професійної кваліфікації науково-педагогічних кадрів.

Творчо відроджуючи вітчизняні виховні традиції, викладачі повинні успішно використовувати ідеї, принципи, засоби козацької педагогіки з метою поліпшення героїко-патріотичного виховання, формування високої шляхетності, політичної культури, сили волі і сили духу, відчуття володаря становища, усвідомлення прав і обов'язків перед Батьківщиною, відповідальності перед рідним народом [2]. Традиції українського козацтва пробуджуватимуть любов до героїчного, переконуватимуть у тому, що за будь-яких історичних часів в житті завжди є місце для подвигів, вірного служіння українському народу.

Важливе місце у змісті патріотичного виховання посідає формування культури міжетнічного та міжнаціонального спілкування. Високий рівень культури міжетнічних і міжнаціональних відносин передбачає рівність і співробітництво всіх народів, їх гармонію, орієнтує людину і суспільство на злагоду, взаємодію, взаємодопомогу, партнерство, діалог та толерантність [4].

Одними із найважливіших завдань формування національної самосвідомості курсантів-прикордонників є: сприяння розвитку політичної культури, почуття патріотизму, етнонаціональної свідомості, застосування історичних знань для аналізу процесів і явищ життя суспільства, знання досвіду уроків минулого та використання історичних надбань у практичній діяльності майбутнього офіцера-прикордонника.

Список бібліографічних посилань

1. Васянович Г. П. Мета, завдання та принципи патріотичного виховання студентської молоді // *Вибрані твори : зб. наук. пр. : в 5 т. Львів : Сполом, 2010. С 424–431.*
2. Головінський І. Національна свідомість як рушійна сила державотворення. Психологічна інтерпретація. Київ, 2004. 234 с.
3. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.
4. Калакура Я. Історична пам'ять як чинник самоідентифікації українців. *Українознавство*. 2004. Ч. 3–4. С. 206–210.

Отримано 26.02.2019

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 159.98

Любов Матвійвна БАЛАБАНОВА,

професор кафедри психології діяльності

в особливих умовах соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків),

доктор психологічних наук, професор

РОЛЬ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ РЯТУВАЛЬНИКІВ

Розглянуті питання необхідності впровадження в освітній простір компетентнісного підходу до підготовки фахівців. Показана важливість формування особистісної компетентності майбутніх рятувальників, яку пов'язують зі здоров'язберігаючими навичками, здатністю до адаптації та саморегуляції.

Компетентнісному підходу в сучасній фаховій підготовці приділяється значна увага. Поняття компетентності є досить широким і включає в себе не тільки професійні знання, навички і вміння, але і власну спрямованість, інтереси тощо. До ключових компетенцій зазвичай відносять такі, як: освітню, ціннісно-сенсову, загальнокультурну, інформаційну, комунікативну, особистісно-професійну та ін. [1].

Особистісно-професійна компетентність є однією з важливих для досягнення нової якості освітнього результату і потребує дослідження її змісту, структури та критеріїв. На думку О. Пермякова, особистісно-професійна компетентність має вигляд сфери, ядром якої є особистісна компетентність, а зовнішньою оболонкою – професійна [2]. Особистісну компетентність зазвичай визначають як здатність особистості до володіння засобами та прийомами самовираження, саморозвитку та протистояння професійним деформаціям. До складових особистісної компетенції відносять: чітку професійну мотивацію, задоволеність процесом діяльності, розуміння власної місії, наявність позитивного емоційного настрою, володіння прийомами особистісного саморозвитку, самовираження, саморегуляції тощо [3].

Професійна підготовка в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має характерну специфіку, яка полягає в необхідності підпорядкування навчального процесу вимогам службової діяльності.

Така специфіка навчання ставить досить складні та суперечливі завдання перед навчально-виховним процесом. На наш погляд, вирішення завдань професійної підготовки курсантів вимагає зосередження психолого-педагогічного впливу навколо процесу формування саме особистісної компетентності курсанта. Особистісну компетенцію пов'язують не тільки з поведінковими характеристиками, але і з здоров'я зберігаючими навичками. Динамічність сучасного життя висуває особливі вимоги до здатності людини бути адекватною цим змінам. Тому сучасний фахівець повинен бути мобільною, гнучкою та динамічною людиною. Це означає необхідність підвищення її адаптаційних можливостей та здатності до саморегуляції, як складових особистісної компетентності.

Феномен "саморегуляція" став предметом пильної уваги багатьох дослідників, які вивчають феномен особистісної компетентності. Широке визначення саморегуляції, на думку К. А. Абульханової-Славської, пов'язане з розумінням регулювання діяльності самим індивідом.

З метою вивчення особливостей стилів саморегуляції у майбутніх рятувальників нами було проведено емпіричне дослідження за методикою Моросанової у майбутніх рятувальників, що навчаються на першому та випускному курсах НУЦЗУ.

Аналізуючи результати вивчення особливостей саморегуляції у досліджуваних, нами було встановлено достовірні відмінності (за Т-критерієм Стьюдента) лише за трьома шкалами опитувальника: планування ($6,8 \pm 2,7$ бали у першокурсників та $7,4 \pm 2,5$ у випускників); моделювання (відповідно $5,2 \pm 2,6$ та $6,7 \pm 2,1$ бали) та програмування (відповідно $5,7 \pm 2,3$ та $6,6 \pm 2,1$ бали). Аналіз стильових особливостей саморегуляції у першокурсників за всіма базовими шкалами виявив середні показники. Близько до високих результатів були отримані результати за шкалами: планування та гнучкість, що може свідчити про намагання респондентів навчитися плануванню діяльності, вибудовувати реалістичні та деталізовані плани, та самостійно висувати цілі діяльності. За шкалою самостійності отримані невисокі результати, що можливо свідчить про тенденцію до залежності першокурсників від чужої думки. Щодо шкали планування, то більш ніж половина респондентів (53,2 %) мають високий рівень за цією шкалою. Майже половина курсантів здатні самостійно моделювати своє професійне майбутнє, мають адекватну самооцінку, сформованість та стійкість суб'єктивних критеріїв оцінки результатів.

Разом з тим десь третина першокурсників має низький рівень саморегуляції, що свідчить про їх схильність до імпульсивної або шаблонно-регламентованої дії. Без індивідуальної корекційної програми у таких курсантів з часом можуть проявлятися ознаки професійної

деструкції, відсутність стійких професійних мотивів та розчарування в професії.

У випускників високий рівень саморегуляції спостерігається за шкалами: планування (63,6 %), моделювання (55,4 %), оцінювання результатів (49,3 %) та гнучкість (53,9 %). Отримані результати можуть вказувати на більшу зосередженість респондентів цієї групи на своєму професійному майбутньому. Більшість випускників вже добре вміють вибудовувати свої цілі, готові адекватно оцінювати свою поведінку, здатні реагувати на те, що відбувається навколо. Деяка частина випускників (19,5 %) має низький рівень саморегуляції, що свідчить про зниження їх компенсаторних властивостей при дії у несприятливих, для досягнення поставленої мети, умовах, у порівнянні з респондентами з високим рівнем регуляції.

Таким чином, особистісна компетентність – це володіння прийомami особистісного самовизначення й саморозвитку, здатністю до саморегуляції та адаптації, готовність до роботи в ситуації раптового ускладнення, здатність вирішувати питання, що необхідні для досягнення професійних та життєвих цілей.

Наведені дані свідчать про необхідність реорганізації освітнього простору в закладах вищої освіти з урахуванням нових вимог до особистості фахівця та впровадження в професійну підготовку рятувальників технологій, що сприяють розвитку навичок саморегуляції, адаптації та формуванню їх особистісної компетентності та професійного потенціалу.

Список бібліографічних посилань

1. Зимова І. А. Ключові компетенції – нова парадигма результату освіти. *Вища освіта сьогодні*. 2003. № 5. С. 35–41.
2. Пермяков О. Е. Методологические подходы к моделированию личностно-профессиональной компетентности специалиста в контексте формирования государственных образовательных стандартов нового поколения. *Известия Томского политехнического университета*. 2007. № 1. С. 275–281.
3. Дуднева Ю. Е. Компетентність керівника як основа формування його іміджу. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2490/1/Dudneva%20стаття.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

Отримано 25.02.2019

УДК 94:378

Світлана Олександрівна ГАНАБА,

*професор кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор філософських наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4373-7075>

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Акцентовано увагу на аксіологічному потенціалі історичної освіти у процесах державотворення. Саме історія сприяє вихованню якостей, які необхідні українському суспільству у процесі державотворення. Вона постає не лише як згадка про минуле, а як відродження й пробудження духу української спільноти. Молоде покоління має позитивно сприймати свою історію, виховуючись на прикладах героїчного минулого, яких українська історія має безліч. Такий підхід дозволяє молоді зрозуміти, що вони належать до сильного, самобутнього, талановитого, мужнього й працьовитого народу.

В українському суспільстві, що переживає радикальну трансформацію суспільно-духовних цінностей та веде пошук шляхів розвитку, проблеми державотворення набули гостроти та актуальності. Подолати негаразди й виклики, що постали перед українським суспільством може лише сильна духом нація, яка здатна демонструвати національну гідність тих, хто ідентифікує себе з нею. Сильною вона може стати за умови плекання морально-світоглядних цінностей, таких як: честь, гідність, здатність до самопожертви, справедливість, патріотизм тощо.

Зауважимо, що сучасні виклики та негаразди мають глибоке історичне коріння. Століття бездержавності супроводжувалися низкою внутрішніх протиріч, масових репресій, геноцидів й голодоморів проти українського народу. Їх результатом є не лише чисельні людські жертви, а й руйнація національної самосвідомості, нищення основних ознак українського етносу – мови, культури, історичної пам'яті тощо, тобто того, що гуртує народ у єдину спільноту. Тобто проблеми, з якими зустрілося сучасне українське суспільство, це проблеми усієї її історії. Їх нівелювання зумовлює те, що вони знову і знову у різних іпостасях виникають перед соціумом, спричиняючи все нові загрози й виклики у його подальшому розвитку.

Очевидно, що події минулого набувають своєї ціннісної вартості лише у контексті запитів сьогодення. Реконструкція минулого можлива й доцільна лише в інтересах сьогодення й майбутнього. Надбання історичного минулого мають бути спрямовані на подолання руйнації

духу. Саме історія сприяє вихованню якостей, які необхідні українському суспільству у процесі державотворення. Вона постає не лише як згадка про минуле, а як відродження й пробудження духу української спільноти. Розуміння соціальної значущості досвіду минулого у розв'язанні проблем сьогодення зумовлює підвищений інтерес до історії як навчальної дисципліни. Історична освіта не лише акумулює досвід попередніх поколінь та є сформованим і випробуваним історією способом донесення культурних ресурсів нащадкам, вона виступає також у ролі «агента майбутнього», оскільки формує наперед визначені особистісні якості індивіда, його знання, вміння, навички, впливає на розвиток особистісного світовідчуття, світобачення, світорозуміння, спонукає до пошуку сенсу власного буття. «Історична освіта досягає декілька цілей одночасно: вона тренує розум, виховує співчуття і дозволяє побачити багато злободенних проблем нашого часу в історичній перспективі», – вважає Дж. Тош [3, 56]. Призначення історії як навчальної дисципліни полягає у тому, що вона більш як будь-яка інша дає змогу учневі: зрозуміти й оцінити багатство й різноманітність світової історії; пізнати історичне коріння й сутність сьогодення та відрефлексувати, в якому світі бажано жити; набутти навичок самостійного мислення, критичного ставлення та аналізу різної, часом суперечливої інформації; розвинути в собі інтелектуальну чесність, принциповість, самостійність суджень, толерантність, громадянську мужність; побачити себе громадянином своєї держави, Європи, всього світу.

Зазначена обставина зумовлює орієнтацію освітньої системи на творення умов, які б сприяли становленню особистості, здатної протидіяти конфронтації та відчуженню й готової засівати у суспільстві зерна терпимості і взаєморозуміння. Ми вивчаємо історію, щоб виразніше бачити ситуації, в яких нам доводиться діяти. За свідченням Р. Дж. Колігвуда, історія може нам допомогти встановити діагноз наших моральних і політичних проблем, а також виробити науковий підхід до людських справ, який би навчив нас поводитися в різних ситуаціях так само вміло, як природничі науки з природою [1, с. 234].

Переосмислення історичної освіти у залежності від потреб сучасності актуалізує потребу позбутися низки стереотипів, які трактують українську історію як історію нещасного народу, який постійно залежить й знаходиться під впливом чієсь злої волі. Розуміння України як жертви, якій притаманні такі специфічні властивості як відсутність національної гідності, рабська звичка не вставати з колін, схильність до розбрату і братовбивчих конфліктів, на думку Л. Костенко, є фатальними для розвитку української спільноти. Такий підхід, на її думку, прищеплює й розвиває комплекс меншовартості й провінційності, загалом вимальовуючи непрезентабельний образ української історії [2, с. 457].

До того ж культивування образу знедоленого українського минулого не лише не дозволяє їй вирішити низку проблем, а й робить каталізатором їх у майбутньому. Молоде покоління має позитивно сприймати свою історію, виховуючись на прикладах героїчного минулого, яких українська історія має безліч. Такий підхід дозволяє молоді зрозуміти, що вони належать до сильного, самобутнього, талановитого, мужнього й працьовитого народу. У такий спосіб молоде покоління не лише отримує знання про минуле, а й сприймає вихованню гідних патріотів своєї Батьківщини. Ми не йдемо у Європу без нічого за душею, а з багатим культурним багажем, що може стати потужним потенціалом у подальшому розвитку.

Релевантним у подоланні сфальшованого образу є розвиток вміння критично осмислювати історичні факти, давати їм власну оцінку. Здатність до критичного переосмислення минулого сприятиме перетворенню суб'єктів навчання з піддатливих до маніпуляцій «споживачів» інформаційних ресурсів на особистість, яка свідомо обстоює власну позицію. Критично осмислювати минуле – це здатність поглянути на певну історичну позицію з різних точок зору. Важливим розуміється те, наскільки історична освіта прищеплює навички самостійного критичного мислення.

Отже, проблема консолідації суспільства набуває сьогодні особливого звучання у зв'язку з територіальними та соціокультурними особливостями розвитку українського суспільства. Ці особливості пов'язані з тим, що українська держава перебуває лише на початкових етапах державотворення. Тому релевантність історичних знань полягає в укоріненні людини у її національно-культурній традиції, що має перетворитися на духовне джерело сучасного й майбутнього розвитку. У минулому закладено потужний потенціал, який може виконувати як творчу, так і руйнівну роль. Історія може бути як предметом суперечки, так і предметом філософських й культурологічних роздумів про взаємовпливи культурних надбань. В цілому досвід минулого є найважливішим джерелом оздоровлення моральної атмосфери, духовного піднесення нації, запорукою формування нового психологічного клімату у суспільстві, розв'язання низки внутрішніх проблем тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії. Київ : Основи, 1996. 615 с.
2. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. Дві Русі / за заг. ред. Л. Івшиної. Київ : Факт, 2003. 457 с.
3. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка. М. : Весь мир, 2000. 308 с.

Отримано 11.02.2019

УДК 342.98:35.082.3:342.98

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,

декан факультету № 7

Львівського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КАДРІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Розкрито сутність синтезованої моделі тактики боротьби зі злочинністю та участі громадськості у цій діяльності Community Policing, яка є новою філософією діяльності поліції та застосовується поліцейськими багатьох країн. На основі аналізу зарубіжного досвіду підготовки поліцейських запропоновані актуальні напрями діяльності, спрямовані на реформування освітньої діяльності МВС України.

Освіті, ще з часів Сократа, Платона і Аристотеля, відводилася роль домінуючої детермінанти розвитку суспільства, якій притаманна соціальна функція – готувати освічених людей, спроможних покращувати якість життя. Тому питання первинної професійної підготовки, підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, післядипломної освіти персоналу для Національної поліції України є край актуальним

Проблема вдосконалення професійно-психологічної підготовки кадрів Національної поліції України є винятково актуальною, враховуючи як суспільно-значиму спрямованість на забезпечення законності й правопорядку, а також ризиконебезпечний і екстремальний характер їх діяльності, так і постійно зростаючий рівень складності умов і чинників, що супроводжують соціальні зміни. Високі вимоги, що пред'являються до рівня професіоналізму зазначених фахівців, потребують цілеспрямованого розвитку особистісних і професійних якостей, майстерного володіння системою теоретичних і прикладних знань, уміння застосовувати їх на практиці за будь-яких умов незалежно від специфіки їхньої діяльності.

З прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» розпочато якісно новий етап реформування МВС України. Результат запланованих реформ багато в чому залежить від якості професійного навчання поліцейських, готовності їх до несення служби в практичних підрозділах. Саме тому реформування системи Міністерства внутрішніх справ передбачає відповідні зміни в діяльності відомчих вищих навчальних закладів. На сучасному етапі розвитку Української держави постала об'єктивна необхідність перегляду значної кількості існуючих уявлень про завдання, форми і методи національної освіти взагалі і системи професійного навчання поліцейських, зокрема. У попередні періоди

історії порівняно повільна еволюція становлення людини, суспільства, виробництва зумовили відносну постійність структури і змісту освіти. Домінувала концепція освіти, згідно якої набуті людиною знання і вміння зберігали свою вартісну цінність упродовж всього її життя – «освіта на все життя». У наш час неперервна освіта є відповіддю на виклик, який кидає нам світ, де зміни відбуваються надто швидко, що спонукають необхідність змінити формулювання «освіта на все життя» на нове «освіта через усе життя».

Сучасна складність завдань, що вирішується Національною поліцією України (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»), насамперед у протидії злочинності, котра дедалі стає все поширенішою і небезпечнішою, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, винятково важкі умови, в яких ведеться ця робота, вимагають постійного зростання професіоналізму кадрів поліцейських, високого рівня наукового забезпечення процесів їх підготовки та практичної діяльності.

Практичний досвід дає підстави нам стверджувати про те, що до домінантних проблем відомчої освіти слід віднести: неякісний відбір абітурієнтів до вступу у ВНЗ МВС України, низький зворотній зв'язкою між комплектуючими підрозділами та закладами освіти, неготовність випускників до виконання покладених на них обов'язків, використання викладачами застарілих методів викладання тощо.

Реалії сьогодення дають підстави стверджувати про те, нині вкрай актуальним є питання вирішення питання пошуку шляхів покращення діяльності правоохоронних органів та якості підготовки поліцейських нової генерації. Очевидним є те, цей процес може бути успішним лише тоді, коли уся наукова спільнота долучиться до осмислення усіх проблем, які існують в системі МВС України та напрацюють рекомендації їх діяльності. Априорі, що вивчення зарубіжного досвіду сприятиме вирішенню таких важливих питань, як організація підготовки поліцейських, вектори державного управління у сфері забезпечення правопорядку та законності, захисту прав і свобод людини і громадянина.

В Законі України «Про Національну поліцію» зазначено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 6), що відповідає стандартам правоохоронної діяльності усіх провідних європейських країн. Європейський вибір України вимагає: змінити вектор діяльності правоохоронних органів з репресивно-каральної на обслуговуючу функцію; провести демілітаризацію; реалізовувати

політичну нейтральність (ст. 10); здійснювати свою діяльність у форматі відкритості і прозорості (ст. 9); взаємодіяти з населенням на засадах партнерства (принцип «community policing») (ст. 11) [1].

Реформа галузевої освіти у ВНЗ МВС України та функціонування національних поліцейських систем повинна, на нашу думку, відбуватися із врахуванням передового зарубіжного досвіду, позаяк, не зважаючи на відмінність у політичних, правових, культурних традиціях, менталітету, діяльність поліції в європейських країнах та США розв'язують ідентичні проблеми щодо надання поліцейських послуг у забезпеченні публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; сучасним викликам і загрозам, злочинам терористичного й транснаціонального характеру, нерідко об'єднуючи зусилля на міждержавному рівні

Слід наголосити увагу і на тому, що у провідних європейських країнах реформи поліцейської діяльності, зазвичай, здійснювалися в контексті реалізації адміністративної реформи державного управління. Тому, дослідження, запозичення зарубіжного досвіду, застосування єдиних уніфікованих стандартів поліцейської підготовки є вкрай необхідним для імплементації його у вітчизняний досвід.

Враховуючи різні мікро- і макросоціальні детермінанти в Європі сформувалися різні моделі підготовки поліцейської освіти, а саме:

- німецька, яка передбачає обов'язкове проходження практики й підвищення кваліфікації перед призначенням вищу посаду. Навчання поліцейського за німецькою моделлю підготовки на всіх трьох рівнях в загальному триває – 7,5 років;
- французька, яка у своїй концепції використовує централізований принцип управління освітою. Тривалість навчання – 4,5 років;
- британська, яка у своїй концепції використовує децентралізований принцип управління освітою. Цій системі притаманно надання поліцейському лише вузької спеціалізації.

Так, у країнах Євросоюзу підготовка поліцейських здійснюється на базі відомчих навчальних закладах трьох рівнів. На першому рівні поліцейські отримують знання із «загального, спеціалізованого та завершальних курсів», після чого складають іспити на заміщення вакантної посади молодшого складу поліції. Випускники першого рівня отримують атестат про середню поліцейську освіту. На другому рівні підготовка поліцейських провадиться у вищих школах поліції, по завершенні якої випускники отримують диплом про вищу поліцейську освіту, який надає їм право обіймати посади середнього складу поліції. На третьому рівні здійснюється підготовка старшого складу поліції в провідній поліцейській академії з видачою сертифіката про вищу поліцейську управлінську освіту.

Цікавим і слушним є досвід країн учасниць ЄС, а саме те, що в 11 з 27 країн випускники поліцейських закладів освіти першого і другого рівнів отримують освіту, що еквівалентна до відповідної освіти цивільних вишів. Позаяк, поліцейські заклади освіти усіх трьох рівнів держав ЄС інтегровані до Болонського процесу, тому всі випускники мають можливість обіймати посаду поліцейського не лише на батьківщині, але і, при бажанні у будь-якій країні Євросоюзу, а також займати посади в цивільних структурах своєї країни або іншої держави ЄС.

Високий професіоналізм працівників поліції країн ЄС досягається не лише завдяки якісній, професійній підготовці у фахових навчальних спеціалізованих закладах освіти. Так, поліцейський у Великобританії, Франції, Бельгії, Німеччині та інших країн повинен покращувати свій професійний рівень протягом усієї діяльності, позаяк, від того залежить його просування по ієрархічній драбині, присвоєння офіцерського чину, грошове утримання, пакет соціальних пільг і т. ін. Навчання у поліцейських закладах надають їм не лише специфічні знання та навички, а формують у поліцейського позитивну мотивацію по постійного самовдосконалення, у тому числі шляхом самоосвіти.

Поліцейські багатьох країн активно у практичній діяльності застосовують синтезовану модель тактики боротьби зі злочинністю та участі громадськості у цій діяльності – Community Policing, яка є новою філософією діяльності поліції. Модель Community Policing передбачає застосування принцип децентралізації структури поліції та перехід її діяльності на проактивну, що передбачає тісну співпрацю з населенням, що в свою чергу зміцнює корпоративний імідж поліції та рівень довіри населення до неї.

Основною відмінністю американської моделі підготовки поліцейського полягає у тому, що на посади поліцейських призначають осіб, які мають певний освітній ступінь. Освіта у відомчих навчальних закладах (поліцейські академії, коледжі, навчальні центри) не вважається дипломованою освітою, позаяк, передбачає лише надання спеціальної підготовки поліцейського за відповідним професійним фахом. Вищу ж освіту в США надають лише коледжі й університети, що не є складовою поліцейської системи (подібну модель сьогодні реалізовано в Грузії).

Слід зазначити, що для всіх проаналізованих нами освітніх систем підготовки поліцейських притаманно: по-перше, високий професійний рівень викладачів, інструкторів; по-друге, якісне методичне забезпечення прикладного спрямування; по-третє, раціональний підхід до вивчення дисциплін практичного спрямування, що унеможливило викладання курсантам предметів, які в нашій системі освітнього процесу відносять до нормативного блоку; по-четверте, створюються усі необхідні умови для засвоєння курсантами у стислі терміни знань та умінь (accomplishments

and skills); по-п'яте, застосування широкого спектру практичних (позааудиторних) форм (experiential learning); по-шосте, жорсткий контроль за рівнем засвоєння курсантами матеріалу; по-сьоме, підвищені вимоги до науково-педагогічних працівників, які обираються лише на конкурсній основі, з обов'язковим урахуванням наявності досвіду практичної діяльності, та його освітньо-кваліфікаційного рівня.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду підготовки поліцейських дає нам можливість запропонувати актуальні напрями діяльності, спрямовані на реформування освітньої діяльності МВС України, а саме:

1) науково обґрунтувати концепцію і стратегію модернізації системи професійного навчання поліцейських, а саме: первинної професійної підготовки; підготовки у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, післядипломної освіти, службової підготовки та законодавчо визначити суб'єктів цього реформування, внести зміни до чинного законодавства;

2) з метою формування, підготовки висококваліфікованих поліцейських, формування правоохоронної еліти на часі прийняття Закону України «Про реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки поліцейських»;

3) розробити і затвердити Концепцію формування та розвитку цілісної системи неперервної освіти поліцейських;

4) прийняття Закону України «Про відомчу систему професійного навчання поліцейських у ВНЗ МВС України» сприятиме застосуванню компетентнісного підходу в освітньому процесі у ВНЗ МВС України та удосконаленню системи управління освітньою та науковою діяльністю на галузевому й вузівському рівнях системи навчальних закладів МВС України.

5) сприяти розвитку ВНЗ МВС України щодо надання освітніх послуг із підготовки (базова освіта), перепідготовки (післядипломна освіта) та підвищення кваліфікації поліцейських;

6) розширити мережу інноваційно-технологічних центрів на базі науково-дослідних інститутів МВС України, які б безпосередньо займалися розробкою новітніх технологій підготовки поліцейських;

7) визначити загальнонаціональні стандарти якості освітнього та кадрового забезпечення системи професійної підготовки поліцейських, що мають встановити чіткий порядок ліцензування, атестації, акредитації усіх установ і закладів, які займаються професійним навчанням поліцейських;

8) МВС України здійснити низку наукових досліджень щодо розробки і впровадження «портретів якості» поліцейських в залежності від виду діяльності, структурного підрозділу, кола службових обов'язків з метою вдосконалення кваліфікаційних вимог до посад поліцейських;

9) активізувати процеси сертифікації Національної поліції України щодо надання освітянських послуг відповідно до вимог системи ISQ 9000;

10) сприяти розвитку наукових шкіл у відомчих навчальних закладах системи МВС України;

11) не допускати скорочення державного фінансування навчальних закладів різних рівнів навіть в умовах кризи, зокрема, наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 05.02.2019).

Отримано 11.02.2019

УДК 37.017.4:378.09

Андрій Олександрович КУЧЕРЯВИЙ,

професор кафедри військової психології та педагогіки

Військового інституту Київського національного

університету імені Тараса Шевченка,

доктор педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ЗАПИТАННЯ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ» У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Наведено та схарактеризовані запитання проблемного характеру, які адресуються курсантам вищого військового закладу освіти під час вивчення теми «Основні положення теорії виховання» навчальної дисципліни «Педагогіка та військове навчання». Обґрунтовано дидактичну цінність кожного з цих запитань щодо засвоєння змісту теми.

Педагогічна підготовка курсантів Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які навчаються за спеціальностями «Політологія» та «Психологія», відбувається у ході вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка та військове навчання». В межах цієї дисципліни розглядаються 9 тем, присвячених різним питанням історії педагогіки, дидактики та виховання, зокрема тема «Основні положення теорії виховання». Зміст зазначеної теми складається з таких питань:

1. Поняття виховання. Суб'єкт та об'єкт виховання.
2. Гармонійний розвиток особистості.
3. Рушійні сили процесу виховання.

4. Принципи виховної роботи.

5. Закономірності виховного процесу.

Щодо кожного з них нами підготовлені проблемні запитання до курсантів, що забезпечило активне сприйняття ними нового навчального матеріалу, створило підстави для системного розуміння теорії виховання, зокрема стосовно її місця в загальній теорії педагогіки та щодо використання в педагогічній роботі офіцера, а також сприяло рефлексії власного становлення курсантів як педагогів. Розглянемо окремі з цих запитань.

1. Які приклади сучасних виховних систем (держава, релігія, професія)?

Перевагами цього запитання є те, що у процесі відповіді курсанти ідентифікують окремі виховні системи за їх цільовим призначенням, суб'єктами й об'єктами виховання та його засобами, що дозволяє їм закріпити навчальний матеріал. Зокрема при визначенні виховної системи на рівні держави вони приводять приклад країн Євросоюзу, де метою виховання громадян є формування в них правової свідомості, при цьому суб'єктами виховання виступають державні інституції, а засобами виховання – засоби масової інформації та справедлива й некорупційна система судочинства.

2. Хто повинен створювати умови гармонійного розвитку особистості? Хто зацікавлений в тому, щоб всі люди були гармонійно розвинені?

Достоїнства цього запитання полягають у тому, що курсанти мають всебічно подивитися на процес гармонійного розвитку особистості на різних його етапах, а, виходячи із актуальних потреб розвитку людини в залежності від її віку, рівня освіченості, умов життєдіяльності тощо, визначати відповідні актуальні умови. При цьому, в ході обговорення курсанти дістаються висновку, що кожний суб'єкт виховання є зацікавлений в гармонійному розвитку особистості вихованця (наприклад, офіцер щодо солдат), адже він гарантує виховання моральних рис людини, створює передумови для запобігання її професійної деформації, забезпечує адаптивність людини до будь-яких умов проживання чи несення служби, є надійним фундаментом для подальшої виховної роботи тощо.

3. У чому полягають особливості виховання військовослужбовця, підготовленого до несення служби в умовах війни?

Відповідаючи на це запитання, курсанти мають посилатися на такий принцип виховної роботи, як «зв'язок виховання з життям або реальними умовами проходження служби», що забезпечує засвоєння ними теоретичного матеріалу. Крім того, вони мають уявити собі процес фахової підготовки військовослужбовця та запропонувати умови, які

дозволять підготувати військових фахівців до несення служби в умовах війни з точки зору сформованості в них особистісних рис та якостей. До таких умов курсанти відносять широке застосування активних методів навчання, зокрема ділових ігор, засобів імітаційного моделювання ситуацій бойового зіткнення, проведення спеціальних психологічних тренінгів, переважання групової форми роботи та ін.

4. Як виховують лідерів?

При відповіді на це запитання курсанти замислюються над особливостями виховання особистості в колективі й визначають умови формування в особистості саме лідерських рис. Для цього вони визначають кілька провідних рис лідера, зокрема комунікативні та організаційні здібності, моральний авторитет, рішучість, справедливість та ін., та зазначають ситуації, в яких ці риси повинні проявлятися та які можуть бути відтворені в процесі навчання.

5. Що дає повага до вихованця? Що спричиняють надмірні вимоги?

Це запитання зорієнтоване на аналіз курсантами власного життєвого та навчального досвіду під час несення служби у військовому закладі. Здійснений аналіз дозволяє встановити взаємозв'язок між різними стилями виховної роботи та наслідками, які вони мають. Серед висновків, до яких приходять курсанти, є й такі, що прояви поваги з боку суб'єкта виховної роботи до його вихованців мають позитивні наслідки, адже останні в такому випадку мають бажання до тісної комунікації та співпраці з ним, проте, наприклад, надмірні вимоги призводять до протилежних наслідків.

6. Якими можуть бути складові пропаганди?

Відповідаючи на це запитання, курсанти здійснюють оцінку пропаганди як засобу виховання та намагаються її уявити у вигляді системи послідовних заходів, спрямованих на формування свідомості людини.

7. Як формується мотив поведінки?

Це запитання має певну практичну значущість, адже після з'ясування факту, що саме мотив є рушійною силою поведінки людини, курсанти мають замислитися над умовами та засобами їх формування через вплив на внутрішній світ людини й формування поглядів, переконань, цінностей, потреб, установок, ставлень тощо.

8. Чи можливо змінити колектив?

Зазначене запитання є також практично значущим, адже у військових організаціях затребуваним напрямом виховної роботи є не лише індивідуальне, а й групове виховання, коли формується команда однодумців, людей, які здатні спільно працювати на загальний результат, відсталяючи на друге місце питання власних інтересів, потреб чи амбіцій. Курсанти мають схарактеризувати якості справжнього

військового колективу, окреслити актуальні недоліки їх навчальної групи та запропонувати шляхи забезпечення якісних змін.

9. Якими можуть бути цілі самовиховання?

Цінність цього запитання полягає в забезпеченні рефлексії курсантів як майбутніх офіцерів і, у тому числі, осіб, що виконуватимуть виховну функцію. В результаті, відповідаючи на це запитання, вони мають окреслити свою «Я»-концепцію та порівняти її із тим, що на сьогодні складає їхній «Я»-образ. Перспективи запитання щодо самовиховання полягають і у тому, що курсанти обговорюють не лише цілі самовиховання, а й відповідну програму роботи над собою.

Таким чином, використані нами проблемні запитання під час викладення теми «Основні положення теорії виховання» забезпечили системність розуміння курсантами виховних процесів, особливостей цілепокладання виховної роботи та шляхів досягнення цих цілей; проблемні запитання дозволили зв'язати педагогічну теорію з практикою виховної роботи у військових установах; використання проблемних запитань створило можливість для рефлексивної діяльності майбутніх офіцерів як суб'єктів виховної роботи.

Отримано 26.02.2019

УДК 159.922

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО,

декан юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ ФОРМ НАВЧАННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вдосконалення форм і методів навчання є одним із важливіших завдань розвитку освіти. Не дивлячись на те, що в дидактиці розроблено велику кількість класифікацій форм і методів навчання, в освітньому законодавстві чітко зафіксована певна кількість форм навчання, що обмежує педагогічні інновації.

Для сучасного суспільства освіта виступає могутнім фактором соціально-економічного, культурного, науково-технічного розвитку цивілізації. Значення освіти в умовах утвердження соціальної та правової держави, полягає в тому, щоб засобами різних форм та методів навчання підготувати молоде покоління до активної участі в житті держави, створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки адаптуватися до соціальних змін, а й оригінально мислити, реалізувати ідеї, визначати

шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість. Педагогічний процес відбувається у певних формах, ефективність яких повинна бути науково обґрунтована, так як саме від правильної форми організації навчання і виховання залежить якість, ефективність та рівень освіти в країні.

На осмислення питань способів організації навчання була спрямована увага багатьох учених-педагогів, дидактів. Дослідження, на які ми спираємось у власних наукових інтенціях, належать Е. Беллу, О. Василенко, В. Дяченку, І. Зязюну, Я. Коменському, А. Кузьмінському, Дж. Ланкастеру, І. Лернеру, Ю. Мальованому, І. Огороднікову, Й. Песталоцці, І. Подласому, Е. Паркхерсту, М. Скаткіну, С. Смиронову, Т. Сущенко, К. Ушинському, Г. Щукіну. Вони суттєво збагатили теорію та практику організації навчально-виховного процесу. Разом з цим аналіз наукової юридичної літератури з питань освіти засвідчує недостатню кількість досліджень, присвячених проблемі вдосконалення правових засад організації сучасного навчання.

Закон України «Про освіту» передбачає право громадян України на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин (ст. 3). Таке право забезпечується навчальними закладами шляхом організації навчально-виховного процесу відповідно до Законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту». В нормативно-правових актах, які врегульовують суспільні відношення у сфері освіти, закономірно використовуються педагогічні категорії та поняття. Мова юридичних документів повинна бути максимально точною, характеризуватися логічністю, лаконічністю, послідовністю. В них неприпустимі тавтологія, суперечність думок, багатозначність. Проте, в текстах документів у сфері освіти вживаються педагогічні терміни, які з точки зору педагогіки трактуються неоднозначно.

В дидактиці «форма» тлумачиться як зовнішня сторона організації навчального процесу, яка відображає характер взаємодії, взаємозв'язків його учасників і позначається кількома термінами: форма навчання, форма організації навчання. Наприклад, термін «лекція» вживається в значенні методу і форми. Таке отождолення призводить до змішування понять «форма», «метод», «вид навчальної діяльності». У цій ситуації необхідно проводити аналіз з погляду філософських категорій одиничного і загального. Форма (від лат. *forma* – вигляд, устрій, різновид) – зовнішній вираз певного змісту; структура відповідних суспільних

(соціальних, економічних, правових, організаційних) утворень або процесів, а також порядок чогось [1, с. 294]. Навчання – цілеспрямований, педагогічно продуманий процес взаємодії педагога і учнів, який передбачає стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою формування компетентностей, світогляду, моральних поглядів та переконань. В структурі навчання чітко виокремлюються дві складові – викладання та учіння.

Під формами навчання національне законодавство розуміє інституційну форму (очну (денну, вечірню), заочну, дистанційну, мережеву); індивідуальну форму (екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальну форму.

Очну форму навчання називають також стаціонарною, що означає денну форму навчання у навчальному закладі (загальному, вищому). Перевагами очної форми навчання, на нашу думку, є: безпосередній контакт із викладачем, що дозволяє легко і зручно сприймати викладений матеріал, реалізовувати виховні задачі; необмежена можливість проведення практичних занять, а також і додаткових; постійний педагогічний супровід учнів, здобувачів освіти; організованість процесу навчання (чітко визначений графік навчального процесу, розклад занять, консультацій); реалізація індивідуального підходу. До недоліків очної форми навчання можна віднести: неможливість навчання у зручний для учнів час, оскільки він строго визначений; динамічний процес, що вимагає постійної напруженості інтелектуальних сил, стійкої психіки та сильного здоров'я; важка ймовірність працевлаштування через постійну відірваність від виробництва.

Вечірня форма навчання дає змогу пов'язувати свою професійну діяльність із навчанням, коли особа зранку може працювати, а увечері – продовжувати здобувати освіту. Аналіз Закону України «Про освіту» дозволяє стверджувати, що вечірня форма навчання може створюватися у загальноосвітніх, професійно-технічних, закладах вищої освіти. У п. 1.1 Положення про вечірню (змінну) школу передбачено, що вечірня (змінна) школа – це загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів, що забезпечує реалізацію права громадян, які не мають можливості навчатися у школах за денною формою навчання, на загальну середню освіту з відривом або без відриву від виробництва [2]. Отже, перевагами вечірньої форми є ті ж самі, що і в очної, проте додати можна ще можливість працевлаштування, що прямо і відрізняє ці дві форми. Недоліки також схожі, проте зрозуміло, що ефективність сприйняття інформації у післяобідній час значно менша.

Заочна форма навчання є дуже популярною формою здобуття вищої освіти, адже вона забезпечує належні умови для підготовки

кваліфікованих спеціалістів, не відриваючи їх від трудової діяльності. До позитивних характеристик даної форми навчання можемо віднести: велика частка самостійної роботи з освоєнням навчальної інформації, що призводить до більшого ефекту розуміння матеріалу за короткі строки (самоорганізація освітньої діяльності); підвищення рівня самоконтролю; легкість засвоєння основ теорії певної галузі; фінансово доступно. Негативними сторонами заочної форми навчання можна вважати: обмеженість резерву часу (його дефіцит), присвяченого здобуттю ґрунтовних знань; значний обсяг індивідуальних завдань без достеменних і доступних для сприйняття пояснень педагога; узагальнений та оглядовий характер лекцій; мінімізовані можливості здійснення виховання.

Під екстернатом розуміють самостійне проходження курсу навчання зі складанням іспитів при якому-небудь навчальному закладі. В п. 1 розділу 1 Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах законодавець говорить про те, що це одна з форм здобуття загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном програмового матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом загальної середньої освіти, та отримання документа про освіту [3]. Перевагами екстернату є: необов'язковість щоденного відвідування школи; можливість проходження за один рік відразу двох класів; можливість зробити акцент на окремих, більш потрібних у подальшому предметах; суміщення шкільного навчання з відвідуванням певних занять (спортивного чи мистецького гуртка) або навіть навчання в іншому закладі; збільшення кількості годин для підготовки до вступу у заклад вищої освіти. Недоліками екстернату можна назвати: сильна завантаженість особи, яка за один рік повинна вивчити матеріал, який стандартно вивчають за два; загроза нерозуміння змісту навчальних матеріалів; відсутність відчуття колективізму та конкуренції; фактично відсутня взаємодія з педагогом, що унеможливорює реалізацію формування світоглядних позицій, моральних цінностей; орієнтація на обдарованого учня (студента), яку визначити на початку навчання складно.

Нині великої уваги набуває проблема дистанційної форми навчання. Погоджуємося з ознаками дистанційного навчання через мережу Internet, які пропонує С. Литвинова. Учена відносить до характерних ознак такі: гнучкість – можливість займатися в зручний для себе час, у зручному місці й темпі; паралельність – без відлучення від професійної діяльності; модульність – можливість формувати навчальний план, який відповідає індивідуальним або груповим потребам; технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, які сприяють просуванню людини у світовий постіндустріальний інформаційний простір; охоплення –

одночасно можна звернутися до безлічі джерел (електронних бібліотек, банків даних, баз знань і т. д.); економічність – знижено витрати на підготовку фахівців; інтернаціональність – обмін світових досягнень на ринку освітніх послуг; соціальна рівноправність – всі мають можливість одержати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров'я, елітарності й матеріального забезпечення студента (з урахуванням того, що здебільшого одержання освіти в дистанційному режимі обходиться істотно дешевше, ніж традиційними способами) [4]. Зрештою, до них ми пропонуємо також віднести інноваційність – раніше не було можливості навчатися на відстані, а завдяки розвитку інформаційних технологій це стало можливим; легкість – легкий доступ до електронної інформації через комп'ютер. На нашу думку, варто додати до ознаки «економічності» і зниження витрат часу, присвяченого вивченню навчального матеріалу.

Під педагогічним патронажем у ст. 9 п. 8 розуміється спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин потребує такої форми. Він здійснюється соціальними педагогами і за своїм статусом педагоги належать до педагогічних працівників. Це соціальна взаємодія педагогів та учнів, педагогічний супровід дітей, які мають проблеми зі здоров'ям.

В Законі України «Про вищу освіту» вживається термін «форма організації освітнього процесу». Він, з точки зору дидактики, позначає те саме поняття, що й термін «форма навчання» – спосіб організації навчання. Чинним законодавством встановлені такі організаційні форми навчання, як урок, лекція, семінар, практичні та лабораторні заняття. Втім, педагогічна практика виходить за ці рубікони. Так, наприклад, у вищій школі в рамках семінару проводяться інші форми організації навчання: дискусії, диспути, брейн-ринги, ділові ігри, колоквіуми та ін. У дидактиці форми навчання класифікуються за різними критеріями. Враховуючи кількість учнів, їх поділяють на масові (фронтальні), колективні, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми навчання; за місцем навчання – аудиторні, позааудиторні.

Серед форм навчання, зазвичай розрізняють індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа».

Отже, надбання світової та вітчизняної педагогіки, сучасний педагогічний досвід багатьох поколінь педагогів переконують у необхідності вдосконалення нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації навчально-виховного процесу, встановлюють обов'язкові форми навчання: очну, заочну, вечірню,

екстернат, педагогічний патронаж, дистанційне навчання. Педагогічний діяльності притаманний творчий елемент. Нині її проектування здійснюється на основі гуманістичних педагогічних ідей і технологіях, але в рамках обмеженої кількості форм навчання, встановленою законодавством. Педагогічне розмаїття форм навчання обумовлене часовим, зовнішнім критерієм, місцем проведення занять, кількістю та індивідуальними (віковими, соціальними) особливостями учнів, стилем взаємодії педагога і учня, розвитком технічного прогресу, станом розвитку громадянського суспільства та ін. Історія педагогіки засвідчує, що на різних етапах розвитку людства використовувалися ті чи інші форми навчання: індивідуально-групова (в школах середньовіччя), взаємне навчання (белл-ланкастерська система в Англії), диференційоване навчання по здібностям учнів (мангеймська система), бригадне навчання (20-ті роки в радянській школі), американський «план Трампа», класно-урочна. І це не остаточний їх перелік, адже продовжують розвиватися і вдосконалюватися дидактичні системи світу. Тому правовий аспект організації навчання має акумулювати педагогічні закономірності, спрямовані на актуалізацію освітніх потреб інформаційного суспільства. Впровадження нових, більш ефективних форм навчання (педагогічний аспект) значною мірою обумовлюється прогресивністю правового поля, досконалістю нормативно-правової бази у сфері освіти (правовим аспектом).

Список бібліографічних посилань

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2004. Т. 6: Т–Я. 768 с.
2. Про затвердження Положення про вечірню (змінну) школу : наказ МОН України від 04.07.2005 № 397. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. С. 1730.
3. Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ МОН України від 19.05.2008 № 431. *Офіційний вісник України*. 2008. № 41. С. 1377.
4. Литвинова С. Г. Аналіз форм навчання вчителів-предметників інформаційно-комунікаційним технологіям. Інформаційні технології і засоби навчання. 2007. № 2 (10). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/278/264> (дата звернення: 03.03.2019).

Отримано 05.03.2019

УДК 351.714

Микола Миколайович САППА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор соціологічних наук, кандидат фізико-математичних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0002-2242-1004>

ПОГЛЯДИ КОЛИШНЬОГО ДИРЕКТОРА ДЕПАРТАМЕНТУ ПОЛІЦІЇ РОСІЇ О. О. ЛОПУХІНА НА МАЙБУТНЄ ПОЛІЦІЇ ТА ЇЇ ВОЄНІЗАЦІЮ

*Розглянуті погляди колишнього директора Департаменту поліції Росії
О. О. Лопухіна на майбутнє поліції та її воєнізацію як на проблему. Окреслена
його позитивна діяльність на цій посаді.*

Цього року минає 155 років з дня народження Олексія Олександровича Лопухіна (1864–1928) – видатної і талановитої людини, відомого у свій час юриста й адміністративного діяча. Він навчався на юридичному факультеті Московського університету і закінчив його зі ступеням кандидата прав, потім працював у Тульському, Рязанському, Московському, Петербурзькому окружних судах, славився ліберальним прокурором.

З 1 лютого 1902 р. О. О. Лопухін короткий строк – близько 3-х місяців, займав посаду прокурора Харківської палати. В той час у квітні на Харківщину з Полтавської губернії перекинулися масові селянські заворушення, що виникли через неврожай 1901 року та подорожчання оренди землі, а також під впливом проведеної політичної агітації. Це Полтавсько-Харківське селянське повстання, за час якого селяни з 336 сіл розгромили 105 поміщицьких садіб і економій, було придушене у квітні каральними військами. Скоріше за все прокурор О. О. Лопухін співчував посталим селянам бо, як зазначалося в аналітичній записці, що була представлена ним у грудні 1904 р. до Кабінету міністрів, причинами «народного заколоту» називаються «зубожіння селянства, станова його приниженість, створене довгими роками безправ'я відсутність свідомості про закон і право і тупа жорстокість моралі. Голодні, що не їли протягом декількох років хліба без домішки соломи або деревної кори і давно не знали м'ясної їжі мужики, йшли грабувати чуже добро з усвідомленням своєї правоти, заснованому на безвиході становища і на те, що їм допомоги чекати немає від кого» [1, с. 109].

Тоді ж у Харкові після бесіди з О. О. Лопухінін міністр внутрішніх справ В. К. Плеве запропонував йому очолити Департамент поліції і з 5 травня 1902 р. Олексій Олександрович почав виконувати обов'язки директора департаменту. Лопухін – представник старовинного

аристократичного роду, погодився піти до поліцейської роботи лише тому, що, за його словами, міністр обіцяв йому підтримку у ліберальному реформуванні поліції, за допомогою чого Олексій Олександрович збирався нейтралізувати революційний рух в Росії.

На цій посаді О. О. Лопухін розроблював проект перебудови поліції [2, с. 283–286], зробив декілька прогресивних нововведень у діяльність поліції, виступив рішучим противником системи поліцейської провокації – під його керівництвом було складено «Тимчасове положення про охоронні відділення», яке забороняло начальникам охоронних відділень використовувати секретних агентів для організації державних злочинів.

До речі, у згаданій вище критичній записці до Кабінету міністрів у грудні 1904 р. Лопухін писав й про поширення революційного руху в країні, для боротьби з яким поліція була безсилою. Тому він вважав за необхідність проведення широкого законодавчого реформування соціального життя в країні. Досі невідомо, яким чином текст цього документу потрапив до соціал-демократів, але вже через кілька місяців більшовицьке видавництво «Вперед» видало у Женеві записку Лопухіна окремою брошурою [3]. Передмову до неї написав В. І. Ленін, який у висновку зазначив: «Проти народної революції, проти класової боротьби неможна опиратися на поліцію, треба опиратися теж на народ, теж на класи. Така мораль записки г. Лопухіна» [4].

Однак реформаторські дії Олексія Олександровича не знаходили схвальних відгуків вищого керівництва імперією, і, коли розпочалася революція 1905 року, його 4 березня 1905 року відсторонили від керівництва Департаментом поліції. Лопухін був звинувачений у неприйнятті належних заходів з охорони великого князя Сергія Олександровича, якого перед тим було вбито есером-бойовиком.

Наступне потім призначення губернатором Естляндії (зараз – Естонія) розглядалося як демонстративне і принизливе зниження по службовій ієрархії. На цій посаді О. О. Лопухін протримався лише півроку – до 27 жовтня 1905 року. Його звинуватили в «здачі влади революціонерам», оскільки в жовтні 1905 року заради припинення єврейських погромів в Ревелі він звернувся через міську думу до робітників із закликом створити озброєну міліцію для охорони порядку. Робітників відгукнулися на цей заклик – за два дні робочі патрулі навели на вулицях Ревеля порядок. Таким чином, вже в Естляндії Лопухін фактично опинився в таборі опозиції.

У 1906 р. він через пресу виступив з викриттями Департаменту поліції, причетного до випуску прокламацій, що закликали до єврейських погромів. Роком пізніше, критично розглядаючи стан поліції в Росії, О. О. Лопухін надрукував книгу «Из итогов служебной деятельности. Настоящее и будущее русской полиции», де ґрунтовно виклав своє

бачення напрямів майбутнього реформування поліції [5]. Так, наводячи низку необхідних для реформування поліції дій, він вказує на те, що між обов'язком охорони владою обивателів і одночасно обов'язком охорони влади від них поліція в той час зосередилася на більш легкому другому напрямкові. Бо «для захисту інтересів населення, з боку поліції, як представниці урядової влади, потрібні і самообмеження, і копітка позитивна робота над кожним окремим явищем, що зачіпає ці інтереси». Тоді як «для охорони інтересів влади необхідно тільки пасивне спостереження за панівною в суспільстві політичною тенденцією і чисто-негативна діяльність із заборони у самому широкому його застосуванні» [5, с. 43]. Серед вад сучасної йому поліції Лопухін вказує на її військову організацію, бо, як він вважає, «організація ця, що виправдовується тільки у розрахунку на притаманну їй дисципліну, не має у собі достатньо переваг для застосування у поліції». Військова дисципліна, на його думку, виправдовує себе лише на війні, під час бойових дій, до яких поліція не має безпосереднього відношення. Тому у повсякденній роботі поліцейських військова дисципліна «або ослабне і в такий спосіб перестане бути виправданням користі військової організації, або заглушить особисту ініціативу настільки, наскільки вона необхідна на широкому терені громадського служіння» [5, с. 61–62].

Як відомо, мілітаризація правоохоронної діяльності продовжилася і в радянські роки. 3 квітня 1919 року Голова Ради Народних Комісарів В. Ульянов (Ленін) підписав Декрет Про Радянську Робітничо-Селянську міліцію, пункт 4-й якого визначив подальшу мілітаризацію радянської міліції: «У міліції вводиться обов'язкове навчання військовому мистецтву і військова дисципліна. При навчанні військовій справі керуватися статутами і постановами, прийнятими для Червоної Армії». Раднарком УСРР підтримав цю тенденцію до мілітаризації (воєнізації) міліції і 14 вересня 1920 р. затвердив Положення про робітничо-селянську міліцію, згідно до якого органи міліції по суті набували значення збройних частин особливого призначення.

Лише в новій незалежній Україні почалося обговорювання корінного реформування правоохоронних органів і доцільність їх мілітаризації. Цікаво, що наведені вище твердження колишнього начальника Департаменту поліції О. О. Лопухіна про характер діяльності майбутньої поліції та її воєнізацію, які він написав більш, ніж сто років тому, майже повторюються у критичному висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 19 вересня 2012 р. на проект Закону України «Про поліцію» (згодом його автори народні депутати Грицак В. М. і Коновалюк В. І. свій проект відкликали):

«2. Одним із факторів, які негативно впливають на діяльність міліції у сучасних умовах, є надмірна її воєнізація, точніше, мілітаризація. Це є

спадщиною тоталітарної правоохоронної системи. Структурно-управлінська будова міліції за системою, наближеною до армійської, суперечить призначенню та характеру діяльності цього державного інституту, який має задовольнити соціальні потреби щодо забезпечення та захисту прав людини і правопорядку. Вказані риси та ознаки міліції, на жаль, знайшли своє відображення у проекті, що розглядається.

Слід зазначити, що на відміну від армійських підрозділів, загальна ефективність діяльності міліції (поліції) залежить від сукупних, але самостійних зусиль окремих працівників. Інакше кажучи, принципова різниця між ними полягає у тому, що акцент в управлінні діяльністю армійського підрозділу міститься в сфері організації колективних зусиль даного цілісного суб'єкта з виконання певного завдання, а в управлінні міліцейським підрозділом – у забезпеченні ефективності кожного працівника, який виконує свої функції відносно самостійно від інших.

Важливим питанням концептуального характеру є також визначення поліції. Наявність у визначенні поліції категорії «озброєний» відповідно до ст. 1 проекту Закону «Про поліцію», при зіставленні з її діяльністю, приводить до висновку, що поліція – учасник бойових дій, а це буде деформувати професійну свідомість працівників поліції і уявлення громадян про її характер і призначення. Аналіз визначень поліції в сучасних демократичних країнах свідчить, що подібного акценту на «озброєність» немає. Виконання міліцією правоохоронних функцій вимагає, щоб вона діяла в інтересах не окремої гілки влади, а всього суспільства. З огляду на домінуючі уявлення про поліцію як інститут, що надає послуги населенню, виникає питання, що таке послуги «озброєного органу» і чи саме їх очікує громадянське суспільство» [6].

Щодо долі О. О. Лопухіна, то у 1908 р. він посприяв есеру В. Л. Бурцеву у викритті поліцейського провокатора Е. А. Азефа, за що у 1909 р. був заарештований і засуджений до позбавлення прав і каторжних робіт на 5 років (потім каторгу замінено засланням до Сибіру). Олексій Олександрович у 1912 р. був помилуваний і відновлений у правах. В 1923 р. він без перешкод з боку більшовиків виїхав за кордон. Помер О. О. Лупухін у 1928 р. в Парижі.

Список бібліографічних посилань

1. Крестьянское движение в России в 1901–1904 гг. : сб. док. / под ред. А. М. Анфимова. М. : Наука, 1998. 368 с.
2. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.) : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 616 с.
3. Докладная записка директора департамента полиции Лопухина, рассмотренная в Комитете Министров ... января 1905 г. С предисл. Н. Ленина. Женева : Вперед, 1905. 13 с.

4. Ленин В. И. Предисловие к брошюре «Докладная записка директора Департамента полиции Лопухина». ПСС, 5 изд. Т. 9. С. 331–334.

5. Лопухин А. А. Из итогов служебной деятельности. Настоящее и будущее русской полиции. М. : Изд. М. В. Саблина, 1907. 69 с.

6. Проект Закону про поліцію : від 03.07.2012 № 10688 / ініціатори: В. М. Грицак, В. І. Коновалюк // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=10688&skl=7 (дата звернення: 25.02.2019).

Отримано 26.02.2019

УДК 376.36:81'23

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

професор кафедри спеціальної психології та медицини

Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (м. Київ),

доктор педагогічних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО (ПЕРЕТВОРЮВАЛЬНОГО) ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

Подано огляд сучасного стану професійної підготовки психологів в правоохоронній галузі. Висвітлено тенденції розвитку світового суспільства, що зумовлюють істотне посилення уваги до проблеми інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості психолога. Доведено необхідність застосування транс- та міждисциплінарного підходів в контексті підготовки психологів правоохоронних систем, що втілені в різних дидактичних формах і дозволяють виконувати вимоги науки третього покоління, сформульовані в термінах компетенцій.

Входження України у світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі. Не виключенням є і професійна підготовка психологів, яка характеризується наступними тенденціями: беззаперечністю факту, що інтернаціоналізація стимулює розвиток вітчизняної вищої школи; упровадженням моделі особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу як оновленої парадигми освіти; необхідністю опанувати мистецтвом швидких трансформаційних змін у освітніх системах як в локальному (регіональному, національному) середовищі, так і у глобальному інтернаціональному просторі; системністю, різнорівневістю,

спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, мобільністю, сертифікованістю; маніфестацією організаційної компетентності; розвитком професійного мислення, яке характеризується усвідомленим, цілеспрямованим, системним підходом та має відбуватися завдяки: формуванню специфічних професійних знань, вмінь та навичок; логічною необхідністю зумовленою вищенаведеним аналізом щодо визначення закономірностей та можливостей створення проєкції інноваційної функціональної системи компонентів професійної підготовки психологів. Динамізм суспільних процесів маніфестує нові стратегічні напрями перебудови освітнього процесу у вищій професійній школі на шляху до становлення майбутніх фахівців і в галузі психологічних знань у правоохоронній сфері.

Значущість професійної підготовки психологів в Україні постійно зростає, що обумовлює необхідність заміни традиційної, «знаннєвої» парадигми вищої освіти на нову, що більшою мірою відповідає актуальним і перспективним потребам як розвитку суспільства, так і потребам майбутніх фахівців досліджуваної категорії. Беззаперечними є переваги компетентнісного підходу на царині освітньої діяльності, що полягають в наступному: його концепція номінується у площині застосування знань та моделює процес пізнання, отже є проєктно-дослідницькою діяльністю теоретичного і практичного змісту; він уможлиблює практичне особистісно-діяльнісне навчання (освітні компетенції як наслідок особистісно-діяльнісного підходу); розглядається як засіб реалізації транс- та міжпредметної інтеграції на новому рівні за рахунок включення у зміст освіти загальнопредметного компонента у вигляді «вузлових точок» – фундаментальних освітніх об'єктів, що сконцентровані у собі реалії буття. Таким чином, даний підхід є корелятом традиційних підходів у сучасній освіті [2, с. 178].

Науково обґрунтоване вирішення означених проблем детермінує переосмислення цілей професійної підготовки психологів, їх реалізацію шляхом застосування компетентнісного підходу в якості засобу змістової її модернізації, оптимізації та інтенсифікації. Тож в контексті визначених пріоритетів дослідження ми намагалися дотримуватися його поетапної реалізації на компетентнісно-орієнтованих засадах мегасистеми цілісного освітнього простору, де компетентнісний підхід розглядається як домінуючий вектор оновлення змісту вищої освіти в умовах багаторівневої підготовки кадрів [4, с. 111]. Тож, суттєвою складовою професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти є запровадження спецкурсів «Новітні тенденції професійної підготовки психологів» та «Менеджмент – складова професійної підготовки психологів», де чітко простежуються транс- і міждисциплінарні зв'язки, під час проєктування яких дотримувалися наступні вимоги: етапність

подачі навчального матеріалу після вивчення циклу фундаментальних психологічних і педагогічних дисциплін; реалізація транс- та міждисциплінарних зв'язків як по вертикалі, так і по горизонталі; не допускалося дублювання матеріалу; доступність інформації для сприйняття. Проведене дослідження засвідчує, що сучасна психолого-педагогічна наука розглядає професійну сферу самоуправління фахівця як інтеграцію загальних сфер самозростання людини: інтелектуальної, моральної, духовно-культурної та валеологічної у контексті трансформації професійної підготовки психологів в умовах інтенсифікації та інтернаціоналізації вищої освіти. Професійна підготовка, зорієнтована на самовдосконалення, спричинить поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяльності, що направлена на формування і вдосконалення позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованого процесу стосовно розширення і поглиблення знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. На наш погляд, саме такий концептуально-методологічний підхід до здійснення психолого-педагогічної професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку особистості, що є запорукою самовдосконалення й обов'язковою передумовою професійного самоздійснення на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення [3, с. 148].

Перспективність впровадження зазначених спецкурсів має допомогти створити для особистості майбутнього фахівця-психолога у правоохоронній галузі стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації в галузі спеціальної освіти саме у формі професійного самоздійснення, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей. До подальших напрямів вивчення зазначеної професійної підготовки відносимо комплексне дослідження даного феномена у різних галузях знання, обґрунтування новітньої концепції формування компетентностей сучасної особистості психолога в правоохоронній галузі, розробку дидактичних систем, моделей і технологій професійної підготовки психологів з урахуванням особливостей їхнього функціонування у системі психолого-педагогічної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Горбенко С. Л., Кущенко І. В., Лапко А. Г., Супрун М. О. Методика викладання психології у вищій школі. Київ : Атіка, 2012. 272 с.

2. Синьов В. М., Пометун О. І., Кривуша В. І., Супрун М. О. Основи теорії виховання : навч. посіб. Київ : Леся, 2000. 140 с.
3. Супрун Д. М. Професійна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 392 с.
4. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
5. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів) : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 250 с.
6. Супрун М. О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія. Київ : Вид-во Паливода А. В., 2005. 350 с.
7. Супрун М. О. Педагогіка : підручник для духовних і світських закладів освіти. Київ : КДА, 2018. 400 с.

Отримано 10.02.2019

УДК 316:628

Наталія Валеріївна БОБРО,

доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат соціологічних наук;

 <https://orcid.org/0000-0002-8350-3695>

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Розглянуто роль соціального капіталу вищого навчального закладу на етапі професійного навчання.

Сьогодні не викликає сумніву, що виявлення сутності професіоналізму, бачення і розуміння шляхів, що ведуть до нього, має не тільки суто теоретичне, але і велике практичне значення. Очевидним є факт, що професійною соціалізацією особистості є професійний розвиток людини. Успішність професійної соціалізації визначається різними факторами, одним із яких є соціальний капітал.

Правоохоронні органи є одним із провідних суб'єктів внутрішньої політики держави. На поліцейських покладено вирішення таких важливих завдань як забезпечення публічного порядку, захист прав і свобод, особистої безпеки громадян, що гарантуються їм Конституцією України та профілактика злочинності. Усі ці завдання вирішуються завдяки проведенню дієвої кадрової політики правоохоронних органів, яка спрямована на процес якісної професійної підготовки, удосконалення

системи професійного відбору, поліпшення виховної, соціальної роботи з персоналом та покращення якості психологічного супроводу службової діяльності. Проте, на жаль, потенціал соціального капіталу в професійній підготовці майбутніх поліцейських практично не використовується, що актуалізує дану тему.

Період навчання у вищому закладі освіти – підготовча стадія до майбутньої професійної діяльності, що пов'язана з процесом професіоналізації особистості. Це є період первинної професіоналізації (за термінологією В. Погрібної), що «охоплює здобуття професійних знань, умінь і навичок, необхідних для успішного початку професійної діяльності, тобто опанування спеціальності» [1, с. 89].

Професійне навчання являє собою процес взаємодії викладача, наставника і того, хто навчається, у ході якого здійснюється професійна освіта. Професійне навчання спрямоване на стимулювання, вироблення у здобувачів вищої освіти психологічних якостей, необхідних для успішного проходження етапів професіоналізації (засвоєння професії, адаптації до професії, оволодіння майстерністю і творчістю в професії, підвищення кваліфікації тощо). Головною метою професійного навчання є формування і проектування особистості фахівця, що ефективно здійснює трудову діяльність, найбільш повно реалізуючи себе в праці. Навчання у вищому навчальному закладі виступає засобом придбання частки професійного капіталу, збільшення якого забезпечить просування майбутнього фахівця у напрямку до ядра професійної групи.

У ході професійного навчання продовжується розпочатий у допрофесійній підготовці розвиток і формування цілісності особистості як суб'єкта праці. Вже з початкових курсів відбувається диференціація напрямів «вростання» в професію та входження у професійну сферу. На цій стадії визначальну роль відіграють складові соціального капіталу – соціальні мережі навчального закладу, до яких входять однокурсники, викладачі, декани, курсові офіцери. Формується культурний та людський капітал майбутнього фахівця. Здобувачі вищої освіти засвоюють норми взаємодії з колегами, керівництвом, населенням; накопичують знання та формують професійні навички. Норми взаємодопомоги, довіри, участі (звісно, в тій мірі, в якій вони присутні у стосунках членів навчального закладу) скоріше за все будуть перенесені ними в новий трудовий колектив. Чим ширшими є зв'язки курсантів (як формальні, так і неформальні), чим в більше число груп вони можуть входити (починаючи з наукових і професійних гуртків, спортивних секцій, секцій за інтересами, і закінчуючи радами факультетів, курсантськими самоврядування), тим вища вірогідність того, що вони легше зможуть адаптуватись на робочому місці (бо матимуть навички спілкування з різними людьми, більш реалістичне уявлення про роботу в органах

правопорядку, чіткий об'єкт ідентифікації). Тому, виникають різні варіанти просування молодого людини в межах професійної площини. Поступово виникає готовність засвоювати нові професійні знання [2]. Проте, не завжди всі однаково наближаються до реалізації цієї мети.

Завдяки соціальному капіталу навчальних закладів може бути скорегований процес професійної соціалізації, особливо в частині її основного механізму – ідентифікації [3]. Структура особистості майбутніх офіцерів поліції зазнає в цей період значних змін. Причому ці зміни можуть бути як позитивними, так і негативними. Перш за все це стосується мотиваційної сфери, що включає ціннісні орієнтації, уявлення про професійну роль, мотиви, цілі, настанови, які визначають спрямованість особистості. І якщо курсант не отримає підтримки з боку тих груп, у культурі яких закон та поліцейська діяльність є цінностями, то об'єктами його ідентифікації стануть індивіди чи соціальні утворення з іншими орієнтаціями. Це в майбутньому може призвести до суперечності між суспільними вимогами до ролі поліцейського та виникненню професійного маргіналізму. В даному контексті слід зазначити, що професійна маргінальність виступає показником ступеня віддаленості майбутнього фахівця від сфери його нинішньої (освітньої) та майбутньої (професійної) діяльності, слабкої мотивації навчання та невизначеності чітких пріоритетів в професійній площині. Все це призводить до формалізації процесу навчання (недисциплінованості, безвідповідальності, низькій успішності тощо) чи навіть його припиненні, або зміні профілю підготовки.

Отже, можна констатувати, що на етапі професійного навчання визначальну роль відіграють соціальні мережі навчального закладу; формується культурний та інтелектуальний капітал майбутнього фахівця; накопичуються професійні знання та формуються професійні навички. Завдяки соціальному капіталу навчальних закладів може бути скорегований процес професійної соціалізації, особливо в частині її основного механізму – ідентифікації.

Перспективними напрямками подальших досліджень є більш глибоке вивчення складових соціального капіталу та використання їх у професійній підготовці.

Список бібліографічних посилань

1. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2008. 336 с.
2. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 375 с.
3. Болотова В. А. Професиональная идентификация личности (социологический аспект анализа) : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.03. Харьков, 1998. 201 с.

Отримано 25.02.2019

УДК 37.013

Тарас Степанович ВАЙДА,

завідувач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки

Херсонського факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено деякі напрями удосконалення діяльності працівників Національної поліції України (управлінський; соціально-соціальний; підвищення рівня загальної і спеціальної професійної підготовки та гуманістичне виховання особового складу; врахування правового статусу адвокатів та правозахисних організацій; взаємодія з представниками різних релігійних конфесій та організацій; навчання працівників поліції комунікативним умінням роз'яснювати громадянам їх законні права) як умови, що сприяють забезпеченню дотримання ними прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Охарактеризовано особливості реалізації вищевказаних підходів у взаємовідносинах поліцейських з громадянами та територіальними громадами в розрізі законодавчо закріплених принципів гуманізації діяльності Національної поліції в сучасних умовах.

Актуальність проблеми. В умовах подальшого розвитку України як демократичної держави права людини стають ключовою категорією імplementованої системи європейських цінностей, рівень захисту котрих (прав та свобод громадянина – *уточнено нами*) у тому числі враховується при: 1) оцінюванні значущості професійної діяльності підрозділів Національної поліції України (далі – НПУ) в житті країни; 2) визначенні ефективності виконуваних правоохоронними органами соціальних функцій в суспільстві; 3) виборі критеріїв ставлення працівників поліції до забезпечення конституційних прав та свобод громадян [1–4].

Законодавством України закріплені цілі і завдання НПУ, котрі дозволяють визначити її як центральний орган виконавчої влади, специфічну державну структуру, головною соціальною і професійною функцією котрої є цілеспрямована діяльність щодо захисту прав та свобод людини [5].

Метою роботи є уточнення основних напрямів удосконалення діяльності органів та підрозділів НПУ як соціально-педагогічні умови забезпечення прав та свобод громадян в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, вирішення існуючих проблем забезпечення дотримання прав людини в діяльності підрозділів

НПУ передбачає удосконалення фахової діяльності правоохоронців у таких взаємопов'язаних напрямках (див. рис. 1).

Рисунок 1 – Напрями удосконалення фахової діяльності правоохоронців щодо забезпечення дотримання ними прав людини

1. Управлінський аспект удосконалення професійної діяльності поліцейських щодо організації та належного захисту прав людини полягає в тому, щоб системно формувати у поліцейських владними (адміністративно-командними) методами *установки на дотримання прав людини* у процесі здійснення оперативно-службової діяльності. Керівникам підрозділів поліції будь-якого рівня необхідно цілеспрямовано розглядати роботу усіх служб (підрозділів) територіальних органів з точки зору дотримання прав людини; безпосереднім начальникам працівників поліції необхідно формулювати це не лише як правову, соціальну і моральну вимогу, але й сприяти усвідомленню її всіма поліцейськими як виконання особливого управлінського завдання правоохоронця у суспільстві (контроль за дотриманням цих вимог); ввести критерій дотримання прав людини в загальну систему оцінювання діяльності правоохоронних органів (підрозділів) і враховувати при характеристиці кожного конкретного напрямку їх роботи з населенням, формувати у працівників поліції установку на пріоритетність прав людини через організацію та удосконалення їх професійної діяльності.

Особлива роль належить управлінському забезпеченню *дотримання прав людини по відношенню до самих працівників поліції* як у сфері

захисту їх основних прав (в першу чергу права на життя шляхом вживання вичерпних заходів для забезпечення їх особистої професійної безпеки, належного соціального захисту), так і в плані підвищення рівня їх матеріальної, соціальної й психологічної захищеності. Практика показує, що існує пряма залежність між станом дотриманням прав людини і ставленням суспільства до поліцейських, а також між пріоритетністю дотримання правоохоронцями прав людини і ставленням до них громадян.

2. Профілактичний (соціально-педагогічний) напрям включає, окрім здійснення загальної правової освіти і виховання громадян, також й проведення спеціальної роботи з населенням щодо роз'яснення законних прав громадян, понесення ними відповідальності в разі порушення законодавства, а також прав самих працівників правоохоронних органів у процесі здійснення поліцейськими професійних контактів з громадянами. Особливу роль тут відіграє використання ЗМІ, спільна робота з громадськими, у тому числі правозахисними організаціями, організація зустрічей з населенням і т. д. Проте, будь-яка роз'яснювальна або виховна робота з населенням не буде ефективною, якщо вона не підкріплюватиметься безпосереднім практичним досвідом спілкування широкого загалу громадян з працівниками органів НПУ в повсякденних умовах.

3. Підвищення рівнів загальної професійної підготовки і виховання особового складу органів та підрозділів НПУ є найважливішою основою, котра забезпечує дотримання прав людини в правоохоронній діяльності. Зміцнення законності в службовій діяльності поліцейських, формування у них громадянської позиції, почуття професійного обов'язку, вірності Присязі працівника поліції, виховання комплексу фахово значущих якостей особи правоохоронця, забезпечення необхідного рівня його професійної підготовки, оволодіння необхідними знаннями, уміннями і навичками, протидія корупції – усе це є важливими умовами в забезпеченні дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів [6].

Не менш значущим виступає створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в колективі підрозділу поліції, колективна відповідальність за доручену справу, взаємна вимогливість та підтримка. Це дає поліцейському відчуття соціально-психологічної захищеності і є дієвою протипагою розвитку його професійної деформації. Спеціальна професійна підготовка і гуманістичне виховання поліцейських органів та підрозділів НПУ полягає передусім у формуванні в них фахових установок на пріоритетність дотримання прав людини як одного з об'єктивних критеріїв, що визначають зміст діяльності і самооцінку працівника поліції.

Особлива роль належить інформуванню поліцейського про міжнародні і вітчизняні нормативно-правові акти та документи, що безпосередньо стосуються дотримання прав та свобод людини. Тут важлива обізнаність правоохоронців не лише з вимогами Загальної

декларації прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН [1], але і сучасних тенденцій розвитку правового і нормативного забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів в контексті євроінтеграції системи загальнолюдських цінностей, впровадження передового досвіду діяльності силових структур інших країн [2–4].

Не менш важливо у процесі фахової освіти і виховання працівників поліції проводити спеціальний аналіз норми українського законодавства (позицій відомих нормативних актів), в котрих закладена безпосередня реалізація прав людини і громадянина. Невід’ємною частиною спеціальної професійної підготовки і виховання поліцейських виступає *формування у них умінь та навичок, відпрацювання алгоритмів службових дій при вирішенні професійних завдань з урахуванням критерію дотримання прав людини*. Сьогодні така робота ускладнюється динамічними змінами в суспільстві, котрі обумовлюють виникнення деяких утруднень в самій правоохоронній діяльності (замість каральних функцій – надання поліцейськими соціальних послуг, замість міліцейської держави з тоталітарним режимом – забезпечення публічного порядку в громадянському суспільстві, зміцнення демократії тощо), зростають вимоги до працівників поліції в частині забезпечення дотримання ними прав людини. Тому, окрім інформування і відпрацювання поліцейськими алгоритмів дій у випадку конкретних правопорушень, потрібно формувати у них готовність й до самостійного здійснення аналізу нової (оперативної) професійної ситуації для ефективного вирішення службових завдань з урахуванням дотримання прав людини. В цьому випадку важлива роль належить як загальному інтелектуальному розвитку правоохоронця, сформованих у нього здібностей до самостійного професійного мислення, так і його здатності враховувати критерій дотримання прав людини при прийнятті і реалізації самостійних рішень, в системі професійної самооцінки тощо.

4. Спеціальним напрямом роботи є *навчання працівників поліції умінням і навичкам роз’яснювати громадянам їх законні права, а також освоєння ними особливостей екстремальної роботи в «позастантних» ситуаціях*. Сучасний поліцейський повинен уміти правомірно і грамотно поводитися в ситуаціях маніпулювання громадською думкою, підкупу, провокацій, шантажу і т. д., котрі можуть здійснюватися окремими громадянами з метою нейтралізації його професійної активності або спонукання до аморальних чи протиправних дій, що порушують права іншої людини.

5. Особливо актуальний в сьогоденні умовах законодавчо оновлений напрям роботи – *інформування працівників поліції про правовий статус адвокатів*, які відіграють значущу роль у чиненні правосуддя, а також *про правовий і громадянський статус правозахисних організацій*. Правоохоронна та судова практика показує,

що нерідко саме недостатня інформованість поліцейських в цих питаннях приводить до професійних помилок або різного роду порушень. Відповідно, надзвичайно важливим напрямом роботи з персоналом підрозділів поліції виступає навчання правоохоронців умінням і навичкам взаємодії з адвокатами, з представниками правозахисних та інших громадських організацій, налагодження з ними конструктивного спілкування, а також накопичення, осмислення і поширення позитивного досвіду в цій сфері.

6. Особливу складність (в першу чергу через новизну взаємовідносин з релігійними організаціями після отримання Православною церквою України (далі – ПЦУ) 15 грудня 2018 року Томосу про помісну автокефалію) становить питання про **взаємодію з представниками різних релігійних конфесій і організацій, в тому числі й тими, котрі переходять до складу ПЦУ з Московського патріархату**. Відомо, що правоохоронні органи зараз розширюють і зміцнюють свою взаємодію з ПЦУ, іншими традиційними (зареєстрованими) для України конфесіями, низкою нових релігійних організацій і об'єднань. Зрештою, це шлях до забезпечення права людини на свободу совісті, віросповідання, на вільне задоволення своїх духовно-релігійних потреб. Але в цьому випадку теж потрібна спеціальна робота з особовим складом підрозділів поліції в першу чергу щодо роз'яснення особливостей функціонування деяких конфесій, специфіки діяльності священнослужителів, і, звичайно ж, щодо засвоєння поліцейськими правових основ діяльності релігійних організацій та об'єднань. У ряді випадків поліцейським потрібно проводити додаткове коректне роз'яснення представникам різних конфесій (громад) не тільки їх конституційні права, а й необхідність виконання парафіянами передбачених законодавством обов'язків.

Таким чином, цілеспрямоване удосконалення виховної роботи з особовим складом поліції є ефективною умовою суттєвого покращення забезпеченості дотримання прав людини в громадянському суспільстві при здійсненні правоохоронної діяльності.

Оскільки дотримання або порушення прав людини здійснюється у сфері взаємодії людей, то належна поінформованість, професійна навченість та вихованість правоохоронця – три педагогічні компоненти (напрями професійної діяльності), реалізація котрих сприятиме дотриманню прав людини при взаємодії працівників органів НПУ з громадянами.

Розглянуті нами особливості взаємодії працівників правоохоронних органів з громадянами мають у своїй основі досить яскраво виражений виховний аспект (існування в багатьох громадян низького рівня правової освіти, необхідністю корегування їх правосвідомості, виправлення асоціальної поведінки, потребою налагодження з ними конструктивних контактів тощо). Таким чином, взаємодія поліцейських НПУ з

громадянами вимагає удосконалення також і спеціальної педагогічної підготовки правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Загальна декларація прав людини : прийн. і проголош. резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10.12.1948 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 06.02.2019).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : схвал. Радою Європи від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.02.2019).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийн. Ген. Асамблеєю ООН 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 05.02.2019).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийн. Ген. Асамблеєю ООН 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_042 (дата звернення: 05.02.2019).

5. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 05.02.2019).

6. Вайда Т. С., Черкашин А. І., Доценко В. В. Основи виховання працівників ОВС : практ. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 318 с.

Отримано 11.02.2019

УДК 811.161

Валентина Анатоліївна ВАСИЛЕНКО,

*професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0001-9167-1130>;

Анастасія Володимирівна КИСІЛЕНКО,

*студентка 2 курсу Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДИСКУТИВНО-ПОЛЕМІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Досліджено компоненти професійної дискусивно-полемічної мови юриста. Виявлено особливості впливу професійної культури на мовну свідомість юристів. Проаналізовано методи, прийоми, засоби, що є компонентами професійної лінгвокультури юриста і репрезентують адекватну психологічну реакцію.

У сучасному діловому світі фахівець будь-якої сфери має швидко обирати будь-яку форму мовлення, сприймати різнорівневу інформацію,

вести діалоги, оперувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції.

Зважаючи на це, культурі ділової української мови та міжособистісних відносин, професійній дискусивно-полемічній мові, етиці дискусії та суперечки, міжнародним культурним традиціям, бізнес-етикету приділяють увагу провідні мовознавці та методисти – А. П. Коваль, Н. В. Ботвина, Ф. С. Бацевич, Л. І. Мацько, Л. В. Кравець, І. А. Сайтарли, Т. А. Стоян та ін. Формування лінгвофахової комунікації нині є актуальним і тому вимагає зміни акцентів відповідно до вимог сьогодення [1; 2; 3].

У культурі фахового спілкування існує певна національна норма (*для українців-поліактивність – одночасно робити кілька справ*) з деякими регіональними особливостями. Вивчення її сприятиме підвищенню ефективності стратегій професійної діяльності, зорієнтованої на діалог і співробітництво з метою набуття певного комунікативного досвіду.

Отже, культура в діловій комунікації – це взаємодія національно-психологічних особливостей і мови. Найбільш рельєфно вона виявляється під час дискусії чи полеміки, якщо остання ведеться з еристичної позиції – установки вести суперечку так, щоб завжди залишатися переможцем, не турбуючись про істину та справедливість, широко застосовуючи різноманітні некоректні прийоми досягнення переваги, тобто маніпулюючи співрозмовником (реципієнтом).

Звідси виникає потреба у виявленні та протистоянні маніпуляції, прагматичну результативну модель з'ясування якої запропонував юрист П. С. Пороховщиків, більш відомий під псевдонімом П. Сергеїч. Спеціаліст, який прагне успішно будувати свою кар'єру, повинен вміло застосовувати це знаряддя ділової комунікації на практиці. Провідні фахівці з проблем соціальних комунікацій, зокрема англієць Г. Уейнрайт, радять починати ділове і публічне спілкування з жарту.

Особливість українського народного гумору полягає в поєднанні незлобивого жарту із хитрою (удаваною) простакуватістю. Оскільки не всі модифікації сміхової культури українців відповідають морально-етичним принципам поваги і тактовності, слід застосовувати лише ті, які створюють позитивний емоційний клімат і не допускають висміювання людей. Разом із тим є ефективним знаряддям протидії маніпуляціям (*народна мудрість говорить: щоб відволікти від наміру нас повісити, прагнемо розсмішити катів*).

Майбутніх фахівців слід готувати до ролі опонентів у суперечках з різною комунікативною метою – для встановлення істини, заради переконання опонента, задля перемоги, заради суперечки. Оскільки дві останні є типовими засобами для маніпуляцій, спектр яких стрімко розширюється. Так, дослідник, психолог за фахом В. Д. Мордачов описує

75 принципів впливу на себе та іншу особистість, серед них навіть є іменні – принцип «Одіссея» (*якщо ти підвладний обставинам і не можеш їм протидіяти, залучи свою хитрість, мужність, винахідливість*); принцип «Соломона» (*де силою взяти не можеш, там треба злукавити*) [3, с. 201–206]. Другим аспектом свідомого захисту від маніпуляцій є культура мови як аргументатора, так і реципієнта. Вміле, доречне, безпомилкове використання лексичних засобів, неординарність мовленнєвої поведінки, відсутність штампів забезпечують авторитет мовця та обстоюваної ним позиції. Підвищує авторитет мовця його зовнішній вигляд, постава. У опонента не виникне бажання скористатися стресовою ситуацією для маніпуляцій, якщо мовець(реципієнт) демонструє пряму спину, рівне дихання й твердий погляд.

Суть пасивного захисту, котрим повинен володіти успішний комунікатор, полягає в затримці власних спонтанних реакцій на дії маніпулятора, змушуючи маніпулятора або розкрити свої задуми, або відмовитися від них. Отже, важливою умовою застосування цієї форми захисту є *витримка*.

Серед найбільш ефективних форм пасивного захисту виділяємо такі: а) *не реагувати на слова маніпулятора, роблячи вигляд «не розчув», «не звернув уваги», «не помітив» тощо*; б) *тактовне, стримане й несподіване мовчання*; в) *гра в «тупуватість» – «не зрозумів», «не второпав»*; г) *формалізувати спілкування*; д) *повне або часткове ігнорування слів маніпулятора*; е) *прийняття інформації до уваги і відкладання рішення на завтра* [1, с. 81–86].

В офіційному спілкуванні актуальним стає *мистецтво тримати паузу*. Не поспішати, заспокоїтися й знайти більш гідну й мудру відповідь, при цьому подумки з'ясувати для себе: а) *чи потрібно мені саме це?* б) *чи потрібно мені це саме зараз?* в) *чи потрібно мені це саме за таку ціну?* г) *чи потрібно це саме мені?* Під час паузи надзвичайно важливо відмовитися від прагнення помститися партнерові, зачепити його гідність, тобто стати вище, відчувати свою перевагу, свою шляхетність. Пауза дозволить і суперникові, у свою чергу, зайняти більш виважену позицію і, можливо, відмовитися від наміру маніпулювати вами. Найбільш ефективним пасивний захист стає тоді, коли установку на боротьбу змінюється установкою на співпрацю. Найкраща форма захисту – взаємний ненапад.

Отже, знання методів, прийомів, засобів захисту від прихованого психологічного впливу допоможе професійному комунікатору адекватно зреагувати.

Список бібліографічних посилань

1. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування : навч. посіб. Київ : Арттек, 2000. С. 81–86.

2. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2007. С. 203–223.

3. Мордачев В. Д. Манипулирование людьми: играем на слабостях. Ростов н/Д. : Феникс, 2005. 250 с.

Отримано 27.02.2019

УДК 343.1

Віктор Миколайович ВЕЛИКИЙ,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонського факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент

КОРПОРАТИВНІ ОЧІКУВАННЯ СЛУХАЧІВ КУРСІВ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

*Присвячено аналізу сутності та стану корпоративних очікувань слухачів
курсів первинної професійної підготовки поліцейських.*

Проблема формування корпоративної культури як одної з підвалин належного виконання сучасною поліцією своїх функцій є надзвичайно актуальною. Тільки вибудувавши корпоративну культуру належного рівня, можна очікувати підвищення ефективності діяльності кожного окремого поліцейського. Проте в Україні проблема корпоративної культури поліції як важливої ланки правоохоронної системи залишається предметом лише окремих досліджень. Не має належного обґрунтування питання оцінки корпоративної культури поліцейських в цілому та окремих її елементів, взаємозв'язку стану корпоративної культури та рівня ефективності діяльності підрозділу, відсутня чітка методологія формування такої культури, не досліджено особливості практичних технологій її формування.

Корпоративну культуру можна розглядати як інструмент управління. Адже високий рівень корпоративної культури забезпечує узгодженість та послідовність дій колективу, його зацікавленість у результаті діяльності організації, її іміджі. Спільні для поліцейських корпоративні цінності, переконання та звичаї посилюють внутрішню координацію, зацікавленість у спільній діяльності та сприяють самоусвідомленню себе як частини механізму, що працює на загальний результат, власної необхідності.

Вивчення корпоративної культури посилює розуміння цінності людського капіталу, де в центр уваги ставиться особистість, її потреби та очікування, визнання необхідності активнішого залучення працівників,

довіри до них. Висока корпоративна культура може бути ефективнішою за будь-який формальний контроль. Ідея місії, спільне сприйняття цілей може скоординувати та прискорити діяльність у напрямі досягнення спільної мети. Чим досконаліша корпоративна культура організації, тим менше керівникам потрібно приділяти увагу розвитку формальних правил поведінки, та тим більша ймовірність ефективної діяльності їх підлеглих.

Значною мірою стан корпоративної культури поліції визначається соціально-психологічними очікуваннями кандидатів на службу в органи внутрішніх справ. Належні очікування впливають на міжособистісні відносини, допомагають ефективно адаптуватись до професії, самовизначитись та самореалізуватись у ній.

Під корпоративними очікуваннями ми розуміємо суб'єктивні орієнтації кандидата на службу в поліції стосовно того, як він оцінює взаємостосунки в майбутньому колективі, на яке відношення до себе він сподівається з боку колег та суспільства, що, на його думку, вони чекають від нього, на які дії та вчинки він готовий зі свого боку.

Безумовно, корпоративні очікування, як і будь-які очікування – це складне психологічне утворення, особливості якого залежить від рівня розвитку людини, її індивідуально-психологічних особливостей, життєвого досвіду тощо. Корпоративні очікування не є усталеним утворенням, вони змінюються під впливом не лише внутрішніх особистісних змін, але й зовнішніх обставин.

Структура корпоративних очікувань включає такі основні складові, як когнітивну, емоційно-ціннісну, мотиваційно-вольову. Корпоративні очікування здійснюють орієнтаційні та регулятивні впливи на майбутнього правоохоронця визначають його відношення до професії, дії та вчинки.

Слід зазначити, що окремішньою проблемою, яка потребує свого вивчення, є ситуація невідповідності очікувань майбутніх поліцейських з реаліями, які мають місце в діяльності підрозділів Національної поліції.

Виходячи із зазначеного нами було розроблено опитувальник для вивчення уявлень та очікування слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських (вибірка складала 32 особи) про корпоративну культуру того середовища, в якому вони планують працювати у майбутньому. Анкета складалась із полярих (позитивних та негативних) тверджень, наближення до яких пропонувалось оцінити респондентам.

В результаті проведеного дослідження ми отримали інформацію, яка, на нашу думку, може бути корисною для обґрунтування напрямків поліпшення корпоративної культури поліцейських:

Позитивними є оцінки ряду показників, які характеризують уявлення та очікування слухачів курсів первинної професійної підготовки про корпоративну культуру поліцейських: 96 % опитаних

вірять у можливість кожного працівника поліції зробити професійну кар'єру; 100 % – мають почуття гордості за нову поліцію України і її успіхи; 93 % – вважають, що керівництво поліції цінує високопрофесійних фахівців; 96 % – відчують емоційний підйом і впевненість у своєму майбутньому; 81 % – вважають, що переважну більшість працівників поліції можна охарактеризувати як належних професіоналів; 68 % – впевнені, що можуть розраховувати на підтримку своїх колег і керівників; 81 % – впевнені, що в колективі поліцейських діє принцип справедливості розподілу завдань і винагороди; 70 % – очікують, що в колективах поліції їх чекає позитивний соціально-психологічний клімат; 87 % – вважають, що в колективах поліції підтримуються професійні традиції, звичаї та обряди.

Негативні очікування стосувались місії поліції: 30 % вважають, що у кожного співробітника своє розуміння місії (соціальної мети) діяльності поліції, такий відсоток, на нашу думку, є досить завищений.

3 метою угруповання очікувань стану корпоративної культури майбутніх поліцейських, шкалу наближення до позитивних-негативних полярних тверджень було взято за 100 %. При цьому наближення менше 60 % ми вважали низьким, в межах 60–74 % – середнім, 75–90 – достатнім і вище 90 % – високим рівнем.

В результаті ми отримали такі дані:

6 респондентів продемонстрували низький рівень позитивних очікувань корпоративної культури поліцейських (від 35 до 56 %). Відповідно, дивним є їх присутність на курсах слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських та щирість намірів стати поліцейським.

9 респондентів продемонстрували середній рівень позитивних очікувань.

12 респондентів продемонстрували достатній рівень позитивних очікувань.

5 респондентів продемонстрували високий рівень позитивних очікувань корпоративної культури поліцейських (в межах 93 %).

Висновки:

– загальна оцінка слухачами курсів первинної професійної підготовки поліцейських уявлень про корпоративну культуру сфери їх майбутньої діяльності є досить позитивною;

– важливо удосконалити профорієнтацію серед бажаючих стати поліцейським та методи відбору кандидатів до цієї професії;

– необхідно створити умови на початковому (найбільш вразливому) етапі професійної адаптації випускників курсів первинної професійної підготовки поліцейських в практичних органах з метою підтвердження їх позитивних очікувань;

- варто більше уваги звернути на пояснення слухачам курсів первинної професійної підготовки поліцейських місії поліції;
- необхідні пропаганда позитивних зразків професійної діяльності поліцейських України та формування усвідомлення причетності їх особистості до колективної діяльності, своєї невід’ємності від нього.

Отримано 27.02.2019

УДК 378.2:351.746(477)

Вадим Валерійович ДИЯК,

*доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0003-1477-5803>

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Подано основні положення законодавчого забезпечення підготовки курсантів і слухачів у Національній академії державної прикордонної служби України. Встановлено, що юридично-правове забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів базується на законодавчій базі, що має відношення і до освіти, і до роботи прикордонного відомства.

Для осучаснення й чіткої організації роботи працівників прикордонного відомства необхідно враховувати нормативно-правове забезпечення, що стосується професійної підготовки майбутніх військовослужбовців у закладі вищої освіти ДПС.

Теоретичний аналіз наукових робіт засвідчив, що загальні питання професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників окреслено предметом дослідження в працях Г. Артюшина, Т. Бунєєва, І. Грязнова, В. Зеленого, О. Пономаренка, О. Діденка, Д. Ішенка, В. Мірошніченко, С. Морозова, Є. Потапчука, О. Сафіна, С. Сінкевича, О. Торічного, В. Ягупова та ін. Дослідники звертаються до вивчення системи прикордонного законодавства (О. Басараб [1]). Зібрана значна законодавча база для оптимізації роботи Державної прикордонної служби України. Проте проблема системного аналізу нормативно-правового забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів у закладах вищої освіти ДПС в Україні за останні роки ще не була повністю розкрита.

Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів у закладі вищої освіти Державної прикордонної

служби в Україні базується на законодавчій базі. Остання створюється для різних видів діяльності в державі – економічної, політичної, соціальної, освітньої, військової та ін. Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів у закладах вищої освіти ДПС України базується на законодавчій базі, що має відношення і до освіти, і до роботи прикордонного відомства.

Згідно з визначенням Шенгенського кодексу про кордони прикордонник – це будь-яка державна посадова особа, яка, згідно з чинним національним законодавством, розміщується в пункті пропуску через кордон, на ділянці кордону або в безпосередній близькості від нього й виконує функції з охорони кордону відповідно до положень Кодексу та національного законодавства. Крім того, відповідно до Шенгенського кодексу про кордони держави-члени ЄС повинні забезпечити, щоб прикордонники були належним чином підготовленими фахівцями [2]. В Україні таку освіту здобувають курсанти і слухачі НАДПСУ.

Аналіз наказів, що становлять основу нормативно-правового забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів у закладах вищої освіти ДПС України з початку XXI ст., свідчить, що особливу значущість держава приділяє мотивації майбутніх військовослужбовців прикордонного відомства до здобуття високого рівня професійної освіти.

Теоретичний аналіз нормативно-правового забезпечення професійної підготовки курсантів і слухачів у закладах вищої освіти Державної прикордонної служби України засвідчив, що значна частина законодавчих документів присвячена проблемі вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців прикордонного відомства. Такий підхід акцентує увагу законотворців на проблемі оновлення освіти майбутніх прикордонників, які працюватимуть у різних сферах ДПС України.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методичних матеріалів, необхідних для вдосконалення професійної освіти курсантів і слухачів в НАДПСУ в напрямі формування соціально-економічної компетентності майбутніх фахівців прикордонного відомства.

Список бібліографічних посилань

1. Басараб О. Т. Поняття системи прикордонного законодавства. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 366–372.
2. Нормативно-правова база // Державна прикордонна служба України : офіц. сайт. URL: https://dpsu.gov.ua/ua/law_base/ (дата звернення: 20.02.2019).
3. Стратегія розвитку Державної прикордонної служби : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1189-2015-p> (дата звернення: 20.02.2019).

Отримано 26.02.2019

УДК 159.923.2

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

 <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

ВИКОРИСТАННЯ КОУЧІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Розкриваються особливості використання основних технологій та інструментів коучингу в процесі професійного навчання і підвищення кваліфікації працівників поліції. Коучингові технології представлені як засіб і підвищення мотивації до навчання і розкриття потенціалу особистості.

Довгий час навчання у вищій школі було організовано за традиційною системою і складалося з декількох форм: лекція, семінарські та практичні заняття і самостійна робота студента. Нажаль, традиційні методи все частіше не спрацьовують і ми спостерігаємо падіння інтересу до навчання серед молоді. Підвищення мотивації до навчання і забезпечення високої якості підготовки фахівців можливе за умови впровадження інновацій в зміст, методи і форми навчально-виховного процесу. До інноваційних форм навчання можна віднести тренінги, ділові та рольові ігри, майстер-класи, проектування, проблемні лекції, бінарні заняття тощо. Ми пропонуємо розглянути коучингові технології як інновацію в системі фахової підготовки працівників поліції.

За визначенням низки авторів, коучинг – це техніка, методика, стиль взаємодії з людьми (з собою), що дозволяє розкрити потенціал особистості з метою максимального підвищення її ефективності [1, 2]. Коучинг не вчить, а допомагає навчатися і націлений на зміну моделей поведінки і самоудосконалення особистості. За останнє десятиріччя коучинг тримав широке використання у діловому співтоваристві, від виробництва до роздрібної торгівлі, від сфери обслуговування до фінансових послуг. Коучинг використовують як засіб саморозвитку, як стиль управління і як стиль навчання.

Вітчизняні науковці зазначають, що метод коучингу може виступати потужним засобом усвідомленого навчання на будь-якому етапі вікового розвитку особистості [2, 4, 5]. Усвідомленість і відповідальність, за визначенням Дж. Уйтмора, є головними принципами коучинга. Усвідомленість – це знання і розуміння того, що відбувається з нами і навколо нас. Те, що ми усвідомлюємо, ми можемо контролювати. Те, що залишається неусвідомленим, може контролювати нас. Відповідальність – це готовність людини відповідати за свої слова і вчинки [2, 5]. Поєднання

усвідомленості і відповідальності – це відкриття нових можливостей на шляху досягнення цілей, формування внутрішньої мотивації до дії і основа формування лідерських якостей особистості.

Сутність коучингу полягає в роз'ясненні, уточненні, підтримці, заохоченні та плануванні нових способів досягнення цілей і пошуку рішень проблемних ситуацій. Коучинг, як процес, складається з наступних етапів [1, 2, 5]:

- 1) аналіз цілей, змісту діяльності, наявних ресурсів особистості;
- 2) планування;
- 3) впровадження у реалії житті запланованих дій;
- 4) оцінка отриманих результатів.

Процес коучингу реалізується за допомогою постановки низки питань відкритого і трансформаційного типу, які заставляють людину думати і самостійно приймати рішення. Як зазначають автори, «У коучингу питання задаються не заради настанови, відповіді, твердження або навіювання, а для вибудовування у свідомості нових перспектив, відкриття нових власних можливостей та шляхів досягання поставленої мети, нового способу сприйняття дійсності тощо» [2, с. 71].

Ми пропонуємо використовувати наступні коучингові технології в навчально-виховному процесі ЗВО зі специфічними умовами навчання.

На лекційних, семінарських, практичних заняттях – коуч-методи SMART і GROW. Назва кожного методу містить аббревіатуру етапів аналізу мети. SMART: Specific (конкретний), Measurable (вимірний), chievable (досяжний), Relevant (реалістичний), Timebound (визначений конкретним терміном). GROW: Goal (мета), Reality (реальність), Options (варіанти) і Will (намір) [2, 3, 5]. Курсант самостійно визначає мету заняття, яка повинна бути конкретною, досяжною, мати кінцеві і проміжні критерії досягнення результату і чіткі часові рамки реалізації. Здійснюючи поетапний аналіз, курсант максимально розуміє навіщо йому необхідно формувати ті чи інші знання і навички, усвідомлює власні ресурси і можливості діяти для досягнення особистих і професійних цілей.

На практичних, тренінгових заняттях, під час аналізу конкретних професійних ситуацій, пропонуємо використовувати модель SCORE (автори Р. Ділтс, Т. Епштейн), яка дозволяє максимально швидко і якісно проаналізувати проблемну ситуацію в будь-яких сферах життя. Схема аналізу наступна [3]: Symptoms (симптоми) – прояви проблемної ситуації та її детальний і повний опис; Causes (причини) – розглядаються причини, що призвели до проблемної ситуації; Outcome (результат) – аналізуються можливі результати вирішення проблемної ситуації. Детально розглядається, що має з'явитися в даній ситуації замість симптомів: описується життя, коли проблема буде вирішена, визначаються критерії

досягнення мети, конкретний термін, в який мета повинна бути досягнута; Resources (ресурси) – визначення, що або хто, може допомогти у вирішенні проблеми, чого саме не вистачає для досягнення результату і яким чином можна отримати те, чого поки не вистачає; Effects (ефекти) – опис життя після того, як проблема буде вирішена (в категоріях: бачу, чую, відчуваю), визначення полюсу змін (в кращу або в гіршу сторону), з'ясування віддалених наслідків зміни поточної ситуації.

Використання коучингових технологій дає можливість навчитися мистецтву постановки запитань і вмінню активно слухати, що є дуже важливим для працівника поліції в процесі встановлення і підтримки контакту з людьми, опитування населення, ведення допиту та інших слідчих дій. Так, на практичних заняттях з навчальної дисципліни «Юридична психологія» для курсантів та «Ефективна комунікація» для працівників поліції які підвищують кваліфікацію, організовуються групові форми роботи з вирішення професійних задач. Працівники поліції навчаються задавати відкриті, трансформаційні питання (наприклад, давайте припустимо, що у вас є усі ресурси для вирішення проблеми, яка б була ваша перша дія?) і активно слухати співрозмовника, що допомагає вийти за рамки обмежуючих переконань, страхів, сумнівів і подивитися на завдання з точки зору можливостей або з точки зору іншої людини тощо.

За рахунок вироблення навичок постановки питань і вміння активно слухати у працівників поліції засвоюються нові стратегії поведінки, що допомагає в процесі навчання формувати навички поведінки у критичних ситуаціях, розвивати гнучкість і самостійність їх поведінки.

Слід зазначити, що коучингові технології важливі і для професійного розвитку викладача. Адже ефективність діяльності викладача закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання залежить від його вміння визначати цілі, завдання і зміст власних дій, використовувати у навчальному процесі інноваційні методи викладання, організовувати та впроваджувати систему виховних заходів, спрямованих на особистість курсанта чи працівника поліції, який підвищує власну кваліфікацію, з метою формування і розвитку у кожного з них професійно важливих якостей та мотивації до активної роботи із самовиховання та саморозвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Аткинсон М, Чойс Т. Рэй Пошаговая система: наука и искусство коучинга. Киев : Companion Group, 2010. 256 с.
2. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу : навч. посіб. Київ ; Харків : Діса Плюс, 2017. 220 с.
3. Попова Г., Милорадова Н. Метафорические ассоциативные карты в работе практического психолога: методика и практика. Харьков : Стиль-Издат, 2018. 285 с.

4. Степикіна Т. В. Метод коучингу в системі шкільної освіти. *Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 22 (257), ч. IV. С. 84–90.

5. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. М. : Междунар. акад. корпоративного управления и бизнеса, 2005. 168 с.

Отримано 28.02.2019

УДК 37.091.31.3

Юлія Василівна ЗАБОЛОТНА,

*викладач кафедри криміналістики та судової експертології
факультету № 1 (слідства)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;*

<https://orcid.org/0000-0001-8854-8537>;

Віталій Олегович НАЙДА,

курсант 3 курсу факультету № 1 (слідства)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

<https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) ЗВО СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Проведено аналіз особливості участі курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України у суспільному житті, визначено основні особливості, цілі проектної діяльності курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України.

Участь у соціальному житті допомагає молодим людям сформувати впевненість у собі, самоповагу, знання і уміння, необхідні для ефективного впливу на різноманітні процеси суспільного розвитку. Участь у житті демократичної держави для громадянина не обмежується тільки голосуванням на виборах чи роботою в урядових організаціях. Вона відбувається тоді, коли молоді люди ставлять перед собою різноманітні цілі: поліпшення умов життя, захист навколишнього середовища, прав особистості, організація дозвілля тощо.

Участь у діяльності різноманітних організацій дозволяє молодій людині, яка обрала шлях правоохоронця, бути причетною до прийняття рішень різного роду проблем на місцевому, регіональному, і на національному та міжнародному рівнях.

Ініціативність майбутніх поліцейських, їх здатність долучатися до вдосконалення суспільного життя і до взаємодії з громадськістю, а також професійно виконувати покладені на них посадові обов'язки – це необхідні вимоги, що нині ставляться перед Національною поліцією.

Проектна діяльність курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України має здійснюватися в ЗВО в рамках реалізації методу проектів як освітньої технології під керівництвом науково-педагогічного складу та за межами навчального закладу в рамках участі курсантів (слухачів) у заходах регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів, спрямованих на допомогу студентам у створенні та реалізації їх проектів.

Варто зазначити, що сфери, в яких курсанти (слухачі) ЗВО системи МВС України можуть створювати та реалізовувати свої проекти, мають охоплювати не тільки правоохоронну сферу, але й сфери культури, спорту, національно-патріотичного виховання, дозвілля молоді в частині взаємодії поліції з громадськістю у цих сферах, що буде підвищувати рівень довіри населення до поліції в цілому.

Доцільно розділити проектну діяльність курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України на два види: обов'язкова та факультативна проектна діяльність. Обов'язкову пропонується здійснювати в межах навчального процесу в межах вивчення окремих навчальних дисциплін. Факультативна проектна діяльність є вільною для курсантів (слухачів) і реалізується шляхом їх участі у конкурсах та проектах, в тому числі спільно зі студентами ЗВО та представниками громади.

Так, пропонуємо включити творче завдання із створення проектів до методичних рекомендацій з юридичних дисциплін у ЗВО системи МВС України у дисциплінах кримінологія, соціологія, адміністративна діяльність поліції, юридична психологія. Для додаткової підготовки науково-викладацького складу, задіяного в подальшому як наукові керівники проектів, доречно проводити додаткові заняття в зазначеному напрямку з експертами у сфері підготовки та реалізації проектів.

Цілями проектної діяльності курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України мають бути:

- 1) виховати у курсантів (слухачів) націленість на результат та вміння працювати в команді, об'єднаний навколо спільного вирішення певної проблеми

- 2) сформулювати механізм критичного мислення, вміння шукати шляхи вирішення проблеми;

- 3) сприяти застосуванню теоретичних знань у практичній площині;

- 4) сформулювати особисту зацікавленість курсанта (слухача) в отриманих теоретичних та практичних знаннях та навичках;

- 5) виховати курсантів (слухачів) у дусі служіння інтересам суспільства і держави

- 6) сформулювати у курсантів (слухачів) знання, вміння та навички, які допоможуть їм при виконанні професійних обов'язків (критичне мислення – при проведенні слідчих розшукових дій тощо), взаємодії з громадськістю (при проведенні керівниками територіальних органів

поліції відкритих зустрічей з представниками органів місцевого самоврядування), підготовці спільних з громадськістю проєктів (між патрульною поліцією та адміністраціями шкіл щодо запобігання порушенням правил дорожнього руху тощо).

До можливих напрямків проєктної діяльності курсантів(слухачів) ЗВО системи МВС України, до яких можемо віднести:

1) проєкти, націлені на перетворення в системі Національної поліції (проєкти, які обов'язково мають узгоджуватися з керівництвом Національної поліції та МВС України, бути доцільними з точки зору політики держави);

2) проєкти, націлені на реалізацію певних напрямків підготовки у ЗВО системи МВС України (проєкти, які курсанти (слухачі) мають створювати у ході навчання у ЗВО в межах вивчення окремих навчальних дисциплін);

3) проєкти, спрямовані на вирішення завдань, що стоять перед Національною поліцією(проєкти у правоохоронній сфері та у суміжних і пов'язаних із нею сферах);

4) проєкти, спрямовані на вирішення актуальних проблем суспільства чи держави (проєкти, які спрямовані на цілий комплекс проблем різних сфер діяльності).

Таким чином, створення власних суспільних проєктів є ефективним механізмом участі курсантів (слухачів) ЗВО системи МВС України у суспільному житті, є ефективною освітньою технологією.

Отримано 28.02.2019

УДК 159.9

Ігор Володимирович КЛИМЕНКО,

заступник голови – начальник Департаменту кадрового забезпечення

Національної поліції України (м. Київ),

кандидат психологічних наук;

 <https://orcid.org/0000-0002-3552-2277>

ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Зазначено, що головними механізмами формування антикорупційної культури є просвіта й освіта, а найважливішим соціальним інститутом боротьби з корупцією є система освіти. Антикорупційну культуру розглянуто як сукупність компетенцій, необхідних для правообумовленої поведінки: уміння розпізнавати корупцію як соціальне явище; уміння критично і об'єктивно оцінювати матеріали, пов'язані з корупційними проявами; здатності чітко

уявляти собі, що таке боротьба з корупцією, і використовувати всі можливості для зниження корупційності в різних сферах життя і діяльності; стійкої мотивації до антикорупційної поведінки, що відповідає морально-правовим нормам суспільства.

Однією з найбільш гострих проблем нашого суспільства є корупція, протидіяти якій неможливо без участі громадянського суспільства. Оскільки саме молоді належить брати участь в політичній, соціально-економічній, громадській та інших сферах діяльності, то неприйняття молодими людьми корупції як явища має поєднуватися з цінностями правової держави, в чому полягає і одне із завдань сучасної освіти. З урахуванням того, що освітні проблеми безпосередньо пов'язані з проблемами громадянського розвитку, протистояння корупції є справою всього суспільства і всіх його інституцій, включно з освітою. Сьогодні рівень освіти і правова культура громадян не лише визначають престиж країни, але й стають питаннями національної безпеки.

Основною проблемою у формуванні антикорупційної культури виступає відсутність усвідомлення права як важливої соціально-правової цінності, тоді як правова культура – це вид духовної культури, до змісту якої входять усі цінності, створені в галузі права. Тим самим правова культура пов'язана з такими аксіологічними аспектами, як: рівень розвитку законності; важливість ролі юридичної науки; успішність юридичної практики; продуктивність правового спілкування органів влади і населення; гарантованість прав та свобод індивіда; позитивність форм вираження правосвідомості індивіда; високий рівень правової свідомості людей тощо. Різновидом суспільної та індивідуальної свідомості є правосвідомість, яка включає знання права, розуміння значення права та, головне, повагу до закону, що часто є відсутньою не лише у простих громадян, але й у законодавців, політичних лідерів, чиновників, правоохоронців як осіб, які повинні демонструвати високий рівень антикорупційної культури. Таке зневаження права призводить до низького рівня правової культури, нерозвиненості юридичних традицій, проявів правового нігілізму, заперечення цінності права, що послабляє антикорупційну культуру. Тому одним із важливих механізмів протидії корупції є формування антикорупційної культури. Тільки за сформованої моделі антикорупційної поведінки у майбутніх правоохоронців можна розраховувати на результативність антикорупційної політики в цілому.

Антикорупційна культура припускає і наявність компетенцій, необхідних для правообумовленої поведінки: уміння розпізнавати корупцію як соціальне явище; уміння критично і об'єктивно оцінювати матеріали, пов'язані з корупційними проявами; здатності чітко уявляти собі, що таке боротьба з корупцією, і використовувати всі можливості для зниження корупційності в тих або інших сферах життя і діяльності;

стійкої мотивації до антикорупційної поведінки, що повинна відповідати морально-правовим нормам суспільства [1]. Антикорупційна культура особистості забезпечує вміння: тлумачити ті чи інші положення закону і визначати сферу їх дії; застосовувати у своїй життєдіяльності правові знання проти корупції; знаходити вихід із заплутаних правових ситуацій, а значить, використовувати закон для захисту своїх прав та інтересів [2].

Антикорупційна культура індивіда відбиває його громадянську активність і сприяє реалізації його прав, безпеки і правового захисту, а умовою формування антикорупційної культури є повага індивіда до прав інших; визнання необхідності права; свідоме дотримання правових норм. Таким чином, формування антикорупційної культури курсантів і студентів закладів вищої освіти має стати цілеспрямованим процесом навчання і виховання на користь як суспільства, так і особи, що передбачає вирішення певних завдань:

- ознайомлення з особливостями корупції та її проявами в різних сферах життєдіяльності, а також її причинами та наслідками;
- розвиток основ правової освіченості й навичок адекватного аналізу та особистісної оцінки цього соціального явища;
- формування знань, що забезпечують в корупціогенних ситуаціях поведінку, відповідну правовим і морально-етичним нормам;
- стимулювання мотивації до антикорупційної поведінки [1].

Для вирішення поставлених завдань необхідно виділити й певні напрями формування антикорупційної культури курсантів і студентів закладів вищої освіти системи МВС:

- запровадження у свідомість студентів, що корупція має багатозначний характер, вона пов'язана не лише з протизаконним діянням у сфері економічних і політичних відносин, але й являє собою специфічний елемент культури та свідомості суспільства;
- формування виразного і несуперечливого ставлення до корупції, активного ставлення до цього явища («борюся з будь-якими проявами»);
- подолання правового нігілізму [3, с. 36–37].

Головними механізмами формування антикорупційної культури є просвіта й освіта. Відповідно найважливішим соціальним інститутом боротьби з корупцією є система освіти. Сучасне українське студентство, повною мірою віддзеркалюючи стан і проблеми всього нашого суспільства, демонструє відсутність чіткої системи цінностей, моральних норм і настановлень професійної поведінки, невисокий рівень громадянської активності. Професійне виховання є найважливішою частиною сучасної освіти, оскільки формує у майбутнього фахівця потребу врахування не лише особистісних, але й громадських, державних інтересів.

Антикорупційна освіта нерозривно пов'язана з вихованням особистості, поєднуючи в собі виховання правової свідомості та

громадянської етики, опанування знань про механізми антикорупційної поведінки: від опору побутовій корупції на рівні базової освіти до професійної підготовки майбутнього правоохоронця, здатного протидіяти корупції в соціально-професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.
2. Пустовалова И. Н. Формирование правосознания – основное условие деинституализации коррупционных отношений. *Гуманитарные и социальные науки*. 2011. № 1. URL: <http://www.advokat-natarius.ru/s27> (дата звернення: 25.02.2019).
3. Хамдеев А. Р. Педагогическое обеспечение формирования антикоррупционной культуры студентов вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Казань, 2015. 251 с.

Отримано 28.02.2019

УДК 37.03:355.232

Наталія Віталіївна МАКОГОНЧУК,

*викладач кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук;*

<https://orcid.org/0000-0001-7378-8917>

ОСНОВНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Охарактеризовано основні методи формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, які дозволяють залучати курсантів до осмисленого переживання індивідуальної й колективної діяльності, усвідомлення та прийняття громадянських цінностей, накопичення досвіду громадянської діяльності.

В умовах сьогодення, коли Україна йде шляхом побудови демократичної держави й становлення громадянського суспільства, найважливішим завданням вищої військової школи на сучасному етапі є формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, що дасть можливість утвердити громадянські й гуманітарні цінності як найважливіші пріоритети розвитку особистості захисників кордону.

Сформованість якостей громадянина, таких як громадянська гідність, обов'язок, відповідальність, мужність, а також громадянської

свідомості, позиції зумовлює мотиви поведінки й діяльності офіцера, дозволяє критично оцінювати себе, більш ефективно налагоджувати взаємодію з людьми при організації службової діяльності з охорони кордону. У цьому випадку громадянську компетентність офіцера-прикордонника слід розглядати як складову його готовності до виконання службових обов'язків та передумову особистого і професійного самовизначення як захисника Вітчизни.

Саме під час навчання у вищому навчальному закладі, у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу майбутні офіцери-прикордонники можуть долучитися до базових громадянських цінностей, що забезпечує становлення їхньої громадянської компетентності – вироблення активної життєвої позиції, самостійності й уміння діяти відповідно до правових норм.

Оволодіння теоретичними аспектами навчальних дисциплін є основою для формування у курсантів базових особистісних якостей, зокрема наукового світогляду, патріотичних переконань, громадянської позиції, моральної свідомості, правової культури й культури спілкування. Найбільш адекватними в аспекті становлення громадянської компетентності й гуманістичних демократичних цінностей є, на наш погляд, активні й інтерактивні методи, які передбачають взаємодію й співробітництво всіх учасників освітнього процесу при вирішенні навчальних і практичних завдань. С. Смирнов серед активних методів називає дискусійні методи, тренінги, ігрові методи та проблемні методи [2, с. 169].

Саме використання проблемних методів сприяє переходу знань у переконання, викликає у курсантів великі інтелектуальні почуття. При цьому самостійно «відкриті» істини, закономірності краще запам'ятовуються [3, с. 269]. Так, наприклад, використання диспуту сприяє активному вираженню молодими людьми своїх думок, доказування та відстоювання їх при колективному обговоренні тієї чи іншої проблеми. Для проведення диспуту важливо, щоб його тема хвилювала більшість курсантів, була пов'язана з їхніми переживаннями.

Важливе значення для формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників мають також інтерактивні методи. Під час інтерактивного навчання всі вчаться спілкуватися з іншими, критично мислити, приймати продумані рішення [1, с. 172]. Одним з важливих інтерактивних методів є бесіда. Вона є діалоговим методом навчання і має певні пошукові та активізуючі властивості. Для формування громадянської культури майбутніх офіцерів-прикордонників можна використовувати два види бесід: евристичну і репродуктивну. Бесіду можна застосовувати як окремий прийом навчання під час лекції для більш дохідливого пояснення певних складних положень. Після лекції вона

важлива для поглиблення знань, які вимагають додаткової самостійної роботи, а також з метою обговорення і контролю рівня опанування [4, с. 321–322].

При використанні усіх зазначених методів важливо звертатися до особистого досвіду курсантів, що передбачає й урахування їхнього ставлення до реальної політичної, економічної, соціальної дійсності, з'ясування її протиріч і тенденцій. Громадянська освіта у наш час не можлива без моделювання й аналізу на заняттях різних ситуацій – історичного, правового, морального, економічного характеру – які потребують застосування відповідних знань і умінь, пошуку шляхів вирішення проблем, складання плану практичних дій. З умов поєднання особистого досвіду курсантів і наукових знань можна формувати необхідні громадянські знання, ставлення, ціннісні орієнтації, особистісно прийняті зразки громадянськості.

Загалом зазначені методи допомагають формувати у курсантів здатність до критичного аналізу, але одночасно й уміння протистояти тиску, робити вибір, аргументувати, відстоювати свою точку зору.

Окрім цього, ще одним ефективним способом, що дозволяє вирішувати широкий спектр завдань громадянської освіти є науково-дослідницька робота. Вона допомагає розвивати історичне мислення курсантів, формувати у них навички самоосвіти, прагнення й уміння орієнтуватися в інтелектуальному полі суспільства. При цьому також важливе значення має робота курсантів з історичними документами, з писемними історичними джерелами.

Дослідники зазначають, що під час активної, зацікавленої, творчої участі в цій роботі молоді люди вчаться працювати самостійно і в колективі, вчаться виділяти головне, порівнювати особисті й суспільні інтереси. Це сприяє становленню як окремих компонентів, так і громадянської компетентності особистості загалом.

Усі зазначені методи допомагають формувати в курсантів ініціативність та самостійність. Адже, як стверджують науковці, пріоритетна роль у формуванні мотивації до громадянської діяльності повинна належати практико-орієнтованим формам і методам. Йдеться про те, щоб курсанти уміли самостійно підбирати й осмислювати політичну, правову, економічну інформацію, моделювали соціальні ситуації, аргументували ухвалені рішення, власну громадянську позицію чи громадянські вчинки та дії.

Таким чином, для формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників необхідно поєднувати пояснювально-репродуктивні та проблемні, інтерактивні, дослідницькі методи, які дозволяють розвивати критичне мислення курсантів і включати їх у різні види самостійної пізнавальної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Вихрущ В. О. Методика педагогіки : навч. посіб. Тернопіль : КРОК, 2011. 442 с.
2. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. М. : Академия, 2003. 302 с.
3. Шиянов Е. Н., Котова И. Б. Развитие личности в обучении : учеб. пособие для студентов пед. вузов. М. : Академия, 2000. 288 с.
4. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

Отримано 28.02.2019

УДК [159.98:351.74](477)

Наталія Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ПРОГРАМА ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розглядається програма професійно-психологічного забезпечення професійного розвитку працівників слідчих підрозділів на всіх стадіях професіогенезу (професійне самовизначення, здобуття вищої освіти, професійного розвитку); основні положення та напрямки програми. Акцентується увага на складових психолого-педагогічного супроводу (діагностика, профілактика, корекція).

Професійний розвиток слідчих органів досудового розслідування Національної поліції є складним, довготривалим процесом, складовими якого є: нормативно врегульовані заходи; відповідний професійно-психологічний супровід; самоосвіта та самовдосконалення фахівця.

Спираючись на розглянуті теоретичні положення і отримані результати емпіричного дослідження нами була розроблена та описана програма професійно-психологічного забезпечення професіогенезу слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України.

Основу програми складають такі положення:

1) професійно-психологічного забезпечення професіогенезу слідчих – це цілісний процес діагностики, профілактики та корекції професійного становлення слідчих на всіх стадіях: професійного самовизначення; здобуття вищої освіти та професійного розвитку;

2) взаємозв'язок та взаємовплив всіх компонентів програми;

3) існуючий актуальний сценарій професійного розвитку залежить від показників базових характеристик професіогенезу та впливу зовнішніх та внутрішніх чинників;

4) психологічний супровід на кожній стадії професіогенезу здійснюється з урахуванням як особливостей процесу проходження особистістю послідовно всіх етапів зазначеної стадії так і особливостей організаційно-методичного характеру, пов'язаних із процесуальною складовою кожної стадії професіогенезу слідчих;

5) діагностований професіогенетичний сценарій не є усталеною характеристикою, під впливом ефективного психологічно-педагогічного супроводу існує можливість його оптимізації та вирівнювання до зростаючого та стрімкозростаючого типів;

6) оптимальна динаміка професіогенезу слідчих є результатом застосування якісних методів, форм та засобів професійного орієнтування населення, фахового навчання та професійного розвитку з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов.

Метою програми є: забезпечення оптимальної динаміки професійного розвитку слідчих на всіх стадіях професіогенезу засобами психолого-педагогічного супроводу.

Програма включає два напрями:

1. Супроводження послідовного проходження слідчими професіогенетичних сходинок в межах кожної стадії професіогенезу для зниження ризику впливу виникнення професійних криз.

2. Оптимізація організаційно-методичного забезпечення професійної орієнтації, процесу навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами та професійного розвитку працівників слідчих підрозділів.

Складовими психолого-педагогічного супроводу є діагностика, профілактика та корекція.

Перша складова «Діагностика» включає вивчення та аналіз вихідного рівня розвитку базових характеристик професіогенезу слідчих на кожній стадії за допомогою запропонованого комплексу психодіагностичних методик.

Друга складова «Профілактика». Профілактика це комплекс організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, виховних, психологічних та медичних заходів, спрямованих на оптимізацію умов, що передбачають попередження професійних криз та руйнування процесу послідовного просування професіогенетичними сходінками.

Третя складова «Корекція», що включає систему заходів, спрямованих на виправлення недоліків професійного розвитку стосовно корегування сценаріїв професіогенезу або поведінки слідчого за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу.

Розглянуто особливості методичного забезпечення професійно-психологічного супроводження професіогенезу слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України на кожній стадії цього процесу. Відповідно до виокремлених стадій, з урахуванням особливостей кожної з них та діагностованих сценаріїв професійного розвитку розроблено окремі схеми застосування методичного інструментарію для кожної з них.

Вони включають проведення серії заходів, спрямованих на:

1) підвищення ефективності профорієнтаційної діяльності, щодо вибору професій поліцейського профілю, (схема профорієнтаційних заходів на етапі первинної, вторинної та третинної оптації);

2) зниження ризику впливу професійних криз на стадіях фахового навчання та професійного розвитку (тренінг розвитку життєвих домагань з урахуванням гендерних особливостей, програма психологічного супроводу формування ціннісних регуляторів поведінки правоохоронців; програма розвитку професійної ідентичності правоохоронців, тренінг розвитку професійних настановлень правоохоронців; розроблено методику застосування метафоричних асоціативних карт у проведенні психологічного дебрифінгу для подолання кризових станів поліцейських; система діагностичних, профілактичних та корекційних заходів);

3) оптимізацію організаційно-методичного забезпечення стадій професіогенезу (напрямків профорієнтаційної діяльності, теоретичної та практичної складової фахового навчання, підвищення кваліфікації, службової підготовки та атестації працівників слідчих підрозділів).

Отримано 27.02.2019

УДК 378:355.23

Валерій Миколайович МОНАСТИРСЬКИЙ,

доцент кафедри військової підготовки

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,

кандидат педагогічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗВО ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено психолого – педагогічні аспекти формування психологічних якостей, необхідних знань, умінь та навичок у випускників військових навчальних підрозділів ЗВО, які повинні не лише забезпечувати на належному рівні власне підготовку як військового фахівця, але і їх готовність до професійної діяльності та виконання службових (бойових) завдань в умовах мирного і воєнного часу.

У процесі реформування військової освіти України суттєво змінились підходи до сучасного військового фахівця. Не є винятком і вищі навчальні заклади, в яких створено військові навчальні підрозділи для підготовки офіцерів запасу. Сьогодення потребує суб'єктної професійної позиції у забезпеченні якості навчання, впровадження нових педагогічних та інформаційних технологій, використання світових досягнень у підготовці громадян до виконання військового обов'язку, проходження служби у Збройних Силах України та інших державних військових формуваннях [1].

Основними показниками якості підготовки офіцерів запасу – випускників кафедр військової підготовки ВНЗ є рівень сформованості у них відповідних професійних знань, умінь та навичок, відповідність їх вимогам стандарту вищої військової освіти за спеціальністю, які базуються на компетентнісному підході та здатності й готовності до їх застосування під час виконання службових (бойових) функцій і завдань.

З огляду на це, перед викладачами і курсантами кафедр військової підготовки актуальною стає проблема формування готовності курсантів військових навчальних підрозділів ЗВО до майбутньої професійної діяльності.

Враховуючи актуальність порушеної проблеми, розглянемо вплив вибору психолого-педагогічних технологій на ефективність формування готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності.

Освітній процес у військових навчальних підрозділах ЗВО має свою специфіку і відмінності, сутність і закономірності як загальні, так і часткові, психолого-педагогічні закономірності професійного спрямування, перш за все, формування системи знань, умінь і навичок у майбутніх офіцерів запасу.

У психолого-педагогічних дослідженнях існує багато визначень поняття готовності, яку вчені розглядають як здатність успішного виконання будь-якої діяльності.

З огляду на зазначене, ми вважаємо, що готовність курсантів до здійснення майбутньої професійної діяльності є складним інтегрованим утворенням, яке має складну структуру і передбачає сформованість системи професійно значущих знань, умінь та навичок, певних мотивів, індивідуально-психологічних якостей особистості, що у поєднанні зумовлюють змобілізованість психіки, налаштованість військового фахівця на найбільш доцільні та рішучі дії при виконанні службових (бойових) завдань в умовах мирного і воєнного часу.

Як відомо, професійні знання, уміння та навички, а також індивідуально-психологічні якості майбутнього офіцера формуються і розвиваються у процесі відповідної освітньої діяльності під час навчання у військових навчальних підрозділах ЗВО, зокрема, навчально-

пізнавальної, яка має професійну спрямованість. Тому ефективність формування і розвитку зазначених якостей особистості майбутніх військових фахівців, а отже їх професійної готовності загалом, визначається особливостями цього процесу.

Події, пов'язані із анексією Криму та проведенням Операції Об'єднаних Сил (ООС) на Сході України, свідчать, що знання та практичні навички, отримані курсантами та слухачами вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів ЗВО протягом навчання, не повною мірою забезпечують підготовку військового фахівця як особистості морально та психологічно готової до роботи в умовах військового середовища, здатної повною мірою застосовувати здобуті знання при виконанні посадових обов'язків у військах та приймати відповідні рішення, в тому числі й щодо застосування зброї. Недостатньо використовуються у навчальному процесі сучасні науково обґрунтовані методи і методики психологічної підготовки.

Виходячи із зазначеного, ми вбачаємо одним із ефективних засобів модернізації військової освіти, зокрема у військових навчальних підрозділах ЗВО, використання нових освітніх психолого-педагогічних технологій у навчально-виховному процесі майбутніх офіцерів.

Під освітньою психолого-педагогічною технологією слід розуміти таку побудову професійної діяльності науково-педагогічного складу військових навчальних підрозділів ЗВО, у якій усі етапи, що входять до освітнього процесу курсантів, представлені у певній цілісності та послідовності, а їх навчання і виховання передбачають досягнення необхідного результату і мають прогностичний характер (у даному випадку – готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності).

Психологічна технологія має будуватися з урахуванням сучасних вимог до психологічної підготовки військовослужбовців, а саме:

- озброєння курсантів теоретичними знаннями про особливості та труднощі військової служби, веденні сучасної війни й механізмах їх впливу на почуття, емоції, волю, свідомість і поведінку військовослужбовців та способи їх подолання;

- моделювання в навчальному процесі умов характерних до гібридної війни і створення її стрес-факторів у ході загальновійськової підготовки та підготовки курсантів до бойових дій;

- формування практичних навичок та вмій подолання труднощів і стрес-факторів сучасного бою та успішного виконання бойового завдання;

- опрацювання психічної стійкості при діях на сучасній бойовій техніці та використанні високотехнологічних засобів збройної боротьби;

- формування психічної стійкості до військової служби і бойових дій взагалі, та психічної готовності до виконання конкретного бойового завдання зокрема;

– формування у курсантів навичок і вмінь саморегуляції психіки та надання психологічної допомоги тощо [2].

Методи психологічної підготовки залежать від конкретної мети і матеріальної бази кафедри, можливостей і специфіки виконання завдань. Деякими з них є: імітація вогню супротивника, створення реальної картини виконання бойових завдань, створення в обстановці навчань і польових занять елементів надзвичайних ситуацій, небезпеки та раптовості; створення умов, коли необхідно вирішувати завдання в обмежений термін, у разі дефіциту часу; виконання тактичних завдань підрозділом у неповному складі тощо.

Педагогічна технологія має будуватися перш за все на основі врахування раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності курсанта, закономірностей сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації, закономірностей виникнення і протікання розумової діяльності, мислення тощо.

Однією з першорядних умов, яка сприяє формуванню готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності, є розроблення та впровадження нових підходів до вивчення навчальних дисциплін, особливо військово-спеціальних, перехід до сучасних методик їх викладання, технологій та організаційних форм, спрямованих на підвищення творчої активності курсантів, самостійної роботи, самонавчання та самовдосконалення тощо. Цьому має сприяти забезпечення високого рівня психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного складу кафедри військової підготовки.

Суттєве значення в оволодінні змістом військово-спеціальних дисциплін має системне впровадження в освітній процес міжпредметних зв'язків, сучасних інформаційних технологій, які дають можливість змоделювати різноманітні військово-професійні ситуації у процесі навчання, продемонструвати в динаміці складові професійної діяльності конкретної посадової особи у військах; формувати і розвивати інформаційну культуру майбутнього офіцера; вдосконалювати методики проведення різних організаційних форм і видів занять; сприяти ствердженню суб'єктності учасників освітнього процесу тощо.

Отже, узагальнюючи сучасний досвід використання нових психолого-педагогічних технологій в освітньому процесі майбутніх офіцерів Збройних Сил України, можна визначити такі основні напрямки щодо їх удосконалення:

1. Ввести відповідні зміни до навчальних планів і програм у військових навчальних підрозділах ЗВО щодо вивчення та практичного опрацювання досвіду ведення бойових (спеціальних) дій у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил та вимог розбудови ЗС України, що наближені до стандартів НАТО, сучасних понять загальновійськової

(бойової) підготовки як одного із видів забезпечення готовності курсантів до майбутньої професійної діяльності, психологічної та виховної роботи у військовому підрозділі в умовах ведення бойових дій та ін.

2. Збільшити години в розкладах занять на практичні та польові заняття. Під час польових занять з курсантами проводити соціально-психологічні тренінги з метою виховання в них стійкості перед наслідками ведення бойових дій, вивчати психологію колективу.

3. Підвищити вимоги до фізичної підготовки курсантів, особливо до такої якості як витривалість. Доцільно проводити фізичну підготовку за схемами швидкісно-силових програм для досягнення необхідного рівня тренуваності.

4. Розробити наукове обґрунтування процесу тренувань курсантів у ситуаціях, які моделюють реальні екстремальні умови.

5. Запровадити навчання щодо початкової психологічної підготовки шляхом введення спеціального навчально-тренінгового курсу. Під час тренінгу потрібно формувати й розбудовувати професійно значимі якості фахівця, диференційовані за фахом і, відповідно, розробленої професіограми.

Сміливо використовувати психодіагностику (спостереження, бесіду, тестування), тренінги з розвитку професійної пам'яті, уваги й спостережливості, психофізичні тренінги з подолання перешкод (психологічна смуга) з використанням елементів несподіванки, дефіциту часу, шумових і вогневих ефектів.

6. Застосовувати сучасні інформаційні технології, а саме:

– перехід від військового традиціоналізму до нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування творчої особистості військового фахівця, який вміє поєднувати в різних варіантах теоретичні знання, наукові здобутки з вирішенням питань, які виникають у військовій практиці;

– забезпечення наскрізної комп'ютеризації навчального процесу, створення комп'ютерних (інформаційних) систем його підтримки;

– розробку інтерактивних (мультимедійних) систем навчально-методичного забезпечення навчальних дисципліни тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція підготовки Збройних Сил України // Ukrainian Military Pages : сайт. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/02/concept-of-the-armed-forces-of-ukraine.html> (дата звернення: 28.02.2019).

2. Настанова з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України. Київ : ГШ ЗС України, 2016.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.923.2

Яна Сергіївна ПОНОМАРЕНКО,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій),

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

 <https://orcid.org/0000-0002-3374-3930>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто проблему готовності поліцейського до інноваційної діяльності. Аналіз проведений на підставі вивчення психолого-педагогічної літератури, сприяв виділенню загальних змістовних ознак даної діяльності, пов'язаних з орієнтацією поліцейського на поповнення і інтеграцію знань в галузі інноватики. Досліджено рівень суб'єктивного контролю (РСК) та встановлено типи інтернальності та екстернальності у працівників поліції.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства головним аспектом функціонування правоохоронної системи має стати питання підготовки поліцейського до інноваційної діяльності в сучасній поліції. Аналіз психолого-педагогічних передумов формування готовності поліцейських до інноваційної діяльності був би неповним без вивчення її структури. В даний час, існує декілька підходів до змісту і структурування готовності поліцейського до інноваційної діяльності, найвідоміші – особистісний і функціональний підходи.

В особистісному підході (М. Дьяченко, Л. Кандибович, Б. Анан'єв, В. Крутецький, В. Шадріков, А. Деркач і інші) готовність аналізується як прояв індивідуальних якостей особистості та їх цілісності, які обумовлені ефективним характером діяльності з високою результативністю.

М. Дьяченко, Л. Кандибович в своїх дослідженнях характеризують готовність як психологічне налаштування на виконання діяльності [1]. Аналізуючи готовність з такого підходу, можна виділити кілька компонентів, що демонструють складне психічне утворення: першим є пізнавальний процес, який відображає основні межі діяльності; наступний компонент – емоційні властивості, які неоднозначно впливають на людину, активуючи її психологічну та фізичну активність; третім є вольовий компонент, який сприяє здійсненню ускладнених дій в процесі досягнення мети.

Функціональний підхід (Ф. Генів, Є. Ільїн, Н. Левітов, Л. Нерсисян, В. Пушкін, Д. Узнадзе, А. Пуні, і інші) полягає в припущенні, що готовність розглядається як певний психічний стан індивіда. В даному підході готовність розглядається в тимчасовому стані, як короткотривала

або довгострокова, в цьому, домінуючому в даний момент стані активуються психічні функції. Пояснюється, як вміння себе мобілізувати психічно і фізично.

В. Пушкін і Л. Нерсисян, запропонували наступну структуру в вигляді компонентів готовності до професійної діяльності: перший – психічна спрямованість особистості, другий – інтегральний психофізіологічний компонент, і третій компонент реалізується у вигляді структури дій [2].

Якщо говорити про фактори, що визначають формування психологічної готовності поліцейських, то можна виділити організаційні, особистісні та емоційні чинники. До організаційних відносять чинники, пов'язані з умовами роботи в поліції (регламентація, розподіл функцій, повноважень, система планування і контролю і т. п.), системою проходження інформації, організацією роботи з громадянами. До особистісних – відносять пов'язані з міжособистісними відносинами (згуртованість, конфліктність), особистісними особливостями членів колективу, керівників. Емоційні чинники є наступними: чесність (правдивість) і прозорість; вміння керівництва дати поліцейському відчуття своєї значущості; взаємодія між поліцією і громадськістю; внутрішнє ставлення установи до своїх співробітників.

У емпіричному дослідженні брали участь 84 поліцейські віком від 24 до 47 років. Метою дослідження стало здійснення аналізу психологічних чинників інноваційної готовності поліцейських. Нами було досліджено рівень суб'єктивного контролю (РСК) та встановлено типи інтернальності та екстернальності у поліцейських.

Загалом, проаналізувавши показники РСК, можна говорити про домінування екстернального типу рівня суб'єктивного контролю – 80,5 % респондентів отримали бали, які менше показника 5,5, а, отже, мають екстернальний тип локус-контролю та характеризуються тенденцією покладати відповідальність за свої вчинки на зовнішні чинники, невпевненістю у своїх можливостях, неврівноваженістю та тривожністю. Лише 19,5 % мають інтернальний тип локус-контролю. Якісний аналіз результатів шкали загальної інтернальності показав загалом низький показник рівня суб'єктивного контролю (79,7 %). Тобто, досліджувані не бачать зв'язку між своїми діями та значимими для себе подіями та схильні вважати, що більшість з них є результатом впливу інших людей або випадку.

Аналіз шкали інтернальності в області досягнень показує, що 40,6 % респондентів мають низькі показники, тобто, вони схильні приписувати власні досягнення впливу зовнішніх обставин (везіння, доля, допомога інших людей). В той же час більшість (59,4 %) демонструють високий рівень суб'єктивного контролю над емоційно-позитивними подіями та

ситуаціями та схильні вважати, що вони самі досягли тих здобутків, які є в їхньому житті.

Тобто, загальна тенденція серед досліджуваних поліцейських за шкалою інтернальності в області досягнень має інтернальний тип РСК. Більшість (71 %) досліджуваних мають низькі показники за шкалою інтернальності в області невдач, що вказує на домінування в колективах схильності приписувати відповідальність за невдачі іншим людям або простим невдачам і лише 29 % мають високий рівень інтернальності, тобто мають досить виражену схильність звинувачувати себе у неприємностях.

Аналіз результатів за шкалою інтернальності в області сімейних відносин показав домінування (53,7 %) низького рівня, який вказує на те, що більша кількість поліцейських вважають своїх партнерів винуватцями тих ситуацій, які виникають у їхніх сім'ях. Решта 46,3 % вважають себе відповідальними за події, які відбуваються в їхньому сімейному житті.

Отримані показники за шкалою інтернальності в області виробничих стосунків також вказують на низький рівень суб'єктивного контролю за цією шкалою (80,2 %) і видають схильність респондентів приписувати більш важливе значення зовнішнім факторам впливу (керівництву, успіху/неуспіху, колегам по роботі). І лише 19,8 % мають високий рівень який характеризує людей, що вважають власні дії важливим чинником організації власної виробничої діяльності.

За шкалою інтернальності в області міжособистісних стосунків 75,5 % респондентів мають низький рівень та характеризуються схильністю вважати свої міжособистісні стосунки результатом активності своїх партнерів і лише 25,5 % вважають себе здатними контролювати свої формальні та неформальні стосунки з людьми.

І, нарешті, за шкалою інтернальності по відношенню до здоров'я та хвороби ми отримали дещо інші результати: лише 37 % поліцейських мають низький рівень та вважають, що їхні хвороби є наслідком впливу випадку й сподіваються, що їх видужання можливе внаслідок зусиль інших людей, насамперед, лікарів. Решта 63 % вважають себе відповідальними за своє здоров'я.

Отже, становлення поліцейського як суб'єкта інноваційної діяльності вимагає якісної зміни самого процесу його професійного розвитку і саморозвитку. Теоретичне знання саме по собі, поза способів дії позбавлене сенсу: воно повинно реалізовуватися в діяльності поліцейського, в техніці роботи над собою. Все сказане і визначає вимоги, що пред'являються до відбору технологій формування готовності поліцейського до інноваційної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 176 с.

2. Воробаєва Е. Э., Лагунова М. В. Научно-методическое обеспечение совершенствования готовности педагогов к инновационной деятельности. Шуя : Изд-во Шуйск. филиала ИвГУ, 2014. 204 с.

Отримано 28.02.2019

УДК 378:141:371.134(043.3):355

Сергій Миколайович СОВВА,

*викладач кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0003-3903-9108>

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ

Проаналізовано актуальність проблеми формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів-прикордонників. Розкрито сутність дефініції «професійна спрямованість» та визначено педагогічні аспекти. Подано основні показники сформованості професійної спрямованості майбутніх офіцерів-прикордонників.

Сучасна освітня сфера потребує нині нагальних змін. Соціальні запити щодо нових фахівців у будь-якій професійній сфері дотичні до рівня їх компетентності, ділової активності, професійного визнання тощо.

Зазначені вище вимоги є актуальними і для фахівців військової справи, зокрема для представників правоохоронних структур – офіцерів прикордонного відомства України.

Як свідчить аналіз науково-педагогічної літератури, професійна спрямованість виступає явищем, що зазвичай пов'язане із мотиваційною сферою особистості. По відношенню до офіцерів-прикордонників, професійна спрямованість є складним особистісним утворенням, що визначає ставлення офіцера-прикордонника до змісту та соціальної спрямованості його професійної діяльності, що дає змогу здійснювати професійне самовираження та проявляти особистісно-професійний потенціал, задовольняти професійні інтереси та потреби.

З-поміж численних показників професійної спрямованості фахівців тієї чи іншої сфери, представлених у психолого-педагогічній літературі, для формування зазначеної якості в офіцерів-прикордонників необхідно враховувати специфічні умови їх освітньої діяльності, особливості відповідної професійної діяльності тощо. Зважаючи на це, основними показниками сформованості професійної спрямованості майбутніх

офіцерів-прикордонників є такі: сформованість особистісної готовності курсантів; співвідношення пізнавальних та соціальних мотивів навчання, представленість та зіставлення мотиваційних складових у виборі професійної сфери.

Процес формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів-прикордонників можливо реалізувати за комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. Це означає, що необхідно теоретично обґрунтовувати відповідні форми та методи навчання, засоби навчання, а також виокремлювати та посилювати певні педагогічні умови щодо формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів-прикордонників.

Отримано 28.02.2019

УДК 159.92:378.14

Наталія Миколаївна ТЕСЛИК,

*старший викладач кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету,
кандидат психологічних наук*

ДОСВІД АПРОБАЦІЇ БІНАРНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК СТУДЕНТАМ-ПРАВОВИЗНАВЦЯМ

Проаналізовано хід та результати експерименту з впровадження бінарної технології у курсі викладання дисципліни «Юридична психологія» як засобу оволодіння компетентностями правознавців.

Професійна підготовка студентів юридичного профілю вимагає інтеграції здобутих юридичних, соціокультурних, гуманітарних знань з метою формування належного рівня конкурентоздатності майбутніх фахівців. У рамках компетентнісного підходу важливо, щоб здобуті протягом навчання знання, уміння, навички не диференціювалися, витісняючи різні напрями підготовки, а структурувалися у загальну світоглядну картину, необхідну для професіоналізації особистості.

Дослідження взаємопроникнення культурного становлення та навчання особистості належать видатним психологам Дж. Брунеру, К. Бюлеру, А. Валлону, Е. В. Ільєнкову, О. Р. Лурії, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейну та ін. Дидактичні технології, спрямовані на викладання англійської мови та психології у наближенні до умов щоденного, природного спілкування людини, базуються на ідеях Л. С. Виготського. По суті бінарні навчальні технології розширюють зону актуального розвитку методом закріплення отриманих дидактичних змін.

Для проведення експерименту з реалізації бінарної технології вивчення дисципліни «Юридична психологія» було обрано цикл іноземних мов. Призначенням професійно-психологічної та лінгвістичної підготовки правознавців є розвиток професійної та особистісної готовності до виконання професійних завдань у складних, імовірно стресогенних умовах, здатність до професійної самореалізації у сфері права за обраним фахом. Розвиток адаптивних можливостей особистості до здійснення невіддільний від формування усвідомленої індивідуальної установки на необхідність застосування здобутих знань у практичній діяльності.

Поняття бінарності в системі освіти вживається у психолого-педагогічній літературі у двох концептуальних тлумаченнях:

1. Як фундаментальний підхід до структурування системи вищих навчальних закладів. Така система об'єднує існування університетського сектору із спеціалізованими закладами і функціонує у Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Ірландії, Норвегії, Німеччині, Франції та інших країнах [2, с. 12].

2. Як паралельне викладання фахівця-теоретика та практичного працівника з конкретної проблеми. Застосування даного методу детермінує ряд труднощів, зокрема, складність узгодження навчальних планів, фактична проблематичність організації бінарних занять тощо [1, с. 232].

Не заперечуючи жодного з цих підходів, дане дослідження обґрунтовує доречність модифікації бінарної технології як взаємопроникнення тематичних планів навчальних дисциплін, що викладаються паралельно. Поглиблюючи міждисциплінарні зв'язки, бінарна навчальна технологія передбачає не лише закріплення пройденного матеріалу, але і стимулює розвиток дивергентного мислення, креативності, пошукової активності студентів.

Метою даного дослідження є проаналізувати можливості впровадження модифікацій бінарних технологій навчання у підготовку студентів-правознавців. Гіпотеза дослідження базується на тому, що професіоналізація особистості студента вимагає різносторонніх впливів, розвитку як професійних, так і соціальних, комунікативних, загальнокультурних компетентностей.

Практична перевірка гіпотези дослідження проведена у вигляді формуючого експерименту у межах вивчення студентами-правознавцями навчальних дисциплін «Юридична психологія» та «Іноземна мова». До проведення формуючого експерименту залучено 43 студенти, у тому числі 28 студентів-першокурсників та 15 студентів передостаннього року навчання. Усього експериментальна група охоплює 20 юнаків і 23 дівчат. Була отримана їхня попередня згода на використання модифікованої бінарної технології навчання, однак деталі студентам окреслені відносно поверхнево.

В експериментальних групах вивчення тем «Психологічні основи розслідування злочину», «Психологія особистості злочинця та

психологічні особливості індивідуального злочину», «Психологія процесуальної (судової, адвокатської) діяльності» з юридичної психології та відповідних аналогів з англійської мови здійснено паралельно, з урахуванням термінологічних та лексичних вимог обох дисциплін.

Одночасно вивчення аналогічних тем у двох контрольних групах, які навчаються на паралелях із експериментальними групами (усього 41 студент), проводилося без дискурсійної інтеграції навчальних курсів. За результатами психологічної діагностики студенти груп порівняння не виявляють значимих відмінностей темпераменту, локусу контролю, мотиваційної та аксіологічної сфер. Зокрема, використана методика ОТЕЦ І. Г. Сеніна виявляє, що для студентів обох груп порівняння найбільш значимими сферами життя є навчання і освіта (середньозважені дані експериментальної групи $57,32 \pm 6,61$, контрольної – $55,16 \pm 6,80$), професійне життя (відповідно $54,84 \pm 7,57$ і $54,95 \pm 6,21$) та сімейне життя (відповідно $58 \pm 7,97$ і $54,32 \pm 8,74$).

Метою формуючого експерименту визначено оволодіння студентами психологічного термінологією одночасно із розширенням лексичного запасу іноземної мови. Для цього на заняттях з «Юридичної психології» використані інтерактивні методи навчання: дидактична гра, постановку судового процесу і бліц-опитування, модеровані студентами групи.

Цікаво, що під час вивчення тем з психології студенти самостійно, не пов'язуючи з бінарними технологіями, проводили паралелі із матеріалом, засвоєним при вивченні іноземної мови, актуалізуючи раніше засвоєний понятійний апарат. За результатами зрізу знань студентів з «Юридичної психології» демонструє відносно невисоку ефективність паралельного ведення навчальних дисциплін. Першокурсники експериментальної групи отримали за 5-бальною шкалою середньозважений бал 3,7 б., контрольної – 3,5 б. Студенти старшого курсу – 3,6 б. і 3,2 б. відповідно. Відмінності відсутні також у підсумковому контролі з дисципліни. Безумовно, не слід говорити про значні зрушення в успішності студентських груп. Йдеться про формування конкретних компетентностей, а не загальний когнітивний розвиток.

Так, в експериментальних групах очевидно кращі результати студентів із засвоєння різновидів окремих понять (відсутні труднощі із поясненням відмінностей суб'єктивно-неправдивих і об'єктивно-неправдивих свідчень, комунікативний і соціальний бар'єри тощо). Особливістю результатів поточного контролю знань експериментальної групи є зменшення частки незадовільних результатів. Отже, застосування модифікацій бінарної технології навчання сприяє впровадженню індивідуального підходу.

У запропонованій модифікації бінарна технологія не викликає значних труднощів організації навчального процесу, однак дозволяє мотивувати студентів, сприяє реалізації компетентнісного підходу до

професіоналізації особистості правознавця. Застосування варіацій бінарних дидактичних технологій, на наш погляд, поглиблює узагальнюючий вплив на особистісне становлення фахівця.

Список бібліографічних посилань

1. Лисицька О. О. Бінарні уроки як шлях реалізації інтегрованого навчання. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2 (1). С. 231–236.
2. Огієнко О. І. Тенденції реформування вищої освіти Великої Британії в контексті євроінтеграційних процесів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1. С. 10–19.

Отримано 27.02.2019

УДК 378:141:371.134(043.3):355

Клавдія Юрїївна ТУШКО,

*доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0001-7684-5622>

ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проаналізовано актуальність удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. Розкрито сутність дефініції «професійна взаємодія» та визначено її педагогічний зміст. Подано основні філософські підходи щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Функціонування прикордонної служби України залежить від рівня професіоналізму та компетентності її представників, в першу офіцерів-прикордонників, які належать до управлінської системи зазначеного відомства і зобов'язані виконувати низку професійних завдань, результативність вирішення яких залежить у певній мірі від сформованості готовності до так званої «професійної взаємодії».

У сучасній філософській та соціологічній літературі категорія «взаємодія» та «професійна взаємодія» отримали статус феноменальної категорії, що поєднує і синергетичний, і акмеологічний, і аксіологічний зміст.

Педагогічна наукова література представлена численними напрацюваннями з проблем формування професійної взаємодії певних фахівців, проте у сфері правоохоронних соціальних інститутів українського суспільства, ця проблема не розкрита.

Педагогічний підхід у вивченні тієї чи іншої наукової проблеми є універсальним, оскільки педагогіка намагається враховувати результати досліджень суміжних наук, переважно гуманітарного спрямування.

Сутність педагогічного тлумачення проблеми професійної взаємодії є такою: *це взаємний вплив на людей*. Зазначений вплив обумовлює зворотний зв'язок, зростання можливостей особистості в індивідуальній та груповій діяльності. Саме ці характеристики є актуальними для сучасного офіцера-прикордонника, оскільки офіцерам-прикордонникам необхідно компетентно налагоджувати взаємодію як з громадянами іноземних держав, так і колегами по професійній діяльності та мешканцями прикордоння.

По відношенню до представленої проблеми, взаємодія у прикордонному відомстві виступає складним типом зв'язку, що передбачає дію між різними об'єктами, станами об'єктивної дійсності за умови причинно-наслідкового зв'язку.

Цінними для представленого дослідження є наукові напрацювання присвячені інтеракціям, соціальній комунікації, комунікативним здібностям та відповідним різновидам компетентностей.

Задля поглибленого вивчення запропонованої проблеми, вважаємо, що необхідно звернутись до системного підходу, що дасть змогу охарактеризувати ключову ціль, завдання, форми та способи діяльності, види професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників тощо. Таким чином, будуть сформована система підготовки згаданих фахівців до професійної взаємодії та розкриті її основні елементи.

Можна констатувати, що педагогічна теорія і практика враховує актуальні запити українського суспільства, і здійснює дослідження відповідних проблем, зокрема у сфері професійної підготовки майбутніх фахівців.

Отримано 26.02.2019

УДК 37.091.31-059.2:811.111

Віта Іванівна ФИЛИПСЬКА,

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;*

<https://orcid.org/0000-0003-0497-7196>

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ МЕТОДОМ ГРУПОВОЇ ДИСКУСІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Визначено поняття «дискусійний метод». Схарактеризовано етапи організації дискусії, види та прийоми групової дискусії, правила для викладача щодо проведення дискусії на практичних заняттях з англійської мови.

Дискусійний метод є одним з видів активних методів навчання іноземної мови. Використання дискусійних методів є чудовим інструментом для вдосконалення розмовної англійської мови, розвитку креативності, а також підвищення соціальної адаптації студентів.

Дискусійний метод – вид групових методів навчання, заснованих на організаційній комунікації в процесі вирішення навчально-професійних завдань [2].

Організаційно дискусії поділяють на етапи: визначення цілей і теми; збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій учасників) з обговорюваної проблеми; упорядкування, інтерпретація і спільне оцінювання обговорюваної інформації (можливе вироблення колективного рішення); підбиття підсумків дискусії (зіставлення мети з отриманими результатами). Під час дискусії можливе використання різних прийомів: аргументації (сукупності аргументів на користь будь-якого твердження), дебатів (обміну думками з певних питань), демонстрації (логічного міркування, в процесі якого на підставі аргументів роблять висновок про істинність чи хибність гіпотези), логоманії (вид суперечки, за якої учасники, не знаючи предмета суперечки, заперечують аргументи один одного чи не погоджуються один з одним), неточних висловлювань, полеміки (суперечка з метою захистити свою точку зору та заперечити думку опонента). Саме тому доцільно створювати професійно-орієнтовані дискусії, прив'язуючи їх до майбутньої спеціальності студентів та застосовуючи відповідну спеціалізовану лексику. За основу таких обговорень можна брати інформацію з прочитаних текстів та статей [1].

Існує багато видів обміну думками, що і є згорнутою формою дискусії. До них належать:

- круглий стіл – бесіда, в якій бере участь невелика група студентів з п'яти-шести чоловік, що обмінюються думками як між собою, так і з іншою частиною аудиторії;

- засідання експертної групи (панельна дискусія зазвичай чотирьох-шести студентів з попередньо призначеним головою), на якому спочатку обговорюється всіма учасниками групи певна проблема, а потім вони викладають свою точку зору аудиторії (при цьому кожен учасник виступає з коротким повідомленням);

- форум – обговорення, подібне до засідання експертної групи, коли група вступає в обговорення з усіма учасниками;

- симпозіум – це більш об'ємний виступ учасників, після якого аудиторія ставить їм питання, на які вони відповідають;

- засідання парламенту, або так звані дебати, коли дві команди учасників готують виступи (відтворюється ситуація, що нагадує обговорення питань у парламенті);

– судове засідання – обговорення, яке імітує судове слухання [4].

Використовуючи метод дискусії на заняттях з англійської мови, слід дотримуватись наступних правил.

1. Спонукайте студентів усвідомлювати свої власні припущення, ідеї, питання, які створюються ними в процесі дискусії, тобто ставитися до обраної теми серйозно та вдумливо.

2. Заохочуйте студентів говорити один з одним.

3. Намагайтеся уважно (рефлексивно) слухати те, що говорить студент, і заохочуйте учасників дискусії слухати один одного.

4. Підбадьорюйте студентів, коли вони знаходять аргументи або підтвердження власних ідей та переконань.

5. Показуйте студентам, що те, що вони говорять, змушує вас також задумуватись.

6. Не вважайте, що ви завжди повинні керувати дискусією на заняттях.

7. Не наполягайте на тому, щоб студенти аналізували, обговорювали питання до тих пір, поки не отримають на них відповідь.

8. Використовуйте вправи, показуючи зв'язки, що існують між теоретичною і практичною частинами, тобто перед дискусією проаналізуйте декілька правил англійської мови щодо основних норм, наприклад, ділового спілкування, а також вивчіть з ними ключові та найбільш поширені фрази, які можна буде використовувати під час дискусії.

9. Будьте обережні під час констатації власних поглядів, тобто заохочуйте студентів думати самих.

10. Нехай кожен студент приймає участь у бесіді, діалозі та дискусії – нехай кожен учасник буде мати змогу висловити свою думку.

11. Не переоцінюйте важливість практичних знань над теоретичними.

12. Підтримуйте кожного студента, навіть, у випадку, якщо ідеї та думки окремого студента вас перестали цікавити.

13. Не маніпулюйте бесідою, діалогом, дискусією з метою, щоб ваша точка зору виявилася найбільш виправданою [2].

Отже, така інтерактивна форма навчання особливо вагома для вивчення іноземної мови професійного спрямування, адже, перебуваючи у активній діяльності, студент постійно знаходиться у мовному середовищі [3]. Використання дискусійних методів сприяє самоствердженню студентів у процесі спілкування, висловлюватися професійно та без страху мовного бар'єру переконати співрозмовника та готує кожного до ведення ділових переговорів, нарад, зборів.

Список бібліографічних посилань

1. Зарівна О. Т. Дискусія як метод навчання англійської мови в технічних вузах. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2010. Вип. 16. С. 120–126.

2. Матвійчук М. І. Використання дискусійних методів для вдосконалення англійської мови // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–25 квіт. 2012 р.) / Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут», ф-т лінгвістики. Київ, 2012. С. 67–69. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1090> (дата звернення: 21.02.2019).

3. Сарієва А. Б. Сучасні підходи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–25 квіт. 2012 р.) / Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут», ф-т лінгвістики. Київ, 2012. С. 103–106. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1065> (дата звернення: 21.02.2019).

4. Хоменко Л. М. Дискусія як метод активізації студентів на заняття з іноземної мови. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2013/Pedagogica/5_148918.doc.htm (дата звернення: 21.02.2019).

Отримано 28.02.2019

УДК 069:[378.6:351.74](477)

Павло Дмитрович ЧЕРВОНІЙ,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-8172-7732>

МУЗЕЙ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ – ОСЕРЕДОК ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ

Розкрито діяльність музею Харківського національного університету внутрішніх справ як осередку освіти, національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур. Це інформаційний центр, що символізує цінності навчального закладу та здійснює популяризацію історії поліції.

Діяльність музею Харківського національного університету внутрішніх справ спрямована на висвітлення та популяризацію практичної діяльності поліції на кожному історичному етапі розвитку українського суспільства.

Вперше музей детектива в ХНУВС було відкрито на шостому факультеті з підготовки працівників кримінальної міліції. Тоді в навчальні плани були включені такі дисципліни, як «Українська і зарубіжна культура» і «Детектив у світовій культурі». Музей носив інформаційно-навчальну функцію, курсанти на заняттях визначали, із яких художніх творів були присутні експонати [1].

Сучасна нормативно-правова база діяльності музеїв при навчальних закладах була сформована в 1997 р. відповідно до наказу Міністерства освіти України від 20.05.1997 р. № 151 «Про затвердження Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти України», де в самому Положенні зазначено, що музей при закладі освіти є осередком освіти й виховання, який сприяє формуванню в молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, забезпечення духовної єдності поколінь і призначений для вивчення, збереження пам'яток природи, матеріальної і духовної культури.

Нині музей здійснює збереження, вивчення та використання музейних експонатів, пам'яток і матеріалів, які розкривають історію органів внутрішніх справ та поліції, форми і методи їх роботи в боротьбі зі злочинністю та захист прав і свобод громадян, висвітлюють особливості правоохоронної діяльності.

У своїй діяльності Музей керується наказом Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про музей органів внутрішніх справ та вищих навчальних закладів МВС України» від 31 травня 2013 року № 532. Тип музею навчальний, призначений для учнів, курсантів, студентів і слухачів. Профіль – галузевий, створений за ініціативи курівництва ВНЗ МВС України.

Завдання музею полягає в участі в професійному, моральному, патріотичному вихованні особового складу університету та членів їх сімей, у підвищенні їх загальноосвітнього і культурного рівня та організації повноцінного культурного дозвілля.

Основними напрямками діяльності музею є: науково-дослідна робота, що полягає в отриманні нових знань на основі вивчення музейного зібрання; науково-експозиційна робота, спрямована на створення, розвиток і вдосконалення експозиції; науково-методична робота з метою розроблення, виявлення, опису та впровадження передових методів і професійних прийомів музейної діяльності; науково-освітня робота, що реалізує освітню і виховну функцію під час роботи з різними категоріями відвідувачів як у самому музеї, так і поза його межами та науково-видавнича робота, яка полягає в підготовленні, виданні та розповсюдженні друкованої продукції музею.

Найголовніша особливість музею полягає в тому, що він збирає, вивчає і експонує першоджерела або оригінали, ті пам'ятки, що безпосередньо пов'язані з розвитком органів внутрішніх справ України та Харківського національного університету внутрішніх справ. Збиральницька робота музею є цілеспрямованим, плановим процесом виявлення, збирання документів та предметів музейного значення для поповнення музейного зібрання. Комплектування фонду музею ведеться шляхом збирання історичних пам'яток під час відряджень, надходження

матеріалів з органів, підрозділів, установ МВС України, архівів, редакцій газет і журналів, від ветеранів органів внутрішніх справ та членів їх сімей. Безоплатне отримання у вигляді оригіналів, макетів, моделей або муляжів різних зразків зброї, спецтехніки, обмундирування, знаків розрізнення (відмінності), документів та інших предметів з органів, підрозділів, установ МВС України.

Друга особливість полягає в тому, що музей працює з дуже різноманітними першоджерелами: пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, зброя, спеціальні пристрої і засоби, інструменти, побутові речі та ін.), рукописні та друковані документи, альбоми.

Третя особливість, це те, що він використовує свої фонди для популяризації першоджерел поліцейської служби – показ їх в експозиційних залах у ході екскурсії або інших видів інформування. Через документи, фотографії, експонати музей розкриває віхи становлення і розвиток навчального закладу, важливі та найбільш яскраві події його історії, наукові досягнення, творчу і громадську діяльність колективу. При цьому музейні експонати використовуються для формування у відвідувачів мотивації до навчання і служби, правильної оцінки вибору своєї професії.

Музей ХНУВС має фондову колекцію різноманітних артефактів, віртуальних (в електронному вигляді) і документальних матеріалів, присвячених історії створення університету, а також історії органів внутрішніх справ України та поліцій деяких інших країн світу. Музейні експозиції дають уявлення відвідувачам про етапи розвитку ХНУВС, відзнаки, елементи форми та екіпірування декількох епох [2].

Виставки, присвячені таким темам: «На захист територіальної цілісності держави», «Чорнобиль – наша віковична біль», «Спортивні перемоги ХНУВС» та ін. Особливий інтерес у відвідувачів викликає експозиція із колекції ректора університету «Формений одяг працівників вітчизняних органів внутрішніх справ» [3].

Основний напрям діяльності музею – інформування. Це перший етап засвоєння музейної інформації, отримання інформації про колекцію музею. У екскурсії для курсантів та студентів враховується три аспекти інформації: пізнавальний (розвиток інтелекту), чуттєвий (емоційна відгукливість і сприйняття музейного експонату) і афективний (співпереживання).

У своїй практичній діяльності музей реалізовує такі функції як науково-освітню, виховну, інформаційно-довідкову, охоронну, функцію документування. Науково-освітня робота здійснюється на основі музейних матеріалів, експозицій, виставок з урахуванням диференційованого підходу до аудиторії і реалізується в різних заходах освітнього, виховного і культурного змісту, а також в узагальненні та поширенні досвіду музейної роботи.

До основних форм науково-освітньої роботи музею належать: екскурсії по експозиціях і виставках, а також лекції, доповіді, бесіди з тематики, що відповідає профілю музею. Тематичні заходи, присвячені державним святкам, пам'ятним датам в історії органів внутрішніх справ та поліції, вечори вшанування та зустрічі з ветеранами органів внутрішніх справ. Музейні гуртки та клуби, дні відкритих дверей.

Також є й соціальний аспект – музей є частиною середовища й активно приймає участь у соціалізації особистості, а саме абітурієнтів, курсантів, студентів. Демонструється розвиток поліції, передачу цінностей від однієї епохи до наступної, перетворюється соціокультурний досвід у власні настанови, цінності, засвоєння соціальних норм і ролей.

Отже, створення такого музею – вияв широкого патріотичного духу працівників ОВС, їх прагнення увічнити досягнення підготовки і служби поліції.

Музей ХНУВС є інформаційним центром, що символізує зосередження цінностей навчального закладу, призначений зберігати, популяризувати історію та сучасне життя університету, створювати його образ. Він грає особливу роль у формуванні життєвих та професійних цінностей, настанов курсантів, студентів і працівників поліції у вихованні і розвитку особистості.

Музей також є важливим профорієнтаційним закладом. Саме в музеї активізується образне мислення, ефективний засіб передачі культурних цінностей навчального закладу відвідувачу, впливає на нього емоційно, стає пропагандистом цінностей. Він відображає динаміку системи освіти і виховання навчального закладу протягом чверть століття. В музеї зберігаються не тільки історичні документи, а й виховуються курсанти, студенти, учні випускних класів. У ході такого заходу як День відкритих дверей відвідувачі обов'язково відвідують музей, знайомляться з історією поліції, навчального закладу, роботою поліції в дореволюційні роки, радянською епохою та роками незалежності.

Список бібліографічних посилань

1. Вивиан Н. Музей детектива. *Вечерній Харків*. 1999. 18 окт.
2. Музей ХНУВС // Спілка ректорів вищих навчальних закладів України : сайт. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/museums/category/7/57-muzey-hnuvs> (дата звернення: 20.02.2019).
3. Екскурсія в музей ХНУВД // Харківський національний університет внутрішніх справ : офіц. сайт. URL: <http://univd.edu.ua/ru/news/2254> (дата звернення: 20.02.2019).

Отримано 05.03.2019

УДК 159.9

Ганна Вікторівна ДУБОВА,

*старший викладач кафедри юридичної лінгвістики та документознавства
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка (м. Северодонецьк)*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглядаються особливості гендерного підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та впровадження гендерного компоненту в професійну підготовку майбутніх поліцейських.

На сучасному етапі розвитку суспільства у питанні гендерної рівності відбуваються докорінні принципові зміни. Сьогодні важко уявити без діяльності жінок сфери економіки, культури, науки та навіть військової справи. Жінки все дедалі більше опановують професії, які історично вважалися суто чоловічими. Статистичні дані щодо кількості жінок, які несуть службу в органах внутрішніх справ України, вказують на те, що їх кількість постійно зростає. Проте, у правоохоронному середовищі жінки знаходяться поза межами колективу домінуючих соціокультурних норм і традицій. Причиною цьому виступають різні чинники: соціальні, психологічні, культурні, освітнянські тощо. Такі ситуації суперечать принципам демократичності сталого та недискримінаційного розвитку суспільства, що підтверджує необхідність концептуального підходу до забезпечення гендерної рівності в діяльності ОВС України.

Велику роль у подоланні негативних проявів гендерних стереотипів мають відігравати заклади освіти. Розробка недискримінаційних підходів до освіти та професійної підготовки осіб різної статі потребує комплексних заходів, серед яких важливе місце посідає впровадження гендерного підходу в освітній процес, у тому числі, в професійну підготовку майбутніх поліцейських, який ґрунтується на принципі рівноправності статей, утвердженні рівних можливостей жінок і чоловіків, їх взаємодії на партнерських засадах. Питання впровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців відображене у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.), де зазначено, що «до навчальних програм вищих навчальних закладів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства» [1].

Різноманітним питанням, що має вирішувати гендерна освіта, присвячені роботи Т. Голованової, І. Іванової, О. Кікінежді, В. Кравця, О. Луценко, С. Рикова, О. Цокур, Л. Штильової та ін.

Метою гендерного підходу в освіті є деконструкція традиційних трактувань і уявлень про поняття «чоловіче» і «жіночне», які, в свою чергу, є конструктами індивіда і культури. Використання гендерного підходу у ЗВО обумовлено затребуваністю цілісної, розвинутої, конкурентоспроможної особистості, здатне жити в нових умовах української дійсності і виконувати ефективно професійні обов'язки в умовах модернізації поліцейської системи; необхідністю наукового обґрунтування ціннісно-цільового змісту навчально-виховного процесу з урахуванням гендерного потенціалу.

Упровадження гендерного підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання передбачає, що:

- командному та професорсько-викладацькому складу ЗВО необхідно переглянути своє ставлення до «фактору статі», відмовитися від безконтрольного використання гендерних стереотипів в педагогічній взаємодії з курсантами;

- точкою відліку для прийняття компетентних педагогічних рішень щодо освіти та розвитку кожного курсанта повинна стати не стать курсанта, а його (її) здібності і задатки, актуальні потреби, а також індивідуальна ситуація розвитку;

- командному та професорсько-викладацькому складу потрібна професійна компетентність для того, щоб критично оцінювати і при необхідності ефективно використовувати в роботі результати психолого-педагогічних досліджень відмінностей курсантів-юнаків і курсантів-дівчат в навчально-пізнавальних інтересах, здібностях, мотивації та ін. Проведені дослідження виявили достовірні відмінності між курсантами-юнаками і курсантами-дівчатами за показниками емоційної стійкості, саморегуляції поведінки, мотивації досягнення успіху і уникнення невдач, суб'єктивного контролю, комунікативних та рефлексивних здібностей. Крім того, встановлено, що найбільшу успішність навчальної діяльності демонструють фемінні курсанти-юнаки і маскулінні курсанти-дівчата;

- діяльність командного та професорсько-викладацького складу має здійснюватися з розумінням і урахуванням впливу освіти (змісту, середовища та процесу) на формування гендерних уявлень курсантів, активно впливають на визначення курсантами своїх життєвих планів і стратегій [2, с. 584].

Реалізація гендерного підходу в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання повинна сприяти гуманізації освітнього середовища; формуванню у суб'єктів педагогічної взаємодії егалітарного світогляду, що характеризується гендерної компетентністю, гендерної сенситивністю та гендерною толерантністю; системних змін в гендерних відносинах між чоловіками і жінками в міжособистісної, сімейної та професійної сферах.

Отже, освіта нового століття має стати ефективним механізмом, який дає людям можливість самим планувати своє життя на принципах активного громадянства. Це можливо тільки при зміщенні акценту на модель гендерно-орієнтованого навчання. Заняття з гендерної проблематики повинні допомогти курсантам «відкривати» свої особистісні якості, свої здібності до міжособистісних контактів, отримати соціальний досвід інших, розвивати гендерну індивідуальність.

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків : закон України від 08.09.2005 № 2866 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 27.02.2019).

2. Емельяненко А. А., Петровская М. В. Проблемы гендерного подхода к организации образовательного процесса в военных вузах. *Фундаментальные исследования*. 2012. № 11, ч. 3. С. 581–585. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=30577> (дата звернення: 27.02.2019).

Отримано 28.02.2019

УДК 378.635.174-057.87(477)(043.5)

Ганна Ігорівна КУДРЯВЦЕВА,

старший слідчий слідчого відділу

Сумського відділу поліції ГУНП в Сумській області

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Присвячено розгляду проблеми підготовки працівників поліції до професійної діяльності. Розглянуто основні тенденції у підготовці кадрів для поліції, які мають місце у європейських країнах.

На сучасному етапі державотворення інтеграція України до Європейського Союзу визнається неодмінно складовою подальшої демократизації нашої країни, формування громадянського суспільства. Тому радикальні соціально-економічні перетворення, що відбулися за останнє десятиліття, спричинили як позитивні, так і негативні зміни в сучасному українському суспільстві. Це, у першу чергу, стосується підготовки поліцейських в умовах реформування освіти МВС України відповідно до Європейських стандартів.

Взятий державою курс до європейського співтовариства зобов'язує дослідити світовий досвід підготовки поліцейських [6, с. 289]. Важливо відмітити, що підготовка поліцейських в країнах-учасниках Шенгенської Угоди має свої відмінності та особливості, а також характеризується відсутністю єдиного методологічного підходу, що зумовлено різними

історичними, культурними, педагогічними традиціями та підходами. Європейські країни мають достатньо різні системи поліцейської освіти та навчання. На сьогоднішній день в усіх країнах Європейського Союзу є навчальні заклади, що готують професійних поліцейських. Поліцейські Академії створюють на базі Міністерств внутрішніх справ країни або під його патронатом на базі закладів вищої освіти, як окремий департамент. У закладах освіти велике значення приділяється не тільки базовим навичкам поліцейських (криміналістика, слідчі дії, судово-медична експертиза тощо), а й таким загальносуспільним предметам, як соціологія, політологія, психологія, іноземні мови, що дозволяє привирятити освіту поліцейського до освіти в коледжі.

Підготовка поліцейських у закордонних країнах базується на таких принципах: а) орієнтація навчання на конкретний досвід. Побудова процесу підготовки має включати конкретні ситуації професійної діяльності. Це сприятиме ефективному формуванню умінь та навичок, набуттю досвіду дій в конкретних умовах, виробленню стратегії поведінки та пошуку рішень в нових ситуаціях; б) орієнтація процесу навчання на концептуалізацію. Побудова процесу навчання повинна бути конкретною та послідовною, сприяти розвитку логічного мислення та стимулювати творчі здібності до генерації нових ідей та концепцій; в) орієнтація на активне експериментування. Навчання має стимулювати активність курсантів та слухачів, сприяти самостійному пошуку рішень та дій в нестандартних умовах; г) індивідуальний підхід до курсантів та слухачів, врахування рівня їх знань та розвитку моральних та вольових якостей, особливостей сприйняття, мислення, пам'яті, уваги та реакцій з метою більш ефективного навчання [1].

Базова підготовка для працівників поліції (бакалавр поліцейської справи) займає від трьох до чотирьох років, далі обов'язковою є регулярна підтримка форми за допомогою професійних тренінгів та навчань. Рівень магістра поліцейської справи для отримання вищих керівних посад передбачає навчання від одного до двох років після отримання ступеню бакалавра. Також можливо опанувати поліцейську справу за скороченою процедурою у випадку вже наявності вищої освіти, в такому разі навчання займає близько двох років та зорієнтоване на здобуття практичних навичок для роботи у поліцейській службі. Весь підготовчий процес полісменів зазвичай розподіляють на три типи: 1) базова підготовка – вивчення основних навичок для здійснення поліцейських функцій (керування авто, затримання злочинців, правознавство тощо); 2) спеціалізована підготовка – додаткове навчання в різних галузях діяльності поліції (карний розшук, робота з неповнолітніми, ведення переговорів тощо); 3) навчання персоналу – серія тренінгів, передбачених для старших офіцерів поліції, які відповідають за роботу інших працівників поліції.

У багатьох державах (Великобританії, Голландії, Данії, Норвегії, Швеції та ін.) для розв'язання проблеми підготовки поліції проводиться велика робота з комплектування та навчання резервів серед учнівської молоді.

Законодавчо діяльність поліцейських академій регулюється законами про Міністерство внутрішніх справ та законом «Про вищу освіту» країн членів ЄС. Також регулювання відбувається через внутрішній статут поліцейської академії та окремими актами Міністерства внутрішніх справ [3].

Зважаючи на викладене, в кожній країні існує своя унікальна система підготовки відповідних фахівців для поліції, що склалася під впливом територіальних, історичних, політичних, соціально-економічних факторів і особливостей національних правових систем. Слід звернути увагу на те, що в ряді європейських країн навчальні заклади поліції знаходяться в межах загальнодержавної системи освіти, де підготовка кадрів поліції здійснюється на підставі загальних державних стандартів професійної освіти. В інших країнах підготовка поліцейських кадрів (за винятком керівних працівників) орієнтована на вузько професійне поліцейське навчання [4].

Серед беззастережних здобутків поліцейської освіти в розвинених країнах є її висока технічна оснащеність, практична спрямованість освітнього процесу та прикладний характер наукових досліджень, навчання конкретної роботи, відпрацювання вмінь і навичок (часто доведених до автоматизму). Тут готують фахівців з конкретних напрямів діяльності, адаптованих до реальних умов професійної діяльності. Це, безумовно, той стандарт, якого повинні прагнути заклади вищої освіти МВС України. Разом з тим, загальноосвітня, теоретична підготовка, світоглядний аспект у закордонній практиці певною мірою поступаються вітчизняній. І це не можна вважати недоліком, котрий слід долати. З багатьох позицій відомчої освіти доцільно «тягтися» до західного рівня, але чимало вітчизняних здобутків є, їх слід зберігати, примножувати, використовувати та вдосконалювати [5, с.378]. Насамперед, це стосується проходження практики, не лише в органах Національної поліції, а, наприклад, у суді. Це сприятиме, більш якісній професійній підготовці слідчих та оперативних працівників [2].

Зокрема у курсантів, які проходять практику з'явиться реальне власне бачення, розуміння ставлення суддів до виконання своїх службових обов'язків, їх співпраці з працівниками прокуратури, слідчими, ознайомлення із діяльністю адвоката у судовому процесі. Більше того, у курсантів з'явиться розуміння важливості справи, її соціального значення, підвищиться відданість обраній професії.

Список бібліографічних посилань

1. Губанов А. В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. М. : МАЭП, 1999. 288 с.
2. Зозуля І. В. Теорія і практика реформування системи МВС України : монографія. Харків : Харків юрид., 2008. 480 с.
3. Паршикова А. Процедури підготовки поліцейських в країнах-членах ЄС (навчальні заклади та програми, стандарти оцінки, законодавче регулювання) : інформ. довідка / Європ. інформ.-дослідниц. центр та ін. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28957.pdf> (дата звернення: 27.02.2019).
4. Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні. *Наукові праці. Серія «Політичні науки. Правознавство»*. 2007. Т. 69, вип. 56. С. 184–187.
5. Циганій С. О. Професійно-правова підготовка поліцейських в Україні та в зарубіжних країнах. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23223> (дата звернення: 22.02.2019).
6. Черненко А. П. Європейський досвід підготовки поліцейських та можливість його використання в Україні // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 319–321.

Отримано 28.02.2019

УДК 351.741:35.088

Тихон Віталійович ШЕВЧЕНКО,

*старший викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ УСКЛАДНЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ

*Розкриті основні фактори, що ускладнюють оперативну обстановку.
Зазначені шляхи, необхідні для вдосконалення підготовки висококваліфікованих
фахівців патрульної поліції.*

Статті 3 Конституції України зазначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Саме на забезпечення цих загальнодержавних принципів спрямована діяльність Національної поліції України, в тому числі патрульної поліції. В умовах реформування системи МВС України особливу увагу треба приділити діяльності новоствореної патрульної служби.

Дослідження з цього питання сприятиме удосконаленню діяльності патрульної служби в типових та нетипових умовах, підвищенню рівня морально-психологічної та тактико-спеціальної підготовки поліцейських в умовах ускладнення оперативної обстановки.

В умовах виключно малого терміну навчання, та виходячи із аналізу досвіду роботи патрульної служби Національної поліції можна визначити, що одним з найважливіших недоліків в роботі є невміння діяти в умовах, що ускладнюють оперативну обстановку, які, у свою чергу, складають не менше ніж 60 % від усіх подій, що виникають у роботі патрульної служби.

Ігнорування цієї проблеми, яка виникла під час реформування системи МВС України, загрожує подальшим збільшенням кількості дорожньо-транспортних пригод, зростанням загальнодержавного рівня злочинності, втрати контролю за криміногенною ситуацією та, як наслідок, суттєвого зменшення ефективної роботи всієї правоохоронної системи і втрати довіри серед населення.

Основними факторами, що ускладнюють оперативну обстановку є:

- великі скупчення людей на обмеженій території;
- інтенсивний рух транспорту на маршруті патрулювання;
- несприятливі погодні умови (в т.ч. час доби);
- збройний опір правопорушника;
- різні прояви масових правопорушень та порушень громадського

порядку;

- психологічна втома, перевищення робочого дня;
- велика кількість важливих промислових, культурних,

адміністративних об'єктів.

Ускладнений стан оперативної обстановки характеризується своєю нетиповістю, слабкою передбачуваністю, неординарністю протікання подій та наявністю загрози або реального заподіяння шкоди населенню та навколишньому середовищу іншим, охоронюваним державою, інтересам.

Певнені, тактично доцільні дії співробітників патрульної служби можуть бути напрацьовані лише в ході систематичних тренувань, що включають практичне відпрацювання алгоритму дій і розвиток стійкої в нетипових умовах мислення.

Патруль зобов'язаний знати оперативну обстановку на території патрулювання, задачі, порядок і особливості несення служби на маршруті, вміло та швидко опитувати очевидців подій, потерпілих, уміти змінити тактику дій в залежності від зміни оперативної обстановки.

Для підготовки висококваліфікованих фахівців необхідно:

- запровадити нову методику початкової підготовки (комплексний індивідуальний підхід, візуалізація навчання, аналіз помилок);

- значно розширити перелік навчальних дисциплін, що повинні бути викладені під час навчання та збільшити термін навчання мінімум до 6 місяців;

- підготувати збірник ситуативних завдань з дій патрульної служби під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї та дій в умовах, що ускладнюють оперативну обстановку;

- збільшити кількість практичних занять шляхом моделювання нетипових ситуацій;

- використовувати міжнародний досвід правоохоронної діяльності в умовах ускладнення оперативної обстановки;

- поглиблено вивчати навчальні дисципліни, збільшити термін навчання;

- нові, більш суворі вимоги до особи, її індивідуальних якостей, мотивації до служби.

Отримано 05.03.2019

УДК 159.922.7

Марина Олександрівна МАЛЬКОВА,

курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Представлено результати емпіричного дослідження сімейних цінностей майбутніх правоохоронців які не мають досвіду подружнього життя. Визначено гендерні особливості сімейних цінностей майбутніх правоохоронців.

Психологічно здорова сім'я є основою здорової нації та сильної держави оскільки відіграє найважливішу роль у соціалізації та вихованні підростаючих поколінь, забезпеченні економічного і соціального прогресу суспільства, поліпшенні якості життя взагалі. Зараз, на тлі економічно-політичних криз, військових конфліктів, екологічних катастроф, ми спостерігаємо як історично сформовані форми сімейних взаємин стали руйнуватися, порушилась структура родинних відносин, змінились функціонально-рольові зв'язки між чоловіком і жінкою, розподіл влади і підпорядкування, сама цінність сімейно-шлюбних стосунків. Аналіз наукової літератури показав недостатню кількість робіт, присвячених аналізу сімейних цінностей сучасної молоді. Тому, метою нашої роботи стало емпіричне дослідження гендерних особливостей сімейних цінностей майбутніх правоохоронців які не мають досвіду подружнього життя.

Вибірку дослідження склали 74 курсанта другого курсу навчання факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) ХНУВС, які не мають досвіду подружнього життя. Вони були розподілені на дві групи дослідження в залежності від статті: перша група дослідження – 30 курсантів дівчат (41,0 %); друга група дослідження – 44 курсанти юнаки (59,0 %).

За допомогою методики М. Рокіча нами було з'ясовано гендерні особливості ціннісних орієнтацій майбутніх правоохоронців і визначено ступінь значимості сімейного життя для дівчат і юнаків. Вісімнадцять цінностей-цілей були розподілені на три групи значимості за наступними рангами:

- 1) бажані, значущі цінності (ранги з 1 по 6);
- 2) індиферентні, байдужі цінності (7–12 ранги);
- 3) незначущі цінності (13–18 ранги)

Як видно з таблиці 1, із вісімнадцяти життєвих цінностей-цілей найбільше значення як для дівчат ($3,27 \pm 2,65$) так і для юнаків ($3,32 \pm 3,18$) майбутніх правоохоронців має цінність здоров'я, вона займає перше рангове місце в обох групах дослідження.

На другому місці за ступенем значення знаходиться цінність щасливе сімейне життя – у дівчат ($5,87 \pm 5,51$) і цінність матеріально забезпечене життя – у юнаків ($4,24 \pm 3,01$). При цьому, на рівні статистичної значимості ($p \leq 0,001$) встановлено, що матеріальний достаток і високий заробіток більш значимий для юнаків ($4,24 \pm 3,01$) ніж для дівчат ($8,50 \pm 4,77$). Показник ($8,50 \pm 4,77$) цінності матеріально забезпечення у дівчат хоча і попадає у групу значущих, проте займає шосте рангове місце.

Третє рангове місце посіли цінності свободи у дівчат ($7,03 \pm 4,03$) і щасливого сімейного життя ($4,70 \pm 3,76$) у юнаків. Окремо слід зазначити, що на четвертому ранговому місці у дівчат-правоохоронців знаходяться дві цінності, а саме: кохання ($7,30 \pm 5,92$) і цікава робота ($7,30 \pm 3,04$). Тоді як у юнаків-правоохоронців четвертий ранг займає лише цінність кохання ($4,73 \pm 4,91$). Попри те, що цінність кохання посіла однакове четверте рангове місце як у дівчат так і у юнаків, для останніх вона статистично значимо ($p \leq 0,05$) цінніша, ніж для дівчат оскільки її середній показник менше, тобто цінність більш значуща ($4,73 \pm 4,91$ та $7,30 \pm 5,92$).

П'яте рангове місце і у дівчат ($7,87 \pm 4,85$) і у юнаків ($5,50 \pm 4,15$) зайняв показник цінності наявність добрих і вірних друзів (див. табл. 1). Однак, для юнаків цінність дружби статистично більш значима порівняно з дівчатами ($5,50 \pm 4,15 < 7,87 \pm 4,85$; $p \leq 0,05$).

Шосте рангове місце посіли показники цінності матеріально забезпечене життя ($8,50 \pm 4,77$) у дівчат і цінності розвиток ($7,30 \pm 3,70$) у юнаків.

До групи індіферентних, байдужих цінностей увійшли наступні цінності-цілі: у дівчат – розвиток ($8,63 \pm 4,75$), активне діяльнісне життя ($8,80 \pm 4,22$), впевненість у собі ($9,80 \pm 4,01$), пізнання ($10,73 \pm 3,63$), суспільне визнання ($11,33 \pm 3,20$) та задоволення ($11,40 \pm 4,02$); у юнаків – свобода ($7,50 \pm 4,25$), цікава робота ($8,45 \pm 4,33$), життєва мудрість ($8,89 \pm 4,04$), впевненість у собі ($9,25 \pm 4,39$), продуктивне життя ($9,98 \pm 3,96$), суспільне визнання ($10,98 \pm 3,73$).

Таблиця 1 – Гендерні особливості життєвих цінностей майбутніх правоохоронців, ($\bar{x}_{\text{ср}} \pm \sigma$)

Життєві цінності	дівчата	ранг	юнаки	ранг	$t_{\text{емп}}$	p
активне діяльне життя	$8,80 \pm 4,22$	8	$11,64 \pm 4,15$	14	2,85	0,05
життєва мудрість	$7,87 \pm 4,83$	5	$8,89 \pm 4,04$	9	0,95	–
здоров'я	$3,27 \pm 2,65$	1	$3,32 \pm 3,18$	1	0,08	–
цікава робота	$7,30 \pm 3,04$	4	$8,45 \pm 4,33$	8	1,35	–
краса природи та мистецтва	$13,93 \pm 4,52$	15	$15,07 \pm 3,32$	18	1,18	–
кохання	$7,30 \pm 5,92$	4	$4,73 \pm 4,91$	4	2,72	0,05
матеріально забезпечене життя	$8,50 \pm 4,77$	6	$4,24 \pm 3,01$	2	3,93	0,001
наявність добрих і вірних друзів	$7,87 \pm 4,85$	5	$5,50 \pm 4,15$	5	2,69	0,05
суспільне визнання	$11,33 \pm 3,20$	11	$10,98 \pm 3,73$	12	0,44	–
пізнання	$10,73 \pm 3,63$	10	$11,50 \pm 3,61$	13	0,89	–
продуктивне життя	$11,50 \pm 3,62$	13	$9,98 \pm 3,96$	11	1,71	–
розвиток	$8,63 \pm 4,75$	7	$7,30 \pm 3,70$	6	1,30	–
свобода	$7,03 \pm 4,03$	3	$7,50 \pm 4,25$	7	0,48	–
щасливе сімейне життя	$5,87 \pm 5,51$	2	$4,70 \pm 3,76$	3	1,01	–
щастя інших	$15,23 \pm 3,83$	16	$14,80 \pm 3,77$	17	0,49	–
творчість	$13,23 \pm 3,55$	14	$14,70 \pm 3,44$	16	1,77	–
впевненість у собі	$9,80 \pm 4,01$	9	$9,25 \pm 4,39$	10	0,49	–
задоволення	$11,40 \pm 4,02$	12	$12,36 \pm 3,67$	15	0,90	–

До групи незначущих цінностей увійшли: у дівчат – продуктивне життя ($11,50 \pm 3,62$), творчість ($13,23 \pm 3,55$), краса природи та мистецтва ($13,93 \pm 4,52$) і щастя інших ($15,23 \pm 3,83$); у юнаків – пізнання ($11,50 \pm 3,61$), активне діяльнісне життя ($11,64 \pm 4,15$), задоволення

(12,36 ± 3,67), творчість (14,70 ± 3,44), щастя інших (14,80 ± 3,77) і краса природи та мистецтва (15,07 ± 3,32). Зазначимо, що цінність активне діяльнісне життя статистично менш значима (8,80 ± 4,22 < 11,64 ± 4,15; $p \leq 0,05$) для юнаків ніж для дівчат (див. табл. 1).

Більш наочно ієрархія значущих цінностей-цілей виглядає наступним чином:

<i>Ранг</i>	<i>Дівчата</i>	<i>Юнаки</i>
1	Здоров'я	Здоров'я
2	Щасливе сімейне життя	Матеріально забезпечене життя
3	Свобода	Щасливе сімейне життя
4	Кохання Цікава робота	Кохання
5	Наявність добрих і вірних друзів	Наявність добрих і вірних друзів
6	Матеріально забезпечене життя	Розвиток

Таким чином, для дівчат і юнаків майбутніх правоохоронців однаково значимі цінності здоров'я і наявності добрих і вірних друзів. Визначено, що дівчата мотивовані на здоровий спосіб життя, прагнуть створити власну сім'ю, і в той же час бажають свободи, самостійності і незалежності. Дівчата мріють про кохання і можливість реалізувати власні здібності в цікавій роботі. Вони бажають мати надійне коло вірних друзів і бути матеріально забезпеченими. Як і дівчата, юнаки піклуються про власне здоров'я і цінують його найбільше. Проте, на відмінну від дівчат, юнаки прагнуть спочатку матеріально забезпечити життя, а потім створити власну сім'ю з коханою людиною. І разом з надійними та вірними друзями прагнуть до особистісного розвитку і самовдосконалення.

Можемо стверджувати, що цінність щасливого сімейного життя має високий ступінь значення як для дівчат так і для юнаків майбутніх правоохоронців, посівши друге (у дівчат) і третє (у хлопців) рангове місце з вісімнадцяти цінностей-цілей.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.92

Олена Юрївна САШУРІНА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-4857-7645>

ДОСВІД ПСИХОТРЕНІНГОВИХ МЕТОДІВ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗВО МВС УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ВПРАВИ «РОЗПЛУТАЙ МОТУЗКУ»)

Презентовано психотренінгову вправу «розплутай мотузку» та проаналізовано досвід її використання в підготовці курсантів поліції. Проаналізовано стратегії поведінки курсантів під час виконання вправи. Показано можливість використання вправи для аналізу соціально-психологічних феноменів у малій групі та підвищення їх конфліктологічної компетентності.

У 2016 році полковником С. Гаросом введений термін VUCA, який описує сучасний світ як нестабільний, невизначений, складний та неоднозначний. В умовах такого «нового» світу силові структури також випробовують певну напругу, у зв'язку з тим, що правоохоронці стають дедалі більш індивідуальними, відкидають традиційні цінності і авторитети, ними стає важче керувати за допомогою колективних методів.

Так само важче стає їх навчати і виховувати, заклади вищої освіти відчують постійні запити щодо розробки нових форм і методів викладання. Це зумовлено широким доступом курсантів до будь-якої інформації, усвідомленням того, що можна знайти відповідь на будь-яке питання швидко і без зусиль. Спостерігається зниження мотивації вчитись, певне нівелювання авторитету викладачів, які просто говорять і показують інформацію, що і так доступна.

Тому останні роки в пріоритеті інтерактивні методи навчання, що передбачають не вплив на курсантів, а взаємодію їх між собою та з викладачем, що засновано на відомому циклі навчання дорослих Девіда Колба. Серед інтерактивних методів навчання – вирішення ситуаційних завдань, метод кейсів, психотренінгові вправи, психогімнастика тощо. Вони набувають особливої актуальності для розвитку стресостійкості та конфліктологічної компетентності курсантів в різноманітних навчальних ситуаціях, формування їх загальної психологічної готовності до професійної діяльності.

Нами була апробована психотренінгова вправа «Розплутай мотузку», зміст якої полягає в тому, що чотирьом учасникам, яким попередньо зав'язані очі видається мотузка, яку спочатку необхідно розплутати, а потім за командою тренера, тримаючи її, розміщуватись в

аудиторії, утворюючи геометричні фігури коло, квадрат та трикутник. «Родзинкою» цієї вправи є те, що при спробі стати в трикутник після квадрату, виявляється, що вчотирьох це зробити майже неможливо. В ході виконання вправи можна спостерігати:

- груповий тиск та конформізм (одного з учасників виганяють);
- прояви альтруїзму (сам приймає рішення про відмову від участі);
- групове співробітництво (один з учасників стає в центр трикутника);
- лідерство, інші прояви групової динаміки.

Проводячи подібні тренінгові вправи з великою кількістю курсантів, стала помітною певна закономірність щодо типових способів їх поведінки у досягненні мети. Вона добре накладається на сітку конфліктної поведінки Томаса – Кілмена зі стратегіями боротьби, компромісу, уникнення та співробітництва.

З'ясовано, що уникнення – найменш характерна для курсантів стратегія поведінки, більш притаманна дівчатам (близько 10 % юнаків і близько 15 % дівчат). Юнаки схильні демонструвати зазначену стратегію поведінки одразу після інструкції («це безглузда вправа», «не хочу осоромитись» тощо), а дівчата – при зіткненні з труднощами в ході виконання вправи. Відмічено, що кількість відмов зменшується, якщо вправа презентується як ігрова, щодо якої непотрібно напружуватись, безоціночна. Окремо можна було спостерігати стратегію «відмови від колективу», коли учасник вибирав собі місце, казав, що буде стояти саме тут і більше не спілкувався, тоді іншим доводилось будувати фігуру навколо нього.

Компроміс використовують в тій чи іншій мірі більше половини дівчат (біля 60%) та значно менша кількість юнаків (близько 20 %). У «жіночих» групах в основному найшвидше виділяється лідерка, яка починає «розставляти» учасниць, як їй здається вірним, але вони зовні погоджуючись, все рівно роблять дещо інакше. У «чоловічих» групах спостерігався переважно спільний компроміс, коли група не могла правильно виконати вправу, приймалось узгоджене рішення, що «і так зійде». При цьому, вплив тренера розрізнявся, коли він питав у дівчат «Чи правильно ви зробили?», спостерігалась невпевненість, спроби вирівняти фігуру. Подібне запитання до юнаків, навпаки, підсилювало зазначену стратегію.

Стратегію боротьби використовувала значна кількість учасників (біля 45 % дівчат та юнаків). В обговоренні після виконання вправи з'ясовувалось, що агресія мала переважно «предметний» характер, по відношенню до учасників, які не реагували, не спілкувались («він був як колода», що мені ще було робити?).

Стратегія співробітництва спостерігалась у меншості учасників незалежно від статі (близько 20 %). В першу чергу, внаслідок недостатньої комунікації учасників, вони мало спілкувались. Якщо інструкція посилювалась заборonoю розмовляти, то відсоток курсантів, які намагались якось «домовитись» за допомогою невербальних засобів спілкування був майже нульовим.

Зазначене, на нашу думку, вказує на необхідність посилення психологічної, зокрема конфліктологічної та комунікативної складової підготовки курсантів, розширення їх поведінкового репертуару шляхом використання психотренінгових технологій.

Отримано 28.03.2019

СЕКЦІЯ 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.922

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1 (слідства)*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України;*

<https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ПОЛІЦІЯ ДІАЛОГУ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Зазначено особливості діяльності груп превентивної комунікації (так званої поліції діалогу). Визначено завдання поліцейських у цих групах. Особливу увагу приділено поведінці поліцейських груп превентивної комунікації під час масових заходів.

Україна в реформуванні правоохоронних органів орієнтується на досвід і досягнення провідних держав світу. Сьогодення вимагає приділяти особливу увагу питанню забезпечення правопорядку під час масових зібрань громадян. Європейський підхід підтримання громадського порядку базується на діалозі, зниженні ризиків і деескалації до початку події та забезпеченні всіх громадян можливістю здійснювати своє право на збори мирним і належним чином. Європейський досвід у цій діяльності використовують поліцейські групи превентивної комунікації, а саме так звані підрозділи «поліція діалогу». Загальними завданнями поліції діалогу є:

- обмінюватись інформацією про цілі та наміри учасників, обов'язки поліції та дії поліцейських зі сприяння і захисту мирних зібрань;
- запобігати насиллю через прозорість, взаємодію на засадах партнерства, неупередженість, політичну нейтральність, деескалацію та застосування принципу «без сюрпризів» щодо поліцейських заходів.

Група превентивної комунікації залучається до здійснення заходів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку у зв'язку з проведенням:

- масових заходів підвищеного ступеня ризику;
- мирних зібрань біля органів влади та на об'єктах транспорту незалежно від їх ступеня ризику [1].

Офіцери поліції діалогу перебувають на місці заходу одними з перших, створюють контакт навіть тоді, коли немає організаторів заходу (спонтанне

зібрання), спостерігають і аналізують цілі та наміри учасників. Вони не приймають операційні рішення, але ж інформація, яка надходить від них, повинна формувати базу для прийняття рішень під час проведення конкретної поліцейської операції з охорони громадського порядку.

Питання про залучення поліцейських групи превентивної комунікації має вирішувати начальник управління превентивної діяльності ГУНП або його заступник під час планування заходів забезпечення публічної безпеки та порядку при проведенні масового заходу. Рішення про залучення групи превентивної комунікації до здійснення заходів забезпечення публічної безпеки та порядку у зв'язку з проведенням масового заходу необхідно оформлювати включенням цієї групи до складу сил і засобів поліції. При цьому у відповідному документі вказують кількість залучених поліцейських зі складу групи превентивної комунікації, їх завдання (здійснення заходів превентивної комунікації) та підпорядкованість [2].

Під час проведення масового заходу група поліцейських превентивної комунікації підпорядковується керівникові тих сил поліції, які залучені до забезпечення публічної безпеки та порядку.

Виконання офіцерами поліції діалогу своїх завдань під час проведення масового заходу негайно припиняється у разі виникнення масових заворушень, вчинення групових порушень громадського порядку або виникнення безпосередньої загрози життю і здоров'ю поліцейських. При цьому необхідно забезпечити безпечний їх вихід із натовпу.

Поліцейські груп превентивної комунікації під час проведення масових заходів можуть нести службу в цивільному одязі та жилетах установленого зразка з написом «Група комунікації» або «Поліція діалогу» з метою їх ідентифікації в натовпі.

Поліцейських груп превентивної комунікації рекомендовано забезпечувати засобами підсилення звуку та засобами зв'язку, а в разі необхідності – засобами індивідуального захисту та надання першої медичної допомоги, без зброї. За необхідності ці поліцейські можуть додатково забезпечуватися транспортними засобами для переміщення в різні місця проведення масових заходів [1].

Перед проведенням масового заходу керівник має проводити інструктаж групи превентивної комунікації, під час якого доводить до поліцейських:

- заходи особистої безпеки;
- інформацію про можливі сценарії розвитку подій під час масового заходу, можливість застосування сили, спецзасобів тощо;
- позицію поліції (контакт і прикриття) щодо реагування на відповідні зміни обстановки з метою її донесення до організатора та учасників заходу, розташування поліцейських для забезпечення заходів особистої безпеки.

Під час проведення масового заходу поліцейські зі складу групи превентивної комунікації виконують такі завдання:

1. Налагоджують взаємодію з організаторами та учасниками масового заходу з метою додаткового уточнення програми проведення заходу, порядку взаємодії поліцейських з учасниками заходу під час його проведення та в разі виникнення загроз публічній безпеці та порядку, життю і здоров'ю громадян.

2. Підтримують комунікацію з учасниками масового заходу, зокрема:
– сприяють у межах компетенції поліції реалізації учасниками заходу їх прав і свобод;

– інформують учасників заходу про заплановані дії поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку;

– роз'яснюють учасникам заходу підстави, мету й умови можливого або фактичного запровадження поліцією обмежень (застосування превентивних поліцейських заходів);

– попереджають учасників заходу про адміністративну та кримінальну відповідальність у разі вчинення ними правопорушень.

3. Ведуть переговори з організатором та учасниками масового заходу в разі виникнення конфліктних ситуацій з метою їх розв'язання та/або недопущення подальшого розвитку. За необхідності ці поліцейські можуть виконувати посередницькі функції з метою налагодження діалогу між організатором зібрання та підприємством (установою, організацією), компетенції якого стосуються вимоги учасників заходу.

Під час несення служби група превентивної комунікації взаємодіє з іншими нарядами поліції, поводить себе відповідно до норм Закону «Про Національну поліцію» [3] та Правил етичної поведінки поліцейських [4].

Тривалість виконання поліцейськими групи превентивної комунікації своїх завдань визначається залежно від конкретного публічного місця, зокрема:

– у місцях прибуття організованих груп учасників заходу з інших регіонів до відповідного населеного пункту та відбуття з нього – в періоди прибуття та відбуття;

– на маршрутах руху організованих груп учасників заходу, зокрема від місця прибуття до місця проведення заходу та у зворотному напрямку, – в періоди такого руху;

– на територіях, прилеглих до місця проведення заходу, – в періоди прибуття учасників заходу до місця його проведення та відбуття з нього;

– у місці проведення заходу – в період його проведення [2].

Особливу роль поліція діалогу має виконувати під час ведення переговорів зі злочинцями, що мають відбуватися за певними правилами.

На початковому етапі переговорів вирішується завдання стабілізації ситуації шляхом вступу в оперативну гру до прибуття спеціалістів з ведення переговорів.

При цьому: почавши переговори, необхідно продемонструвати готовність до ведення діалогу, вислухати вимоги злочинця і під різними приводами («відсутність начальника», «необхідність часу для його прибуття», «несправність лінії зв'язку» тощо) максимально затягти термін виконання першої вимоги злочинців. Робити це треба таким чином, щоб у злочинців не виникало думки про слабкість позицій керівників спеціальної операції.

Неприпустима й інша крайність – демонстрація сили, що може наштотувати злочинців на необхідність відповідної «демонстрації». Тому працівників поліції у формі, поліцейські машини, зброю і т. п. краще видалити з поля зору злочинця.

Метою переговорів із членами групи, де є явний лідер (у тому випадку, якщо лідер не піде на переговори відкрито сам), є:

1) визначення ролі «посередника» з боку злочинців, спроба викликати в нього сумнів щодо замисленої лідером операції, а потім, пояснюючи можливі негативні наслідки особисто для нього, перевербувати його;

2) використання уповноваженого від злочинців для ведення переговорів як інформатора про стан справ у групі та про настрій її членів, а також для збору додаткових даних про лідера. При цьому раціонально використовувати прийоми затягування часу через «об'єктивні» причини та підкреслювати важливість збереження життя і здоров'я заручників.

Одночасно з вищевикладеними діями, після встановлення осіб злочинців, необхідно терміново приступити до розшуку людей, які б узяли важливу участь у впливі на злочинців. Ними можуть бути близькі родичі, друзі, викладач зі школи тощо. Це дасть можливість на наступному етапі узагальнити індивідуально-значущу для злочинців інформацію та виробити напрями проведення подальших переговорів, виходячи з оперативної обстановки.

Особливу увагу при вивченні й аналізі інформації про характер і особливості кожного зі злочинців для відпрацювання стратегії переговорів необхідно звернути на дані стосовно дитячого, підліткового та юнацького періодів їх життя. При цьому слід намагатися уточнити у близьких, рідних найбільш емоційно яскраві життєві ситуації (незалежно, позитивні чи негативні), дитячі клочки, факт ведення щоденника, першу дівчину, службу в Збройних Силах, рід улюблених занять, музики, хобі, жанрів кіно. Уточнити, чи були міжособистісні конфлікти останнім часом, за яких обставин і з ким. Важливо також з'ясувати стосовно злочинця, одружений він чи неодружений, число, місяць, рік народження першої дружини, дітей. Достатню цінність має аналіз власноручних записів злочинця (листи, блокноти, записки), при виявленні яких необхідно негайно надати їх керівнику групи переговорів для наступного аналізу.

Необхідно уникати слів капітуляція або заручники, які збільшують хвилювання і напругу, також не використовувати фраз типу «Здавайтесь,

ви оточені!», тому що вони заздалегідь приречені на невдачу, уникати передачі захоплювачу негативних відповідей. Доцільно будувати фразу приблизно так: «Я намагатимусь переконати свого начальника погодитися з цим, але це буде непросто». Потім скажіть: «Миколо, пробач, але я просто не зміг його «уламати».

Не штовхайте злочинця на розпачливі кроки. Поки він сподівається на позитивний результат переговорів, він буде їх продовжувати. Не запитуйте захоплювача, в чому полягають його вимоги, у прямій формі. Замість цього скажіть йому, що ви маєте намір допомогти всім, чим можете. Якщо він висуває вимоги, послабте їх шляхом повторення вимоги, але в пом'якшеному виді. Наприклад, якщо він говорить: «Мені потрібно 100000 доларів і машину через 30 хвилин», ви можете повторити йому: «Добре, виходить, потрібні гроші і транспорт якнайшвидше».

Слід уникати крайніх термінів. Не запитуйте: «Скільки часу в нас є на виконання ваших вимог?». Скажіть йому, що ви почнете «працювати над цим питанням негайно». Ви можете згадати попередню вимогу для відволікання уваги. Якщо він вимагає надати машину до 2-ої години, о 1.56 зверніть його увагу на попередню вимогу з приводу їжі, скажіть, що їжа готова і ви маєте знати, як її подавати.

Не робіть ніяких пропозицій. Якщо ваш начальник сказав вам, що не має можливості доставити 100000 доларів через 30 хв, не варто пропонувати альтернативний варіант. Скажіть, що не змогли переконати керівництво дістати грошей, хоча і зробили все, що могли. Хай він сам вирішує, що робити далі.

Необхідно бути обережним, дозволяючи друзям або сім'ї розмовляти із захоплювачем. Якщо він просить поговорити з певною особою, то не виключається можливість демонстрації їй своїх «вчинків». Він також може здійснити акт самогубства перед колишньою дружиною чи близькою людиною або вбити заручників.

Не ведіть переговори на самоті. Завжди майте поруч хоча б партнера. Поради і зворотний зв'язок від інших є необхідними для реальної оцінки того, що відбувається.

Безумовно, що для ведення переговорів поліцейському необхідно мати певні знання з психології, правознавства, педагогіки тощо [5, с. 40–41]. Забезпечення діяльності офіцерів поліції діалогу вимагає створення відповідної нормативно-правової бази та організації спеціальної професійної підготовки в межах підвищення кваліфікації найбільш придатних до виконання цих завдань працівників.

Список бібліографічних посилань

1. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань : керівництво. Варшава : Бюро з демократ. ін-тів і прав людини ОБСЄ, 2017. 153 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/375751?download=true> (дата звернення: 05.03.2019).

2. Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : метод. рек. / В. М. Клачко, В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 48 с.

3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 05.03.2019).

4. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : затв. наказом МВС України від 09.11.2016 року № 1179 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16> (дата звернення: 05.03.2019).

5. Бандурка О. М. Професійна етика поліцейського : наук.-практ. посіб. Харків : Золота миля, 2017. 294 с.

Отримано 10.03.2019

УДК 159.922

Вадим Іванович БАРКО,

*головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного
інституту МВС України (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;*

 <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,

*завідувач науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат юридичних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-9186-0801>;

Вадим Вадимович БАРКО,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного
інституту МВС України (м. Київ),
кандидат педагогічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ МЕНЕДЖЕРІВ

Присвячено питанням взаємозв'язку емоційного інтелекту та ефективності професійної діяльності. В наукових публікаціях зарубіжних авторів наводяться підтвердження того, що ЕІ важливий для успіху в юридичних, медичних, педагогічних і інженерних професіях. Метою статті є висвітлення результатів досліджень емоційного інтелекту як складової управлінських здібностей менеджерів поліції та його впливу на ефективність професійної діяльності. Показано, що усереднені показники емоційного

інтелекту менеджерів поліцейських підрозділів перевищують індекси емоційного інтелекту представників інших професій. Показники внутрішньоособистісного аспекту емоційного інтелекту можуть служити індикаторами для визначення тенденцій до емоційного вигорання, професійної деформації керівників підрозділів поліції.

Проблематика підвищення ефективності діяльності менеджерів правоохоронних органів, у тому числі, поліції, неодноразово піднімалась вітчизняними і зарубіжними дослідниками в галузі психології, педагогіки і юриспруденції. У літературних джерелах відзначається, що діяльність менеджера правоохоронного органу насичена емоціогенними чинниками, пов'язаними з протидією кримінальному оточенню, конфліктністю, складними умовами діяльності, високою відповідальністю за результати. Проте проблема змісту і структури управлінських здібностей менеджерів органів і підрозділів поліції, ролі емоційного інтелекту в їх функціонуванні нині вивчена недостатньо.

Упродовж останніх років формувались різні концепції емоційного інтелекту (ЕІ) як складової інтелекту і, відповідно, підходи до психологічної діагностики його рівня і структури. В наукових публікаціях зарубіжних авторів наводяться підтвердження того, що ЕІ важливий для успіху в юридичних, медичних, педагогічних і інженерних професіях [1–5].

Найвідоміша модель ЕІ представлена концепцією Д. Гоулмена, який, включив поняття «Емоційний інтелект» в структуру соціального інтелекту. Згідно з позицією Д. Гоулмена, емоційний інтелект – це здатність людини тлумачити власні емоції і емоції оточення з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей. Це розуміння власних емоцій, цілей і результатів своєї поведінки, розуміння емоцій і поведінки інших людей; уміння регулювати свої емоції і поведінку і впливати на поведінку інших людей. Д. Гоулмен і Р. Бояцис розробили мультиоціночний опитувальник (Emotional Competence Inventory), методика вимірює компоненти емоційного інтелекту: самосвідомість, самоврядування, соціальна свідомість, соціальні навички [3, с. 160].

Отримала поширення також концепція Р. Бар-Она – клінічного психолога, який уперше в 1985 р. ввів термін коефіцієнт емоційного інтелекту (EQ – Emotional Quotient). ЕІ – це комплекс некогнітивних здібностей і навичок, що впливають на здатність успішно справлятися з вимогами і тиском оточення [8, с. 366]. Важливим внеском автора є створення у 1996 р. Опитувальника для на вимірювання ЕІ (Emotional Quotient Inventory – EQ). Він вимірює п'ять основних компонентів емоційного інтелекту: 1. Внутрішньоособистісний 2. Міжособистісний 3. Адаптивний 4. Регулятивний. 5. Загальний настрій.

Оригінальна методика діагностики емоційного інтелекту – МЕІ розроблена М. А. Манойловою у 2004–2005 роках [6]. Емоційний інтелект на її думку – це здатність людини до усвідомлення, прийняття і регуляції емоційних станів і почуттів інших людей і себе самої. У структурі емоційного інтелекту існують два аспекти: внутрішньоособистісний і міжособистісний. У моделі емоційного інтелекту М. Манойлової немає ієрархічної залежності. ЕІ вважається високо розвиненим за умови, що усі форми представлені якісними характеристиками і реалізуються у поведінці. Розроблена методика діагностики ЕІ є опитувальником, що складається з 40 тверджень. Опитувальник містить 4 субшкали і 3 інтегральні індекси: загального рівня ЕІ, вираженості внутрішньоособистісного і міжособистісного його аспектів. З метою стандартизації авторської методики діагностики емоційного інтелекту проведено обстеження (2004–2005 рр.) на репрезентативній вибірці чоловіків і жінок у віці від 17 до 65 років з різних сфер – педагогів, психологів, медичних працівників, службовців, студентів. [6].

Нами проведений аналіз відмінностей в середніх значеннях емоційного інтелекту у представників правоохоронних професій. Так, за допомогою опитувальника М. Манойлової було обстежено 78 керівників підрозділів Національної поліції чоловічої статі 2017–2018 роках. Дослідження виявило, що усереднені показники емоційного інтелекту керівників підрозділів поліції (працівників сфери діяльнісних відносин «людина-право») є дещо вищими (5,68 проти 4,31; $p=0,01$), ніж у представників інших професій (порівняння здійснювалось із даними, представленими М. Манойловою).

Нами також виявлені значущі відмінності характеристик емоційного інтелекту у правоохоронців з різним стажем роботи ($p=0,01$). Так, в групі керівників з великим стажем роботи (більше 8 років), простежується зниження показників внутрішньоособистісного аспекту емоційного інтелекту, у порівнянні з менш досвідченими (стаж 3–4 роки). Старші керівники нечітко усвідомлюють власні почуття, переважно не сприймають їх, відчують труднощі в управлінні емоціями. Таким чином, показники внутрішньоособистісного аспекту емоційного інтелекту можуть служити індикаторами для визначення тенденцій до емоційного вигорання, професійної деформації керівників підрозділів поліції. Порівняння показників методики на вибірках слухачів магістратури і працюючих керівників дозволило виявити, що у слухачів менш виражені характеристики емоційного інтелекту, що характеризують міжособистісний аспект. Слухачі ще не мають необхідних комунікативних і управлінських умінь, пов'язаних з розумінням почуттів і емоцій інших людей і можливістю управління станом іншої людини. Очевидно, міжособистісний аспект емоційного інтелекту ефективно формується в

професійній діяльності упродовж перших років управлінської діяльності. Цей факт підтверджує значущість активних методів соціально-психологічного навчання для розвитку емоційного інтелекту правоохоронців.

Таким чином, сьогоdnішній інтерес до ЕІ багато в чому пов'язаний з численними заявами про його практичну важливість в різних областях. Стверджується, що ЕІ має значення для успіху в юридичних, медичних, педагогічних і інженерних професіях, проте ці твердження, на нашу думку, потребують більш переконливого обґрунтування. Щодо керівників підрозділів поліції, то отримані у нашому дослідженні дані свідчать про важливість емоційного інтелекту для ефективності управлінської правоохоронної діяльності. Подальші дослідження допоможуть чіткіше прояснити питання про зв'язок особистісних рис з емоційним інтелектом.

Список бібліографічних посилань

1. Андреева И. Н. Взаимосвязь эмоционального интеллекта и тезауруса эмоциональных переживаний в юношеском возрасте // Психология и современное общество: взаимодействие как путь взаиморазвития : материалы междунаро. науч.-практ. конф. (г. Санкт-Петербург, 28-29 апреля 2006 г.). СПб., 2006. Ч. 1. С. 17–21.
2. Барко В. І., Марченко А. О. Психологічна діагностика емоційного інтелекту керівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національної академії оборони України*. 2012. Вип. 2 (27). С. 197–201.
3. Гоулмен Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. А. Исаевой. М. : АСТ, 2008. 480 с.
4. Деревянко С. П. Роль эмоционального интеллекта в процессе социально-психологической адаптации студентов. *Инновационные образовательные технологии*. 2007. № 1 (9). С. 92–95.
5. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М. : ИП РАН, 2004. С. 29–36.
6. Манойлова М. А. Авторская методика диагностики эмоционального интеллекта. *Медицинская психология в России* : электрон. науч. журн. 2011. № 6. URL: <http://medpsy.ru> (дата звернення: 20.02.2019).
7. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. Ярославль, 2007. 225 с.
8. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory // *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace* / eds: R. Bar-On, J. D. A. Parker. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

завідувач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ РЕФОРМИ

Проаналізовано психологічні складові реформи правоохоронних органів в Україні. Виокремлено психологічні та соціальні проблеми сучасного стану реформування. Наголошено, що система психологічного забезпечення професійної підготовки та професійної діяльності поліцейських виступає тією самою ланкою, що дозволить зробити професійний вибір майбутнього правоохоронця більш усвідомленим, а його професійний розвиток – більш гармонійним.

Створення нової української поліції можна вважати найбільш значущим і складним кроком у процесі реформування всієї соціальної сфери України. Кожен з етапів цієї реформи містив непростий і неоднозначний психологічний зміст.

Перш за все, відбувалися складні і найбільш масові в історії сучасної України кадрові ротації. Упродовж 2015–2017 років відбулося атестування поліцейських, глобальний процес, який суттєво змінив кадровий склад правоохоронців. Так, всього за два роки пройшли атестування 86219 поліцейських. За результатами атестування стосовно 5068 поліцейських було прийнято висновок – займаній посаді не відповідає, підлягає переміщенню на нижчу посаду через службову невідповідність, стосовно 5438 поліцейських – займаній посаді не відповідає, підлягає звільненню зі служби в поліції через службову невідповідність. За висновками атестаційних комісій звільнено зі служби в поліції через службову невідповідність 4687 працівників.

Розпочато роботу патрульної поліції. На кінець 2017 року загальна чисельність особового складу підрозділів патрульної поліції становила понад 12,5 тис. працівників. Впроваджено діяльність груп реагування патрульної поліції. Наприкінці 2018 року штатна чисельність секторів та груп реагування ГУНП в областях становила майже 15 тисяч посад.

Відбулося істотне зменшення штатної чисельності атестованого складу органів поліції (до 110000 осіб), звільнення зі служби великого числа осіб, які не змогли або не схотіли адаптуватися до нових складних умов діяльності, виявилися неспроможними переносити значні психоемоційні навантаження, мали несприятливі психологічні якості,

нестійку або негативну професійну мотивацію, виявилися неготовими до подолання труднощів. Всі ці структурні перетворення корінним образом змінили функціональний дизайн правоохоронних органів України, зачепили тисячі долів і кар'єр як рядових працівників поліції, так і керівного складу. Далеко не всі фахівці виявилися здатними продовжувати працювати у нових умовах, з іншого боку – процеси адаптації нових поліцейських до професійної діяльності також виявилися непростими і болісними.

За результатами проведеного київською дослідницею Шелег Лілею Сергіївною у 2016 році опитування 128 співробітників МВС України зі стажем роботи до 5 років, 54,7 % – не вважають свою професію привабливою, 10,9 % – оцінюють її негативно, 28,1 % – робота подобається. Перспективи посадового зростання вбачають 20,3 % опитаних, професійного просування – 57,8 %, жодної перспективи – 26,6 %. Сучасний рівень нормативно-правового забезпечення професійної діяльності задовольняє лише 6,3 % респондентів, частково – 32,8 %; матеріально-технічне забезпечення частково задовольняє 6,3 %, не задовольняє – 93,7 %. Комфортність робочого місця у 75,0 % опитаних нижче норми. Оплата праці у 71,9 % є такою, що вони потребують звернення за матеріальною допомогою до батьків. Відпочинку у вигляді повноцінної відпустки близько половини (46,8 %) практично не мають, тому нічого не планують заздалегідь. За час служби система МВС України надала можливість організовано відпочити лише 1,6 % респондентів. 42,2 % опитаних зазначили, що стан здоров'я за час служби погіршився, 7,8 % – отримали хронічні захворювання, спричинені особливостями професійної діяльності [2].

У професійному середовищі Національної поліції України наявна низка соціально-професійних суперечностей: між динамікою професійних завдань, вимогами до професії та внутрішньою неготовністю співробітників до її здійснення; між певною невизначеністю законодавчої й правоохоронної політики в державі, морально-ідеологічними настановленнями суспільства та прагненням співробітника займати чітку й визначену позицію; між природною особистісною потребою в самореалізації та складністю її реального досягнення в умовах, що склалися.

Тривале перебування в стані психоемоційного напруження, так характерного для службової діяльності поліцейських, не лише виснажує адаптаційні механізми психіки, але й поступово змінює світосприйняття загалом і, таким чином, збільшує схильність до психосоматичних розладів.

З моменту створення Національної поліції України, як окремого центрального органу виконавчої влади, і до кінця 2017 року в органах,

підрозділах та установах поліції сталося 37 випадків самогубств та 4 суїцидальні спроби. У 2016 році мали місце 17 самогубств поліцейських, Упродовж 2017 року сталося 6 самогубств поліцейських. І хоча загалом суїцидальна активність поліцейських була нижчою, ніж у населення України у цілому і перебувала на середньому рівні, треба звернути увагу на той факт, що до поліції потрапляють люди, які вже пройшли жорсткий професійний відбір, у тому числі і за психологічними характеристиками.

Протягом 2017 року за ініціативою керівництва Національної поліції України та Міністерства внутрішніх справ в органах та підрозділах Національної поліції України організовано та проведено низку масштабних, комплексних опитувань в яких взяли участь 91 633 (89 %) поліцейських [1].

За результатами проведених опитувань встановлено, що основними чинниками, які негативно впливають на мотивацію поліцейських та ефективність службової діяльності, є:

- недостатній розмір грошового утримання, що не дозволяє більшості поліцейських задовольнити свої основні потреби та потреби своєї родини (в середньому зазначили близько 70 %);

- наявний некомплект посад в підрозділах та значна плінність кадрів, у тому числі керівників, через що значно підвищується службове навантаження на працюючих поліцейських (зазначають близько 60–70 % поліцейських);

- недостатнє забезпечення одностроєм, комп'ютером та іншою офісною технікою, автотранспортом та паливно-мастильними матеріалами (зазначають близько 60–70 % поліцейських);

- постійне (безпідставне) порушення режиму роботи (*затримання на службі без явної необхідності, виклик на службу у вихідні дні та під час відпустки*), що не дозволяє поліцейським поновлювати свої фізичні сили (відпочивати) та приділяти належну увагу сімейним обов'язкам (65 %);

- незадовільний (поганий) стан робочого місця, приміщення для роботи (забезпеченість сучасними меблями, санітарно-гігієнічні умови тощо – зазначають близько 60 % поліцейських);

- недостатня забезпеченість якісними засобами індивідуального захисту та спецзасобами (60 %), а також сучасним озброєнням та боеприпасами;

- відсутність спортивної бази та можливості займатися фізичною підготовкою (60 %);

- незадовільна організаційно-штатна структура (зазначають 45–50 %) та наявність випадків порушення організаційно-штатної дисципліни в підрозділах (15-20 %);

- недоліки в організаційно-управлінській діяльності: велика кількість та значна тривалість нарад і засідань, які крадуть багато

робочого часу; тривале очікування прийому у начальника для доповіді та узгодження потрібних документів (15–25 %), суб'єктивне ставлення керівників до оцінки результатів службової діяльності та розподілу премій (20 %);

- низька згуртованість службових колективів, відсутність взаємної підтримки між поліцейськими, а також між керівниками та підлеглими (до 15 %);

- недостатня професійна підготовка поліцейських, що є однією з основних причин їх неготовності професійно діяти в екстремальних ситуаціях (від 20 % до 40 %);

- незахищеність поліцейських (*законодавча база (15 %), соціальні гарантії – зазначили (65 %)*);

- відсутність позитивних змін в ході реформування поліції (65 %).

Наявність усіх вищезазначених чинників та недостатність заходів щодо їх усунення призводить до того, що майже кожен третій працівник поліції незадоволений своєю службою та планує звільнитися із лав Національної поліції. Контраст між озброєною сучасними технічними, матеріальними та інтелектуальними ресурсами злочинністю і методами діяльності поліцейських спричиняє дисонанс суспільних очікувань українців.

Діяльність працівника поліції пов'язана зі стресами та негативними емоціями, характеризується високим ступенем ризику, потребує великої фізичної витримки, підвищеної відповідальності за прийняття рішення і водночас супроводжується браком позитивної зворотної інформації про свою діяльність, невизначеністю можливостей посадового зростання, часто несприятливим соціально-психологічним кліматом у професійному колективі.

В даній ситуації система психологічного забезпечення професійної підготовки виступає тією самою ланкою, що дозволить по-перше, зробити професійний вибір майбутнього правоохоронця більш усвідомленим, а його професійний розвиток – більш гармонійним; а по-друге, своєчасно діагностувати відхилення у психічному здоров'ї.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.

2. Шелег Л. С. Психосоматичний статус особистості працівника національної поліції України : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06. Київ, 2016. 430 с.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.95

Олена Володимирівна ЗЕМЛЯНСЬКА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0001-6547-2621>

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Наведений психологічний аналіз злочинної поведінки, який виявляє її структуру та показує роль мотиваційного компонента. Мотивація поведінки розглядається як системоутворюючий фактор механізму поведінки.

Психологічний аналіз злочинного діяння – це аналіз психологічного змісту структурних елементів злочинної дії. Злочин як вольова дія особистості здійснюється як розгорнута складна вольова чи дія як проста вольова дія. Всі імпульсивно-ситуативні злочини відбуваються у формі простої вольової дії; усі навмисні злочини – у формі складної вольової дії [1].

Багато злочинів відбуваються імпульсивно, спонтанно, без спеціально сформованої цілі. Ці злочинні акти утворюють клас мало усвідомлених реакцій. Імпульсивні дії регулюються установками – підсвідомими спонуканнями, загальною особистісною спрямованістю. В усіх поведінкових стереотипах, заснованих на підсвідомій установці, мотиви і цілі збігаються. Тут мотиви трансформовані в механізм установки. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочинних імпульсивних дій є ціль, мотив же збігається з ціллю.

Імпульсивна поведінка особистості може бути викликана різними причинами: 1) емоційними обставинами при несформованості в особистості адекватних реакцій; 2) загальною емоційною нестійкістю; 3) станом сп'яніння; 4) звичними формами поведінки; 5) психопатичними аномаліями особистості.

В всіх імпульсивних реакціях виявляється особистісна готовність особистості до визначених дій. При конфліктних емоційних станах почуття та емоції придушують раціональні механізми регуляції поведінки і здобувають ведучу регуляційну функцію, перетворюються в основний механізм імпульсивних дій.

При аналізі злочинного діяння, зробленого у формі складної вольової дії (тобто з усвідомленням злочинним наміром), враховується комплекс об'єктивно-суб'єктивних взаємозв'язків між окремими компонентами діяння, особливості до злочинної, злочинної і після злочинної поведінки суб'єкта злочину.

Свідома поведінка людини визначається складним комплексом спонукань.

1. Відповідаючи на питання «чому особистість прийшло в стан активності?», ми звертаємося до джерел мотиваційної активності – потребам, інтересам, установкам, інстинктам тощо.

2. Відповідаючи на питання «на що спрямована активність особистості?», «чому обрані дані акти поведінки і відповідні засоби?», ми звертаємося до механізму свідомої регуляції поведінки, її мотивам (які неминуче зв'язані з вибором мети, прийняттям рішень в альтернативних ситуаціях).

3. Відповідаючи на питання «яка динаміка даного поведінкового акта?», ми звертаємося до емоційно-енергетичних регуляційних факторів, поведінковим стереотипам особистості.

Проблема мотивації складається в з'ясуванні не тільки первісних спонукальних моментів людської активності, але і усіх факторів, що направляють, регулюють і підтримують розвиток діяльності людини. Традиційно сформована в юриспруденції односпрямована схема людської поведінки «мотив – ціль – спосіб – результат» у дійсності більш складна. Мотив злочинного діяння не можна розуміти як ізольований, одномоментний психічний акт. Мотивація поведінки – це системоутворюючий фактор механізму поведінки.

Системоутворюючим елементом цієї системи є не тільки мотив, але і звичний спосіб поведінки. Звичні генералізовані дії особистості так само, як і мотив, визначають спрямованість людської поведінки. Комплекс відпрацьованих у людини дій визначає значною мірою всю систему його цілепокладань. Не володіючи узагальненим способом дії, особистість ніколи не поставить відповідної мети і мотиваційно її не санкціонує. Центральним компонентом поведінки є не окремий мотив сам по собі, а мотиваційна сфера особистості злочинця, у якій значну роль грають узагальнені способи поведінки особистості. Але актуалізація способів поведінки особистості, її операціонально-виконавських можливостей визначаються умовами середовища, реальними можливостями їхнього здійснення. Якщо зовнішнє середовище дозволяє реалізувати особистісні устремління – мотиваційна сфера дає необхідну санкцію.

Зрозуміти поведінку злочинця – значить зрозуміти його поведінкові стереотипи і стійкі мотиви поведінки [3]. Злочинне діяння має свою динаміку, свій початок і свій кінець. Підготовка злочинного діяння у свідомості особи (його мотивація) складає перший, підготовчий етап, що складається з усвідомлення мотиву і мети дії, боротьби мотивів і ухвалення рішення діяти. Спонування самі по собі не можуть з'явитися джерелом діяння. Щоб стати таким джерелом, вони повинні бути усвідомлені особою як мотив.

Як правило, мотиви, що конкурують, є спонуваннями різного психологічного та соціального рівня, наприклад, низинні почуття і

доводи розуму; почуття помсти й інтереси справи; мотиви, зв'язані з задоволенням органічних потреб і службовий обов'язок; корисливий інтерес і обов'язок перед своєю родиною [2].

Поняття мотивації вживається найчастіше в двох змістах:

1) *мотивація* – це система факторів, що викликають активність людини і визначають спрямованість її поведінки. Сюди включаються такі психічні утворення, як потреби, мотиви, цілі, інтереси тощо;

2) *мотивація* – це характеристика процесу, що забезпечує поведінкову активність на визначеному рівні; іншими словами – мотивування.

Мотивом (від лат. *move* – штовхати, надавати руху) називається об'єкт, що виступає як засіб задоволення потреби. Мотив – це те, що спонукує людини до визначеної активності, діяльності. При одній і тій же потребі мотивами поведінки можуть бути різні об'єкти. Мотиви відносно самостійні, тому що потреба не визначає строго сукупність мотивів, їхню силу і стійкість.

Уявлення про те, що таке мотив поведінки, у юридичних науках і психології збігаються не цілком. У психології під мотивом розуміються: 1) спонукання до діяльності, зв'язані з задоволенням потреб суб'єкта, сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що викликали активність суб'єкта і визначили її спрямованість; 2) предмет (матеріальний чи ідеальний), що спонукує і визначає спрямованість діяльності, заради якого вона здійснюється; 3) усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості. Кримінальне право для позначення мотивів поведінки оперує такими поняттями, як помста, користь, хуліганські спонукання, низинні спонукання, ревнощі, неприязні відносини тощо. Деякі з цих понять містять у собі всілякі психологічні мотиви. Наприклад, корисливі дії можуть бути мотивовані, із психологічної точки зору, прагненням до збагачення, потребою в самоствердженні, заздрістю, бажанням вести дозвільний спосіб життя, пристрастю до розваг чи азартним іграм, потребою в задоволенні важкопереборюваних потягів. Дослідження психологічних мотивів діяння поглиблює пізнання юридично значимих спонукань, що лежать в основі правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянська Е. В. Юридическая психология : монография. Харьков : Титул, 2006. 750 с.

2. Годфруа Ж. Что такое психология : в 2 т. / пер. с. франц. М. : Мир, 1992. Т. 2. 376 с.

3. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 367 с.

Отримано 27.02.2019

УДК 159(075)

Ігор Олександрович ВІДЕНЄВ,

*доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури,
кандидат психологічних наук, доцент*

АДАПТАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Метою дослідження є аналіз особливостей формування професійної адаптації співробітників правоохоронних органів. Вивчаються професійно значущі якості особистості співробітника правоохоронних органів (комунікативні якості, особистісні особливості), наявність яких необхідна для професійної відповідності вимогам правоохоронної діяльності.

Професійна діяльність співробітників правоохоронної системи належить до розряду складних видів діяльності, що пред'являють дуже високі вимоги до працівників правоохоронних органів, так як від прийнятих ними рішень залежать долі багатьох людей. Ефективність професійної діяльності залежить не тільки від власне професійних знань, умінь, навичок, якими володіє працівник, а й від його адаптації та формування професійно значущих якостей особистості.

Головна мета нашого дослідження є аналіз соціально-психологічних закономірностей професійної адаптації працівників ОВС.

Об'єкт нашого дослідження – професійна діяльність співробітників правоохоронних органів. Предметом дослідження є професійна адаптація як чинник професійного розвитку співробітників правоохоронних органів.

У процесі емпіричного дослідження використовувалися наступні психодіагностичні методики: «Адаптивність» (МЛО-АМ) А. Г. Маклакова, С. В. Чермяніна; тест-опитувальник Г. Айзенка (EP1); методика діагностики агресії Басса-Даркі; методика діагностики комунікативних установок В. В. Бойко; методика діагностики стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях К. Томаса; для діагностики системи Я-образів в міжособистісних відносинах використовувався тест Лірі; для визначення нервово психічної стійкості використовувалася методика «Прогноз». У дослідженні брали участь 163 співробітника ОВС зі стажем роботи три роки.

Дослідження адаптаційних здібностей співробітників правоохоронних органів дозволило виявити наступні результати. До групи високої і нормальної адаптації увійшли 47 % всіх обстежуваних. Особи цих груп досить легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять в новий колектив, адекватно орієнтуються в ситуації, а також швидко виробляють стратегію своєї поведінки. До групи з задовільною адаптацією увійшли 34 % всіх обстежуваних. Більшість осіб цієї групи

мають ознаки різних акцентуацій, які в звичних умовах частково компенсуються і проявляються при зміні діяльності. Внаслідок цього успіх адаптації залежить від зовнішніх умов. Також ці особи, як правило, мають невисоку емоційну стійкість, у них можливі прояви агресії, конфліктності, асоціальні зриви. Рекомендується постійний нагляд, а також проведення корекційних заходів.

До групи низької адаптації увійшли 19 % всіх обстежуваних. Особи цієї групи мають ознаки явних акцентуацій характеру, деякими ознаками психопатій. Психічний стан можна характеризувати як порубіжний. Можливі нервово-психічні зриви, асоціальні вчинки. Особи цієї групи вимагають спостереження психолога і лікаря (невропатолог, психіатр). 48 % всіх обстежуваних продемонстрували високий рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції. Для них властиві висока адекватна самооцінка і реальне сприйняття дійсності. Середні показники за даною шкалою виявлені у 40 % обстежуваних. Низький рівень поведінкової регуляції, певна схильність до нервово-психічних зрывів, відсутність адекватності самооцінки і реального сприйняття навколишнього світу притаманний 12 % всіх обстежуваних.

Рівень професійної адаптації безпосередньо пов'язаний з нервово-психічною стійкістю як особистісним професійно значущим якістю. Разом з тим кореляційні зв'язки з показниками нервово-психічної стійкості за тією ж методикою МЛЮ-АМ (0,90) або «Прогнозу» (0,83) вказують не тільки на витривалість співробітника, але і на здатність ефективно функціонувати в психотравмуючих умовах, породжених соціономічним характером службової діяльності.

Нами виявлено також зв'язок соціально-психологічної адаптації з такими сферами особистості, як моральна нормативність (0,40) і комунікативність (0,36). Моральну нормативність в структурі професійної поведінки працівника правоохоронних органів, слід розуміти як сукупність норм поведінки, формування і динаміка яких взаємообумовлені з внутрішніми психологічними умовами, опосередкованими зовнішніми впливами на особистість. Відзначимо, що комунікативність як провідна детермінанта соціально-психологічної адаптації підтверджується також кореляцією з показником екстравертованості за Айзенком (-0,18).

Розвиток професійної соціально-психологічної адаптації сприяє зменшенню прагнення переробити опонента під себе, на що вказує прямий кореляційний зв'язок (0,19). Показовим є той факт, що в міру накопичення досвіду і адаптації до специфіки професійної взаємодії знижується невміння прощати помилки інших, на що вказує пряма кореляція (0,21).

Наступним кроком нашого дослідження детермінант соціально-психологічної адаптації співробітників правоохоронних органів стає

аналіз характеристик особливостей міжособистісної взаємодії за методикою Лірі. Провідною тенденцією стала закономірність зниження всіх провідних показників стилів організації міжособистісної взаємодії у міру розвитку соціальної адаптації співробітника, що обумовлено суцільними прямими кореляціями. Перш за все зупинимося на констатуючому реальному Я-образі, який визначає усвідомлені особливості організації міжособистісної взаємодії співробітником. Вагомий кореляційний зв'язок було виявлено між рівнем соціально-психологічної адаптації і показником підозрілості (0,46). Прямий характер кореляції показує, що розвиток соціально-психологічної адаптації призводить до зниження рівня загальної підозрілості співробітника як провідної форми організації власної тактики міжособистісної взаємодії. Такий індивідуально-психологічний фактор професійної адаптації, як впевненість в собі, сприяє позбавленню від гіпертрофованої підозрілості. Це не виключає професійної пильності, але і зменшує ризик розвитку гіпертрофованої тривожної недовірливості. Такий висновок підтверджується і виявленою нами за методикою Басса-Даркі кореляцією соціально-психологічної адаптації з такою формою компенсації агресивності, як підозрілість (0,31), яка також вказує на тенденцію до зниження даного стилю поведінки в міжособистісних відносинах.

На основі емпіричного дослідження можна зробити висновок, що до детермінант соціально-психологічної адаптації відносяться: психоемоційна стійкість; моральна нормативність; комунікативність; екстравертованість; здатність до пристосування в ситуаціях взаємодії; неохочість до негативізму, дратівливості і уразливості; здатність до емпатії; зниження негативних комунікативних установок; зниження підозрілості; формування домінантності в системі організації міжособистісної взаємодії; зниження агресивності; неохочість як до тотального альтруїзму, так і до егоцентризму [1].

Список бібліографічних посилань

1. Віденєв І. О., Первозна Т. О., Харцій О. М. Особливості формування професійної адаптації співробітників правоохоронних органів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 98–103.

Отримано 05.02.2019

УДК [159.9:343.83](477)

Максим Віталійович ГРИЩЕНКО,

начальник відділення соціально-психологічної служби

Державної установи «Хролівський виправний центр (№ 140)»,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЧИННИКИ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Присвячено аналізу чинників корупційної поведінки працівників Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, що її детермінують. Механізм корупційної поведінки розглядається як комплексне утворення об'єктивних та суб'єктивних чинників.

У сучасному світі, і в Україні в тому числі, проблема корупції стоїть дуже гостро, оскільки це негативне явище перешкоджає цивілізованому рішенню питань державного життя і правильній побудові суспільних відносин. Для України протидія хабарництву й корупції не втрачає своєї актуальності й дотепер, оскільки побудова правової держави має на меті створити таку правову систему, при якій будь-яка особа чи організація не буде зазнавати обмежень, не передбачених законом, і завжди буде мати можливість правомірним шляхом захистити свої інтереси, порушені службовцем будь-якого рівня. Корупція підриває авторитет країни, обмежує конституційні права і свободи громадян, порушує принципи верховенства права, руйнує моральні й суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні. Загалом же корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень для задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що спричиняють учинення корупційних діянь або їх приховування. Сутність корупції полягає у тому, що вона має соціальну обумовленість, впливає на всі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, економічними, політичними, правовими, психологічними та моральними аспектами [2, с. 23].

Є. Ю. Бараш зазначає, що існування корупції, як засвідчує низка наукових досліджень, зумовлено трьома основними чинниками, а саме: суттєвими недоліками законодавчого регулювання, що надає широкі можливості для різноманітних маніпуляцій із законами під час їх застосування; певними недоліками в механізмі формування гілок влади; наявністю стійкої корупційної установки на всіх рівнях службової діяльності, яка відтворюється під час реалізації службовими особами своїх повноважень.

Корупція знижує соціальну значущість діяльності установ державної влади, не є винятком й для ДКВС, яка перебуває на етапі свого реформування.

Аналіз адміністративної практики свідчить, що протягом останніх років кількість корупційних правопорушень особовим складом ДКВС України суттєво не зменшується. Корупційні діяння, пов'язані із доставкою на територію зони, що охороняється, заборонених предметів із метою передачі їх засудженим за неправомірну винагороду та надання засудженим непередбачених законом переваг [4]. Вивчивши це питання більш детально, можна зробити висновок, що основною детермінантою корупційних проявів у працівників ДКВС України є, передусім, низький рівень якості їх життя, а також морально-правова та етична складова.

Важливо зауважити, що Міністерством юстиції України, керівництвом органів і установ виконання покарань постійно вживаються заходи щодо запобігання та протидії корупційним проявам у ДКВС України, серед яких: систематичне вивчення й аналіз причин корупційних правопорушень; розроблення ефективних шляхів їхнього попередження; здійснення моніторингу розслідування кримінальних проваджень щодо виявлення фактів корупційних правопорушень, результатів їх розгляду в судах; організація та проведення занять із професійної підготовки щодо вивчення Закону України «Про запобігання корупції», приймання заліків з вивчення вимог антикорупційного законодавства тощо [3].

Психологічні механізми, що детермінують корупційну поведінку, знаходяться як в об'єктивній діяльності державних структур, так і в суб'єктивній поведінці службових осіб (об'єктивні та суб'єктивні чинники). Широке розповсюдження в свідомості суспільства пріоритету цінностей споживацької ідеології, гедоністичних і егоїстично-престижних цінностей створює умови для формування «носіїв корупційних відносин». У суспільстві, де джерелом ідеалів і норм стають матеріальні цінності (цінності нижчого порядку) в їх грошовому вираженні, капітал перетворює людину на раба, підпорядковує весь його внутрішній світ служінню прибутку. До цього адаптовані і цінності масової культури, що створюють штучну реальність, сутність якої є нові трактування аксіологічних понять. Так, в понятті «свобода» і «справедливість» робляться спроби акцентувати увагу на ідеях індивідуалізму, егоїзму, прагнення до особистої вигоди, захисту інтересів роботодавця. Виправдання аморальності, хабарів, подарунків і підношень перетворюється в настільки стійке ставлення, що багато хто вірить в ідеальність корупції та єдність, а успішність хабародавця і злодія при цьому пояснюють «професіоналізмом», «задоволенням собою, умінням вирішувати проблеми, тим, що вдалося змусити чиновника працювати на себе».

Суб'єктивні чинники корупційної поведінки: недостатній рівень правосвідомості персоналу ДКВС; корупційна нестійкість; перекручення та конфлікт у системі цінностей; низький рівень саморегуляції поведінки; феномен: «толерантність до корупції» – населенням осуджується не самі

корупційні діяння, а надмірний розмір затрат; пріоритет неформальних відношень над формальними; розмитість межі уявлень між хабаром та вдячністю та інше.

Формування корупційної стійкості у майбутніх працівників ДКВС України треба проводити як можна раніше, тому що:

- психологічні дослідження показали, що сучасна молодь, яка вступає в самостійне життя, сприймає корупцію як природну складову сучасного соціального середовища, вважають її атрибутом дорослості, пов'язують з умінням вирішувати проблеми та переборювати труднощі;

- під впливом несприятливих соціально-економічних умов, потоку хаотичної, нерегульованої інформації в молодіжному середовищі (курсантська та студентська молодь) формуються асоціальні уявлення о засобах досягнення матеріального благополуччя, а корупція сприймається як невід'ємний атрибут життєдіяльності сучасної людини;

- проведене анкетування серед молоді віком від 18 до 25 років показали, що досягнення економічного благополуччя більш третини опитуваних пов'язали з нелегітимними засобами збагачення [5].

В умовах реформування ДКВС України слід запровадити комплексний підхід для вдосконалення роботи, спрямованої на розв'язання вищезначеної проблеми, здійснення добору кадрів, які б відповідали професійним та етичним нормам і принципам [1, с. 177].

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М. Професійна етика поліцейського : наук.-практ. посіб. Харків : Золота миля, 2017. 294 с.

2. Бараш Є. Ю. Огляд корупційних діянь персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України // Реалізація Державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Київ : Ін-т кримінально-виконавчої служби, 2015. С. 23–25.

3. Про запобігання корупції : закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. С. 2056.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.02.2019).

5. Социально-психологические исследования коррупции / отв. ред. А. Л. Журавлев, Д. А. Китова, В. А. Соснин. М. : Ин-т психологии РАН, 2017. 310 с.

Отримано 05.03.2019

УДК 159.92

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, доцент;*

<https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
науково-дослідного центру Національної академії
Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник*

ПЕРСПЕКТИВИ СЕРТИФІКАЦІЇ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

*Акцентована необхідність подальшої спеціалізація психолога з
обов'язковою практикою в обраній галузі спеціалізації. Зазначені положення
для обговорення щодо впровадження системи сертифікації психологів сектору
безпеки і оборони. Визначені основні очікувані результати сертифікації
практичних психологів сектору безпеки і оборони.*

Вирішення питання про стандартизацію підготовки психологів у "силових структурах" можливе тільки після введення в дію державного стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» (на бакалаврському і магістерському рівнях), на якому будуть базуватись професійні стандарти освіти відомчих психологів.

Можливими і перспективними є заходи післявузівської освіти психологів. Професійна діяльність психологів в Україні не ліцензується та не регламентується законодавчо, тому немає гарантій щодо кваліфікації спеціалістів, обсягів і адекватності надання ними психологічної допомоги та інших заходів психологічного впливу.

Специфічність психологічної освіти полягає в її поділі на академічну та практичну складові. Перша набувається у закладі вищої освіти, одержана кваліфікація, професійні та академічні права відображені у дипломі про вищу освіту. Для роботи на певних посадах психолога цього достатньо, як правило тих, що пов'язані з проведенням наукових досліджень, психологічної діагностики, професійної орієнтації тощо.

Для здійснення психологічної допомоги (Directservices) необхідна подальша спеціалізація психолога з обов'язковою практикою в обраній галузі спеціалізації, зазвичай з супервізією. Тому кожен наступний за вузівським етап навчання психолога-практика завершується присвоєнням певної кваліфікації (ступеня) і підтверджується дипломом,

сертифікатом або іншим документом. Для набуття кваліфікації психотерапевта необхідно, крім того, проходження особистої психотерапії.

Мета сертифікації – підтвердити кваліфікацію психолога, гарантувати суспільству відповідність його професіоналізму певним стандартам, легітимізувати професійну діяльність у певному напрямку або у певних межах.

Зміст сертифікації полягає у проведенні формалізованої оцінки професійної компетентності психолога на різних рівнях, де кожен наступний надає більшого професійного статусу і можливостей (наприклад, консультувати, проводити супервізію, навчати). Проводиться, як правило, у формі експертного оцінювання та тестування, результат якого ухвалюється комісією.

У нашій країні існує практика сертифікації психологів у галузі психологічної допомоги (консультування та психотерапія), яка здійснюється громадськими організаціями психологів (професійними асоціаціями, спілками). Психологічні асоціації сприяють обміну досвідом між колегами, розробляють нормативні документи, захищають інтереси клієнтів і самих психологів, підтримують високий професійний стандарт діяльності фахівців-практиків.

Професійна сертифікація на підтвердження професійної компетентності може бути шляхом до стимулювання професійної активності психологів Національної гвардії України, дієвим засобом забезпечення їх мотивації до професійного вдосконалення протягом усієї професійної кар'єри. Для впровадження системи сертифікації психологів сектору безпеки і оборони пропонуємо для обговорення наступні положення:

1. Добровільність сертифікації. Виключення заходів з планування сертифікації, тотального сертифікування, негативного стимулювання за відсутності у психолога сертифіката тощо.

Сертифікація психологів природно утворить стратифікацію всередині професійної спільноти: більша частка психологів буде у перші роки несертифікованою, або мати сертифікати «базового» рівня. При цьому вони за законом не будуть відрізнятись у межах своєї компетенції, будуть мати рівні професійні права з тими, хто пройшов процедуру сертифікації.

Сертифікація повинна мати позитивне стимулювання – грошове, кар'єрне.

Єдина підстава для сертифікації – заява психолога про бажання пройти цю процедуру.

2. Визначення рівнів сертифікації. Необхідно передбачити як мінімум три можливих рівні сертифікації, наприклад: психолог-практик (консультант), психолог-супервізор, психолог-тренер (навчаючий консультант).

Крім того, можлива сертифікація у межах окремих напрямків професійної діяльності психолога (наприклад, психодіагностика, реабілітація тощо) чи всередині таких напрямків (наприклад, сертифікація щодо володіння окремими психодіагностичними методиками, можливості проводити певні психологічні тренінги тощо).

3. Визначення кола об'єктів сертифікації та вимоги до них:

- перелік посад, для яких можливим є проходження сертифікації;
- вимоги до рівня освіти;
- вимоги до стажу практичної діяльності;
- інші вимоги (позавузівська освіта, години супервізії тощо).

Аналіз сертифікаційних (акредитаційних) вимог до психолога-консультанта у вітчизняних та закордонних професійних асоціаціях засвідчує, що мінімальними вимогами є:

- наявність вищої освіти в галузі психології;
- наявність післявузівської освіти в обраній галузі психологічної практики обсягом не менше 450 годин (можна зараховувати як суму короткострокового навчання і підвищення кваліфікації за умови спільної тематики);
- проходження не менше 50 годин особистої супервізії (опціонально – не менше 150 годин групової супервізії).

4. Процедура сертифікації. Необхідно врахувати, що процедура сертифікації на першому рівні повинна складатись з теоретичного іспиту та практичного заліку.

В теоретичну частину повинні увійти питання:

- методи, інструменти психологічного дослідження (індивідуального і групового), інтерпретація результатів і написання звіту;
- створення, адаптація методів і інструментів психологічного дослідження;
- теоретичні знання і їх зв'язок з практикою;
- професійні, етичні і юридичні обмеження професійної діяльності;
- нормативно-правові підстави і регламентація професійної діяльності.

Практичний залік може складатись за результатами вирішення ситуаційних завдань, розбору практичних випадків, демонстрації навичок і стратегій професійної поведінки. Це можливо робити, наприклад, в межах конкурсу «Кращий за професією», який вже кілька років проводиться в НГУ.

5. Процедура визнання. Сертифікація на другому і третьому рівнях повинна відбуватись виключно як визнання сертифікатів психологів-консультантів, психотерапевтів, супервізорів, тренерів тощо, виданих акредитованими вітчизняними і закордонними асоціаціями чи спеціалістами.

Видані сертифікати повинні бути відповідати вимогам державного (міжнародного) зразку сертифікування.

Необхідно передбачити процедуру грандпарентинга (Grandparenting), за якою можливим є сертифікація фахівців, що мають значний досвід практичної діяльності, відомі у професійному середовищі, зробили значний внесок у розвиток психологічної служби.

6. Нормативно-правове забезпечення сертифікації. На нашу думку, розробка окремого Положення «Про сертифікацію психологів» є недоцільною. Важливим є нормативне закріплення переваг, які отримують сертифіковані психологи.

7. Визначення суб'єкта сертифікації. Доцільно обрати найбільш «потужний» суб'єкт, для легітимізації цієї процедури, входження відомчих психологів у широку професійну спільноту, відкриття можливостей для навчання, підвищення кваліфікації, супервізій тощо.

Можливі два суб'єкта:

– акредитований заклад вищої освіти, який видаватиме сертифікати на підставі проходження курсів підвищення кваліфікації. Для цього необхідно розробити програму курсу підвищення кваліфікації, залучити до викладання авторитетних фахівців-практиків, які увійдуть до складу екзаменаційної комісії.

Це, на нашу думку – негативний шлях, адже він не інтегрує психолога до професійної спільноти, передбачає адміністративні заходи щодо комплектування навчальних груп, тобто виключає добровільність участі психолога.

– громадська професійна асоціація, в якій функціонує сертифікаційна комісія. Зрозуміло, що створення асоціації тільки на базі окремої структури (Нацполіція, НГУ, МО тощо) – неможливо, доцільно розглянути питання про створення спілки психологів силових структур, яка на умовах асоційованого членства може увійти до структури всеукраїнського рівня, наприклад Національної психологічної асоціації України. В такому випадку, питання про проведення сертифікаційних іспитів може бути вирішено за допомогою асоціації.

Слід зазначити, що мова на цьому етапі не йде про входження до психотерапевтичних асоціацій (наприклад Української спілки психотерапевтів), хоча членство психологів у них повинно урахуватися як автоматична підстава для визнання (сертифікації) щонайменше на другому рівні.

Доцільним є не відмова від першого варіанту і безпеліційне прийняття другого варіанту сертифікації, а їх більш сучасне поєднання. Безперечно, відомчі психологи мають займати місце у спільноті психологів країни і проходити навчання (сертифікацію) у авторитетних асоціаціях психологів, проте негативним також є лобювання інтересів цих асоціацій у входженні осіб, які потребують навчання за гроші.

Більш прийнятним є щорічне проведення серед асоціацій психологів, які здійснюють навчання, тендерів на навчання відомчих

психологів. Відповідні психологічні служби (разом з кафедрами, НДЦ) мають визначити наскільки запропоновані ними програми навчання відповідають потребам психологічної служби, наскільки ці асоціації здатні реально організувати і проводити навчання протягом 450–500 годин, необхідних для сертифікації 2–3 рівня, здатність здійснити сертифікацію відповідну законодавству (а краще сертифікацію міжнародного зразку) тощо. Таким чином визначаються асоціації психологів (та програми), які перемогли в тендері (одна чи декілька). З ними закріплюється договір про надання освітніх послуг (трьохсторонній: асоціація, міністерство, психолог, який проходить навчання).

На навчання за цими програмами виділяються стипендії у розмірі повного курсу навчання, необхідну кількість потрібно розрахувати, – їх виділяє міністерство чи залучаються кошти спонсорів, які мають бажання сплатити навчання психологів (шляхетна мета, яка дозволяє приймати допомогу і від закордонних благодійних організацій) В свою чергу на отримання стипендій відомчі психологи (в тому числі і курсанти-старшокурсники) можуть подавати заявки на навчання за програмами, які виграли у тендері. За заявками та рейтингом (тобто психолог має бажати вчитися і бути спроможним за своїм рівнем підготовки вчитися за цими програмами) визначаються кандидати, які отримують стипендії на навчання.

В результаті:

- міністерства отримують сертифікованих фахівців, які мають знання актуальні для психологічної служби (і, відповідно, не дарма отримують згадані у проєкті грошові виплати та переваги у кар'єрному зростанні). Крім того, цільове використання коштів на навчання психологів можливе буде цікаве благодійним міжнародним організаціям;

- психологи отримують знання, сертифікати, та за наявності трьохстороннього договору право на оформлення відряджень на проходження навчання (яке сумарно займає декілька місяців – 450–500 годин, можливо розділених на декілька років) та стипендії на його оплату. Крім того, вони мають право обирати програми із переліку тих, що виграли у тендері;

- асоціації психологів отримують оплату своїх послуг (і вони зацікавлені запропонувати програми, які є «вигідними» для відомств в цілому і окремих фахівців, які вибирають навчання за їх програмами; зацікавлені отримати якомога більше стипендіатів), при цьому вони нічого не змінюють у своїх планах, так як психологи навчаються на загальних підставах, в загальних групах, за запропонованим ними планом, але за стипендію.

Отримано 05.03.2019

УДК 159.9: 351.75

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор;

 <https://orcid.org/0000-0003-4443-9114>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ

Проаналізовано групи соціально-психологічних чинників забезпечення публічної безпеки, як складової безпеки суспільства.

В галузі забезпечення внутрішньої безпеки держави, як у звичайних умовах життєдіяльності суспільства та держави, так і в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, повинна забезпечуватися публічна безпека і порядок. Реалізація заходів економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямована, перш за все на попередження загроз життєво важливим інтересам держави та суспільства.

Звертаючи увагу на реалізацію Національною поліцією України завдання щодо надання поліцейських послуг у сфері, забезпечення публічної безпеки і порядку, відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» [1], необхідно говорити про соціально-психологічний аспект цієї діяльності.

Вчені визначають дві групи психологічних чинників забезпечення публічної безпеки: по-перше, це психологія безпеки у системі «людина – середовище існування» та, по-друге – психологія забезпечення публічної безпеки та порядку Національною поліцією України, тобто – уповноваженим суб'єктом [2, с. 183].

Зараз ми зупинимося на першій складовій. На наш погляд, кордони поняття цієї системи доцільно було визначати більш ширше, наприклад, як «життєвий простір».

Умови життя людини сьогодні стрімко змінюються, а це, треба підкреслити, тягне додаткових психологічних навантажень, і відповідно потребує додаткових зусиль. Отже, забезпечення публічної безпеки потребує психологічної безпеки життєвого простору та психологічної безпеки особистості.

Перший фактор охоплює показники умов проживання в певних географічних зонах, наявність небезпек природного й техногенного характеру. Проте, ми зрозуміємо, що життєвий простір включає в себе не тільки природні умови, але й соціальний фактор, що відіграє велику роль і містить традиційно макросоціальні чинники (демографічний, економічний, політичний та інші) та мікросоціальні чинники (сім'я, оточення, соціальні групи в яких особистість набуває безпосереднього досвіду розвитку).

Слід відмітити, що аналізуючи поняття «безпеки», більшість науковців у сучасних наукових дослідженнях підкреслюють, що це стан позитивного функціонування і розвитку соціальних, економічних, технічних, екологічних і біологічних систем, який унеможливорює загрози для стійкого розвитку суспільства, держави, економіки та особистості, а також їхню залежність від інших держав чи окремих людських угруповань [3, с. 272]. Безпека суспільства і людини знаходяться у прямій залежності від функціонування всіх структур суспільства – економічної, політичної, соціальної, правової.

Зазначимо також, що «безпека суспільства» – загальний термін визначення зусиль, спрямованих на подолання сучасних загроз безпеці суспільства. Поняття «безпеки суспільства» сформувалось внаслідок усвідомлення феноменів ідентичності та згуртованості суспільства як джерел нестабільності. Безпека суспільства – це новий вимір, який зараз створюється. Вона повинна заповнити відстань між безпекою держави та захищеністю людей [4, с. 6].

Втім, безпека суспільства в цілому складається з безпеки окремої особи. Відповідно, звертаючи увагу на безпеку пересічного громадянина, тобто особи, яка є так би мовити спостерігачем, треба зазначити, що людина в сучасному світі постійно перебуває під тиском несприятливих обставин та небезпек, що загрожують її благополуччю, суспільному становищу та навіть життю [5].

Є бажання привести слова відомого мислителя кінця ХХ століття Пітірима Сорокіна, який аналізуючи соціальні явища людей, що живуть і взаємодіють в групі, зауважив, що людська поведінка складається з окремих різнорідних вчинків, які супроводжуються психічними переживаннями різного рівня й сили. такий аналіз дасть ключ до пояснення тих зовнішніх актів, які носять найменування вчинків людини, із сукупності яких і складається його поведінка [6, с. 52]. Так і сучасне суспільство складається зі сукупності актів, що повторюються.

Він, продовжував: «Візьміть історію більшості рецидивістів-злочинців і «закоренілих» вбивць ... Всі вони починають свою «кар'єру» з переконання, що красти не можна, що вбивати не можна. Але одноразове порушення цього принципу вже послаблює це переконання; чим більше число раз повторюється акт, що суперечить цим переконанням, тим менше і менше протидію надають останні, і закінчується дуже часто справа тим, що початкове переконання «не можна красти і вбивати» змінюється протилежним, що підносить у принцип крадіжку і вбивство. Узагальнюючи всі ці випадки в застосуванні до нашого становища, ми можемо сказати, що сам факт численного повторення тих чи інших актів (під впливом кар і нагород) може (завдяки рикошетного впливу акта на психіку) як посилити, так і розхитати вже наявні переконання.

Багаторазова реалізація моральних переконань зміцнює і робить їх стійкими, багаторазове ж порушення їх витравлюється, розхитує і може навіть зовсім знищити наявні переконання і виробити переконання протилежного характеру» [6, с. 131].

Ми розглянули тільки малу частку соціальних загроз життєвого простору громадянина нашого суспільства. Отже, психологічна безпека життєвого простору – це стан, вільний від загроз природного, соціального або техногенного характеру, що сприяє задоволенню основних потреб людей у процесі їх життєдіяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2018).
2. Горбачова О. В. Психологічні аспекти забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 181–187. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/38> (дата звернення: 20.02.2018).
3. Варій М. Й. Психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 288 с.
4. Безпека суспільства у регіоні Румунія – Україна – Республіка Молдова: тристоронній підхід / пер. укр. Л. Левандовська. Бухарест ; Кишинів ; Київ, 2008. 132 с. URL: <http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/2008.pdf> (дата звернення: 20.02.2018).
5. Мельник В. Безпека особи в системі загальної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. Вип. 11. С. 45–49.
6. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов ; пер. с англ. М. : Политиздат, 1992. 543 с.

Отримано 01.03.2018

УДК 159.9

Валентина Валеріївна МОСКОВЧЕНКО,

старший викладач кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

 <https://orcid.org/0000-0003-1669-7503>

СКЛАДОВІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ

Розглянуто поняття життєстійкості як основного ресурсу перетворення життєвих подій у нові можливості. Автор пропонує, що життєстійкість пов'язана з формуванням більш ціннісних орієнтацій, відповідних реаліям сьогодення.

Умови, в яких протікає життєдіяльність сучасної людини, часто по праву називають екстремальними і стимулюють розвиток стресу. Це

пов'язано з багатьма факторами та загрозами, у тому числі політичними, етнічними, інформаційними, соціально-економічними, екологічними, природними. У сучасній психології проблема життєвих ситуацій та особливо важких і екстремальних життєвих ситуацій розробляється багатьма авторами, що спираються на такі поняття, як копінг-стратегії, стратегії подолання важкими життєвими ситуаціями, посттравматичний стресовий розлад: це Н.В. Тарабріна, М. Ш. Магомед-Емінов, М. М. Пуховський та ін. [1].

В умовах ламання старих відносин, зміни поведінкових моделей і ціннісних систем зростає актуальність вивчення особистісних якостей, які допомагають людині ефективно справлятися з наростаючою напруженістю і темпом сучасного життя [2]. Старі норми й життєві цінності, що панували раніше у суспільній свідомості, багато в чому не відповідають реаліям сьогоdnішнього дня, але продовжують чинити тиск на особистість.

Актуальність даної проблеми визначається наявністю протиріччя між сучасними соціальними умовами, що виносять особливі вимоги до формування системи ціннісних орієнтацій особистості, і недостатньою вивченістю життєстійкості і механізмів її розвитку, а також слабкою розробленістю конкретних прийомів відповідного цілеспрямованого впливу.

Як відомо, в житті кожної людини постійно присутня безліч проблем. Щодня йому доводиться щось вирішувати, долати труднощі, словом, не здаватися, і все одно домагатися свого. Одні проблеми зникають, проте з'являються нові і якщо людина, успішно долає труднощі, то він може відчувати, що таке успіх. Можуть виникнути ситуації, вирішити які, надзвичайно важко і дуже складно, як би сильно людина цього не хотіла і як би вона до цього не прагнула. Це може бути будь-яке нещастя: смерть близької людини, позбавлення житла, майна, даху над головою, зрада коханої людини, смерть дітей, загалом, все, що здатне позбавити нас надії на світле майбутнє і бажання жити.

С. Мадді. вважає, що ключем до життєстійкості є три базові установки:

1. Залученість – впевненість у тому, що у важких ситуаціях, краще залишатися залученим: бути в курсі подій, в контакті з оточуючими людьми. Протилежністю залученості є відчуженість.

2. Контроль – переконаність у тому, що завжди можливо і завжди ефективніше намагатися вплинути на результат подій. Якщо ж ситуація принципово не піддається ніякому впливу, то людина з високою встановленням контролю візьме ситуацію як є, тобто змінить своє ставлення до неї. Протилежністю контролю є безпорадність.

3. Прийняття ризику – віра в те, що стреси і зміни – це природна частина життя, що будь-яка ситуація – це як мінімум цінний досвід, який

допоможе розвинути себе і поглибити своє розуміння життя. Протилежністю прийняття ризику є відчуття загрози [3].

С. Мадді вважає, що життєздатні люди в будь-яких умовах намагаються будувати відносини на основі взаємодопомоги та взаємопідтримки. Також він стверджував, що для забезпечення життєстійкості необхідний трансформаційний копінг. Іншими словами, потрібно витягти мудрість, урок зі своїх невдач, не здаватися і продовжувати діяти, але діяти осмислено, мудро, розуміючи, що відбувається і до чого це призведе.

Психологія стресу показує, що існує два способи, за допомогою яких психологічні фактори впливають на стресові ситуації. Перший спосіб – це оцінка ситуації. Другий спосіб – це вплив на реакцію людини. Він впливає на поведінку, спосіб подолання стресової ситуації [4].

Стрес виникає через багатьох факторів. Це може бути і вроджена слабкість організму, схильність до захворювань, погляди і переконання людини, зовнішні фактори, вміння індивіда боротися зі складною ситуацією. Вроджена вразливість і зовнішні обставини найчастіше неконтрольовані, але розвиток життєстійкості дозволяє пом'якшити їх наслідки.

Життєстійкість впливає на оцінку ситуації, штовхає нас на активні дії. Більш того, переконання допомагають нам піти на боротьбу з труднощами. Так людина стає менш схильним психосоматичних або хронічним захворюванням, постійні стресові ситуації роблять на організм мінімальний вплив.

У протилежність С. Мадді, ми припускаємо, що коли постає питання про важку неминучість ситуації, яку вже ніяк не можна виправити, змінити, щось зробити, потрібно прийняти до уваги наступні установки:

Смирення – це прийняття ситуації, яку вже ніяк не можна змінити, як би ти не старався. Це зовсім не означає здаватися і відступати перед труднощами та намагатися когось або щось виправдати, подивитися позитивно на те, що не можна назвати позитивним. Це означає зрозуміти, що так треба і перестати намагатися боротися з ситуацією.

Прийняття себе, не дивлячись ні на що – наступний крок. В яких складних непереборних обставин не знаходилася б людина, він просто зобов'язаний вміти прийняти себе, пробачити і перестати звинувачувати; означає полюбити себе і з повагою до себе ставитися. Для цього повинна бути хороша самооцінка.

Пошук натхнення і саме натхнення – це те, що змушує перемикається на улюблену справу, на інших не менш важливих людей, додає сили жити і створювати щось нове. Без натхнення не впоратися з ситуацією. Це творчість, усвідомлення, що ти робиш щось унікальне, важливе і можливо навіть велике, хай і не буде ніким оцінено.

Ці три установки і визначають поняття «пережити». Всі три установки взаємопов'язані між собою і йдуть в строго визначеному порядку. Без них неможливо впоратися ні з однією серйозною проблемою. Смирнення – це не ознака слабкості, і це не мудрість. Воно не дасть забути про рані, воно перетворить її в рубець, шрам, з яким можна буде далі жити, а не існувати.

Список бібліографічних посилань

1. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации. *Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова*. 2002. Вып. 1. С. 56–65.
2. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. *Психологический журнал*. 2001. Т. 22, № 1. С. 16–24.
3. Khoshaba D., Maddi S. Early Antecedents of Hardiness. *Consulting Psychology Journal*. 1999. Vol. 51, No. 2. Pp. 106–117.
4. Clarke D. E. Vulnerability to stress as a function of age, sex, locus of control, Hardiness and Type A personality. *Social Behavior and Personality*. 1995. Vol. 23, No. 3. Pp. 285–286.

Отримано 27.02.2019

УДК І59.4

Оксана Володимирівна ПЛАТКОВСЬКА,

*доцент кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

<https://orcid.org/0000-0003-0011-9290>

КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Розглядаються внутрішньо-особистісний і міжособистісний конфлікти суб'єктами яких виступають працівники поліції. Відзначено психологічні і моральні передумови попередження конфліктів за участю працівників поліції. Досліджено гендерні особливості агресивності конфліктності правоохоронців. Визначено гендерні особливості стилів поведінки в конфліктних ситуаціях поліцейських.

Конфлікти є постійним супутником суспільного розвитку, супроводжуючи життя людей як невід'ємний його фактор. Конфлікт у правоохоронній діяльності може розглядатися як зіткнення сторін, як мінімум однією з яких виступають правоохоронні органи (його співробітники). Відзначимо, що можливі як внутрішньо-особистісні, міжособистісні конфлікти, конфлікти між особою і групою. Це

можуть бути вертикальні (у відносинах субординації) або горизонтальні (поза відносин влади-підпорядкування) конфлікти, конфлікти всередині правоохоронного органу (організації), між співробітником правоохоронного інституту і іншими особами (громадянином, організацією), між представниками правоохоронних структур.

Конфлікти стали предметом вивчення різних наукових теорій, зокрема соціології, психології, політології, економіки та ін. Проблемам стилю поведінки в конфліктних ситуаціях в діяльності співробітників органів внутрішніх справ присвячені роботи В. Г. Андросюка, О. Я. Баєва, В. Л. Васильєва, Б. Ф. Водолазського, Н. І. Клименко, В. Е. Коновалової, В. Г. Лукашевича. Однак проаналізувавши питання спілкування в конфліктних ситуаціях, зазначені автори не ставили перед собою мети розкрити в повній мірі сутність, причини та структуру конфліктних ситуацій, механізми встановлення контакту та психологічного впливу в процесі здійснення правоохоронної діяльності. Тому, незважаючи на існування великої кількості наукових розробок, проблема психологічних особливостей конфліктної поведінки працівників поліції через гендерний аспект не вирішена в повному обсязі, хоча вже й створена певна основа для подальшого дослідження, обґрунтування нових підходів і концепцій.

У діяльності поліції України реалізується велика кількість якостей та навичок, які будучи приведені в систему, органічно входять в структуру особистості працівника і визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності. О. В. Ступакова та І. В. Циганкова звертають увагу на те, що «...високий ступінь інтелектуальних і емоційних навантажень, перевищення нормативів кількості розгляду справ призводять до виникнення негативних емоцій, до психологічних перенавантажень, а зрештою, і до професійної деформації (використання схематичності і шаблону в діяльності, негативного ставлення до людей, спрощення розгляду... справ тощо)» [1, с. 304]. Зазначені негативні явища є неприпустимими, адже в умовах психологічного перенавантаження діяльність працівника поліції України можуть суттєво погіршити виконання службових обов'язків.

З психологічним перенавантаженням можуть бути пов'язані і такі прояви деформації працівників поліції, як: безвідповідальність, самовпевненість, грубість, недовіра до людей, низькі моральні основи [2]. Однією з причин психологічного перенавантаження для жінок викликані особливостями професії, які призводить до таких факторів, як: підвищена складність опанування професійних навичок і знань у зазначеній сфері; наявність застарілих гендерних стереотипів і упереджень; наявність гендерних внутрішньо- та міжособистісних конфліктів; протиріччя між інтересами служби в поліції та репродуктивною функцією жінок та ін.

Спираючися на класичну класифікацію К. Томаса можна виділити п'ять основних стилів поведінки в конфліктних ситуаціях: конкуренція,

ухилення, пристосування, компроміс і співробітництво. Відповідно, К. Томас виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

1) змагання (конкуренція) як прагнення до відстоювання своїх інтересів на шкоду іншому; змагання є виправданим у випадках: рентабельністю результату для всієї групи, а не для окремих осіб або мікрогруп; важливістю результату боротьби за цією стратегією; брак часу переконувати опонента.

2) пристосування – принесення в жертву власних інтересів заради іншого;

3) компроміс – поступка у відповідь на поступку. Він ефективний в випадках: розуміння опонентів, що він та суперник володіє рівними можливостями;

4) уникнення – відсутність прагнення, як до кооперації, так і до досягнення власних цілей; застосовується при відсутності сил та часу для вирішення протиріч, прагнення виграти час, наявність труднощів в визначенні ліній своєї поведінки, небажання вирішувати взагалі проблему;

5) співпраця – учасники ситуації приходять до альтернативи, повністю задовольняє інтереси обох сторін. Співпраця ефективна в ситуаціях: схильності обох ігнорувати відмінності у владі; важливість рішення для обох сторін [3].

Для вивчення стилю поведінки співробітників поліції в конфліктних ситуаціях нами було проведено емпіричне дослідження на базі Харківського національного університету внутрішніх справ.

Діагностування проводилось за допомогою наступних методик: методика «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїна, П. А. Ковальова), методика діагностики стилю поведінки в конфлікті (К. Томаса), методика «Діагностика стратегій розв'язання конфліктних ситуацій» (Д. Джонсона, Ф. Джонсона). Дані оброблялись за допомогою обчислювальної програми IBM SPSS Statistics Subscription, з використанням t критерія Стюдента.

За результатами проведеного теоретичного аналізу відзначено психологічні і моральні передумови попередження конфліктів за участю працівники поліції з урахуванням гендерного аспекту.

За результатами проведення емпіричного дослідження отриманні наступні результати:

За результатами методики «Особистісна агресивність і конфліктність» (Є. П. Ільїна, П. А. Ковальова):

В першій групі (працівники поліції–жінки) найбільш високі показники отримані за шкалою «конфлікт» ($23,1 \pm 3,25$). Найбільш низькі показники серед жінок за шкалою «негативна агресія» ($8,81 \pm 2,15$).

За результатами другої групи (працівники поліції – чоловіки), найбільш високі показники за шкалами «конфлікт» ($28,5 \pm 5,58$) та

«позитивна агресія» ($15,75 \pm 2,43$). Найнижчі показники – за такою шкалою: «негативна агресія» ($12,75 \pm 2,18$).

За результатами методики «Діагностики стилю поведінки в конфлікті» (К. Томас): найвищий показник за шкалою «присотування», присутній як у жінок ($9,0 \pm 1,34$) так і у чоловіків ($10,25 \pm 1,28$), за шкалою «суперництво» у жінок ($3,59 \pm 1,14$) та у чоловіків ($5,87 \pm 1,80$) низький рівень показника.

За методикою «Діагностика стратегій розв'язання конфліктних ситуацій», отриманні наступні результати: найвищим показником у жінок стала шкала «присотування» ($30,59 \pm 2,97$), у чоловіків найвищим показником стала шкала «співпраця» ($32,0 \pm 2,26$), низькі показниками серед жінок у сфері «уникнення» ($16,13 \pm 3,99$), чоловіки мають найнижчий бал за шкалою «конкуренція» ($18,0 \pm 2,61$).

Узагальнені результати стилів поведінки свідчать:

- чим більше схильність до уникнення як стилю поведінки в конфліктній ситуації, тим менше прояв схильності до суперництва, співпраці і присотування;

- чим більш виражена тенденція до стратегії уникнення, тим більше схильність до екстрапунітивні реакції;

- зі збільшенням стажу за посадою спостерігається переважне застосування стилю поведінки присотування в конфліктних ситуаціях;

- за показником середньоарифметичного значення лідирують дві стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях: компроміс і уникнення.

Конфлікт – це не тільки складний, багаторівневий психологічний феномен, а й системне явище, для вивчення якого розроблений системний підхід. Конфліктні відносини в повній мірі характеризуються властивою їм соціальною динамікою, в якій поєднуються такі протилежності, як латентність і очевидність, тотальність і локальність, поетапність і цілісність, протиборство і взаємодія, примус і компроміс, підпорядкування і диктат, ескалація і ослаблення, поразка і перемога, завершеність і ініціація.

Отже, рівень конфліктності та агресії та конфліктності у працівників чоловіків та жінок однаковий. Однак, різним є стратегії розв'язання конфліктів. Так не зважаючи на те, що чоловіки не уникають конкуренцію вони більш схильні до співпраці, а жінки не уникають конфлікту однак в конфлікті більш схильні до присотування.

Список бібліографічних посилань

1. Ступакова О. В., Циганкова І. В. Гендерні особливості когнитивного самосприйняття працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 5. С. 302–306.

2. Климченко І. В. Гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 4. С. 154–157.

3. Тимофієв В. Г. Управління конфліктами в діяльності державних службовців : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.03. Дніпропетровськ, 2016. 205 с.

4. Смірнова О. В. Організаційно-правове та психологічне забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України та правоохоронних органів зарубіжних країн. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2014. Т. 19, вип. 2 (32). С. 298–306.

5. Бендас Т. В. Гендерная психология. СПб. : Питер, 2006. 431 с.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9.3

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

професор кафедри педагогіки та психології

факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

 <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Акцентовано проблему негативної динаміки розвитку здібностей соціального інтелекту у поліцейських на етапі професійного становлення. Наведені можливі ресурси збереження та розвитку здібностей соціального інтелекту у поліцейських.

Для поліцейських спілкування є інструментом виконання функціональних обов'язків та виступає основним засобом реалізації всіх сторін правоохоронної діяльності. У ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» безпосередньо закріплене положення «...діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб...» та конкретизовано в Наказах МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських», 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» та інших нормативних документах.

Ефективній взаємодії поліцейського з населенням, правопорушниками, колегами, стосункам «підлеглий»-«керівник» тощо сприяє розвинутий соціальний інтелект, який забезпечує отримання та ефективну обробку максимуму інформації про поведінку людей, розуміння мови невербального

спілкування, формулювання швидкого й обґрунтованого уявлення про суб'єктів спілкування, успішне прогнозування їх реакції в певних умовах тощо та виконує важливі регуляторні функції в діяльності суб'єкту.

Як слушно зазначено І. В. Васильєвим та П. Є. Григор'євою, для працівників поліції, діяльність яких пов'язана з розслідуванням злочинів (карний розшук, відділи по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, економічними злочинами тощо), особливо важливими виявляються здатність прогнозувати наслідки вчинків людей і здатність розуміти логіку розвитку ситуації. У ситуаціях допиту підозрюваних, обвинувачених, опитування свідків пріоритетне значення має здатність виявляти істотні смисли вербальних повідомлень з урахуванням контексту ситуації. Найбільший внесок у забезпечення ефективності службової діяльності керівників поліції вносять здатність правильно оцінювати стан людей за їх невербальною поведінкою та здатність аналізувати міжособистісні ситуації в динаміці [1].

В той же час виявлено, що у осіб у віці середньої дорослості спостерігається більш низький рівень розвитку здібностей соціального інтелекту, ніж у більш молодших за віком [3, 4].

Загалом зі збільшенням стажу служби поліцейського на керівній посаді відбувається підвищення показників соціального інтелекту, але з ростом ефективності спостерігається парадоксальне зниження його параметрів [1]. Авторами виявлено прямий зв'язок між збільшенням стажу і зростанням здатності розуміти логіку розвитку ситуації і прогнозувати поведінку людей в цих умовах. Однак здатність розпізнавати емоційний стан і настрій по невербальним поведінкою керівників підрозділами поліції знижується [1].

Отже, актуальним постає питання про збереження та розвиток здібностей соціального інтелекту у працівників правоохоронних органів. На нашу думку, ресурсами розвитку здібностей соціального інтелекту у поліцейських є:

1) Заходи щодо профілактики емоційного вигорання та професійної деформації у працівників поліції. Низький рівень зацікавленості правоохоронців в розумінні емоцій, мотивів, поведінки в цілому суб'єктів своєї професійної діяльності та оточуючих в цілому як прояв емоційного вигорання та домінування при соціальному пізнанні стереотипів як прояв професійної деформації призводить к регресу в розвитку здібностей соціального інтелекту поліцейських.

2) Підвищення загальнокультурного рівня поліцейських. Соціальний інтелект та його окремі здібності в дорослому віці досить тісно пов'язані з вербальним розвитком та понятійним мисленням.

3) Використання методів артпідходу при психологічному розвантаженні та сприянні формуванню хобі у працівників поліції. Відомі дані про позитивний вплив класичної музики та художньої творчості для

збереження інтелектуального потенціалу в дорослому віці. Значний позитивний вплив читання художньої літератури, особливо романів.

4) Проведення соціально-психологічного тренінгу соціального інтелекту поліцейського. Нами був запропонований репертуар вправ та ігор соціально-психологічного тренінгу, який можливо варіювати в роботі тренера за потребами та умовами проведення [5]. Наголосимо на необхідності включати в соціально-психологічний тренінг розвиток наступних складових соціального інтелекту:

- адекватно сприймати емоційні реакції та вербальну експресію партнерів в процесі ділового спілкуванні;
- висловлюватися зрозуміло для різних за своїми індивідуальними властивостями осіб;
- використовувати ефективні емоційні засоби для впливу на суб'єктів професійної діяльності в процесі ділового спілкуванні;
- правильно розуміти мотиви оточуючих, свій вплив на розгортання ситуації взаємодії та корегувати поведінку з метою більш ефективного вирішення професійних завдань;
- ефективно передбачати розвиток комунікативної ситуації;
- розвинення здібностей отримувати та надавати зворотній зв'язок.

5) Формування культури використання мобільного телефону та засобів електронного зв'язку. Відомо, що при використанні мобільного телефону істотно звужується коло уваги [див. напр., 6], тому для більш ефективного досягнення завдань при діловому спілкуванні поліцейському необхідно уникати спілкування мобільним телефоном та перевірки повідомлень, які надходять на електронні засоби зв'язку.

Список бібліографічних посилань

1. Васильева И. В., Григорьев П. Е. Особенности социального интеллекта руководителей органов внутренних дел. *Известия Уральского федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры*. 2018. Т. 24, № 3 (177). С. 99–105. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/62673/1/iurp-2018-177-12.pdf> (дата звернення: 25.02.2019).
2. Компенюлле Т. Мозг освобожденный. Как предотвратить перегрузки и использовать свой потенциал на полную мощь. М.: Альпина Бизнес Букс, 2018. 575 с.
3. Мамедова Ю. Э., Быченкова А. А. Возрастная динамика развития общего и социального интеллекта. *Новый университет*. 2013. № 10/31. С. 103–108.
4. Харченко С. В. Порівняльний аналіз соціального інтелекту працівників міліції на різних етапах професійного становлення // Становлення особистості професіонала: перспективи та розвиток : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 лют. 2010 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2010. С. 377–379.
5. Харченко С. В. Змістовні складові програми та основні техніки соціально-психологічного тренінгу соціального інтелекту поліцейського. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 211–216.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.9.343.95

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

перший проректор Харківського національного

університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук, доцент;

 <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

НАДІЙНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОСТІ

Проаналізовано зміст поняття «професійна надійність», проведено його порівняння з поняттям «функціональна надійність». Наведена основа для формування професійної надійності поліцейського.

Загальний аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що проблема професійної надійності знайшла свій науковий статус порівняно недавно – у середині ХХ ст. Професійна діяльність – складне багатогранне утворення, центральним компонентом якого є суб'єкт праці, що забезпечує її активність та концентрує взаємодію всіх інших компонентів. Ефективність професійної діяльності залежить від багатьох параметрів, ключовими з яких виступають якість, продуктивність і надійність.

Р. Макаров визначає поняття професійної надійності як вірогідність того, що співробітник виконуватиме свої професійні функції в оптимальному режимі в заданий час в екстремальних умовах діяльності [3, с. 136].

У загальному розумінні «професійна надійність» є інтегральним психологічним утворенням, що охоплює різні сфери особистісних структур (ціннісно-смыслову, мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову, поведінкову) і забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Вона відображає здатність безпомилково виконувати потрібні функції в певний інтервал часу (якісна характеристика) та ймовірність виконання потрібних функцій протягом певного часу в заданих умовах та із заданою якістю (кількісна характеристика). Досягнення безпомилкового та своєчасного виконання дій і діяльності в цілому є результатом надійного функціонування організму та психіки людини, а також її професійної підготовки і досвіду.

На думку дослідників, структуру професійної надійності правоохоронця складають певні компоненти: система необхідних знань, умінь та навичок; адекватний тип мотивації професійної діяльності; психологічна готовність до професійної діяльності; стійкість до екстремальних чинників; належний комплекс професійно важливих якостей, зокрема емоційно-вольових. Якість професійної підготовки передбачає створення належної основи для формування професійної надійності [1, с. 177]:

1. Спрямованість освітнього процесу на формування позитивної мотивації до професійної діяльності шляхом оціночного аналізу ситуацій і явищ, звернення до особистісних цінностей. Така мотивація істотно впливає на особливості професійної самореалізації, тому недооцінка цього компонента у навчально-виховній діяльності ЗВО МВС України, зниження активуючої функції мотивів або їх невідповідність професійній спрямованості здатні призвести до порушення працездатності й до виникнення помилкових дій, неспроможності якісно виконувати професійні обов'язки, незважаючи на отримані знання, уміння та навички.

2. Орієнтація нормативних дисциплін професійної підготовки на формування професійної надійності майбутніх працівників поліції, оновлення й розширення їх змісту відповідно до сучасних запитів («Юридична психологія», «Вогнева підготовка», «Тактико-спеціальна підготовка» та ін.). У даному випадку при викладанні навчальних дисциплін має бути забезпечено реалізацію принципу системності формування професійної надійності працівників поліції відповідно до трьох рівнів: особистісного (морально-правові та гуманістично орієнтовані цінності, які відповідають етиці обраної професії та передбачають усвідомлення соціальної значущості й особистісної відповідальності за результати правоохоронної діяльності, соціальну, відомчу і групову нормативність поведінки); діяльнісного (безпомилковість і своєчасність виконання правоохоронних функцій у різних режимах та умовах праці шляхом включення до структури особистості поліцейського: професійних і спеціальних знань, умінь та навичок; досвіду реалізації правових норм і забезпечення правопорядку); функціональної надійності (психофізіологічні резерви особистості) [4, с. 132–133].

3. Акцент на використання у навчальному процесі інтерактивних форм, методів та інноваційних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність шляхом моделювання ситуацій професійної діяльності, які є основою для формування професійної надійності (лекції-діалоги, рольові ігри, дискусії, аналіз ситуацій, професійно психологічні тренінги тощо). За інтерактивного підходу буде найбільш ефективним формування таких якостей, як уміння вирішувати професійні завдання, уміння працювати у групі, комунікативні здібності, лідерський потенціал, наявні навички та приховані можливості тощо.

У такому форматі навчально-виховної діяльності можливо відстежувати психологічні зміни в особистісних структурах працівника поліції, наприклад, його справжню поведінку, орієнтацію на реалізацію суспільних норм і цінностей, усвідомлену дисциплінованість, безпомилкову діяльність, а також такі якості і риси особистості, які за тестовим психо-діагностичним вивченням під час вступу до вишу розпізнати неможливо: якість дій в екстремальних умовах, активність,

загальна культура поведінки, продуктивне та своєчасне виконання поставлених завдань, протидія агресивному середовищу, реакція на стрес та загальна психологічна стійкість [2, с. 111].

Оцінним чинником ступеня професійної надійності практичних працівників повинні виступати помилкові дії особового складу практичних підрозділів Національної поліції України та МВС України у цілому в ході виконання задач оперативно-службової та оперативно-бойової діяльності, оскільки ціна помилки професіонала силових структур держави є незмірно вищою, ніж ціна помилки представника будь-якої цивільної професії.

Помилка поліцейського повинна розглядатися не тільки як причина погіршення професійної діяльності або виникнення складної ситуації, але і як наслідок певних професійних якостей, особливостей психічних, фізіологічних і інших функцій, що виявляються в даних умовах. Такий підхід дозволить не просто констатувати причину конкретної помилки, а оцінити її як випадковий або закономірний прояв функціональних можливостей, що властиві конкретному працівнику поліції чи певній категорії осіб конкретного підрозділу Міністерства внутрішніх справ України.

Оцінку професійної надійності фахівця доцільно проводити з урахуванням як індивідуальних особливостей конкретної людини, так і групових характеристик контингенту спеціалістів певного виду діяльності в межах конкретного підрозділу Міністерства внутрішніх справ України.

За сполученням даних компонентів (індивідуального і групового) можна визначити час і місце виникнення, особливості розвитку й наслідок порушень у професійній діяльності особового складу спеціальних підрозділів МВС України. Причиною помилкових дій може бути прояв якоїсь конкретної несприятливої індивідуальної характеристики правоохоронця або, що значно частіше, певної їхньої сукупності. Проте, практичним психологам не завжди видається можливим з упевненістю говорити про безпосередній зв'язок помилок із несприятливими психологічними якостями, тому що їхні показники піддаються певній корекції в процесі професійно-психологічної підготовки поліцейських.

Якщо поняття професійної надійності характеризує поліцейського за кінцевим результатом його службової діяльності, то поняття функціональної надійності відображає функціональну забезпеченість цієї діяльності і визначає ступінь усталеності й адекватності реактивності організму в конкретних умовах зазначеної діяльності. Складність аналізованої проблеми виявляється в тому, що в реальних ситуаціях стан працівника поліції визначається одночасним впливом цілої низки як пов'язаних між собою, так і незалежних стрес-факторів його професійної

діяльності. Говорити про існування простих залежностей при взаємодії декількох стрес-факторів оперативно-службової діяльності навіть у спрощених, «звичайних» умовах недоречно.

Отже, вивчення індивідуальних особливостей, які визначають індивідуальні поведінкові реакції і психічні стани, що впливають на ефективність і надійність діяльності особового складу Національної поліції та підрозділів МВС України у цілому, сьогодні є одним з пріоритетних напрямків розвитку юридичної психології.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркавцев Є. І. Педагогічні умови формування професійної надійності майбутніх працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2015. 292 с.
2. Гостєєва Т. В. Проблема довгострокового прогнозу професійної надійності та успішності працівників органів внутрішніх справ України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 104–112.
3. Лебедева С. Ю., Тімченко О. В. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України : Монографія. Харків : Вид-во ХНАДУ, 2005. 326 с.
4. Малєєв Д. В. Психологічні чинники розвитку професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 13.00.06. Харків, 2016. 334 с.

Отримано 26.02.2019

УДК 378.046.4

Сергій Олександрович ШЕВЦОВ,

*заступник директора Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидат педагогічних наук*

КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Акцентовано увагу на необхідності впровадження в професійно-психологічну підготовку судових експертів необхідних компонентів, які б сприяли формуванню навичок й вмінь професійного спілкування. Визначено головні компоненти професійного спілкування судових експертів, а саме, професійний такт, професійна культура та професійна техніка спілкування. Розглянуто їх характерні особливості та можливості використання.

Формування та розвиток професійного спілкування – одне з основних завдань професійно-психологічної підготовки працівників Експертної служби МВС України. Спілкування відносять до сфери найважливіших, складних, суперечливих проблем. Через спілкування людина пізнає навколишній світ, інших людей і самого себе. У

спілкуванні забезпечується життєдіяльність людини та суспільства, формується розмаїтість індивідуальностей, відбувається соціалізація людини, становлення та розвиток її як особистості.

Професійна діяльність судового експерта висуває до нього безліч різних вимог, серед яких найважливіша – наявність розвинених професійно важливих якостей особистості. Відсутність або недостатній розвиток цих якостей можуть перешкоджати нормальному здійсненню експертом його функціональних обов'язків, породжують помилки в його діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації [4, с. 194].

Процес професійної діяльності судових експертів – це процес спілкування між самими експертами, між експертом і керівником, між експертами і співробітниками інших правоохоронних органів та просто іншими громадянами. Це спілкування має певну психологічну специфіку, тому потребує від судового, окрім професійних знань і вмінь, сформованості відповідних особистісних якостей, умінь і навичок у галузі психології, а саме: 1) навички спілкування; 2) вміння чіткого і ясного формулювання результатів проведених експертиз із метою чіткого і швидкого їх розуміння; 3) навички критичного мислення, на основі якого відбуватиметься прийняття ними рішень та розв'язання проблемних ситуацій; 4) здійснення вибору та прогнозування; 5) дотримання етичних норм [6, с. 58].

До головних компонентів, що відображають специфіку професійного спілкування відносяться професійний такт, професійна культура та професійна техніка спілкування.

Такт – це особливе почуття міри доцільності в діяльності судового експерта, що виявляється у вдумливому та уважному ставленні до інших; у поміркованих висновках і рішеннях, в обґрунтованості та гнучкості заходів впливу на людей, з якими експертові доводиться зустрічатися та співпрацювати; у моральній чистоті експерта, у його вмінні бути вище особистого, дрібного, випадкового; в умінні швидко оцінювати наявні умови, знаходити необхідні і доцільні для цих умов слова і дії; в умінні зрозуміти співрозмовника, виявити до нього гуманне ставлення, прийняти його точку зору. Професійний такт, безумовно, є одним із результатів функціонування системи професійно-психологічної підготовки судових експертів МВС України. Високий рівень його розвитку в працівників цієї служби сприяє не тільки ефективності підготовки спеціалістів, а й підвищує та зміцнює їх моральний дух взагалі.

Щодо професійного мовлення, то аналіз специфіки експертної діяльності дозволяє виділити основні особливості професійної мови судового експерта, до яких відносяться: 1) лаконічність, чіткість, доступність (уміння висловити свої думки за короткий час); 2) зрозумілість, доцільність, недвозначність (спеціальна термінологія не дозволяє різних тлумачень, особливо це стосується висновків експерта);

3) діалогічність розмови експерта і слідчого або судді, що вимагає від експерта уміння слухати і розуміти; 4) коректність, що виявляється у ввічливому зверненні, відсутності ненормативної лексики, брутальності; 5) поєднання вербальних і невербальних засобів мовлення, що робить мовлення експерта образним, живим і дохідливим за умови адекватного сприйняття його іншими людьми [6, с. 59].

Умовою налагодження взаємодії між судовим експертом та його колегами або керівниками – є професійна техніка спілкування, тобто організація своєї поведінки та діяльності через різні види спілкування. Комунікативні якості та здібності судового експерта проявляються в його умінні будь-яку свою індивідуальну дію стосовно інших осіб організовувати як спеціальну взаємодію, яка має особистісний інтерес, сенс і значущість.

Судовий експерт повинен бути готовим до використання можливостей аналізу особливостей будь-якої особи у процесі спілкування з нею. У практичній діяльності для цього використовують як формальний, так і неформальний методи оцінки конкретної особистості або групи осіб. Формальні методи – цілеспрямоване спостереження і бесіда, опитування, аналіз документів, вивчення біографій, експеримент, різні тести тощо. Неформальні методи – сформовані в ході історичного розвитку суспільства різні інтуїтивні способи [6, с. 63].

Серйозною перепорою для формування у судових експертів головних компонентів професійного спілкування виступає відсутність належної професійно-психологічної підготовки, яка повинна бути організована як цілеспрямований процес впливу на особистість із формування, розвитку й активізації необхідних якостей особистості, що обумовлюють успішне виконання нею службових завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. 310 с.
2. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
3. Тимошенко Ю. П. Психологічні особливості діяльності експерта-криміналіста. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 1. С. 167–172.
4. Федоренко О. І., Шевцов С. О. Зміст професійної компетентності працівників Експертної служби МВС України. *Військова освіта*. 2017. № 1 (35). С. 192–199.
5. Шевцов С. О. Організація професійно-педагогічної підготовки працівників експертної служби МВС України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 217 с.
6. Шевцов С. О., Лозова С. М. Судовий експерт: психологічні аспекти практичної діяльності : метод. посіб. Київ, 2011. 332 с.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9: 316.62

Алла Андріївна ШИЛІНА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

 <https://orcid.org/0000-0001-7377-0776>

СХИЛЬНІСТЬ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ЮНАКІВ

*Розглянуто поняття ідентичності та професійної ідентичності.
Досліджено взаємозв'язки схильності до девіантної поведінки та рівнів
професійної ідентичності у юнаків.*

Поняття ідентичності означає складний, багатовимірний феномен. Сутність ідентичності та психологічних механізмів її становлення можна розглядати в межах чотирьох основних напрямків: особистісно-орієнтованому, соціально-психологічному, в контексті теорій вікових криз розвитку та в рамках психоаналітичних досліджень [1].

На сьогоднішній день досі не існує єдиного підходу до розуміння місця професійної ідентичності у структурі ідентичності. В роботі О. І. Остапівського вказується про два варіанти розуміння професійної ідентичності: як самосвідомість і система уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності та як уявлення людини про своє місце в професійній групі або спільноті з певними цінностями й мотиваційними орієнтирами [2, с. 535].

Активне становлення ідентичності в період юнацтва, згідно С. Л. Рубінштейну, сприяє здатності самостійно мислити і пов'язано з формуванням цілісного світогляду. Саме у цьому віковому періоді молоді люди більшою мірою схильні до різних видів девіацій, що реалізуються в поведінкових паттернах.

В сучасних соціокультурних умовах молоді люди які співвідносячи свою поведінку із загальноприйнятими нормами і правилами не приймають їх, потрапляють в категорію людей з девіантною поведінкою. Дослідники відмічають, що девіантна поведінка, в сучасному суспільстві приймає нові форми соціальної патології, сприяє дезадаптації молодих людей і, як наслідок, дестабілізує їх ідентичність.

Метою нашого дослідження стало визначення взаємозв'язків схильності до девіантної поведінки та рівнів професійної ідентичності юнаків.

В якості методів дослідження виступили «Методика діагностики схильності до девіантної поведінки» (О. М. Орел), «Методика вивчення

статусів професійної ідентичності» (А. А. Азбель, А. Г. Грецов), математичний метод γ -критерій Спірмена. Досліджуваними стали учні Харківської гімназії-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Результати дослідження взаємозв'язків показників девіантної поведінки та рівнів професійної ідентичності кадетів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. – Взаємозв'язки девіантної поведінки та професійної ідентичності кадетів (γ)

Шкали	Невизначена	Нав'язана	Мораторій	Сформована
Схильність до подолання норм і правил	0,565***	0,499**	-0,006	-0,448**
Схильність до адиктивної поведінки	0,136	-0,469**	0,145	0,524**
Схильність до самоушкодження і саморуйнівної поведінки	-0,002	0,242	-0,525**	0,066
Схильність до агресії та насильства	0,289	0,159	0,488**	0,01
Вольовий контроль емоційних реакцій	0,314	-0,042	0,729***	0,073
Схильність до делінквентної поведінки	0,443**	-0,279	0,561***	0,163

Примітка: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$; *** - $p \leq 0,001$ – міра достовірності відмінностей за γ -критерієм Спірмена.

Дослідження взаємозв'язків показників девіантної поведінки та професійної ідентичності кадетів виявило значущі прямі кореляційні зв'язки між шкалами «Невизначена професійна ідентичність» і «Схильність до подолання норм і правил» $r=0,565$, «Схильність до делінквентної поведінки» $r=0,443$. Отримані результати свідчать про те, що кадати, звикнувши жити поточними бажаннями, недостатньо усвідомлюючи важливість вибору майбутньої професії, починають порушувати спокій оточуючих, заперечувати загальноприйняті норми і цінності, вступати в конфлікт з загальноприйнятими способами життя і правовими нормами, готові до реалізації делінквентної поведінки.

Отримано позитивний взаємозв'язок між шкалами «Нав'язана професійна ідентичність» і «Схильність до подолання норм і правил» $r=0,499$, що свідчить про підвищення бажання обирати свій професійний шлях прислухаючись до думки батьків або друзів при підвищенні неконформістських установок кадетів.

Негативний взаємозв'язок між «Нав'язаною професійною ідентичністю» і «Схильністю до адиктивної поведінки» при $r=-0,469$ свідчить про те, що вибір свого майбутнього професійного шляху за допомогою думки авторитетів знижує готовність реалізовувати адиктивну поведінку та орієнтацію на чуттєву сторону життя. За даними результатами можна говорити про те, що кадети, забезпечивши собі комфортний стан, дозволяючи уникнути переживань з приводу власного майбутнього, прагнуть протиставляти власні норми і цінності груповим, але при цьому не звертають увагу на гедоністично орієнтовані норми і цінності життя.

Були виявлені прямі кореляційні зв'язки між шкалами «Мораторій» і «Схильність до агресії та насильства» $r=0,488$, «Вольовий контроль емоційних реакцій» $r=0,729$, «Схильність до делінквентної поведінки» $r=0,561$. Це означає, що осмислене рішення про своє майбутнє, інтерес до альтернатив професійного розвитку підвищує схильність вирішувати свої проблеми за допомогою насильства, приниження партнерів по спілкуванню, готовність до реалізації делінквентної поведінки.

Також був виявлений зворотній взаємозв'язок між шкалами «Мораторій» і «Схильність до самоушкодженої та саморуйнівної поведінки» $r=-0,525$. Отримані результати свідчать про те, що кадети, розмірковуючи про можливі варіанти професійного розвитку, досліджуючи альтернативні варіанти професійного розвитку проявляють агресію як спосіб виходу з фруструючої ситуації, реалізують негативні емоції безпосередньо в поведінці, вступають в конфлікт з правовими нормами.

Виявлений взаємозв'язок між «Сформованою професійною ідентичністю» і «Схильністю до адиктивної поведінки» $r=0,524$. Отже, чим більше проявляється у кадетів впевненість у правильності подальшого професійного розвитку, тим більше проявляються тенденції демонструвати суворе дотримання соціальних норм, підвищується схильність до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем.

Був зафіксований негативний взаємозв'язок між шкалами «Сформована професійна ідентичність» і «Схильність до подолання норм і правил» $r=-0,448$. Це означає, що при підвищенні впевненості в правильності прийнятого рішення про своє професійне майбутнє у кадетів знижується схильність протиставляти власні норми та цінності груповим. Отримані результати говорять про те, що кадети, усвідомлено вибудовують своє життя, тому що, визначилися, чого хочуть досягти, навмисне прагнуть показати себе в кращому світлі, орієнтуються на

чуттєву сторону життя і зовсім не схильні заперечувати загальноприйняті норми і цінності, зразки поведінки.

Перспективою дослідження може бути порівняння взаємозв'язків схильності до девіантної поведінки та професійної ідентичності з іншими категоріями юнаків.

Список бібліографічних посилань

1. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2010. Вип. 38. С. 378–387.

2. Остапйовський О. І. Професійна ідентичність особистості: зміст та підходи вивчення. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 19. С. 533–543.

Отримано 01.03.2019

УДК 378.091.33:[355.23:356.13](043.3)

Світлана Павлівна ШУМОВЕЦЬКА,

*доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби
ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук, доцент*

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ОФІЦЕРА- ПРИКОРДОННИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Показано значення професійної культури в діяльності фахівця. Наполягається, що належний рівень професійної культури є визначальним для налагодження оптимальної системи професійної взаємодії офіцера-прикордонника.

Професійна культура визначає ефективність діяльності фахівця будь-якої сфери, зокрема й офіцера-прикордонника в системі гарантування безпеки державного кордону. Чим вищим буде рівень професійної культури офіцера-прикордонника, тим результативніше він зможе здійснювати керівництво підрозділом, вирішувати професійні завдання з охорони державного кордону.

Важливе значення має сформованість професійної культури у зв'язку з управлінською діяльністю офіцера-прикордонника. Належне управління прикордонним підрозділом вимагає від офіцера уміння організовувати взаємодію та управління ним, зокрема на підставі прийнятого рішення, вказівок вищого командування, з урахуванням наявності сил та засобів, відповідно до статутних вимог та професійних цінностей.

Належний рівень професійної культури є визначальним для налагодження оптимальної системи взаємодії усередині прикордонного колективу, між окремими підрозділами й постійним складом, а також із

представниками інших правоохоронних органів, органами місцевого самоврядування та жителями контрольованих прикордонних районів. Сформованість умінь та навичок професійної взаємодії допоможе офіцеру-прикордоннику швидше опрацьовувати інформацію, ефективніше впливати на підлеглих з метою ефективного виконання ними завдань з охорони кордону, приймати рішення та контролювати їх виконання.

Культура є основоположним для гуманітарного пізнання. Це поняття використовують для характеристики суспільства та його соціальної системи, а також висвітлення особливостей національних і професійних спільнот, груп людей та окремої людини. Поняття професійної культури вивчають у філософії, психології і педагогіці. У філософському контексті професійна культура пов'язана з розвитком суспільної особистості, виявом її сутнісної матеріальної і духовної природи, є, по суті, мірою людського в людині [2, с. 241–242].

Трактування професійної культури у педагогіці акцентує увагу на її атрибутивній властивості професійних груп людей, виокремлює її відповідно до видів спеціальної діяльності. Для педагогіки важливим є формування у представників певної професії здатності до ефективного вирішення професійних завдань, професійного мислення та свідомості. У такому контексті професійна культура є результатом професійної ідентифікації і професійної соціалізації особистості [1, с. 22]. Змістове наповнення поняття «професійна культура» конкретизується відповідно до певної професії, визначається специфікою тієї чи іншої професійної діяльності.

З огляду на це освоєння майбутнім офіцером-прикордонником професійної культури означає насамперед опанування знань зі сфери охорони та захисту державного кордону, набуття досвіду їх використання під час виконання завдань з охорони кордону. Загалом професійна культура як сукупність духовно-матеріальних цінностей, специфічний засіб професійного життя і процес творчої самореалізації здібностей офіцера визначає вибір ним засобів професійної діяльності та є одним із важливих факторів підвищення ефективності професійної діяльності. Значення професійної культури визначається тим, що вона забезпечує необхідний рівень знань у сфері прикордонної безпеки, розуміння прикордонником суспільної та соціальної цінності охорони державного кордону, усвідомлене виконання своїх професійних обов'язків, ціннісне ставлення до діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Білявець С. Я. Формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2013. 165 с.
2. Булатов М. О. Філософський словник. Київ : Стило, 2009. 575 с.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9.07

Оксана Олександрівна БАБЕНКО,

головний судовий експерт

Полтавського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ СУТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБУ СЛІДЧИМИ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ

Розглянуті результати дослідження самооцінки слідчими знань з особливостей застосування методів та прийомів психологічного впливу та розуміння слідчими суті психологічного впливу на особу.

У зв'язку із популярністю відеофіксації слідчих дій, експертам психологам була надана можливість досліджувати психологічні складові комунікативної діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема слідчих, які зазвичай є безпосередніми учасниками у згаданих слідчих діях.

Найчастіше об'єктом в рамках судово психологічної експертизи виступають відеозаписи слідчої дії допиту підозрюваної особи. А головним запитанням на експертизу виноситься наступний зміст питання «Чи є у відеозаписі відтворення обстановки та обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я та по батькові) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які брали участь у проведенні даної слідчої дії?» [1].

Таким чином, головним завданням експерта психолога при дослідженні відеозаписів слідчих дій, є встановлення наявності психологічного впливу учасників слідчих дій на особу яку допитують, шляхом дослідження вербальних та невербальних психологічних особливостей осіб що беруть участь у комунікації.

Дослідження теоретичної частини визначення поняття «психологічний вплив», дозволяє визначити запитання, яке виноситься на експертизу, як не коректне. Оскільки, за багатьма авторитетними науковцями в області комунікативної психології є обґрунтоване визначення поняття психологічного впливу, як такого, що присутнє у будь якій комунікативній діяльності. Тобто, звичайне спілкування двох людей між собою, саме по собі вже включає в цей процес психологічний вплив у вигляді різних його форм: наслідування, навіювання, конформності, переконання тощо. А якщо говорити про ситуацію слідчої дії, психологічний вплив є очевидним. Обмежена ситуація, обмежені дії допитуваної особи, її статус та статус учасників слідчої дії вже, без будь якого комунікативного контакту, психологічно впливають на процес комунікації особи. Одним із механізмів психологічного впливу буде самопереконання особи у наданні

показань та характеру надання таких показань, яке буде корегуватися фактором емоційного впливу особи на процес комунікації. Таким чином, під час такої регламентованої слідчої дії, як допит, яка проводиться в присутності кількох осіб та за встановлених умов, психологічний вплив відбувається мимоволі і він буде присутній в будь якому випадку.

Повертаючись до дослідження відеозаписів під час судової психологічної експертизи, варто зосередити питання на наявності неправомірного (недопустимого) психологічного впливу. Так як, в деяких випадках правильно побудована слідчим комунікативна технологія з використанням прийомів психологічного впливу (спонукання до наслідування, формування прихильності, коректне переконання у дачі правдивих показань, тощо), спонукають особу до надання показань та знижують загальний негативний емоційний фон (якщо такий присутній) під час допиту.

Для встановлення психологічних особливостей використання слідчими у своїй практиці психологічного впливу, нами було проведене дослідження у якому взяло участь 54 слідчих, що працюють на території Полтавської області. Стаж роботи у органах внутрішніх справ коливається від одного року до 20 років. Стаж роботи слідчим від одного року до десяти.

Під час дослідження самооцінки розуміння, власне суті поняття психологічний вплив, було встановлено, що 12,9 % мають низький рівень розуміння сутності поняття психологічний вплив, 40,7 % оцінюють свій рівень, як середній, 31,5 % – як достатній та 1,8 % – мають високий рівень розуміння. Не відповіли на запитання 13,1 % опитаних.

Наступним етапом дослідження стало визначення у слідчих уявлення та розуміння суті поняття «психологічний вплив». Методом контент аналізу було визначено та структуровано відповіді, таким чином було встановлено, що суть психологічний впливу на особу, слідчі розуміють, як:

- переконання, навіювання, нав'язування власної думки, примушення, схилення особи до вчинення конкретних дій (поза її волею), зміни поведінки з метою задоволення власних потреб (мається на увазі потреб особи що використовує прийоми психологічного впливу) (33,3 %);

- вплив з метою отримання результатів (досягнення конкретних цілей за допомогою психологічного впливу) (16,7 %);

- вплив на емоційний (душевний) стан особи, думки, переконання (без окреслення кінцевої мети) (14,8 %);

- взаємодія, спілкування, взаємний обмін інформацією (11 %);

- отримання достовірних (істинних) результатів, дізнатись якихось подробиць (5,5 %);

- діагностика психічного стану опонента для обрання найбільш ефективних прийомів використання слідчої дії (3,7 %);

- психічний тиск до моральності людини (1,8 %);
- не змогли відповісти на запитання (13,2 %).

Таким чином, більшість опитуваних вбачає суть психологічного впливу на особу у методах переконання, навіювання, нав'язування власної думки, задля досягнення власної мети. Фактично, більшість слідчих, розглядають застосування прийомів психологічного впливу в рамках не допустимих його норм під час проведення слідчої дії, наприклад допиту. Розуміння слідчими основ психологічного впливу, на нашу думку є поверхневим, оскільки розцінюється, переважно тільки зі сторони негативного впливу на особу, щодо якої застосовуються прийоми психологічного впливу.

В подальшому, наше дослідження направлене на більш детальне розуміння слідчими суті проблеми використання у своїй роботі методів та прийомів психологічного впливу.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 72.

Отримано 01.03.2019

УДК [159.9:351.74](082)

Оксана Миколаївна ВОЛУЙКО,

*провідний науковий співробітник відділення методичного забезпечення
освітнього процесу навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),*

 <https://orcid.org/0000-0002-3723-5415>

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологічна готовність працівників поліції до інновацій розглядається як важлива умова успішного здійснення їх професійної діяльності, яка здатна сформувати особистісний ресурс в умовах постійних соціальних змін. Зазначено, що готовність до інноваційної правоохоронної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у поліцейського мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення професійних цілей, здатності до рефлексії.

Актуальність зазначеної проблеми за сучасних умов державотворення зумовлена помітним поворотом до людини у зв'язку з новими реаліями буття та об'єктивною потребою в переході до нової

системи суспільних відносин. Кожне оновлення суспільства, а тим більше його радикальна перебудова – суперечливий, складний і тривалий процес, пов'язаний з пошуком нових шляхів, засобів здійснення перетворень в усіх сферах життєдіяльності людей, що зумовлює необхідність творчої участі в цьому процесі всіх членів суспільства. Значною мірою кінцевий успіх реформ визначають суто психологічні чинники: здатність працівників подолати власну інерцію і навчитися працювати в нових умовах.

До керівників поліцейських підрозділів висувається неабиякі вимоги до здійснення ними ефективної управлінської діяльності, яка забезпечить належне виконання підпорядкованими працівниками якісних професійних обов'язків. Психологічна готовність до інноваційної діяльності у представників керівної ланки поліції забезпечує ефективну реалізацію стратегії захисту особистості та суспільства. Стрімкий розвиток правоохоронної системи висуває нові вимоги до особистісних якостей своїх працівників. Перетворення у правоохоронній сфері характеризуються своєю інноваційністю та орієнтацією на світове співтовариство, тому потребують якісно нових рис у працівників поліції. Дана обставина висуває нові вимоги до ефективної реалізації поліцейськими своєї професійної діяльності, шляхом формування психологічної готовності правоохоронцями інтегрувати нововведення у власний життєвий та професійний досвід.

Вивченням інноваційних процесів займалася велика кількість дослідників, які наголошували, що результатами даних нововведень є зміни у світогляді особистості, стилі мислення та перетворенні способів діяльності.

В. В. Пантелеєва розглядає психологічну готовність до інноваційної діяльності в особистісно-діяльнісному аспекті, що передбачає вивчення тих сторін особистості, які в цілісності забезпечують можливість ефективного виконання даного виду діяльності. Так чи інакше, інноваційна готовність представлена у всіх підструктурах особистості: спрямованості, здібностях, характері в аспекті їх впливу на процес і результат діяльності [3, с. 58].

Формування психологічної готовності до інноваційної діяльності повинно забезпечуватися за допомогою цілеспрямованого та систематизованого комплексу заходів, що здійснюється в межах психолого-педагогічного процесу в органах та підрозділах. О. В. Волошина, досліджуючи психологічні чинники ефективного управління інноваційним процесом в ОВС, зазначає, що дослідження останніх років свідчать, що успішне впровадження інновацій на всіх етапах пов'язані не тільки з успіхами; виникають й певні організаційні, технічні, соціально-психологічні проблеми [2, с. 86].

Професійна готовність є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання. Це – психічний, активно-дієвий стан особистості, складна її якість, система інтегрованих властивостей. Така готовність регулює діяльність, забезпечує її ефективність. Однією з важливих якостей поліцейського, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності.

Не менш гострими є проблеми адаптації нововведення до нових умов. Часто механічне перенесення призводить до втрати змісту і глибини суті інновації, що нерідко має наслідком її дискредитацію, розчарування багатьох людей, породжує нову хвилю консерватизму.

Готовність у процесі адаптації до інноваційної діяльності може підтримуватися за допомогою: 1) управлінського впливу керівника на підлеглих; 2) застосування методів саморегуляції. Успішність інноваційної діяльності передбачає, що поліцейський усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі правоохоронної діяльності не лише на професійному, а й на особистісному рівні. Однак включення поліцейського в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності.

Готовність до інноваційної правоохоронної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у поліцейського мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення професійних цілей, здатності до рефлексії.

Вона є основою активної суспільної і професійної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної діяльності та сприяє її продуктивності.

Інноваційна компетентність поліцейського – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що забезпечує ефективність використання нових технологій у правоохоронній діяльності [1, с. 22].

Готовність до інноваційної діяльності є внутрішньою силою, що формує інноваційну позицію особистості. За структурою це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості. Як один із важливих компонентів професійної готовності, вона є передумовою ефективної діяльності поліцейського, максимальної реалізації його можливостей. Джерела готовності до інноваційної діяльності сягають проблематики особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення поліцейського.

Список бібліографічних посилань

1. Борисюк О. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2017. 314 с.

2. Волошина О. В. Психологічні чинники ефективного управління інноваційним процесом в ОВС // Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали II наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 берез. 2010 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Навч.-наук. ін-т психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій, каф. прикладної психології. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 83–88.

3. Пантелеєва В. В. Возможности психологической диагностики инновационной готовности личности и организации. *Вестник российского университета дружбы народов*. 2011. № 3. С. 56–61.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9:343.91-058.56

Ольга Анатоліївна ГЕРАСИМЕНКО,

*старший науковий співробітник Харківського науково-дослідного
інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса
Міністерства юстиції України*

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО УВ'ЯЗНЕННЯ ЖІНОК ТА ЇЇ МОДЕЛЬ

Проаналізовано поняття гендерної ідентичності, та її моделі, більш адекватної при розгляді особливостей гендерної ідентичності засуджених до ув'язнення жінок. Підкреслена роль внутрішньої особистісної функції самоставлення в становленні відповідної гендерної ідентичності.

Гендер – значущий особистісний вимір в психології. Гендер – це не природна даність, а соціальний конструкт, він передбачає самосвідомість і самовизначення. Разом з тим саме цей аспект психології виявляється найменш чітко розробленим і важким для практичної реалізації. «Еволюційна» зміна термінів і труднощі адекватного перекладу понять «sexual identity» і «gender identity» привели до співіснування протягом ряду років термінів «статева ідентичність», «гендерна ідентичність» і «сексуальна ідентичність». Одні автори використовували їх як синоніми, інші намагалися проводити диференціацію і роз'яснювати, ніж один термін відрізняється від іншого. Разом з тим до цього часу в сучасній науковій літературі з'явився новий термін: «квір-ідентичність». Актуальною залишається задача розібратися з термінологічної плутаниною і не тільки знайти місце термінам в понятійному апараті сучасної психології, а й визначитися з їх практичною цінністю.

Термін «статева ідентичність» поступово відходить в минуле як маркер до розуміння взаємозв'язку біологічної статі та концепції маскулінності/фемінності. На його місце для більшості авторів останнього десятиліття прийшло поняття «гендерної ідентичності».

Гендерна ідентичність визначає ступінь, в якій кожен індивід ідентифікує себе як чоловіка, жінку або якогось поєднання того й іншого. Це внутрішня структура, створювана в процесі розвитку, яка дозволяє індивіду організувати образ Я і соціально функціонувати відповідно до її / його більш прийнятною статтю і гендером. Гендерна ідентичність визначає те, як індивід переживає свій гендер, і сприяє почуттю індивідуальної тотожності, унікальності та належності. Вона не дається індивіду автоматично, при народженні, а виражається в результаті складної взаємодії його природних задатків і відповідної гендерної соціалізації. Активним учасником цього процесу є сам суб'єкт, який приймає або відкидає запропоновані йому ролі і моделі поведінки, аж до «перекодування» гендерної ідентичності. Статева ідентичність є більш загальним поняттям, деякою поперед заданою психобіологічною структурою, яка визначає і стать і гендер, всередині якої вже можуть розвиватися процеси гендерної самоідентифікації.

У структурі ідентичності можна визначити дві основні формуючі сили. Це біологічні особливості та психологічні особливості сексуальної орієнтації, проте, в цьому полі основних сил існує маса більш тонких психологічних впливів, які і складають основний зміст процесу гендерної самоідентифікації.

Існують психологічні особливості гендерної самоідентифікації в структурі самоставлення особистості засуджених. Гендерна самоідентифікація побудована на внутрішньо особистісній функції самоставлення. Роль самоставлення в структурі особистості засудженого актуалізована, так як скоєний злочин, подальше засудження і покарання як юридична (позбавлення волі), так і психологічне (совісні терзання) надають найістотніший вплив саме на самоставлення. У місцях позбавлення волі людина змушена переглянути своє життя: оцінити минуле (покаятися або утвердитися в ньому), адаптуватися в сьогоденні і вибудувати плани на майбутнє. Засуджений – це вже не та людина, яка скоїла злочин, бо саме злочин наклало відбиток на його психіку, він пережив процедуру судочинства, випробував масу суперечливих впливів у виправній установі, відбуваються зміни в структурі особистості, самосвідомості і самоставлення. На тлі цих загальних змін в самоставленні засудженого існують і специфічні гендерні зміни. Отже, особистість засуджених жінок має цілу низку відмінних демографічних, моральних, кримінально-правових і психологічних ознак. Порушення первинних соціальних зв'язків, позитивного сімейного емоційного контакту сприяє виникненню і розвитку у них нервово-психічних аномалій, що в свою чергу має чималий криміногенний потенціал [2].

У більшій частині засуджені жінки перенесли ті чи інші життєві катастрофи, пов'язані з високою тривожністю, викликану відчуженням

в сім'ї і в навколишніх їй людей. Весь багатоскладовий і складний комплекс змін інтегрується в структурі особистості в процесі самоідентифікації засудженого в місцях позбавлення волі, яка носить, перш за все, гендерний характер. З теоретичної точки зору це означає, що комплекс змін, які проходить особистість у період адаптації до місць позбавлення волі, зачіпає найбільш глибинні архетипічні шари і, перш за все, архетип «мужності/жіночності». Тому така велика в пенітенціарній субкультурі значимість адекватної (традиційної) сексуальної поведінки. Субкультурна стратифікація чоловічого типу в якості нижчої касты визначає саме фемінізованих особистостей (опущені, ображені). Жіночий гендерний стереотип в місцях позбавлення волі орієнтований в силу пенітенціарної субкультури на архетип мужності в якості вищої страти – це засуджені жінки, що мають неформальну владу.

Відомо, що в місцях позбавлення волі спостерігається поширений гомосексуалізм (заборона / дозвіл гомосексуалізму не впливає на його поширеність). Гомосексуальні зв'язки в місцях позбавлення волі можуть мати тимчасовий характер і розпадатися при розбіжності партнерів або постійний в силу схильності до цього виду сексуального контакту.

У вітчизняних і зарубіжних посібниках наводиться визначення гендерної ідентичності, в якому підкреслюється лише суб'єктивне відчуття себе чоловіком або жінкою або ж істотою в деякій невизначеній позиції між двома статями. Очевидно, що вузькі рамки цього визначення є явно недостатніми для розуміння, наприклад, психологічних особливостей осіб з гомосексуальною орієнтацією. Практично більш адекватною та цінною відносно засуджених осіб виглядає модель гендерної ідентичності, що запропонована Річардом Гріном, в якій виділяється три компоненти: 1) ядерна морфологічна ідентичність або анатомічна статевая ідентичність, 2) гендерна рольова поведінка або статево типова маскулинна або фемінна поведінка і 3) сексуальна орієнтація, перевагу сексуального партнера або вибір сексуального об'єкта [1]. Можливі неузгодженості між цими компонентами дозволяють описувати різні варіанти ідентичностей, з якими доводиться працювати психологам. Згідно з таким розумінням, гендерна ідентичність є психологічний конструкт, заснований на особистісній переробки своєї статевої приналежності, самосприйняття сексуальності і психологічних особливостей, пропущених через стереотипну типологію (гендерну схему), сконструйовану суспільством.

Спеціального розгляду і пояснення вимагає з'явилася в останні роки концепція «квір-ідентичності». Вона виникла в надрах сучасної феміністської теорії в зв'язку з появою нових практик деконструкції гендеру та «розмивання» кордонів традиційних гендерних ідентичностей [1]. «Квір» не має на увазі ніяких конкретних, специфічних рис,

квір-ідентичність – це ідентичність без сутності, «квір» декларується не ідентичністю, а критикою існуючих ідентичностей. Головним і єдиним критерієм віднесення людини до цієї категорії виявляється незвичайність, нестандартність, розбіжність з усім нормальним, легітимним, панівним.

Список бібліографічних посилань

1. Green R. The «Sissy Boy Syndrome» and the Development of Homosexuality. New Haven : Yale University Press, 1987. 416 p.
2. Захаренко Л. М. Життєва перспектива засуджених до позбавлення волі жінок. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2012. № 1 (1). С. 128–137.

Отримано 01.03.2019

УДК 351.74(477):316.346.2

Володимир Анатолійович ЄВТУШОК,

*старший викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-9165-6296>;

Євгенія Віталіївна КРИМСЬКА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ДО ІНСТИТУТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Розглянуто особливості гендерного підходу в контексті розвитку та реформування сектору безпеки. Видокремлено важливість жінок в суспільстві на рівні чоловіків, як військовослужбовців, правоохоронців та рятувальників.

Сьогодні ми живемо в часи швидких змін та гібридної війни. Звісно ж змінюються і взаємовідносини між чоловіками та жінками в усіх сферах життєдіяльності суспільства, військовослужбовців та працівників силових структур. Утвердження гендерної рівності – важливий напрямок в Україні за останні роки. За останні п'ять років в Україні значно зросла кількість жінок, які несуть службу в секторі безпеки (військовослужбовці, рятувальники, правоохоронці) [3, с. 63].

Сучасні реалії життя вимагають від суспільства відмовитися від старих стереотипів жіночності та мужності. І одним із дієвих способів руйнації стереотипових уявлень щодо виконання соціальних ролей є «забезпеченні й заохочуванні в громадській сфері суспільства багатьох прикладів успішного виконання гендерно нетрадиційних ролей» [2, с. 170].

Гендерні стереотипи – це «сприйняття, оцінка людиною статі та поширення на неї характеристик статевої групи шляхом застосування

загальних характеристик і щодо чоловіків, і щодо жінок, без достатнього врахування можливих відмінностей між ними» [1, с. 30].

Застосування гендерного підходу до інститутів сектору безпеки може поліпшити ряд аспектів, до яких відносяться [4, с. 3] такі.

Результативність надання ефективної безпеки і юридичних послуг. У жінок, чоловіків, дівчаток і хлопчиків різні пріоритети і досвід з точки зору безпеки. Беручи до уваги ці відмінності, в ході реформування сектора безпеки можна підсилити здатність інститутів сектору безпеки щодо запобігання і реагування на насильство, пов'язане з гендерними ролями і його динамікою – домашнє насильство, насильство по відношенню до представників сексуальних меншин. Це буде відповідати вимогам суспільної безпеки.

Представництво. Репрезентативне інститут сектора безпеки, який є дзеркалом суспільства з точки зору етнічного складу, плеємної приналежності, релігії, статі та мови, викликає більше довіри і є легітимним. Проте, представництво чоловіків в інститутах сектора безпеки все ще є домінуючим. У жінок і чоловіків рівні права на участь в забезпеченні безпеки, прийнятті рішень і контролі. Збільшення числа жінок в інститутах сектора безпеки бажано і необхідно; більш того – воно доцільно. Наприклад, в миротворчих операціях жінки необхідні для перевірки і відбору бойовиків-жінок, розширення мереж збору розвідувальної інформації, проведення поверхневих перевірок, обшуків жінок і надання допомоги жертвам насильства.

Контроль і підзвітність сектору безпеки. Рівна участь чоловіків і жінок у контролюючих органах, таких як парламент, організації громадянського суспільства та система правосуддя викликає довіру і покращує реакцію на проблеми, що турбують суспільство. Участь експертів з питань гендеру та жіночих організацій в роботі контролюючих органів також дуже важлива в тих випадках, коли необхідно запобігти або, в разі невдачі покарати винних в порушенні прав людини співробітників сектору безпеки.

Отже, питання виконня функціональних обов'язків жінками в секторі безпеки є важливою частиною в теперішній час коли жінки військовослужбовці чи силових структур задіяні в несення служби в обороні держави, забезпечені публічного порядку в життєдіяльності суспільства.

Список біографічних посилань

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України / Центр Разумкова. Київ : Заповіт, 2016. 244 с.
2. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / В. П. Агєєва, В. В. Близнюк, І. О. Головашенко та ін. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
3. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях : навч. посіб. / Л. О. Шевченко, Ю. В. Кобікова та ін. Київ, 2015. 148 с.

4. Ривс О. Гендер и реформирование сектора безопасности. Практические примеры. Женева : Женев. центр демократич. контроля над вооруж. силами, 2014. vii, 148 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Gender_and_SSR_Russian.pdf (дата звернення: 28.02.2019).

Отримано 01.03.2019

УДК 343.63:351.74

Івєтта Сергіївна ЄПІШКО,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ЧЕСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В ЗАРУБІЖНИХ СИСТЕМАХ

Проаналізовані види відповідальності за наклеп на працівника поліції в європейських країнах. Наголошено на необхідності вдосконалення її кримінально-правового захисту поліцейського.

Діяльність органів поліції, обумовлена специфікою виконуваних нею функцій, зачіпає інтереси всіх членів суспільства. Оскільки органам поліції в процесі службової діяльності доводиться застосовувати примусові заходи, обмежувати права громадян, у випадках, передбачених законом, окремі з них проявляють до працівників поліції неповагу, принижують їх честь і гідність. Держава, яка зацікавлена у дотриманні національного законодавства, збереженні конституційного ладу своєї країни повинна підтримувати та створювати соціальні гарантії та належні умови для функціонування і захисту прав поліцейських.

Окремі кримінально-правові аспекти охорони честі та гідності в юридичній науці розглядали: О. М. Бандурка, Р. О. Стефанчук, І. Р. Стремякова, Ю. В. Баулін, А. В. Гришук, А. О. Церковна, О. М. Литвинов, А. А. Житній, В. І. Осадчий, та інші, проте в сучасних умовах охорони прав людини необхідно додаткове дослідження цього питання.

Стаття 3 Конституції України проголошує: «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

Прийняття Закону України «Про національну поліцію» значно розширило повноваження поліцейських. Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Поліцейським є громадянин України, який склав присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції [2].

На сьогоднішній день будь-хто може дозволити собі образити поліцейського просто за те, що він «поліцейський», комусь не подобаються законні вимоги останнього та інше.

Образа (наклеп) принижує честь і гідність особи чи її родичів, особливо якщо це стосується поліцейського, тим самим підриваючи його повноваження, авторитет перед іншими членами суспільства, впливає на почуття внутрішньої самооцінки себе як правоохоронця та як людини взагалі. Посягання на честь і гідність працівника правоохоронних органів може вплинути на його службу та професійну роботу та змінити ставлення інших осіб до повноважень правоохоронного органу, в особі представника влади (поліцейського). Необхідно встановити та закріпити кримінальну відповідальність за наклеп на працівника правоохоронного органу, як це вже зроблено в більшості європейських держав світу таких як: Болгарія, Данія, Іспанія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Франція, Німеччина, Норвегія, Бельгія, Словенія, Фінляндія, Нідерланди, Швеція, Чехія, Швейцарія, Австрія, Польща. Так, наприклад, § 1 стаття 212 Кримінального Кодексу Республіки Польща зазначає: «Хто приписує іншій особі, групі осіб, установі, юридичній особі або організаційної одиниці без утворення юридичної особи така поведінка або властивості, які можуть принизити їх в очах громадської думки або привести до втрати довіри, необхідного для займаної посади, що здійснюється професії або роду діяльності, підлягає штрафу, покарання обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 1 року.

§ 2. Якщо винний здійснює діяння, передбачене в § 1, з використанням засобів масової інформації, підлягає штрафу, покарання обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 2 лет. § 3. У разі засудження за злочин, передбачений в § 1 або 2, суд може постановити про грошову компенсацію на користь потерпілого, Польського Червоного Хреста або на інші суспільні цілі, зазначені потерпілим. § 4. Переслідування злочину, передбаченого в § 1 або 2, порушується в порядку приватного звинувачення» [3].

Кримінальний кодекс Іспанії у Книзі другій статті 206 вказує, що: «Наклепом визнається звинувачення в скоєнні злочину, скоєне особою, яка знала про його хибності або з необережності не вважав за необхідне перевірити його істинність». У статті 207 цього ж Кодексу встановлено відповідальність за наклеп: «Наклеп карається позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років або штрафом у розмірі від шести до двадцяти чотирьох місячних заробітних плат, якщо вона була поширена серед широкого кола осіб, і в інших випадках – штрафом в розмірі від чотирьох до десяти місячних заробітних плат» [4].

Удосконалення правоохоронної діяльності передбачає й вдосконалення її кримінально-правового захисту. Відповідно до положень Кодексу поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, який було

прийнято 17 грудня 1979 року резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169, загроза життю і безпеці посадових осіб по підтриманню правопорядку розглядається як загроза стабільності в цілому.

Отже, проблематика забезпечення охорони честі і гідності саме кримінально-правовими засобами зумовлена тим, що ці питання в нашій державі регулюються нормами цивільного законодавства недостатньо. Потреба в існуванні належного кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів обумовлена самою суттю їх діяльності, а також міжнародними стандартами. Недосконалою є правова база забезпечення кримінально правового захисту таких особистих переваг працівника правоохоронних органів, як життя, здоров'я, особиста безпека та недоторканність. Автор вважає, що необхідно на законодавчому рівні закріпити кримінальну відповідальність за посягання на честь та гідність поліцейського, як це зроблено в багатьох країнах світу.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580 VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Уголовный кодекс Республики Польша : от 01.01.1997. Юридическая Россия : сайт. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110057,100110069,100110393> (дата звернення: 10.03.2019).
4. Уголовный кодекс Испании 1995 года // Юридическая Россия : портал. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,100111288> (дата звернення: 10.03.2019).

Отримано 11.03.2019

УДК 159.9:355.5

Андрій Юрійович КОЛОС,

слухач гуманітарного факультету

Національного університету оборони України

імені Івана Черняховського (м. Київ)

УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО КЕРІВНИКА

Описана основна проблематика досліджень психології управління. Зазначено, що найефективнішим стилем управління є партисипативний стиль.

Соціально-економічні зміни та події останніх років в українському суспільстві створюють умови для появи принципово нових підходів до організації управління в Збройних Силах України та вимагають її істотних перетворень. Важливою умовою підвищення ефективності

управлінської діяльності в цій сфері є становлення і розвиток особистості військового керівника-професіонала як суб'єкта, який активно, якісно і творчо реалізує управлінські функції з оптимальними психологічними витратами та володіє конструктивним індивідуальним стилем управлінської діяльності.

Психологія управління – це галузь психологічної науки, яка вивчає психологічні закономірності управлінської діяльності: роль людського та психологічного факторів в управлінні, оптимальний розподіл професійних та соціальних ролей у групі (колективі), лідерство і керівництво, процеси інтеграції та зміцнення стосунків між його членами, психологічні механізми прийняття управлінських рішень, соціально-психологічні якості керівника.

Управління у психології – це свідомий і цілеспрямований процес впливу на свідомість і поведінку окремих індивідів або членів групи, колективу тощо для підвищення організованості та ефективності їхньої спільної діяльності. Управління – це процес впливу на діяльність окремого працівника, групи або організації в цілому з метою досягнення поставлених цілей в конкретних умовах.

Наукові дослідження проблематики психології управління здійснюють у кількох напрямках, основними з яких є:

1. Психологічні аспекти праці керівника у процесі управління спільною діяльністю людей.

2. Соціально-психологічні особливості колективу як об'єкта й суб'єкта управління, зокрема закономірності формування позитивного соціально-психологічного клімату в колективі й можливості використання психологічних факторів для вирішення управлінських проблем.

3. Психологічні риси особистості керівника, психологічні вимоги до управлінської діяльності, психологія взаємодії керівника з підлеглими.

4. Мотивування праці колективу, ціннісні орієнтації працівників, розроблення тактики і стратегії керівництва діяльністю організації.

5. Соціально-психологічні резерви колективу й методи використання їх для підвищення ефективності та якості праці [1, с. 201–203].

Психологічний аспект діяльності керівника найбільш яскраво проявляється у процесі особистих контактів з підлеглими, видачі розпоряджень, мотивації і стимулювання праці та контролю дій співробітників.

Для того, щоб ефективно виконувати свої обов'язки, керівник має спланувати роботу об'єкта управління, організувати її, розподіливши завдання між безпосередніми виконавцями та забезпечивши їх необхідними ресурсами, зацікавити працівників у якісному виконанні дорученої справи, проконтролювати результати, яких вони досягли, і, за необхідності, внести ті чи інші корективи у їхні дії. Роботу не можна

виконати, якщо не скласти чітку картину про стан керованого об'єкта і середовище його існування, а це можливо лише за наявності відповідної інформації. Отже, основою процесу управління є інформація. Вона перетворилась сьогодні у найважливіший ресурс, який дає змогу організаціям забезпечувати свій розвиток, зміцнювати свої стратегічні позиції. В умовах значного розподілу праці без своєчасного надходження інформації неможлива спільна робота. Без неї не можна сформулювати цілі, оцінити ситуацію, визначити проблеми, підготувати і прийняти рішення, а також проконтролювати його виконання.

Аналіз психологічної літератури з психології управління показує, що найефективнішим стилем управління є партисипативний стиль, якому властиві такі риси: 1) регулярні наради керівника з підлеглими; 2) відкритість у відносинах між керівником і підлеглими; 3) залученість підлеглих у розробку й прийняття організаційних рішень; 4) делегування керівником низки доручень й прав підлеглим; 5) участь працівників у плануванні і у здійсненні організаційних змін; 6) створення особливих групових структур, які наділені правом самостійного прийняття рішень; 7) надання працівнику можливості автономно розробляти проблеми, нові ідеї [2, с. 87].

Розглядаючи лідерство як відношення домінування та підлеглості, впливу та наслідування у системі міжособистісних стосунків у групі, варто визначити поняття ефективного керівництва.

Істотним фактором, що стимулює інтерес до питань керівництва виступає усвідомлення значущості моменту прийняття управлінських рішень, в яких залежить ефективність діяльності не лише окремого керівника, але й цілих соціальних інститутів та організацій.

Об'єктом детального вивчення повинна стати структура психіки індивіда, яку складають три основні групи компонентів: психічні процеси, психічні стани і психічні властивості. Заслуговують на увагу пізнавальні (відчуття, сприйняття, уява, увага, пам'ять, мислення, мова), емоційні (збудженість, радість, обурення, злість і т. ін.) та вольові (рішучі дії, пов'язані з досягненням поставленої мети, прийняттям відповідальних рішень, відстоюванням позиції, тощо), психічні процеси. При їх вивченні враховуються інформаційні, операційні, мотиваційні та інші характеристики (виміри). Певними діями в групі можна створювати умови для нормального проходження одних психологічних процесів і запобігання небажаним (наприклад, вияви обурення, злості тощо) [4].

Психічна структура особистості має досить складну палітру компонентів. Це насамперед спрямованість, що включає потреби (первинні і вторинні, матеріальні і духовні), інтереси (навчальні, трудові, професійні, наукові, громадські), звички (гігієнічні, трудові, естетичні, моральні), ідейні та практичні установки тощо). Одним із компонентів

структури особистості є також її можливості – система здібностей, що визначає успіх діяльності. Важливою складовою є характер людини – своєрідний каркас, або сукупність, психічних особливостей і властивостей особистості. Найважливішу роль відіграють риси працівника, які визначають його ставлення до самого себе, до інших людей, до суспільства в цілому (скромність, колективізм, патріотизм, егоїзм, зазнайство), риси моральні (чуйність, уважність, делікатність), інтелектуальні (допитливість, цікавість, спритність, логічність, доказовість, чутливість), вольові (рішучість, сміливість, цілеспрямованість, витримка, самостійність, наполегливість, мужність), а також тип темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік) [3].

Список бібліографічних посилань

1. Бендас Т. В. Гендерная психология. СПб. : Питер, 2005. 431 с.
2. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2008. 280 с.
3. Барановська Л. В. Соціально-детерміновані умови реалізації особистісно-орієнтованого підходу в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 7 (50). С. 7–11.
4. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 244 с.

Отримано 05.03.2019

УДК [159.9:343.132](477)

Дмитро Олександрович КРПАК,

слухач магістратури факультету № 1 (слідства)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Розглянуто психологічні особливості проведення обшуку. Підкреслено, що ця слідча дія вимагає від слідчого ретельної психолого-тактичної підготовки.

Використання психологічних знань є необхідною складовою проведення слідчих(розшукових) дій.

Слідчі дії – це регламентовані нормами процесуального права та здійснювані в рамках кримінально-процесуального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжувані необхідним документуванням процесуальні дії, які являють собою комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження та перевірку доказів [2]

Обшук є заходом забезпечення кримінального провадження, внаслідок якого особа зазнає втручання у приватну територію – робочий офіс чи житлове приміщення.

Обшук – примусова слідча дія, яка проводиться відповідно до статей 234–236 КПК України, з обстеження об'єктів і окремих громадян з метою розшукування і вилучення прихованих предметів та документів, що мають доказове значення. Його слід віднести до слідчих дій зі значним потенціалом конфліктності. Його конфліктний характер визначається, з одного боку, протиріччями цілей сторін, а з іншого, – примусовістю та публічністю стосовно обшукуваного. Основне, що обшукуваний має на меті і що визначає спосіб його мислення й поведінки, – це пошуки максимально надійної схованки для вкрадених цінностей, знарядь, інших предметів, що можуть бути використані як докази [3, с. 461].

Психологічним змістом діяльності слідчого при проведенні обшуку є організація пошукових дій стосовно прихованих матеріальних об'єктів, що викривають злочинця. Загальну тактику проведення обшуку досить повно розглянули вчені-криміналістами та процесуалістами в криміналістичній літературі, зокрема, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, С. Ф. Денисюк, О. О. Закатов, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, О. М. Кузів, Є. Д. Лук'янчиков, І. Ф. Пантелєєв, О. Р. Ратінов, М. В. Салтєвський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько та інші.

З'ясування психологічних закономірностей обшуку в плані його пізнавальної функції має велике значення для слідчої практики. Пізнавальна роль психології при обшуку полягає у двох основних напрямках: 1) установленні психологічних закономірностей, що складають основу приховування тих чи інших об'єктів; 2) розробленні тактичних прийомів, спрямованих на оптимальне проведення цієї слідчої дії.

Пізнавальна роль психології приховування полягає у виявленні тих розумових побудов, що лежать в основі дій особи, яка приховує об'єкти, що підлягають вилученню при обшуку. Для того щоб знайти шукану річ, необхідно проникнути у психологію того, хто ховає, підпорядковану певним розумовим стандартам, за допомогою яких вирішуються завдання, пов'язані з прихованням того чи іншого об'єкта. У загальному комплексі завдань, які вирішує приховуючий, головна роль належить завданню щодо створення суб'єктивної недоступності речі для особи, яка проводить обшук [1, с. 144].

Обшук характеризується наступними психологічними особливостями: дане слідча дія відбувається в ситуації протидії з боку осіб, у яких воно проводиться; у ході обшуку здійснюється активна пошукова діяльність, спрямована на виявлення предметів і фіксації місця їх розташування; обшук вимагає від осіб, які його проводять, особливих

моральних вимог по відношенню до своєї поведінки; немає в етичному плані більш складного слідчої дії, ніж обшук [3, с. 462].

Велике значення для успішного проведення обшуку має поведінка самого слідчого. Витримка, самовладання, емоційна стійкість, впливають не тільки на зосередженість власної уваги, а й на поведінку обшукуваної особи. У тому випадку, коли довгий час не вдається добитися позитивного результату, слідчий не повинен допускати будь-яких емоцій, які можуть негативно вплинути на процес обшуку. Для забезпечення високої пошукової активності доцільно не переходити до огляду нового об'єкта без повного огляду попереднього, припинити метушню і сторонні розмови, за необхідності контактувати з обшукуваною особою коректно і стримано, робити перерву для відпочинку при появі ознак втоми. Корисно також міняти види діяльності: переходити від огляду однієї групи предметів до огляду іншої, від вивчення дрібних предметів (книжок, листів тощо) до огляду великих предметів (меблів, апаратури тощо). Це дасть змогу слідчому зменшити вплив одноманітних подразників і монотонності дій на стійкість його уваги.

При проведенні обшуку слідчий стикається з такими складнощами, як встановлення мовного контакту з особою, яку обшуковують. Встановлення такого контакту допомагає переконувати, спостерігати за реакцією обшукуваної особи, встановлювати взаємозв'язок виявлених об'єктів з іншими, їхнє значення для цієї особи тощо. Практика слідчих дій показує, що в процесі обшуку необхідно якомога більше і ширше залучати обшукувану особу до бесіди, ставити їй уточнюючі запитання, запитувати її про призначення тих чи інших предметів, час і місце їх придбання та ін. Слухаючи відповіді обшукуваної особи, слідчий одночасно спостерігає за її станом, за поведінкою, мімікою, жестами. Якщо присутній який-небудь подразник, посилюються процеси емоційного збудження обшукуваної особи, міняється тембр її голосу, манера розмови, а також ускладнюється можливість контролю за власною поведінкою та психофізіологічними реакціями.

Складна психологічна атмосфера обшуку, серйозні несприятливі наслідки для особи, яку обшуковують (виявлення в неї засобів злочину чи інших предметів, які мають доказове значення у справі), можуть підштовхнути її або інших зацікавлених осіб до застосування не тільки хитрощів і провокацій, а й сили. Ось чому особистий обшук з метою вилучення зброї є одним із необхідних засобів гарантії безпеки учасників обшуку і всіх присутніх осіб, який проводиться перед початком слідчих дій. Оскільки обшук пов'язаний із проникненням у приміщення, з обстеженням предметів і документів особистого характеру, слідчий повинен дотримуватись певних морально-етичних норм: не вдаватись до дій, які принижують честь і гідність особи, яку обшуковують, не

розголошувати обставини інтимного життя, проводити особистий обшук тільки особою тієї ж статі і в присутності осіб тієї ж статі тощо.

На нашу думку, при підготовці та проведенні обшуку слідчому було б доцільно залучати в якості спеціаліста кваліфікованого психолога для спостереження за поведінкою обшукуваної особи. Це б допомогло слідчому швидше досягнути цілі обшуку.

Список бібліографічних посилань

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.02.2019).

3. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.923:364.08

Людмила Володимирівна П'ЯНКІВСЬКА,

асистент кафедри педагогіки, психології,

медичного та фармацевтичного права

Національної медичної академії післядипломної освіти

імені П. Л. Шупика (м. Київ)

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Розкрито теоретичні аспекти копінг-стратегій поведінки. Розглянуто особливості копінг-стратегій поведінки у поліцейських. Акцентовано увагу на необхідності їх врахування у процесі психологічного супроводження службової діяльності працівників правоохоронних органів

Копінг-стратегії поведінки – це усвідомлені і життєво необхідні моделі поведінки долаття труднощів. Несформованість копінг-стратегій поведінки спричиняє порушення соціальної взаємодії, деструктивні зміни особистості, детермінує проблеми адаптації та саморозвитку. Як феномен зниження життєстійкості людини він призводить до заміни конструктивних стратегій поведінки на неконструктивні. Це стосується також і поліцейського та має негативний вплив на його психологічне здоров'я й виконання ним службових завдань. Ця обставина робить актуальним наукові дослідження копінг-стратегій, з позицій психологічної науки. Розуміння копінг-стратегій та виявлення їх зв'язку з особистісними ресурсами необхідно враховувати у процесі психологічного супроводження службової діяльності працівника поліції.

Копінг (від англ. *coping* – справлятися) – це те, що робить людина, щоб перебороти життєві труднощі. Вперше ввів поняття «копінг» Л. Мюрфі та трактував його як прагнення людини вирішити певну проблему. Саме як долаючи поведінку розглядають копінг-стратегії К. Карвер, Р. Лазарус, А. Лібіна, С. Фолкман, С. Хобфолл.

Р. Лазарус і С. Фолькман під копінгом розуміють сукупність мінливих когнітивних поведінкових зусиль особистості, що спрямовані на подолання різноманітних труднощів, які можуть перевищувати ресурси людини [7]. О. Войцеховська і Г. Закалик вважають його індивідуальний способом взаємодії особистості з ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини та її психологічних можливостей [2, с. 96].

М. Перре і М. Райхертс у своїй класифікації копінг-стратегій поведінки пропонують впорядковувати їх, розглядаючи як дії і реакції на ситуацію (активний чи пасивні дії, уникання), репрезентацію (пошук або придушення інформації), оцінку (переоцінка та переосмислення мети і сенсу) [4].

Базуючись на комплексній моделі копінг-поведінки П. Тойс виділяє дві групи копінг-стратегій: поведінкові і когнітивні. До поведінкової він відносить поведінку, що орієнтована на ситуацію (прямі дії, пошук соціальної підтримки), фізіологічні зміни й емоційно-експресивне вираження. Серед когнітивних стратегій П. Тойс виділяє такі, що спрямовані на ситуацію (переосмислення, вироблення нового погляду, прийняття її, відволікання від неї), експресію (фантазування щодо способів вираження почуттів), емоційні зміни (переорієнтація існуючих почуттів).

С. Хобфолл поділяє копінг-стратегії поведінки особистості на соціально-орієнтовані та загальноповедінкові [1]. А. Лібіна розмежовує їх за характером організації відносно результату, модальністю, спрямованістю та ступенем інтенсивності [5, с. 176–178]. К. Віллс і Д. Шифман розрізняють антиципаторний і відбудовний копінг [6]. Дж. Родріге, С. Джексон, М. Пері пов'язують його з пошуком інформації [9], а Е. Хеім підкреслює значимість гнучкості особистості у подоланні труднощів. В. Шенпфлюг пропонує біокібернетичну модель копіну, що ґрунтується на перепрограмуванні або розвитку нових форм регуляції поведінки [6].

Слід зазначити, що копінг-стратегії особистості є змінними протягом життя. Позитивною вважається динаміка саме конструктивних моделей поведінки (за С. Хобфоллом). Це підтверджує М. Дідух, яка встановила, що засобом забезпечення ефективної професійної діяльності слідчого у психологічно напружених ситуаціях є конструктивна копінг-поведінка [3]. Основними копінг-стратегіями поведінки поліцейського є підтримання активної та просоціальної поведінки, що сприяє формуванню раціонального підходу та пошуку позитивних шляхів

подолання складних життєвих обставин у процесі взаємодії, переосмисленню власного ставлення до людей, розширенню порогу активності і власних можливостей, а також – збагаченню внутрішнього особистісного ресурсу. Ефективність обраної копінг-стратегії залежить не тільки від самої ситуації загалом, але й від індивідуально-типологічних властивостей особистості поліцейського і його потенційних ресурсів.

Копінг-стратегії поведінки є важливими не тільки для особистості поліцейського, але і для колективу, де він працює. Саме застосування конструктивних стратегій сприяє згуртуванню колективу, покращенню взаємин, взаємопідтримці та довірі. Водночас слід зауважити, що у майбутньому ці стратегії можуть призводити до маніпулятивних дій, зниженню стресостійкості і загалом негативно впливати на здоров'я поліцейських. Тому потрібно навчати працівників поліції підтримувати активний копінг, що орієнтований на вирішення проблемних ситуацій.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що конструктивні копінг-стратегії поведінки допомагають поліцейському підвищити задоволеність життям, розширити власну зону комфорту, розцінити стресову ситуацію як можливість набуття досвіду, нівелювати почуття безпорадності, а небезпеку сприймати як виклик й можливість самореалізації.

Список бібліографічних посилань

1. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. СПб. : Питер, 2009. 336 с.
2. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
3. Дідух М. М. Конструктивна копінг-поведінка слідчих національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2016. 227 с.
4. Клиническая психология / под ред. М. Перре, У. Баумана. СПб. : Питер, 2002. 1312 с.
5. Либина А. В. Совладающий интеллект. М. : Эксмо, 2008. 398 с.
6. Нартова-Бочавер С. К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности. *Психологический журнал*. 1997. № 5. С. 20–30.
7. Folkman S., Lazarus R. S. Coping and emotion // Stress and Coping / eds: A. Monat, R. S. Lazarus. New York, 1991. P. 207–227.
8. Piankivska L. V. Relationship of the emotional burnout syndrome with coping strategies of behavior in future officers of the ministry of internal affairs // Proceedings of XVI International scientific conference «World science news». Morrisville : Lulu Press, 2018. P. 126–130.
9. Rodrigue J., Jackson S., Perri M. Medical coping models questionnaire: Factor structure for adult transplant candidates. *International Journal of Behavioral Medicine*. 2000. Vol. 7 (2). Pp. 89–111.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.9

Альона Вячеславівна ЧАБАНЬ,
*ад'юнкт Національного університету
цивільного захисту України (м. Харків)*

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЖІНКИ – ОФІЦЕРА ДСНС

В сучасному світі набуває гостроти питання гендерного аспекту професійного становлення офіцерів ДСНС. Особливе значення надається можливості кар'єрного зростання жінок-офіцерів та труднощі, які виникають під час проходження навчання та служби.

В різних культурах та в різні часи між чоловіками та жінками існував визначений розподіл ролей. В багатьох націях він утворювався під впливом різноманітних факторів. Посилаючись на розвиток суспільства, ми бачимо, як з огляду на способи життя й існування племен формувалося їх мислення і культура, з'являвся розподіл праці, налагоджувалися економічні та політичні відносини, розвивалися міста, здійснювалися війни. Таким чином під впливом фізіологічних, соціальних і культурних факторів, в багатьох націях був прийнятий патріархат.

Судячи з цього, завжди вважалося, що одним, а саме чоловікам, в більшості притаманні такі риси характеру, як імпульсивність, цілеспрямованість, вираженість, без емоційності. Іншим, тобто жінкам, майже навпаки, емоційність, спонтанність, поступливість, чутливість. Тому споконвіку жінка більш займається хатніми обов'язками, а чоловік, маючи роль добувача, кар'єрним розвитком, заробітком [2, с. 10–25].

В сучасному світі відбувається значне відхилення від традиційної концепції родини. Гострота і характер питання про соціальний статус жінки є дуже поширеними. Неможливо виявити напевно в якій ролі в теперішній час немає місця жінці [3]. Адже без діяльності жінок в соціальній, економічній, політичній, культурній, науковій сферах суспільне життя уявити стає майже неможливо.

Останнім часом все більше починають обіймати посади офіцерів жінки у різних силових структурах та відомств нашої держави. З огляду на це можемо говорити про вплив принципу гендерної рівності в службі порядку, та розширення ролі, прав і можливостей жінок. Завдяки гендерній політиці, здійснюються заходи, щодо інтеграції гендерної тематики в навчальній програмі відомчих навчальних закладах.

Професійна діяльність рятувальників зазвичай здійснюється в надзвичайних та дуже екстремальних умовах, детермінованих специфічністю обстановки, психофізичними та емоційними переваженнями, підвищеною відповідальністю за свої дії, за життя своїх товарищів-рятувальників та за життя потерпілих. Саме тому

зазвичай, чоловіки охоплюють визначну роль рятувальника в нашій країні. Та між тим є багато жінок, що обіймають посади офіцерів Державної служби надзвичайних ситуацій за своїм власним бажанням та світосприйняттям. Однак, жінки офіцери можуть зіштовхуватися з певними труднощами в процесі навчання та проходження служби.

Аналіз наукових досліджень щодо питання соціальної ролі жінок у сучасному світі та гендерних аспектів у кар'єрному розвитку дозволив нам виділити дві категорії основних проблем щодо професійного становлення жінки-офіцера ДСНС [4, р. 280]. Оскільки в нашій країні досить закоренілими є гендерні стереотипи, до першої категорії ми відносимо проблеми, які пов'язані з основною соціальною і родинною роллю жінки. До другої категорії – проблеми, що пов'язані з проходженням служби та кар'єрним розвитком жінки-офіцера ДСНС.

У першій категорії проблем, яка стосується соціальної ролі жінки та її родини, ми можемо з упевненістю визначити, що у жінок можуть виникати труднощі при розподілі сил між родиною і роботою.

Важливим і зазвичай поворотним фактором у розвитку офіцерської кар'єри жінки є період під час вагітності та після народження дитини. У цей період виникає необхідність в зменшенні обсягу виконання нею службових обов'язків, але відповідальність за результат професійної діяльності залишається на жінці [1, с. 28–41].

Зазначимо, вимоги щодо виконання професійного обов'язку мають бути з урахуванням як психологічних, так і фізіологічних можливостей жінки – офіцера.

До другої категорії проблем щодо професійного становлення жінок-офіцерів відносять такі фактори:

- значні фізичні навантаження, які мають бути рівними за оцінюванням в порівнянні з оцінюванням чоловічих показників;
- адаптація до складних умов виконання професійних завдань (тренувальні виїзди, табірні збори та ін.);
- труднощі в ефективності виконання завдань під час проведення рятувальних дій;
- недостатність професійного досвіду, який пов'язаний з тим, що дуже незначна кількість жінок взагалі приймали участь у подібних заходах, порівняно з чоловіками [5, р. 23].

Зазначимо, що визначені категорії проблем, які виникають у жінок – офіцерів ДСНС України, залежать одна від одної та породжують перелік можливих труднощів. Окрім того, правильне визначення підходу до регулювання цих питань має надати можливість жінці краще адаптуватись до офіцерської служби, допомогти їй у професійному розвитку та сформувати необхідні професійні якості.

Отже, важливим показником і особливою рисою характеру жінки-офіцера, яка здатна з успіхом підійматися кар'єрними сходами, є її

здатність гармонійно поєднувати службову діяльність з родиною. Окрім того, ми можемо також стверджувати, що для ролі жінки-офіцера в ДСНС України є особливе місце, бо труднощі з якими вона зіштовхується протягом проходження служби роблять її цілеспрямованою, емоційно стабільною, врівноваженою поміж тим, завдяки родині і жіночності, не позбавляють її чутливості і людяності.

Список бібліографічних посилань

1. Бендакс Т. В. Гендерная психология. СПб. : Питер, 2005. 431 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология. СПб. : Прайм-Еврознак, 2007. 320 с.
3. Ступакова О. В. Гендерні особливості ставлення працівників слідчих підрозділів ОВС до соціально-професійного оточення : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2011. 23 с.
4. Nuciari M. Women in the Military // Handbook of the Sociology of the Military. Boston, MA : Springer, 2006. P. 279–297.
5. Teaching Gender in the Military. XIV, 214 p. <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF-PfPC-Teaching-Gender-in-the-Military-Handbook.pdf> (дата звернення: 27.02.2019).

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9

Вікторія Василівна ШЕВЧЕНКО,

*викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)*

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Проаналізовано професійно-психологічну компетентність, її компоненти та психологічні особливості у військовослужбовців Національної гвардії України.

Професійна діяльність є особливою за своєю складністю. У ній діє безліч закономірностей і головне в ній те, що надто високою там є міра відповідальності виконавця. Потреба країни в військовослужбовцях, які здатні до особистісно-професійної позиції стосовно підлеглих і себе, висуває в розряд актуальних проблему підвищення професійно-психологічної компетентності офіцера. Проблема набуває особливого значення у зв'язку з процесом реформування та становлення Національної гвардії України. Визначення єдиних критеріїв професійно-психологічної компетентності допоможе вирішити проблему встановлення єдиних вимог на основі науково обґрунтованої моделі. Одним з таких питань сьогодення є вплив психологічних особливостей на

розвиток професійно-психологічної компетентності майбутніх військовослужбовців. Наявність потреби знань з отримання професійно-психологічної компетентності і потреба у висококваліфікованих кадрах, а також технологій підвищують професіоналізм офіцерів у професійній діяльності.

Л. Рогов трактує поняття «професіоналізм» як синонім поняття «компетентність», що визначається, як «сукупність психофізичних, психічних особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі опанування й тривалого виконання діяльності, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень обов'язання складних професійних завдань в особливих умовах». За Дж. Равеном, компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії.

Професійно-психологічна компетентність – це максимально адекватна, пропорційна сукупність професійних, комунікативних та особистісних якостей військовослужбовця, що забезпечують не тільки загально-професійну підготовленість, а й високий рівень професійної самосвідомості, вміння керувати власним психічним станом [1].

Професійно-психологічна компетентність – це багатопараметрична система, компонентами якої є:

- ціннісно-мотиваційний (мотивація досягнень, мотивація до оволодіння психологічними знаннями, ціннісні орієнтації майбутніх офіцерів);

- рефлексивний (усвідомлення сприйняття себе суб'єктами навчально-виховного процесу з метою вибору стилю взаємодії, управління, тактики спілкування);

- організаторський (передбачає організацію професійної діяльності з метою підвищення її ефективності);

- управлінський (передбачає прийняття рішень у повсякденних і екстремальних умовах професійної діяльності, аналіз та врахування альтернатив, контроль за перебігом діяльності, оцінка діяльності учасників професійної діяльності);

- когнітивний (комплекс професійних знань, а також загальної, соціальної, вікової, педагогічної психології, які є необхідними в професійній діяльності військовослужбовця);

- емоційно-вольовий (комплекс знань про афективну сферу суб'єктів, вміння застосовувати ці знання у своїй діяльності, вміння керувати своїми власними емоційно-вольовими станами, емпатійність);

- самоактуалізуючий (включає самоконтроль, саморегуляцію та самовдосконалення особистості військовослужбовця);

– стресостійкість (вміння протистояти та переносити значні інтелектуальні, вольові й емоційні навантаження та перенавантаження, які зумовлені особливостями професійної діяльності без особливих шкідливих наслідків для цієї діяльності, оточуючих і свого здоров'я).

Таким чином, процес розвитку професійно-психологічної компетентності військовослужбовців є цілісним і водночас динамічним, оскільки передбачає адаптивність у підходах до змісту та вибору форм і методів в організації навчального процесу. Органічною складовою розвитку професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів у процесі навчання є особистісне та практичне спрямування навчання в системі підвищення кваліфікації на основі андрагонічного підходу.

Результатом навчання в системі фахової освіти є динаміка професійно-психологічної компетентності, яка виражається в прирості знань, умінь, навичок, досвіду особистісного саморозвитку, творчої діяльності, емоційно-ціннісних відносин, ціннісно-світоглядної спрямованості.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є експериментальне дослідження психологічних особливостей професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

Список бібліографічних посилань

1. Ніколенко Л. Т. Особистісно-орієнтована освіта та шляхи її реалізації в системі підвищення кваліфікації. *Ученые записки*. 2005. № 3. С. 23–27.

Отримано 01.03.2019

УДК 316.614:351.745.5

Ганна Анатоліївна ШЕВЧЕНКО,

старший інспектор з психологічного забезпечення

сектору кадрового забезпечення

Управління патрульної поліції в Донецькій області (м. Маріуполь)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПАТРУЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З УРАХУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ

Представлена роль професійного відбору патрульних поліцейських як основи їх ефективної професійної соціалізації. Обґрунтовано необхідність врахування регіональної специфіки під час відбору кандидатів до патрульної поліції задля забезпечення успішності професійної соціалізації та якісного виконання службових завдань.

Актуальність вивчення питань професійної соціалізації сучасного поліцейського зумовлена змінами, що відбуваються як у суспільстві загалом, так і в галузі безпосередньо. Професійна соціалізація є складним

процесом, за якого на основі існуючої внутрішньої орієнтації особистості до певної діяльності та розвитку відповідних особистісних ресурсів відбувається засвоєння професійних рольових установок, норм, знань, зразків поведінки із подальшим їх відтворенням в професійній діяльності [1, 4].

Специфічних рис набуває проблема засвоєння особистістю соціального досвіду в межах професійної діяльності та відтворення його у своїй діяльності в умовах підготовки та виконання службових обов'язків працівниками патрульної поліції. Ця проблема зумовлена внутрішніми процесами, що відбуваються в підрозділах поліції (реформування, трансформації, зміни законодавчої бази), та зовнішніми – соціальними процесами (зміни суспільних пріоритетів, регіональні проблеми). Слід відзначити, що проблема активізації соціалізаційних процесів безпосередньо стосується кожного працівника патрульної поліції, впливає на його поведінку і світосприйняття.

Значущу роль щодо створення умов успішної професійної соціалізації патрульного, на нашу думку, відіграє ефективна процедура відбору кандидатів для первинної професійної підготовки. Ми вважаємо, що поєднання якісного профвідбору, відповідного навчання та успішної професійної соціалізації забезпечує високий рівень продуктивності діяльності та якості виконання службових задач, побудови позитивного іміджу поліції серед населення, актуалізації потенціалу професійної мобільності.

Мета нашого дослідження обґрунтувати необхідність врахування регіональної специфіки під час відбору кандидатів до патрульної поліції задля забезпечення успішності професійної соціалізації та якісного виконання службових завдань.

Дослідження особистісних якостей кандидатів під час відбору майбутніх патрульних поліцейських має відповісти на запитання: які саме якості кандидата не тільки нададуть йому можливість працевлаштування, а й сприяють якісному виконанню службових обов'язків? Чітке визначення особистісних якостей кандидата дає можливість прогнозувати моделі його соціальної та професійної поведінки під час несення служби, готовність встановлювати соціальні зв'язки з населенням і формувати позитивне відношення громадян до себе.

Професійні вимоги до кандидатів на службу, які містяться в нормативних документах, розподілено на три основні групи критеріїв [2, 3]: професійні якості; морально-ділові якості; управлінсько-організаторські здібності.

Основними професійними якостями, відповідна сформованість яких надає можливість допуску до первинної професійної підготовки, є:

– *професійна експертиза* – здатність розширювати і використовувати професійні завдання; бажання стежити за змінами законодавства, вивчати

досвід інших, застосовувати кращі практики; відкритість до отримання нових знань (здатність до навчання);

– *виявлення проблеми та прийняття рішення* – здатність розуміти ситуацію в цілому; вміння розставляти пріоритети; здатність швидко і самостійно приймати рішення в критичних ситуаціях; здатність ставити перед собою та іншими складні цілі та досягати їх.

Серед основних морально-ділових якостей відзначені такі:

– *відповідальність* – свідоме ставлення до своїх обов'язків; здатність проявляти стійкість та впевненість в критичних ситуаціях та нести відповідальність за наслідки своїх рішень, бути чесними та неупередженими.

– *мотивація* (вмотивованість досягання мети) – сукупність факторів, які визначають поведінку людини, орієнтують на досягнення цілей.

Ключовими управлінсько-організаторськими здібностями є

– *міжособова взаємодія* – здатність встановлювати довіру до себе, наводити та демонструвати конкретні приклади для пояснення інформації; готовність витрачати час на вислуховування проблем інших та розуміти їх;

– *об'єктивність і самоконтроль* – здатність ефективно працювати в різноманітних ситуаціях, з різними людьми, з різними групами, готовність розуміти протилежні точки зору на проблему; здатність конструктивно реагувати на проблему в умовах стресу, тримати емоції під контролем.

Такі узагальнені вимоги до патрульних поліцейських, які забезпечують загальний порядок на вулицях міст й селищ, на нашу думку, потребують уточнення відповідно регіональним особливостям. Це є особливо важливим у регіоні військового конфлікту (Донецька, Луганська області), а внесення таких додаткових вимог сприятиме підвищенню особистісної ефективності поліцейського (успішна професійна соціалізація) та зменшенню зовнішнього прояву негативного ставлення населення (покращення іміджу).

Хоча після проведення реформування в органах Національної поліції більш уваги стало приділятися саме психологічній готовності та моральним якостям патрульного поліцейського. До цього добір кандидатів на службу зводився до наявності тих чи інших вмінь кандидата. Однак, доцільне врахування особливостей обстановки в регіонах дасть можливість на більш якісному рівні здійснювати набір кандидатів до патрульної поліції.

Проведений нами аналіз плинність кадрового складу дає змогу окреслити низку соціально-психологічних чинників, що зумовлюють відмову від професійної діяльності, до якої є певні здібності та попередня вмотивованість. Перш за все це значні емоційні навантаження (високий рівень збудливості людей, недовіра тощо) та складності, що виникають у

системі соціальної взаємодії (низька готовність до тривалої професійної взаємодії з напарником, недостатня обізнаність про сфери соціальної взаємодії та романтичний ореол професії).

Отже, до переліку основних критеріїв професійного відбору патрульних поліцейських у досить нестабільному регіоні Донецької та Луганської областей, на нашу думку, необхідно додати групу емоційно-вольових критеріїв (психоемоційна стійкість та витривалість, вміння знаходити рівновагу в будь-яких обставинах професійної діяльності, впевненість у собі та розвинена саморегуляція), а групу управлінсько-організаторських здібностей розширити показником *професійна взаємодія* як готовність вибудовувати міжособистісну взаємодію в професійному середовищі, здатність працювати у групі. Слід також відзначити важливість набуття попереднього досвіду роботи під час професійної підготовки, що сприятиме динамічності професійної соціалізації новачків, розширенню обізнаності щодо напрямів і сфер їх професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Алексеева Т. В. Соціально-психологічні аспекти становлення особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності в умовах вишу. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. Т. 13, ч. 2. С. 9–17.

2. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16> (дата звернення: 02.02.2019).

3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 02.02.2019).

4. Shari E. Miller. Professional Socialization: A Bridge Between the Explicit and Implicit Curricula. *Journal of Social Work Education*. 2013. No. 49. Pp. 368–386.

Отримано 28.02.2019

УДК 159.9

Аліна Андріївна ВАРЯНИЦЯ,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Розглянуто соціально-психологічні причини вживання алкогольних напоїв та їх вплив на організм людини.

В Україні відмічається погіршення ситуації зі станом здоров'я певних верст населення. Спостерігається збільшення молодих людей, які

вживають алкоголь, що негативно впливає на їх фізичне та психологічне здоров'я, відносини в родині та в соціумі [1].

Алкогольна залежність – це явище, яке лякає своїми масштабами. Інколи людина навіть не підозрює, скільки шкоди може завдати вживання алкоголю. Для цього достатньо звернути увагу на статистичні показники. Річ у тому, що кожна третя смерть чи то напряду чи то опосередковано пов'язана із вживанням алкоголю. Під дією алкоголю у чоловіків та жінок відбуваються певні патології та відхилення, варто зазначити що вживання спиртних напоїв негативно впливає не тільки на певну особистість, сім'ю, але і на здоров'я нації. Тому розглянемо вплив алкоголю на організм людини та його наслідки.

Часте вживання напоїв, до яких входить етиловий спирт, визиває в організмі людини залежність, вона включає в себе фізичну та психологічну залежність. З часом людина перестає контролювати кількість вживаного алкоголю, і з кожним разом його кількість збільшується., в організмі починають вражати органи, втрачається пам'ять. Здолати цю проблему самотужки людина вже в не змозі.

Виділяють певні причини, які сприяють розвитку визначеної проблеми, вони поділяються на психологічні, фізичні та соціальні. Але слід зауважити, що існує момент спадковості.

Психологічний аспект алкогольного сп'яніння дозволяє забути, відійти від оточуючих проблем. Все починається з малого: людина починає пити в малих кількостях щоб трохи розслабитись, вона переконана що незначна кількість алкоголю не нашкодить її здоров'ю. Поступово, у особистості, формується залежність яку контролювати стає все важче.

Існує таке поняття як сезонне вживання алкоголю, більш притаманне сільській місцевості, яке визначається ситуативним – воно менш контрольоване, частіше, відбувається у випадкових місяцях. Отже психологічні причини вживання алкоголю є соціально обумовленими, до них відносяться: труднощі адаптації, конфлікти з оточуючими, незадоволеність бажань та установок, усвідомлення своєї неповноцінності. Тобто, під психологічними причинами соціально обумовленого п'янства розуміється сукупність мотивів згідно яких окремі особистості зловживають спиртними напоями для зниження дискомфорту свого психологічного стану.

До соціального фактору можемо віднести оточення в якому перебуває людина. Якщо в родині є або були алкоголіки то у особистості виробляється підсвідомо асоціація, що вживання алкоголю це норма. З таким хибним переконанням людина поступово стає залежним від алкоголю.

Розглянемо стадії алкоголізму. На ранніх стадіях з'являється певний потяг до спиртних напоїв, людина дуже хоче його випити. Спочатку це

відбувається не часто, але потім жага до вживання алкоголю зростає. Наступна стадія характеризується збільшенням алкогольних доз. Ця стадія характеризується появою так званої «ломки» після припинення вживання алкоголю., та ураженням внутрішніх органів.

Щодо наслідків, то у алкоголізмі вони багаточисельні: гастрити та язви; фібрози та цироз печінки; негативна спадковість у дітей; проблеми з функціонуванням репродуктивної системи; проблеми в нервовій системі що призводять до приступів епілепсії, психозів тощо; збільшується ймовірність виникнення серцево – судинних захворювань; збільшення вірогідності появи туберкульозу та емфіземи. І все це неповний перелік наслідків вживання алкоголю [2].

Також до наслідків вживання алкоголю можемо віднести зниження працездатності; підвищення рівня травматизму; зниження народженості, збільшення чисельності дітей з фізичними та розумовими дефектами.

Організація боротьби з алкоголізмом, у сучасному світі, орієнтована на профілактичну систему та на розвиток тверезих психологічних установок. Ця боротьба потребує знань антиалкогольних заходів та втілення їх в суспільство. Також існує певна психологічна перестройка всіх верст населення, в значній мірі популяризації наукових знань.

Список бібліографічних посилань

1. Комунікативні техніки зміни поведінки підлітка та молоді : навч.-метод. посіб. / Б. Ворник, В. Коломієць, В. Пурик та ін. Київ : День печати, 2008. 136 с.
2. Обухов С. Г. Курс лекцій по психиатрії : посібник для студентів. Гродно : ГрГМУ, 2006. 137 с.

Отримано 01.03.2019

СЕКЦІЯ 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 159.922

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

 <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>

ОСОБЛИВОСТІ ОПАНОВУЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ СОЛДАТІВ СТРОКОВОЇ СЛУЖБИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ

Присвячено вивченню опановуючої поведінки військовослужбовців строкової служби. Проаналізовані копінг-стратегії, типи еґо-захистів та стратегії імпульсивної поведінки в конфліктних ситуаціях військовослужбовців на початку та у кінці служби.

Дослідження проблеми особливості опановуючої поведінки визначена тим, що відповідно до майбутньої відповідальності, до військовослужбовців пред'являються високі вимоги в плані психічного здоров'я та психологічного благополуччя. Від адаптації військовослужбовця до умов проходження служби залежать його успішність, психічні стани, що визначають адекватну поведінку, внутрішній психологічний комфорт, оптимальну взаємодію з навколишнім середовищем і всю систему соціальних зв'язків особистості в умовах служби. Уміння ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями визначає ефективність їх майбутньої служби і скорочує вірогідність професійних деструктивних змін.

Для опанування стресових ситуацій людина протягом свого життя виробляє так звану копінг-поведінку або копінг-стратегію – тобто систему цілеспрямованої поведінки по свідомому оволодінню ситуацією для зменшення шкідливого впливу стресу, тобто психозахисну поведінку.

Основоположники дослідження даного питання – психологи С. Фолкман і Р. Лазарус – називали копінг-стратегії «стратегіями опанування труднощів і врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем». Ці автори ввели в словник такі поняття, як життестійкість і стресостійкість. Також цю проблему розглядали М. Ендлер і Д. Паркер,

Н. Кьюпер, Т.А. Вілле, Л. Перлін і К. Шулер, А. Біллінгс і Р. Моос, Є. Хейм, Дж. Амірхан. Думки, відчуття і дії утворюють копінг-стратегії, які використовуються по-різному в певних обставинах. Копінг-поведінка – форма поведінки, що відображає готовність індивіда вирішувати життєві проблеми. Ця поведінка, направлена на пристосування до обставин і використання певних засобів для подолання емоційного стресу [1, с. 577]. Теорія опанування особистістю важких життєвих ситуацій (копінга) виникла в психології в другій половині ХХ ст.

Для того, щоб упоратися зі стресовими ситуаціями, людина впродовж свого життя виробляє так звану копінг-поведінку або копінг-стратегію, – тобто систему цілеспрямованої поведінки по свідомому оволодінню ситуацією для зменшення шкідливості впливу стресу [1, с. 573]. Сучасний підхід до вивчення механізмів формування опановуючої поведінки заснований на думці, що людині властивий інстинкт подолання.

Результати бойових дій в сучасних умовах багато в чому залежать від морально-психологічного стану особового складу, його здатності переборювати військові тяготи і злигодні, долати страх в бою і зберігати волю до перемоги, в тому числі від його его-захисту, опановуючої поведінки. Его-захист – система регуляції особистості, спрямована на усунення почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту або проблеми, яка турбує особистість. Мета его-захисту – «огорожа» сфери свідомості від негативних, травмуючих особистість переживань. Опановуюча поведінка – особливий вид соціальної поведінки людини, що забезпечує або руйнує його здоров'я та благополуччя. Т. Крюкова визначає опановуючу поведінку як цілеспрямовану соціальну поведінку, яка дозволяє суб'єкту вирішити складну життєву ситуацію способами, адекватними особистісним особливостям і ситуації через усвідомлені стратегії дій [2]. Вона дозволяє суб'єкту впоратися зі стресом або з важкою життєвою ситуацією за допомогою усвідомлених дій і направлених на активну взаємодію з ситуацією – її зміну (коли вона піддається контролю), або пристосування до неї (у випадку, коли ситуація не піддається контролю). Якщо суб'єкт не володіє цим видом поведінки, можливі несприятливі наслідки для його продуктивності, здоров'я і благополуччя.

У проведених дослідженнях були використані такі методики:

1. Індикатор копінг-стратегій (Д. Амірхан). Методика призначена для діагностики домінуючих копінг-стратегій особистості. Адаптована в психоневрологічному науково-дослідному інституті ім. В. М. Бехтерева.

2. Діагностика типологій психологічного захисту (Р. Плутчик в адаптації Л. І. Вассермана, О. Ф. Еришева, Є. Б. Клубова та ін). Призначення тесту – визначення основних типів его-захисту;

3. Діагностика імпульсивної поведінки у конфліктних ситуаціях.

За методикою «Індикатор копінг-стратегій» за шкалами: «вирішення проблем», «пошук соціальної підтримки», «уникнення проблем», не виявлено значущих відмінностей, що говорить про те, що військовослужбовці як на початку так і у кінці служби спрямовані на ефективне вирішення проблем і використовують усі поведінкові стратегії. Це є позитивом, бо використання усіх стратегій веде до рішення проблем, в залежності від ситуації потрібно використовувати належну, необхідну стратегію.

За результатами дослідження особливостей психологічного захисту, его-захистів військовослужбовців на початку и на кінці служби можна припустити, що військовослужбовці не змінили використання механізмів психологічного захисту («А-заперечення», «В-витіснення», «С-регресія», «Е-проекція», «F-заміщення», «G-інтелектуалізація», «H-реактивне освіту») окрім такого механізму психологічного захисту, як «D-компенсація», що говорить про виниклу у кінці служби потребу військовослужбовців замінити реальну, наявну чи уявну нестачу, дефект нестерпного почуття іншою якістю, найчастіше за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості. Часто це відбувається при необхідності уникнути конфлікту з конфліктною особистістю і підвищення почуття самодостатності. Використання такого психологічного захисту, як «компенсація», дає можливість припустити, що це є відголосок тієї армійської ситуації в якій знаходяться військовослужбовці. Вони не можуть реагувати та поводитися, як вони хочуть, є правила, статут, і тому вони компенсують це, як хто може і де може, зазвичай коли мають вільний час (наприклад час у звільненні).

Результати дослідження імпульсивної поведінки військовослужбовців на початку та у кінці служби показали, що військовослужбовці за період служби змінили використання імпульсивної поведінки за такими формами, як «вираження почуттів», «відволікання», «поетапні дії», «відхід». Це говорить про виниклу у кінці служби потребу військовослужбовців висловити почуття, емоції, які «накипіли» за період служби, вони відволікаються від неприємних моментів, тому що раніше відреагувати вони не могли, бо це може вплинути на процес проходження служби (тобто не статутні відношення та ін.), але використовування такого способу реагування, як «поетапні дії», збільшилося у кінці, тобто військовослужбовці почали виробляти план вирішення проблеми, план «порятунку» і дотримувалися його. Військовослужбовці на кінці служби почали більше використовувати паліативну поведінку, внутрішнє психологічне пристосування до конфлікту з метою обмеження його нервових, емоційних витрат за допомогою таких поведінкових форм, як

«вираження почуттів», «відволікання», «відхід», що заміщає діяльність. Використання такої поведінки найбільш доцільно при нерозв'язних конфліктах, і може буди доречною у армії. Також використовують таку адаптивну поведінку, як «поетапні дії», що говорить про не повне відхилення від рішення конфлікту, а про побудову плану для поступового рішення.

Список бібліографічних посилань

1. Куриця Д. І. Визначення домінуючих копінг-стратегій у професійній діяльності держслужбовців. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 573–581.
2. Трущенко М. Н. Проблема совладающего поведения в психологической литературе // Психологические науки: теория и практика : материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2012 г.). М. : Буки-Веди, 2012. С. 13–16.

Отримано 18.02.2019

УДК 358.4;940.54

Віталій Віталійович ЗАБОРОВСЬКИЙ,

*доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0003-0148-5997>

ЩОДО ПИТАНЬ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ І ЧАСТИН ЗБРОЙНИХ СИЛ ПРИ ВЕДЕННІ БОЙОВИХ ДІЙ

Розглянуто основні аспекти морально-психологічного забезпечення бойових дій на прикладі російсько-чеченських війн, визначено важливість накопиченого досвіду для сучасності.

Морально-психологічне забезпечення (МПЗ) діяльності Збройних Сил являє собою комплекс заходів, погоджених по цілям і завданням, послідовності, силам і засобам які застосовуються, проведених органами військового (бойового) управління по створенню та підтримці морально-психологічного стану особового складу військ (сил), необхідного для успішної підготовки й проведення різних видів бойових дій. У цих умовах великого значення набуває система морально-психологічного впливу на особовий склад, що включає: організацію патріотичного, військового, морального й духовного виховання; систему інформування військ; всебічне психологічне забезпечення особового складу; систематичну гуманітарну, правову й психологічну підготовку.

Особливо важливим питанням стає перехід свідомості військовослужбовців з мирного на воєнний час і формування в особового

складу бойового настрою й морально-психологічної готовності до виконання бойових завдань. Щодо цього досвід російсько-чеченської війни багато в чому показовий, тому що МПЗ операції надавалося другорядне значення, методи роботи виховних органів ЗС РФ базувалися на надбаннях радянського періоду й багато в чому не відповідали умовам проведення операції та не враховували національно-історичних традицій чеченського народу.

В цілому, оцінюючи роботу командирів і офіцерів виховних структур по МПЗ «спеціальної операції» в Чеченській республіці, варто відзначити, що вона своїх цілей досягала не завжди і не в повній мірі. Результативність виховної роботи та МПЗ бойових дій в ході російсько-чеченської війни в цілому могла бути вище, якби не цілий ряд недоліків її організації і проведення.

Застосування збройних сил у локальних війнах і конфліктах вимагає завчасної організації інформаційного забезпечення бойових дій на державному рівні. Крім того, для підвищення ефективності інформаційного забезпечення бойових дій доцільні заходи щодо установки системи чіткої взаємодії силових структур зі засобами масової інформації та громадськими організаціями в інтересах створення моральної підтримки в суспільстві застосування Збройних Сил. З метою найбільш ефективного зняття наслідків психологічних травм і розладів у військовослужбовців, можливе створення мобільних загонів, що складаються із психологів, лікарів-психотерапевтів, психо-фізіологів, психо-фармакологів для реабілітаційної роботи в бойових частинах.

Список бібліографічних посилань

1. Войны второй половины XX века / авт.-сост. А. Н. Гордиенко. Минск : Литература, 1998. С. 119–146.
2. Заец А. Р. Боевые действия на территории Чеченской республики с декабря 1994 по июнь 1995 г.: опыт исторической реконструкции. *ВоенКом: военный комментатор*. 2005. № 1 (6).
3. Сақун С. А. Вооруженные силы России в конфликтах низкой интенсивности: информационное обеспечение. *Проблемы безопасности*. 2008. № 3. URL: <http://nic-nauka.ru/material/167/> (дата звернення: 12.02.2019).
4. Сақун С. А. Теоретико-методологические аспекты информационного обеспечения вооруженных сил Российской Федерации. *Вестник Военного университета*. 2009. № 3 (19). С. 42–49.

Отримано 28.02.2019

УДК 159.9:355.5

Олександр Петрович КОВАЛЬЧУК,
заступник начальника кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського (м. Київ),
кандидат психологічних наук

ЗАХОДИ І ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДОПОМОГИ ПРИ БОЙОВІЙ ПСИХІЧНІЙ ТРАВМІ

Вивчено систему психологічної допомоги військовослужбовцям. Визначено, що відновно-реабілітаційні заходи проводять за однією з трьох ліній надання допомоги: перша – в зоні тилового забезпечення військової частини, де відновно-реабілітаційні заходи проводять за участю психологів та штатного медичного персоналу; друга – лікувально-відновні табори (центри) із можливістю надання спеціалізованої допомоги відповідним оснащенням та фахівцями з подолання бойової психічної травми; третя – спеціалізовані відділення лікувальних установ, де неухильно дотримуються правил збереження військовослужбовця як повноцінного солдата, що повертається у стрій.

Професійна діяльність військовослужбовців відбувається в екстремальних умовах, які характеризуються високою інтенсивністю, напруженістю, швидкоплинністю, в тому числі можливістю виникнення небезпечних для життя обставин, що призводить до розвитку у військовослужбовців короточасних чи довготривалих психічних розладів. Психологічне відновлення (реабілітація) військовослужбовців за таких умов є важливим елементом забезпечення виконання ними професійної діяльності.

Система психологічного забезпечення військовослужбовців спрямована на підвищення якісних показників діяльності військовослужбовців через формування у них психічної стійкості та психологічної готовності до дій у бою, у складних і небезпечних умовах, в обставині, яка різко змінюється, під час тривалого нервово-психологічного напруження, вироблення стійкості до явищ бойового стресу тощо.

Перша психологічна допомога, яку надають потерпілим, має такі цілі: запобігти погіршенню стану; зменшити рівень психологічного збудження; мобілізувати підтримку найбільш постраждалих військовослужбовців; відновити зв'язок з товаришами по службі, друзями, коханими і членами сім'ї; забезпечити інформування про ситуацію і стан потерпілого; інформувати потерпілого про можливі ризики.

З військовослужбовцями після участі у бойових діях проводять такі заходи: мобілізують підтримку для найбільш проблемних постраждалих;

припиняють психомоторне збудження; намагаються зменшити страх, тривогу і занепокоєння; надають інформацію про обстановку, стан підрозділу і самого військовослужбовця; забезпечують зв'язок із товаришами по службі, друзями, близькими і сім'єю; створюють у військовослужбовця обґрунтовану впевненість в отриманні адекватної кваліфікованої допомоги при бойовій психічній травмі; відновлюють нормальний сон, особисту гігієну та харчування; інформують про негативні наслідки самолікування з уживанням алкоголю і наркотичних засобів.

Відновно-реабілітаційні заходи проводять за однією з трьох ліній надання допомоги: перша – в зоні тилового забезпечення військової частини за участю штатного медичного персоналу. Завдяки високій мобільності курс відновлення триває від 24 до 72 год; друга – лікувально-відновні табори (центри) із можливістю надання спеціалізованої допомоги відповідним оснащенням та фахівцями з подолання бойової психічної травми; третя – спеціалізовані відділення лікувальних установ, де неухильно дотримуються правила збереження військовослужбовця як повноцінного бійця, що повертається у стрій, а не пацієнта клініки. Військовослужбовців, які проходять реабілітацію в лікувальних установах, утримують окремо від пацієнтів клініки, часто у спеціально обладнаних наметових таборах, де зберігаються базові елементи службових взаємин і можливість носіння військової форми одягу.

Заходи і втручання для допомоги при бойовій психічній травмі поділяють на дев'ять функціональних елементів: систематичні скринінг-обстеження бойових підрозділів для визначення структури й обсягу необхідної допомоги; консультування і навчання командування та військовослужбовців способам підвищення стійкості до бойового стресу; невідкладні втручання і заходи після потенційно травмуючих подій; відновна підтримка для приведення боєготовності підрозділу до бажаного рівня; сортування військовослужбовців зі стресовими розладами і поведінковими порушеннями; стабілізація стану постраждалих із важкими проявами бойового стресу або поведінкових розладів для забезпечення їх безпеки, оцінювання потенціалу їх повернення до виконання службових обов'язків і підготовка до евакуації для госпітального етапу надання медичної допомоги; короткострокова реабілітація військовослужбовців із проявами бойового стресу або поведінкових розладів у польовому відновному центрі поруч з місцем основної дислокації тривалістю від 1 до 3 днів; лікування та супроводження військовослужбовців із поведінковими розладами за клінічними стандартами медичної допомоги з веденням історії хвороби; відновлення оптимального рівня працездатності військовослужбовців із

застосуванням працетерапії, фітнесу, психотерапії, спеціальних бойових тренінгів. Тривалість програми відновлення – 7 днів і більше. Програму проводять за місцем основної дислокації підрозділів.

Таким чином, психологічне відновлення військовослужбовців після участі в бойових діях є обов'язковою складовою заходів відновлення бойової готовності військових підрозділів. Психологічне відновлення військовослужбовців включає в себе регенерацію втрачених (порушених) функцій соціального та особистісного статусу військовослужбовців, відновлення фізичної та психологічної спроможності й готовності військовослужбовців вести бойові дії та зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових станів. Психологічне відновлення військовослужбовців засновується на принципі партнерства, що передбачає залучення самих військовослужбовців до активної участі у відновлювальному процесі, та проводиться за однією з трьох ліній надання допомоги. Перспективними напрямками подальшого наукового пошуку є продовження роботи щодо формування сучасної концепції психологічної реабілітації військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Ковальчук О. П. Проектування уявлень про професійне майбутнє у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції засобами психологічного супроводу. *Психологічні перспективи*. 2015. Вип. 26. С. 157–167.
2. Banner T. F. An Examination of the Lived Experiences of United States Military Veterans who have been Diagnosed with Psychological Afflictions of War who have Utilized Equine Assisted Therapy. Dissertation. 2016. URL: http://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_dissertations/1186 (дата звернення: 27.02.2019).
3. Combat and Operational Stress Control : Field Manual Headquarters No. 4-02.51 (8-51). Washington, DC : Department of the Army, 2006. July 6.
4. Renon S. Treating Veterans using Animal-Assisted Therapy: A Social Learning Theory. Based Proposal. Winona State University, 2010. P. 7.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9

Аліна Романівна КОЖУШКО,

*завідувач відділення психопрофілактики
та професійного психофізіологічного відбору
Центру психіатричної допомоги та професійного
психофізіологічного відбору Державної установи
«Територіальне медичне об'єднання
Міністерства внутрішніх справ України по Харківській області»,
кандидат психологічних наук;*

Павло Валентинович МАКАРЕНКО,

*заступник декана з навчально-методичної та наукової роботи
факультету № 4 (інформаційної безпеки)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКІВ МВС УКРАЇНИ

Розглядається роль психосоціальних факторів стресу у професійній діяльності співробітників МВС України. Надані негативні фактори, що впливають на професійну діяльність.

Проблема стресів на роботі – точка перетину багатьох дисциплін, від фізіології і медицини до психології, соціології та політики. Це обумовлено, з одного боку, фізіологічними та психологічними механізмами стрес-реакцій, а з іншого – соціальним характером наслідків робочих стресів. Правоохоронна діяльність є однією зі стресових професій. Професія поліцейського пов'язана з щоденним ризиком, фізичними та моральними навантаженнями, що надалі може привести до «професійної деформації». Актуальність даної проблеми обумовлена необхідністю вдосконалення моніторингу стану здоров'я поліцейських в рамках диспансеризації, а також розробки організаційних заходів із зазначеною групою для психопрофілактичної діяльності.

У сучасній психології представлений широкий спектр концепцій і відповідних їм моделей психологічного стресу. Це різноманіття відображає відмінності дослідницьких позицій в розумінні того, що таке стрес і як це поняття може бути операціоналізовано. Крім загострення дилеми, що стала вже класичною, у трактуванні терміна «стрес», як комплексу причин і факторів, що викликають підвищену напруженість діяльності та ускладнюють рішення поведінкових завдань, або ж власне стану суб'єкта, що виникає при різного роду ускладнених ситуаціях, в останні роки оформився ряд нових теорій і їх емпіричних додатків.

Так, в монографії дослідника стресу К. Купера, представлено більше 10 базових моделей «організаційного стресу». Розробка більшості з них

пов'язана з усвідомленням необхідності аналізу опосередкованих факторів і індивідуальних характеристик, які грають принципову роль в розвитку стресових реакцій і їх фіксації у вигляді стійких негативних проявів. До числа таких базових моделей відносяться, наприклад, адитивна модель суб'єктивних складових праці Дж. Р. Олдхема і Дж. Хакмана, двохфакторна модель відповідальності і контролю Р. А. Карасека, модель особистісних модераторів К. Паркеса та інші [1, 2].

На перший погляд така різноманітність теоретичних позицій і їх трактувань свідчить про невизначеність і навіть змістовної «порожнечі» поняття «стрес». Так, психологічний стрес – це просто широко поширений термін, використовуваний як своєрідний «ярлик» для позначення мозаїчної картини розрізнених проблем, фактів і спостережень, пов'язаних зі змінами життєдіяльності людини в ускладнених умовах праці. Однак, аналіз найбільш відомих моделей показує, що вони досить добре концептуально і емпірично обґрунтовані. Більш того, в логіці побудови цих моделей чітко простежується використання подібних конструктів, що дозволяють виділити три основні типи концептуальних парадигм аналізу психологічного стресу [3, с. 59–63].

1. Парадигма відповідності в системі «особистість – середовище», що лежить в основі екологічного підходу. У цій парадигмі стрес розглядається як результат дисбалансу між вимогами навколишнього середовища (фізичної, трудової, соціальної) і наявними ресурсами людини, що проявляється у формуванні широкого спектру негативних наслідків, як з боку зниження ефективності праці, так і порушень фізичного здоров'я і особистісного благополуччя працюючих.

2. Процесуально-когнітивна парадигма базується на психологічній моделі стресу Р. Лазаруса і відома, як трансактний підхід. Вона заснована на інтерпретації стресу, як процесу розвитку індивідуально-особистісних форм адаптації до ускладнених умов діяльності, головними компонентами якого є когнітивна оцінка ситуації і актуалізація репертуару внутрішніх засобів подолання труднощів (coping strategies).

3. Парадигма регуляції станів, що реалізується в рамках регуляторного підходу. У ній увага фіксується на аналізі стресу, як особливого класу станів з багатою феноменологією, що виникають в результаті зміни механізмів регуляції діяльності та поведінки при актуальному і пролонгованому впливі стресогенних факторів [4, с. 120–135].

Незважаючи на те, що названі парадигми найчастіше обговорюються, як незалежні і, в певному сенсі, конкурують одна з одною, між ними не існує жорстких розмежувань або непримиренних протиріч. Навпаки, в сукупності вони швидше відображають різні «пласти» аналізу факторів і механізмів розвитку стресу, які взаємодоповнюють один одного.

Незважаючи на значне число досліджень психологічного стресу у галузі психології, недостатньо уваги приділяється вивченню суб'єктивної

значущості труднощів професійної діяльності, які, перешкоджають комфортним умовам виконання професійних обов'язків.

У даному дослідженні брали участь співробітники МВС України в кількості 61 людини. Середній вік респондентів склав $32,85 \pm 0,7$ років, середній термін служби становив $10,2 \pm 0,7$ років.

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань було використано наступні методи: методика експрес-діагностики рівня психоемоційного напруження (ПЕН), адаптована О. С. Копін, мікросоціологічне опитування за допомогою спеціально розробленої анкети. Респондентам пропонувалося в порядку спадання суб'єктивної значущості визначити труднощі професійної діяльності, виділити чинники, які, на їх думку, перешкоджають комфортним умовам виконання професійних обов'язків.

За методикою ПЕН були отримані наступні результати. Самооцінка здоров'я оцінювалася на гарному рівні; шкала «психосоціального стресу» виявилася на середньому рівні (1,6 б.); за шкалою «задоволеність життям в цілому» показники знаходилися на граничному рівні між низьким і середнім, що може свідчити про незадоволення; умови життя за шкалою «задоволеність умовами життя» оцінювалася задовільно; шкала «задоволеність сторонами життя» має середні показники, що говорить про задоволення основних життєвих потреб.

За результатами розробленої анкети було виявлено наступне. Перші фактори основані на умовах і організації професійної діяльності, а саме: «стресові і надзвичайні ситуації в поєднанні з відповідальністю і професійно-рольовою позицією (присягою, статутами, наказами МВС, настановами начальників і командирів різних ступенів, службовим обов'язком)» займає лідируючу позицію (77,1 %), «ненормований робочий день» (65,3 %). Фактор «порушення режиму відпочинку в зв'язку з постійними незапланованими заходами» (32,9 %) пояснюється появою позаштатних ситуацій і сприяє появі хронічної втоми, дискомфорту. «Недостатня компетентність, некоректність у взаєминах» (25 %) викликає внутрішній протест, напругу, що позначається в подальшому на настрої і ефективності професійної діяльності.

Наступним за частотою вказування є фактор «кадрові проблеми» (22,8 %) у зв'язку зі скороченням особового складу, недостатню кваліфікацію і підготовленості персоналу МВС, що може перешкоджати ефективному виконанню функціональних обов'язків і «несе загрозу життю іншим співробітникам». Перерахований ряд факторів займає вагоме місце серед інших, і на думку і оцінку респондентів також, є професійними стресорами, оскільки їх вплив здатний виснажити компенсаторні механізми.

Наступний ряд факторів відноситься до економічної сторони. Лідируючу позицію займає фактор «недостатнє фінансування для придбання техніки, ремонт обладнання, предметів побуту» (33,2 %);

«одноманітне харчування» (13,5 %); «низька заробітна плата» (8,2 %). Дані фактори можна віднести до неспецифічних, але характерних.

І останній ряд факторів можна відвести до соціально-психологічного аспекту. Респонденти виділяють: «труднощі взаємин і часто мінливий колектив (17,3 %); «сімейні проблеми через неритмічний графік роботи» (8,6 %). Так само згадали про небезпеку «формування алкогольної та / або наркотичної залежності» (3,2 %).

Таким чином, отримані в ході проведеного дослідження результати дозволяють зробити наступні висновки:

Серед макросоціальних фрустраторів найбільше значення мають економічні фактори, що роблять негативний вплив на мотивацію персоналу МВС, а, отже, і на якість професійної діяльності.

У числі факторів службової діяльності, які надають несприятливий вплив вагоміший недостатньо якісна організація праці, оскільки їх вплив здатний виснажити компенсаторні механізми.

В цілому ж рівень психосоціального стресу має середні показники, що говорить про задоволення основних життєвих потреб.

Список бібліографічних посилань

1. Абабков В. А., Перре М. Адаптація к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. СПб. : Речь, 2004. 165 с.
2. Безносов С. П. Профессиональная деформация личности. СПб. : Речь, 2004. 272 с.
3. Леонова А. Б., Кузнецова А. С. Психопрофилактика стрессов. М. : Из-во Моск. ун-та, 1993. 123 с.
4. Valiant G. E. Adaptation to life. Boston ; Toronto, 1974. 369 p.

Отримано 05.03.2019

УДК [159.9:355/351.74]:616.895

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України (м. Харків), кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

 <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>

МОДЕЛЬ БОЙОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто результати розробки моделі бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України. Представлена модель відображає «спіраль», де військовослужбовці фактично замикаються

у коло переживання дії бойових стрес-факторів, що потенційно може вести до виснаження ресурсів військовослужбовця (фізичного виснаження та вихолощення сенсу участі в бойових діях) і переходу військовослужбовців низхідного типу у висхідний з перспективою розвитку посттравматичного стресового розладу.

Розроблена модель бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України передбачає взаємодію трьох елементів, які об'єднуються поняттям соціальна ситуація розвитку особистості військовослужбовця (див. рис. 1). Перший – вплив бойової ситуації на особистість військовослужбовця. До суттєвих характеристик цього елементу слід віднести виділений раніше поділ стрес-факторів на: 1) «Несприятливі соціальні умови виконання службово-бойових завдань», які містять широкий перелік характеристик ситуацій взаємодії – від негативного ставлення українського суспільства до іміджу чи певних дій НГУ, військовослужбовців НГУ; негативного ставлення до військовослужбовців і їх дій цивільного населення на тимчасово-окупованих територіях до відсутності поваги військового керівництва, безпосереднього командира чи відсутності підтримки співслужбовців тощо. Цей вплив є найширшим і містить найбільшу кількість варіацій стрес-факторів такого типу; 2) «Несприятливі умови виконання службово-бойових завдань у бойових умовах», які містять в собі специфічні характеристики дій в бойових умовах – обстріли, вибухи, обмеженість доступних ресурсів, здатності вільно задовольняти потреби.

Попри те, що військовослужбовець з самого початку служби потенційно готується до вірогідності виконувати службово-бойові завдання в бойових умовах, проте, у мирний час, в цивільному житті здобуття такого досвіду у повному обсягу є неможливим. При всіх наявних засобах моделювання неможливим є зімітувати у повному обсязі потенційну загрозу для життя. Крім потенційної загрози для життя, стресовість цих характеристик полягає також у «традиційних характеристиках» – новизні ситуації, відповідальності дій, обмеженості часу для прийняття рішень, гучних звуках, фрустрації потреб тощо; 3) «Віктимні умови», які передбачають безпосереднє переживання загрози життю, істотну вірогідність загибелі – це ситуації потрапляння у полон, у оточення, безпосереднє спостереження загибелі товариша, цивільних осіб тощо. Перелік віктимних стрес-факторів є значно меншим, ніж двох інших, проте їх дія є більш травмуючою. Цей фактор має значно більшу вагу, як фактор розвитку ПТСР, проте і їх дія не обов'язково веде до розвитку ПТСР, саме несприятливі соціальні умови посилюють/усугубляють переживання дії віктимних стрес-факторів.

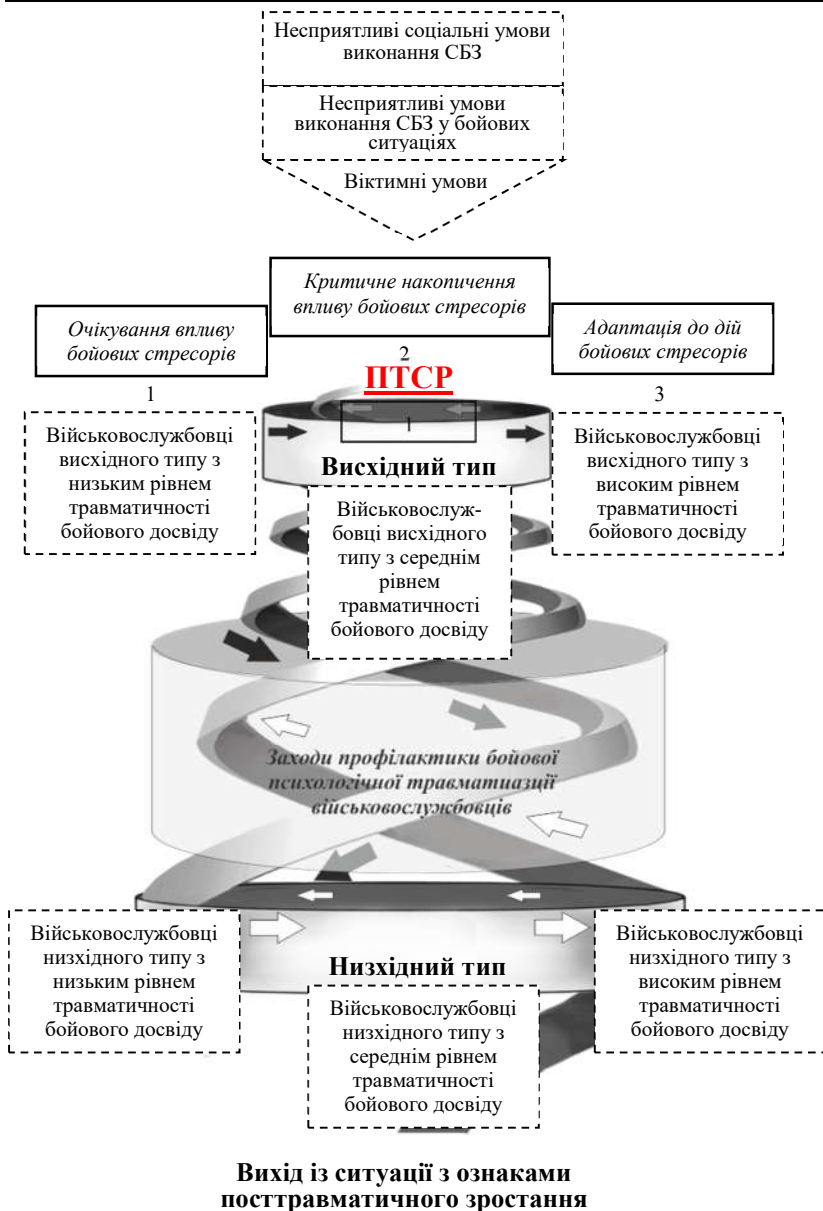

Рисунок 1 – Модель бойової психічної травми військовослужбовців Національної гвардії України

Емпіричним шляхом було визначено, що у військовослужбовців НГУ збільшення травматичності бойового досвіду пов'язане з його накопиченням. Проте, накопичення досвіду веде до певної адаптації до дії стрес-факторів. У результаті виділені рівні травматичності бойового досвіду, по суті, виявилися етапами адаптації до дії бойових стрес-факторів. Так, низький рівень травматичності бойового досвіду передбачає першу зустріч з бойовими стресорами, оцінку своїх можливостей і перспектив подальшого розвитку ситуації, формує очікування щодо розвитку ситуації.

Середній рівень травматичності накопиченого бойового досвіду, по суті, є піковим, який перевіряє дійсну глибину розвитку характеристик особистості військовослужбовця, які забезпечують його стійкість до бойової психологічної травматизації. Глибина розвитку характеристик, її усвідомлення визначають ефективність адаптації до дії стрес-факторів.

Високий рівень травматичності накопиченого бойового досвіду свідчить про адаптацію до дії стрес-факторів, яка веде до переоцінки вихідних характеристик ситуації і себе в ній, про перехід до нової соціальної ситуації розвитку.

Таким чином позначені точки розвитку адаптації до дії бойових стрес-факторів: «1» – очкування, «2» – пікові переживання, «3» адаптація і нова оцінка вихідних даних ситуації участі в бойових діях і себе в ній, мають утворювати виток спіралі. При цьому для низхідного типу новий виток цієї спіралі мав би бути виходом із травматичності ситуації, а для висхідного – кожен наступний виток має призводити до скорочення відстані між негативними очікуваннями до пікових негативних переживань та негативної оцінки «Я» – наближення до ПТСР, як зосередженості свідомості на негативності ситуації, неможливості вийти з неї, продовжити лінію життя. Використана в моделі форма спіралі дозволяє реалізувати метафору, що «закручування в ситуацію» призводить до розвитку ПТСР. Військовослужбовці низхідного типу мали б адаптуватися до дії бойових стрес-факторів і не сприймати ситуацію участі у бойових діях, як травматичну, проте, крім того, що існує значна варіативність бойових стрес-факторів і обмежені можливості звикнути до дії віктимних стрес-факторів, «нормальним» розвитком ситуації адаптації до дії бойових стрес-факторів є вихід із неї із збереженням досвіду. Проте такого виходу не відбувається, так як військовослужбовці не за власною волею вимушені їхати в чергове відрядження до зони бойових дій. Тобто замість спіралі, військовослужбовці фактично замикаються у коло переживання дії бойових стрес-факторів, що потенційно може вести до виснаження ресурсів військовослужбовця (фізичного виснаження та вихолощення сенсу участі в бойових діях) і переходу військовослужбовців низхідного типу у висхідний з перспективою розвитку ПТСР.

Також, у даній моделі робиться припущення і практика діяльності психологічної служби НГУ засвідчує, що заходами активної профілактики, спрямованими на формування стійкості до бойової психологічної травматизації, можливим є перевід висхідного типу у низхідний чи принаймні утримання висхідного типу від переходу до ПТСР. Так, попри усі негативні прогнози, які озвучуються цивільними фахівцями, серед військовослужбовців НГУ, які охоплені заходами такої профілактики ПТСР, як сформований діагноз, встановлений менше, ніж у 4 % військовослужбовців. Зазначимо, що заходи профілактики передбачають активні дії психологічної служби від моменту здійснення професійного психологічного відбору, професійної психологічної підготовки, в тому числі і використання тренінгів командоутворення, до надання першої психологічної допомоги, реалізації заходів декомпресії та психологічної і фізичної реабілітації.

Припускаємо, що точками переходу від низхідного типу у висхідний і із висхідного типу у низхідний, як зображувати цей процес, як процес поступового (з накопиченням) розвитку є: 1 – очікування розвитку ситуації, виходячи із наявних ресурсів та 3 – адаптація і нова оцінка вихідних характеристик ситуації і себе в ній. Вловити моменти такого переходу із низхідного типу у висхідний тип покликанні заходи періодичного моніторингу стану військовослужбовців. Припускаємо, що якщо дія стрес-факторів стає значно інтенсивнішою, то точками переходу низхідного у висхідний стає 2 – пікове переживання, відповідно до традиційного визначення дистресу, як такого, що значно переважає можливості людини і, зазвичай, є неочікуваним. Проте, військовослужбовці із низхідним типом, навіть при значній травматизації (ГСР) має гарні перспективи відновлення (і точками переходу знов таки є із «3» в «1»).

Таким чином, розроблена диференціація бойових стрес-факторів, визначені точки проходження адаптації до дії бойових стрес-факторів: очікування – пікове переживання – адаптація, визначені полюси реалізації стійкості до бойової психологічної травматизації: висхідний та низхідний тип, частина її елементів залишається евристично побудованими і потребують свого подальшого вивчення. До таких елементів, перед усім слід віднести точки переходу із низхідного типу у висхідний тип і навпаки. Актуальним завданням для наступних досліджень є припущення, того що попри здійснення заходів психологічної профілактики (від професійного психологічного відбору, психологічної підготовки до декомпресії та психологічної реабілітації) існує певне межове значення кількості відряджень військовослужбовців до зони бойових дій, після яких вони залишаються здатними здійснювати вихід із ситуації бойових дій у наступну соціальну ситуацію розвитку

(переходити на наступний етап свого життя). Визначення допустимої (такої, що не наносить незворотної шкоди психічному та фізичному здоров'ю) кількості циклів: професійно-психологічна підготовка – участь в бойових діях – відновлення, є актуальним завданням для наступних наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Миронець С. М. Прогнозування відстрочених посттравматичних стресових розладів та реакцій в учасників радіаційних інцидентів (на прикладі Чорнобильської катастрофи). *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 5 (24). С. 186–191.

2. Приходько І. І. Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України при проведенні антитерористичної операції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2015. № 2 (33). С. 35–39.

3. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : монографія / М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, А. І. Кулаженко та ін. ; за ред. М. С. Корольчука. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 276 с.

4. Розроблення програми профілактики посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців Національної гвардії України : звіт про наук.-дослід. роботу / О. С. Колесніченко, І. І. Приходько, Я. В. Мацегора та ін. Харків, 2017. 704 с.

Отримано 22.02.2019

УДК 159.9:351.743

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;*

 <https://orcid.org/0000-0001-6103-1466>

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто типи копінг-поведінки у військовослужбовців НГУ. Визначено вторинну факторну структуру копінг-стратегій у найбільш поширеному серед військовослужбовців НГУ типові копінг-поведінки.

З появою книги Р. Лазаруса «Психологічний стрес і копінг-процес» почалась зміна моделі стресу, розроблена Г. Сельє, за рахунок надання копіngu статусу центрального ланцюга стресу, у якості стабілізуючого чинника, який може допомогти особистості підтримувати психосоціальну

адаптацію в період його впливу [2]. Крім того, у 1981 році Р. Лазарусом та його співробітниками було представлено перше емпіричне підтвердження того, що реакція та вплив на особистість щоденних труднощів прогножуються навіть краще, ніж реакції на великі життєві події [2].

У 1989 році Ч. Кавером, М. Шейером та Д. Вентраубом було представлено опитувальник COPE («Опитувальний совладання зі стресом»), який призначений для вимірювання як ситуаційних копінг-стратегій, так і диспозиційних стилів, що лежать в їх основі. На відміну від багатьох інших методик діагностики стратегій оволодіння собою, що ґрунтуються на даних факторного аналізу (на статистичному підході), автори методики COPE при його розробці спиралися на два теоретичних підходи – підхід Р. Лазаруса і на свою власну модель саморегуляції поведінки. Вони вважали, що проведене Р. Лазарусом розмежування між сфокусованими на проблемі і сфокусованими на емоціях способами оволодіння собою є занадто спрощеним. У зв'язку з цим, Ч. Карвер закликає не пропонувати універсальних груп копінг-стратегій другого рівня, а при необхідності виявляти вторинну факторну структуру, відповідну отриманим даним, в залежності від особливостей вибірки, ситуації діагностики тощо [1].

Метою представленого емпіричного дослідження було визначення вторинної факторної структури копінг-стратегій військовослужбовців НГУ. Одним із проміжним завданням для досягнення цієї мети було визначення присутніх у виборці військовослужбовців НГУ типів оволодіння стресом та врахування можливого впливу участі в бойових діях на визначення цих типів.

В дослідженні взяли участь 437 військовослужбовців Національної гвардії України. В цій виборці досить рівно представлені учасники бойових дій і ті, хто не мають досвіду участі в них (51,49 % та 48,51 % відповідно) адекватне співвідношення офіцерського і рядового складу; рівно представлені усі п'ять (Південне, Північне, Східне, Західне та Центральне) ОТО України. Обстеження військовослужбовців проводилося за допомогою методики COPE.

Процедура кластерного аналізу дозволила виділити 4 групи військовослужбовців, які розрізняються за способом оволодіння стресом. Показники за окремими копінг-стратегіями в цих групах наведено в таблиці 1.

Одразу зазначимо, що в усіх виділених типах надзвичайно рівно представлені учасники бойових дій і ті, хто не мають досвіду участі в них. Так, в першій групі це співвідношення відповідно – 52,46 % на 47,54 %; у другій – 51,66 % на 48,34 %, у третій та четвертій – обох категорій порівну (50/50 %).

**Таблиця 1 – Показники копінг-стратегій у військовослужбовців
НГУ з різними типами залучення копінг-стратегій
(в умовних одиницях)**

	Копінг-стратегії:	Типи копінг-поведінки			
		1	2	3	4
1	Позитивне переформулювання й особистісне зростання	8,03±2,11	12,36±2,52	15,75±0,71	14,20±0,84
2	Уявне уникання проблеми	7,18±2,00	8,18±2,52	6,75±1,04	13,60±1,52
3	Концентрація на емоціях та їх активне вираження	7,28±1,86	8,55±2,41	6,75±2,05	11,20±1,79
4	Використання інструментів соц.підтримки	7,39±1,89	10,72±2,19	10,63±3,58	14,80±1,30
5	Активне подолання	8,05±2,15	12,41±2,41	15,00±1,31	14,20±1,64
6	Заперечення	7,20±2,04	8,44±2,31	5,50±2,78	12,60±2,19
7	Спрямування до релігії	7,44±2,09	8,26±3,06	6,50±4,28	11,80±2,28
8	Гумор	7,43±2,02	10,94±2,13	13,50±3,21	14,20±1,30
9	Поведінкове уникання проблеми	7,08±1,86	8,14±2,50	4,63±1,19	11,60±3,05
10	Стимування	7,74±1,93	10,45±2,08	10,25±3,33	14,20±1,30
11	Використання емоційної соц. підтримки	7,28±2,03	9,81±2,07	5,00±1,85	12,80±1,64
12	Використання «заспокійливих»	6,92±2,24	6,27±3,06	4,25±0,71	8,40±4,39
13	Прийняття	7,70±2,10	10,39±2,40	14,63±1,41	13,40±2,07
14	Придушення конкуруючої діяльності	7,92±1,76	11,77±2,32	14,75±1,28	14,80±1,30
15	Планування	8,69±2,44	12,52±2,36	14,50±2,07	14,80±0,84

Виділені типи на статистично значимому рівні відрізняються поміж собою практично за усіма показниками копінг-стратегій, тому таблицю розбіжностей не наводимо.

Аналізуючи показники копінг-стратегій у першому типі, зазначимо, що усі копінг-стратегії у представників цього типу мають рівні середні показники з незначним збільшенням «Позитивного переформулювання й особистісного зростання» (8,03±2,11), «Активного подолання» (8,05±2,15) та «Планування» (8,69±2,44) і зменшенням «Використання заспокійливих» (6,92±2,24), що є відбиттям розвиненості у них здатності до цільової саморегуляції. В цілому для представників типу характерним є безпристрасне, утилітарне ставлення до копінгів, як до таких, що з рівною вірогідністю можуть бути використані для впорядкування ситуації, якщо виникне така потреба. Умовно провідні копінги в цій досить однорідній структурі дозволяють припустити, що представники типу впевнені у своїй здатності передбачити розвиток подій, у своїй здатності здолати усі перешкоди на шляху досягнення свої цілей, чи, за

потреби, переглянути (змінити на більш відповідний ситуації) план їх досягнення. Таке ставлення до життєдіяльності знижує вірогідність виникнення фрустрацій, стресових ситуацій. До цього типу належить майже 14 % військовослужбовців, які взяли участь у дослідженні. Його умовно позначено як «Прагматичний».

Де в чому протилежним першому є четвертий тип, у представників якого усі копінг-стратегії мають підвищені значення. Найбільшими є показники за копінг-стратегіями – «Використання інструментальної соціальної підтримки» ($14,80 \pm 1,30$), «Придушення конкуруючої діяльності» ($14,80 \pm 1,30$) та «Планування» ($14,80 \pm 0,84$), які свідчать про залучення копінгів з метою створити перевагу наявних ресурсів у військовослужбовця над вимогами ситуації. Наступний блок копінг-стратегій у представників четвертого типу свідчить про прагнення зберігати оптимізм, віру в те, що подолання стресової ситуації є можливим – «Гумор» ($14,20 \pm 1,30$), «Позитивне переформулювання і особистісне зростання» ($14,20 \pm 0,84$) та «Активне подолання» ($14,20 \pm 1,30$). Зазначимо, що збільшення показників за усіма копінгами може бути свідченням значного напруження адаптаційного потенціалу, та, враховуючи характеристики першого та другого блоків копінгів, пристрасного ставлення до ситуацій представників цього типу, які, крім того, що самі «знаходять» стресові ситуації, втягують в них і інших. Це найменш чисельний тип, до нього входить лише трохи більше 1 % військовослужбовців, які прийняли участь у обстеженні. Умовно його було позначено, як «Пристрасний чи авантюрний».

Представники другого та третього типу мають виражену диференціацію копінг-стратегій, що відбиває особливості адаптації військовослужбовців зазначених типів до дії стрес-факторів. Зазначимо, що якщо структуру копінг-стратегій другого типу можна позначити, як диференційовану, то третього типу, до якого належить лише 2 % учасників обстеження, – акцентованою. Особливістю цього третього типу є позитивне акцентування копінгу «Позитивне переформулювання й особистісне зростання» ($15,75 \pm 0,71$) і негативне – разом із копінгом «Використання «заспокійливих»» ($4,25 \pm 0,71$) копінгу «Поведінкове уникання проблеми» ($4,63 \pm 1,19$). Це дозволяє описати його поведінку у складних життєвих ситуаціях, як принципову, як таку, що ґрунтується на власних моральних принципах. Цей тип доречно позначити, як «Принциповий (чи «акцентований» за характеристикою структури)».

Другий тип копінг-поведінки є найпоширенішим – 83 % обстежених військовослужбовців НГУ. Відповідно, про нього можна говорити, як про типовий для військовослужбовців НГУ. Для нього характерним є значне вираження тих самих копінгів, що й у першому типі, але зі значно більшими показниками: «Позитивного переформулювання й

особистісного зростання» ($12,36 \pm 2,52$), «Активного подолання» ($12,41 \pm 2,41$) та «Планування» ($12,52 \pm 2,36$). Найменші показники у цього типу за копінгом «Використання заспокійливих» ($6,27 \pm 3,06$). Зменшення показників від найбільшого до найменшого утворюють певні сходинки в ієрархії копінг-стратегій. Так, другу ієрархічну сходинку посідають копінги «Придушення конкуруючої діяльності» ($11,77 \pm 2,32$), «Гумор» ($10,94 \pm 2,13$), «Використання інструментальної соціальної підтримки» ($10,72 \pm 2,19$), «Стимування» ($10,45 \pm 2,08$), «Прийняття» ($10,39 \pm 2,40$) та «Використання емоційної соціальної підтримки» ($9,81 \pm 2,07$), які свідчать про прагнення залучити додаткові ресурси власні і зовнішні, в тому числі і ті, що створює сама ситуація. Копінги, що пов'язані із відмовою взаємодіяти із ситуацією, мають найменші бали – «Концентрація на емоціях та їх активне вираження» ($8,55 \pm 2,41$), «Заперечення» ($8,44 \pm 2,31$), «Спрямування до релігії» ($8,26 \pm 3,06$), «Уявне уникання проблеми» ($8,18 \pm 2,52$), «Поведінкове уникання проблеми» ($8,14 \pm 2,50$). Зазначимо, що попри найменші показники, ці копінг-стратегії не ігноруються (як у акцентованого типу) і мають відповідне місце у вторинній факторній структурі копінг-стратегій.

Так, достатність вибірки другого виділеного типу дозволила виконати процедуру факторного аналізу (з подальшим спрощенням) та визначити вторинну факторну структуру копінг-стратегій у найпоширенішому серед військовослужбовців НГУ типові залучення копінг-стратегій (таблиця 2).

**Таблиця 2 – Вторинна структура копінг-стратегій
у найбільш типового**

Змінні	Фактори		
	1	2	3
Концентрація на емоціях та їх активне вираження	-0,06	0,74	-0,09
Активне подолання	0,82	-0,17	0,10
Заперечення	-0,27	0,70	0,24
Спрямування до релігії	0,01	0,78	-0,07
Гумор	0,05	-0,09	0,77
Прийняття	0,19	0,09	0,76
Придушення конкуруючої діяльності	0,81	0,04	0,11
Планування	0,83	-0,15	0,07

Перший фактор має інформативність 26,69 %. Його позитивний полюс визначається змінними «Планування» (0,83), «Активне подолання» (0,82) та «Придушення конкуруючої діяльності» (0,81),

негативний – змінною «Заперечення» (-0,27). Цей фактор описує використання копінг-стратегій, як активних, свідомих, обдуманих дій, спрямованих на подолання стресової ситуації, в тому числі і дій, які передбачають розрахунок сил при тривалому перебуванні в стресовій ситуації для підтримання необхідної активності протягом усього періоду перебування в ній.

Зміст другого фактору (21,51 %) визначають позитивні зв'язки із змінними «Спрямування до релігії» (0,78), «Концентрація на емоціях та їх активне вираження» (0,74), «Заперечення» (0,70), уточнюють – негативні зв'язки із змінною «Активне подолання» (-0,17). Цей фактор описує пасивний захист від дії стрес-факторів, що є адекватним в ситуаціях, які за об'єктивними причинами неможливо здолати, чи в ситуаціях, в яких активні дії з якихось причин неможливо застосувати.

Третій фактор, інформативність якого 17,17 %, наповнюють змінні «Гумор» (0,77) та «Прийняття» (0,76). Уточнюють його зміст негативні зв'язки із змінною «Концентрація на емоціях та їх активне вираження» (-0,09). Цей фактор описує такий важливий момент успішності дії в стресових ситуаціях, як об'єктивність сприйняття ситуації, в тому числі і усвідомлення невідповідності своїх можливостей умовам, ситуації.

Зазначена вторинна факторна структура копінг-стратегій у найпоширенішого серед військовослужбовців НГУ типа копінг-поведінки відповідає відомій у всьому світі молитві про спокій: «Боже, дай мені спокій прийняти те, чого я не можу змінити; дай мені мужність змінити те, що я можу змінити, і дай мені мудрість відрізнити одне від іншого», що, певним чином, є свідченням екологічної валідності виділеної структури копінг-стратегій.

Список бібліографічних посилань

1. Гордеева Т. О., Осин Е. Н., Рассказова Е. А., Сычев О. А., Шевяхова В. Ю. Диагностика копинг-стратегий: адаптация опросника COPE // Психология стресса и совладающего поведения в современном российском обществе : материалы II междунар. науч.-практ. конф. (г. Кострома, 23–25 сентября 2010 г.) / под. ред. Т. Л. Крюковской и др. Кострома : Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2010. Т. 2. С. 195–197.

2. Рассказова Е. А., Гордеева Т. О. Копинг-стратегии в психологи стресса: подходы, методы и перспективы. *Психологические исследования*. 2011. № 3 (17). URL: <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/493-rasskazova-gordeeva17.html> (дата звернення: 01.02.2019).

Отримано 18.02.2019

УДК 159.9.072:351.743-05

Наталія Вікторівна ЮР'ЄВА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник*

ВИЗНАЧЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

*Визначено адаптаційні особливості військовослужбовців-жінок підрозділів
Національної гвардії України на основі оцінки деяких психофізіологічних та
соціально-психологічних характеристик, які відображають інтегральні
особливості психічного та соціального розвитку.*

Визначення адаптаційних особливостей військовослужбовців-жінок підрозділів Національної гвардії України відбувалось у рамках науково-дослідної роботи «Психологічні особливості військовослужбовців-жінок підрозділів Національної гвардії України» (№ держреєстрації 0116U008328). Використовуючи багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Г. Маклаков, С. В. Чермянін (1993)) співробітниками науково-дослідного центру службово-бойової діяльності (СБД) Національної гвардії України (НГУ) визначено особливості пристосування військовослужбовця-жінки за різними рівнями ефективності виконання СБД до нових умов та її толерантність до змін, тобто наскільки перспективна підготовка цієї особи для служби в НГУ [1, с. 95; 2, с. 106].

Зазначимо, що у курсантів-дівчат з високим та низьким рівнями успішності показники адаптаційних здібностей знаходяться у діапазоні середніх значень і належать до третьої групи придатності, проте у слабоуспішної групи вони зміщені в бік зниження адаптаційних здібностей ($t=1,82$ при $p\leq 0,1$). Схожа картина й у курсантів-юнаків, де також найбільший зсув у негативний бік діагностовано у групі з низьким рівнем ефективності.

Значущі розбіжності між групами дівчат з різними рівнями ефективності виявлено за шкалами «Нервово-психічна стійкість» ($t=2,00$ при $p\leq 0,05$) та «Комунікативність» ($t=1,75$ при $p\leq 0,1$). Можна припустити, що саме ці якості недостатньо розвинені у ціннісній сфері та є причиною дещо гірших здібностей.

При порівнянні отриманих результатів між статевими групами курсантів було виявлено значущі розбіжності за шкалами «Вірогідність» ($t=1,73$ при $p\leq 0,1$), «Адаптивність» ($t=2,60$ при $p\leq 0,05$), «Комунікативність» ($t=2,18$ при $p\leq 0,05$) та «Моральність» ($t=1,94$ при $p\leq 0,1$).

Отримані результати проведеного дослідження свідчать про достатній розвиток адаптаційних здібностей, як важливої умови навчання дівчат у військовому закладі. Однак для низькоефективних груп курсантів характерні більша напруженість адаптаційного потенціалу, пошук індивідуальних шляхів для пристосування до нових умов професійного навчання. [1, с. 155]

За результатами дослідження військовослужбовців-жінок військової служби за контрактом середні показники слабоефективної групи за шкалами «Нервово-психічна стійкість» ($13,42 \pm 7,57$) та «Комунікативність» ($9,35 \pm 4,01$) значно нижчі ніж у групи жінок з високим рівнем ефективності ($11,59 \pm 5,22$ та $8,68 \pm 3,10$ балів відповідно шкалам), тобто вказують на більшу впевненість і рішучість у конфліктних ситуаціях висоефективних респондентів. Значущі розбіжності між групами з різними рівнями ефективності встановлено за шкалою «Нервово-психічна стійкість» ($t=1,73$ при $p \leq 0,1$).

Отримані дані за загальною шкалою «Адаптивність» діагностують більшу дезадаптивність у низькоефективній групі військовослужбовців-жінок військової служби за контрактом, їм характерні менша впевненість, слабкий контроль емоцій і психічних станів, невисокі комунікативні здібності у порівнянні з висоефективною групою військовослужбовців-жінок.

Між статевими групами військовослужбовців військової служби за контрактом встановлені значимі розбіжності у показниках за шкалами «Вірогідність» ($t=31,78$ при $p \leq 0,1$) та «Моральність» ($t=2,11$ при $p \leq 0,05$). Отже, можна говорити про певну залежність військовослужбовців-жінок від норм суспільної моралі, комунікативних здібностей та щирості.

Таким чином, отримані результати проведеного дослідження вказують на те, що у груп з високим рівнем ефективності усіх категорій досліджуваних військовослужбовців діагностуються кращі адаптаційні здібності [3, с. 98]. Виявлено залежність позитивного впливу на ефективність виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями-жінками всіх показників адаптивності: нервово-психічної стійкості, комунікативності, моральності. Гірші адаптаційні здібності, за нашою думкою, можуть бути зумовлені особливостями нервової системи та пов'язані з гіршими комунікативними здібностями та соціалізацією. Отже, виникає необхідність у формуванні адаптаційних здібностей у військовослужбовців жіночої статі на етапі професійного становлення, як важливої умови професійного навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічні особливості проходження військової служби військовослужбовцями-жінками в Національній гвардії України : звіт про наук.-дослід. роботу / І. І. Приходько, Н. В. Юр'єва та ін. Харків, 2018. 309 с.

2. Приходько І. І., Юр'єва Н. В., Мацегора Я. В. Гендерні особливості правоохоронної діяльності та військової служби: теоретичний аспект. *Честь і Закон*. 2018. № 1 (64). С. 106–114.

3. Балан М. І., Колесніченко О. С., Юр'єва Н. В. Особливості адаптації військовослужбовців Національної гвардії України до екстремальних ситуацій. *Честь і Закон*. 2017. № 4. С. 92–98.

Отримано 14.02.2019

УДК 159.9.019.4:001.8(045)

Максим Степанович БАЙДА,

*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України науково-дослідного центру
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)*

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА ЇЇ РОЗПОВСЮДЖЕНІСТЬ

*Висвітлено основні види адиктивної поведінки та її розповсюдженість у
військовослужбовців сектору безпеки та оборони в умовах військової служби.*

Військовослужбовці в умовах проведення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, підлягають впливу різних стрес-факторів. Більшість військовослужбовців знаходять у себе сили справитися з ними самотійно. Проте частина з них, під впливом стрес-факторів отримує помітний відбиток на перебіг психічної діяльності і поведінку, що може проявлятися у відчуження від самого себе, своїх близьких родичів і свого минулого, в підвищеній дратівливості, запальності і агресивності в поведінці та в замкнутості. Щоб уберегтися від впливу «гнітючої реальності», досить велика кількість військовослужбовців шукає способи втечі від неї, одним з яких часто стає адиктивна поведінка. Під адиктивною поведінкою слід розуміти прагнення людини до відходу від реальності, шляхом штучної зміни свого психічного стану, за допомогою застосування деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримки інтенсивних емоцій [1]. Найбільш розповсюдженими формами адиктивної поведінки у військовослужбовців є вживання алкоголю та психоактивних речовин (хімічні адикції).

На практиці з проблемою адикцій у військовослужбовців одними з перших зіткнулися американські фахівці з психічного здоров'я під час війни у В'єтнамі. Так, до 2 тис. військовослужбовців збройних сил США

у В'єтнамі щороку звільнялися як «невеличкі наркомани». За даними зарубіжної літератури від 50 до 90 % солдат вживали марихуану епізодично, 10–20 % – щоденно. Із них від 10 до 30 % мали наркотичний досвід у дов'єтнамському періоді. За даним анонімних опитувань 16 % солдатів приймали героїн епізодично, 10 % – до 11 разів на місяць і більше і 4,2 % – щоденно. Було визначено, що відсоток наркозживаючих збільшувався відповідно до тривалості служби у В'єтнамі. Основними споживачами наркотиків були молоді солдати віком від 18 до 23 років. Вживання психоактивних речовин дозволяло комбатантам частково справлятися з психологічними проблемами і вносило певний вклад (як правило недовготривалий) в порівняно низьку частоту психічних захворювань[2].

Зловживання спиртними напоями та наркотичними речовинами, також не минула й українських військовослужбовців. Ці негативні явища є причиною значного числа подій, злочинів, випадків травматизму, виведення з ладу озброєння і військової техніки, грубих порушень військової дисципліни, а й інколи загибелі особового складу, про що свідчать статистичні дані військової прокуратури, та Міністерства охорони здоров'я.

Так, у період з травня 2014 по липень 2017 року за даними військової прокуратури України кількість небойових втрат склала 10103 особи, з них 2150 – безповоротно. Безпосередньо в районі проведення АТО не бойові втрати склали 3669 осіб, у тому числі 935 – безповоротно. Загальна кількість не бойових безповоротних втрат у військових формуваннях України дорівнює чисельності двох повноцінних бригад [3]. За офіційними даними МОЗ України, кількість військовослужбовців – учасників АТО, які знаходились у 2015 році з розладами психіки та поведінки у психіатричних і наркологічних стаціонарах – 3791 особа, з них кількість осіб через вживання психоактивних речовин – 1877 осіб або 49,5 % від усіх осіб – учасників АТО [4]. Наведені дані – це лише незначний зріз відкритої офіційної інформації, яка доступна в друкованих чи інтернет джерелах, та можна прогнозувати, що реальна кількість військовослужбовців з адиктивною поведінкою значно вища.

На сьогодні існує багато досліджень, пов'язаних з оцінюванням та профілактикою адиктивної поведінки, але вони не є комплексними та стосуються лиш окремих категорій військовослужбовців.

Викладене вище обумовлює необхідність розробки психологічного інструментарію для виявлення схильних до адиктивної поведінки військовослужбовців та профілактичних заходів з ними у вирішенні даної проблеми. Адже прояви такої поведінки, у військових колективах, негативно впливають на морально психологічний стан особового складу та знижують рівень довіри до українських військовослужбовців серед населення.

Список бібліографічних посилань

1. Приходько І., Байда М. Теоретичні аспекти адиктивної поведінки військовослужбовців. *Честь і закон*. 2018. № 3 (66). С. 67–74.
2. Kaplan J. H. Marijuana and drug abuse in Vietnam. *New York Acad. of Sciences*. 1971. No. 191. Pp. 261–269.
3. 2150 військовослужбовців загинуло через небойові втрати, 8 тисяч поранено і травмовано через небойові причини в 2014–2017 роках // ЦЕНЗОРНЕТ : сайт. URL: https://ua.censor.net.ua/news/460846/2150_viyiskovoslujbovtiv_zagynulo_cherez_neboyiovi_prychyny_8_tysyach_porane_po_i_travmovano_cherez (дата звернення: 20.02.2019).
4. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням : метод. посіб. / Н. А. Агасєв, О. М. Кокун, М. В. Герасименко та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 156 с.

Отримано 25.02.2019

УДК 159.9:351.74(477)

Андрій Федорович БАЛЬВА,

*старший викладач кафедри вогневої підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4689-3284>;

Крістіна Вячеславівна ГЛИБОВА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Проаналізовані фактори, які діють негативно на співробітника поліції
при застосуванні зброї. Узасаднені методи психологічної підготовки, які
використовуються при навчанні стрільби з пістолета.*

Сучасний етап розвитку правоохоронних органів України характеризується підвищенням вимог до підготовки працівників поліції. Це обумовлюється специфікою виконання широкого кола завдань і функцій, багато з яких характеризуються зростанням інтенсивності і сили впливу стрес-факторів на психіку працівників поліції. Ці особливі й екстремальні умови, негативно впливають на професійну діяльність. Виникає необхідність у розробці нових форм і методів удосконалення психологічної підготовки у діяльності правоохоронців в особливих і екстремальних умовах.

Одним з основних і невід’ємних факторів психологічної готовності в діяльності у особливих і екстремальних умовах є емоційна стійкість. До найбільш негативних чинників які впливають на емоційну стійкість можна віднести застосування зброї. Можливість отримати поранення або ж бути вбитим, при цьому може раптово виникнути необхідність в застосуванні зброї, що діє руйнівно на стан працівника поліції, що має низьку емоційну стійкість.

За статистичними даними, тільки 25 % співробітників поліції використовують отримані в результаті навчання технічні навички в реальних бойових умовах. Під час стрілянини психіка людини стає іншою, змінюється сприйняття інформації, механізм прийняття рішень, чутливість до больових відчуттів. Виникає «конвульсивна» хватка зброї. З’являється так званий «тунельний зір» – стрілець сприймає тільки противника як джерело безпосередньої небезпеки, і не в змозі сприйняти і зрозуміти будь-яку іншу інформацію. Багато співробітників поліції відчують слухові порушення і іноді не можуть точно сказати, скільки вони зробили пострілів. Пригнічується діяльність лівої півкулі головного мозку, відповідального за абстрактно-логічне мислення. Людина не в змозі логічно оцінити ситуацію а її розвиток, усвідомлено застосувати отримані в результаті навчання навички.

Варто відзначити цілу низку факторів, які діють негативно на співробітника поліції при застосуванні зброї:

- стрільба, як правило, відбувається в умовах недостатнього освітлення – 71,5 % випадків (проміжок з 19.00 до 07.00 годин.);
- застосування зброї в умовах населеного пункту – 65,1 % випадків застосування на вулиці, 15,8 % – у приміщенні;
- на відстані до 7 метрів – 76,6 % випадків;
- при активній протидії злочинця – 63 % випадку;
- дефіцит часу на прийняття вірного рішення і його реалізація.

Загальна результативність стрільби з обліків всіх цих факторів досягає до -49,9 %.

Отже, для формування стійких навичок стрільби з пістолета, перш за все, необхідна організація систематичних тренувань в умовах максимально наближених до бойових. Застосування різних світло-шумових ефектів, використання нестандартних мішеней (тривимірних), застосування мультимедійних тирів з моделюванням різних екстремальних ситуацій, стрілянина після фізичного навантаження (біг, рукопашний бій). Навчання має проводитися способом від простого до складного, з поступовим збільшенням обсягу тренувань. В основі цього лежить діалектичний тезис про перехід кількості в якість.

Поряд з цим, одним з головних факторів, що впливають на результативність процесу навчання, є формування психологічної та емоційної готовності співробітника поліції до стрільби.

Методи психологічної підготовки, які використовуються при навчанні стрільбі з пістолета повинні бути тісно взаємопов'язані з технічною та тактичною стрілецькою підготовкою. Тому завдання ефективного навчання співробітника поліції стрільбам повинні вирішуватися комплексно. Основні групи методів психологічної та емоційної підготовки до стрільби можна розділити на:

1. Мотиваційні методи – дозволяють сформувати необхідний настрій, цільову установку на позитивне освоєння і виконання вправ. Цей процес пов'язаний з розвитком у співробітників необхідного інтересу до освоєння навичок стрільби, формуванням їхніх переконань і поглядів і може супроводжуватися напруженими пошуками варіантів майбутніх дій. Мотиви створюють внутрішнє спонукання до досягнення цілей навчання стрільбі, формують стан схильності організму до дії. Мотиваційні методи психологічної підготовки включають такі психолого-педагогічні прийоми і способи, як цільова установка, навіювання, роз'яснення, переконання, оцінка і контроль, схвалення та заохочення, критика і самокритика.

2. Пізнавальні методи – застосовуються для активізації пізнавальних процесів, необхідних для засвоєння і закріплення стрілецьких умінь і навичок, створення умов для накопичення досвіду. Особливо важливим є розвиток уваги, сприйняття і пам'яті. Такі якості уваги, як концентрація, розподіляється вкрай необхідні співробітнику для успішного навчання і ведення прицільної стрільби. Завдяки цим якостям уваги, стрілок може зосередитися і тривало утримувати увагу на об'єкті прицілювання, а також розосередити увагу на декількох об'єктах і сприймати їх в рівній мірі ефективно.

3. Психомоторні методи – дозволяють активізувати відпрацювання всіх операцій і дій, що входять в структуру рухових навичок володіння зброєю і стрільби. Специфіка психомоторних методів полягає в налагодженні зв'язку і узгодженості між фізичними реакціями, рухами – з одного боку, і пізнавальної, емоційно-вольової активністю психіки співробітника – з іншого боку. При цьому психомоторні методи покликані формувати основні та додаткові рухи (мінімально необхідні для отримання елементарних навиків поводження з пістолетом і ведення вогню), усувати зайві і помилкові рухи.

Врахування психологічних закономірностей оволодіння стрілецькими навичками, особливостей психолого-педагогічного процесу навчання, а також знання і творче застосування різних методів психологічної підготовки дозволять швидко і якісно навчати співробітників поліції стрільбі з пістолета і є обов'язковою умовою підвищення результативності їх вогневої підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Лефтеров В. А., Захарченко В. Ю. Психологическая подготовка к стрельбе из пистолета. Донецк : ДИВС МВД Украины, 2001. С. 7–25.

2. Сорокин Е. Израильский стиль боевой стрельбы из пистолета. Психологические аспекты подготовки. *Солдат удачи*. 1998. № 11. С. 37–38.

Отримано 05.03.2019

УДК [378.6:351.74:796.011.3](477)

Микола Олександрович БОРОВИК,

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки

факультету № 2 (кримінальної поліції)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-0943-6735>

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ ВІДНОВЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ВИТРИВАЛОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Висвітленні питання, пов'язанні із вдосконаленням психофізичної підготовленості майбутніх офіцерів Національної поліції України, шляхом вивчення характеристик засобів відновлення після фізичного навантаження пов'язаного з проявом фізичної витривалості. Дано поняття засобів відновлення фізичної працездатності, проведена класифікація на педагогічні, психологічні та медико-біологічні засоби відновлення.

Хибним є уявлення про те що, щоб ефективно відновити сили перед наступним заняттям достатньо виспатись вночі та зробити перерву між тренуваннями. Розвиток тренуваності є результатом того, що реакції які спостерігаються в організмі після тренувальних навантажень, не усуваються повністю, а закріплюються змінами функціональних систем організму, що виникають у відновлювальному періоді та слугують основою підвищення тренуваності.

До факторів, що впливають на розвиток фізичної витривалості майбутніх офіцерів Національної поліції України, відносяться різні засоби і методи відновлення, так для підвищення їх ефективності рекомендуються комплексне застосування у всіх формах фізичної підготовки, протягом всього дня.

Класифікація засобів відновлення фізичної витривалості здійснюється по спрямованості і механізму дії, та за часом і умовами використання. А саме розрізняють: засоби екстреного відновлення (термінова дія засобів відновлення на метаболічні процеси в інтервалах між виконання фізичного навантаження), поточного (в процесі повсякденної діяльності) профілактичного (для підвищення неспецифічної стійкості організму і попередження перевтоми) [3, с. 125].

Перевтома це предпатологічний стан організму, викликаний надмірним фізичним навантаженням та недоцільним використанням

засобів відновлення. До ознак перевтоми відносяться: загальна втома, млявість, відчуття необхідності відпочинку [4, с. 25].

Для зручності класифікації засобів відновлення фізичної витривалості майбутніх офіцерів Національної поліції України в освітньому процесі, їх можна розподілити у наступні групи: педагогічні, психологічні, медико-біологічні.

При відновленні організму після значних навантажень пов'язаних із проявом фізичної витривалості центральне місце посідають педагогічні засоби відновлення, метою яких є контроль фізичного навантаження та відновлювальних процесів за допомогою організованої м'язової діяльності. Їх перелік досить різноманітний, але до основних відносяться: дотримання розпорядку дня та їх взаємозв'язок із виконанням фізичного навантаження, сприятливі умови місць проведення занять, оснащення залів дидактичними матеріалами, справність спортивного інвентарю та оснащення, недопущення до занять осіб, що мають захворювання, або хронічні травми, застосування елементів гри під час занять, а також вправ для розслаблення м'язів та відновлення дихання, раціональна побудова кожної частини заняття (підготовча, основна, заключна). Вміле використання педагогічних засобів відновлення фізичної витривалості дозволить уникнути патологічних станів та створить умови для спортивного довголіття.

У зв'язку з тим, що виконання фізичного навантаження пов'язаного з проявом фізичної витривалості супроводжується, як фізичними так і психологічними напругами доцільно буде розглянути психологічні засоби відновлення, метою яких є нормалізації психічного стану, пом'якшення негативних впливів надмірної психічної напруженості та активізації відновлювальних процесів, відновлення витраченої енергії, формування настанови на ефективне виконання фізичного навантаження передбаченого навчальними програми [1, с. 14].

Класифікуються психологічні засоби відновлення фізичної витривалості на психорегуючі та психогігієнічні. До психорегуючих засобів відновлення відносяться: самопереконавання, аутогенне тренування, психорегуюче тренування, психом'язове тренування, ідеомоторне тренування. Психогігієнічні засоби відновлення фізичної витривалості поєднують в собі застосування психофармакологічних засобів для профілактики небажаної психодинаміки, корекції станів та десенсибілізації (пониження чутливості до стресових факторів).

Медико-біологічні засоби відновлення впливають на організм з метою поліпшення обміну речовин та енергії у стомлених м'язах і нервових центрах, підвищення адаптаційних можливостей організму, а також із усуненням загальної та локальної втоми. До цієї групи належить багато різних за своєю дією засобів, але всі вони класифікуються на наступні групи: гігієнічні складаються з правильно підбраного

спортивного одягу, поєднанні навчальних та тренувальних занять із відпочинком, режимом харчування, роботою та навчанням, велике значення для ефективного відновлення має повноцінний сон [2, с. 80].

Фізичні засоби включають в себе гідро процедури, використання лазерів, розтирань, сонячних ванн, електростимуляцію, ультрафіолетове випромінювання.

До ефективних засобів харчування відноситься: збалансоване раціональне харчування три-чотири рази на день, за схемою: сніданок 20–25 відсотків, обід 40–45 відсотків, полуденок 10 відсотків, вечеря 20–30 відсотків добового раціону, при цьому при виконанні фізичного навантаження із значним проявом фізичної витривалості слід вживати з їжею велику кількість вуглеводів, що дозволить компенсувати енергетичні витрати. Це співвідношення має складати 70 відсотків вуглеводів, 20 відсотків жирів, 10 відсотків білків добового раціону. Оптимальний раціон харчування, розрахований на споживання 5500 ккал при 5-ти разовому харчуванні, виглядає наступним чином: сніданок – 1200 ккал, другий сніданок – 900 ккал, обід – 1500 ккал, вечеря – 1100 ккал, закуски, напої – 800 ккал [5, с. 65].

Серед фармакологічних засобів відновлення працездатності особливе місце посідають вітаміни, втрата яких приводить до зниження фізичної працездатності, та до різних хворобливих станів. Для задоволення потреб організму у вітамінах, додатково приймають, крім овочів і фруктів, готові полівітамінні препарати.

Рівень розвитку фізичної підготовленості майбутнього офіцера Національної поліції України багато в чому залежить від знань механізмів стомлення та відновлення після фізичного навантаження.

Комплексне застосування різних за характером дії, терміном у часі та умовами використання засобів відновлення фізичної витривалості дозволить вдосконалити фізичні якості суб'єкта навчання у вищих закладах освіти з специфічними умовами навчання.

Перспективним напрямком подальших досліджень є поглиблене вивчення впливу кожного виду засобів відновлення фізичної витривалості на організм, а також вивчення стану перевтоми на рівень виконання прийомів рукопашного бою курсантами вищих закладів освіти з специфічними умовами навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Бубнова Т. В. Основные вопросы восстановления работоспособности спортсменов : метод. рек. Пенза, 2008. 28 с.
2. Земцова І. І. Спортивна фізіологія : навч. посіб. Київ : Олімп. літ., 2008. 207 с.
3. Петрук І. Д. Особливості проведення спортивного масажу під час підготовки спортсменів з стрільби кульової. *Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні*. 2009. Вип. VI, ч. II. С. 297–299.

4. Шкрєбгій Ю. М. Управління тренувальними і змагальними навантаженнями спортсменів високого класу в умовах інтенсифікації процесу підготовки : автореф. дис. ... д-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01. Київ, 2006. 40 с.

5. Яремко Є. О. Фізіологія спорту та фізичних вправ : навч. посіб. Львів, 2010. 169 с.

Отримано 05.03.2019

УДК 159:351.741:342.726

Наталія Олександрівна БІЛЕВИЧ,

*ад'юнкт кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);*

 <https://orcid.org/0000-0002-1285-4527>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Вивчено фактори і прояви синдрому емоційного вигорання в поліцейській діяльності. Відзначається, що специфіка професійної діяльності має різний вплив на чоловіків і жінок, які працюють у цій системі. Окреслено гендерні особливості емоційного вигорання в професійній діяльності поліцейських. Визначено відповідні напрямки профілактичної роботи.

Однією з базових професійних компетенцій працівників Національної поліції України є комунікативні здібності, оскільки важлива роль належить вмінням і навичкам поліцейського працювати з населенням. Така праця здійснюється у формі спілкування, має двобічний характер і по суті є взаємовпливом. Окремі дії та поведінка громадян у сукупності з особливими умовами діяльності та значними психологічними навантаженнями безпосередньо відображаються на психічних станах співробітників, призводячи до такого явища, як синдром емоційного вигорання.

Аналіз наукового доробку щодо проблеми запобігання несприятливих наслідків професійної діяльності співробітників правоохоронних органів (Ю. В. Александров, О. М. Бандурка, В. І. Барко, О. М. Джужа, О. Г. Колб, М. В. Костицький, В. С. Медведев, В. М. Синьов, О. М. Цільмак та ін.) свідчить, що в цьому процесі велика роль належить врахуванню таких чинників: залежність від зовнішніх і внутрішніх факторів оперативно-службової діяльності співробітника поліції та специфічність умов формування у таких співробітників ціннісно-орієнтованої спрямованості до виконання професійних обов'язків. При емоційному вигоранні у поліцейських можуть виявлятися прояви корисливості, агресії, збудження, втрата самоконтролю, жорстокість,

психічні розлади, підвищена конфліктність, дратівливість. Непоодинокими є випадки байдужого ставлення співробітників поліції до громадян, зневажання процесуальними нормами і службовою етикою, приниження людської гідності, застосування психологічного, а іноді і фізичного насильства.

Співробітники Національної поліції України щоденно витримують значні психологічні та фізичні навантаження. Більшість із них має ненормований робочий день, працює без вихідних, при подвійних навантаженнях, оскільки доводиться «перекривати» незаповнені вакантні посади. Серед найбільш істотних джерел емоційного вигорання у поліцейських виділяють шум в робочому приміщенні, інтенсивність навантажень, конфлікти з учасниками процесуальних дій та колегами, пресинг з боку керівництва, постійний контроль, обмежені можливості в прийнятті рішень і плануванні своєї роботи. У зв'язку з такими напруженими умовами роботи в органах Національної поліції України, як правило, висока плинність кадрів (більшість опитуваних називають як причину звільнення високий рівень психологічного стресу), часто трапляються конфлікти між співробітниками, відбуваються зриви в діяльності.

Аналіз літератури по зазначеній темі дозволяє зробити висновок про наявність специфічних особливостей діяльності працівників правоохоронних органів, які можуть провокувати розвиток несприятливих функціональних станів: чіткі, конкретні обов'язки, які не передбачають ініціативності або творчого підходу, знеособлюється роль людини-виконавця; сувора дисципліна та постійний контроль (як зовнішній, з боку керівництва, так і самоконтроль – контроль емоцій); труднощі формування згуртованого колективу на тривалий час; виконання різноманітних, суб'єктивно складних завдань.

Оскільки подібна робота є динамічною і вимагає постійної підвищеної мобілізації фізичних та інтелектуальних ресурсів, вона може стати причиною розвитку такого функціонального стану як пересичення, а в подальшому причиною розвитку синдрому емоційного вигорання. Серед багатьох причин розвитку професійного стресу та інших негативних функціональних станів автори часто виділяють обсяг робочих навантажень. При цьому необхідно пам'ятати про те, що на розвиток негативних функціональних станів у професійній діяльності людей можуть впливати не тільки постійні високі робочі навантаження, але й накладання на них більш високих показників завантаженості. Відсутність вузькоспеціалізованих досліджень з цієї проблеми ускладнює вирішення важливих для практики завдань, пов'язаних із можливістю реорганізації, зміни умов діяльності працівників Національної поліції України, з метою профілактики виникнення негативних функціональних станів.

Синдромом емоційного вигорання є стан емоційного, психічного і фізичного виснаження, що розвивається в результаті хронічного стресу середньої інтенсивності в умовах професійної діяльності. Потенційно вигорання може виникнути при виконанні будь-якого виду діяльності. Але найчастіше воно виникає у представників професій типу «людина-людина».

На сьогодні не існує узагальненої класифікації чинників емоційного вигорання, але у вітчизняній психологічній науці однією з найбільш відомою є класифікація В. Є. Орла, який виділяє 2 групи чинників:

1. Індивідуальні, до яких відносить соціально-демографічні особливості співробітника (вік, стать, сімейний стан, стаж роботи, освітній та кваліфікаційний рівні, соціальне походження, етнічна та расова приналежність) і особистісні особливості співробітника (витривалість, локус контроль, стратегії подолання, самооцінка, тип поведінки, нейротизм (тривожність), екстраверсія і т. д.)

2. Організаційні, до числа цих факторів можна віднести умови роботи (робочі перевантаження, дефіцит часу, тривалість робочого дня і т. д.), зміст роботи (інтенсивність професійного спілкування, участь у прийнятті рішень, самостійність у своїй роботі), соціально-психологічні особливості (взаємини в організації, наявність соціальної підтримки), а також рольові особливості (рольові конфлікти, рольова амбівалентність тощо) [2].

Р. Дж. Бурке зазначає, що чоловіки більшою мірою схильні до процесу вигорання, ніж жінки, в той час як інші дослідники (Г. Р. Гросс, Дж. Деніел) приходять до зовсім протилежних висновків [3; 4; 5].

Ризик піддатися вигоранню залежить від того, наскільки функції, які виконуються працівниками, відповідають їх статево-рольової орієнтації. Так, встановлено, що чоловіки є більш чутливими до впливу стресорів в тих ситуаціях, які вимагають від них демонстрації істинно чоловічих якостей, таких, як фізичні дані, чоловіча відвага, емоційна стриманість, показ своїх досягнень в роботі. Водночас демонстрація своїх емоцій на роботі, на думку чоловіків-співробітників правоохоронних органів, може призвести до закінчення кар'єри.

Більшість вчених відзначає, у чоловіків більш високі показники по деперсоналізації, а жінки більшою мірою схильні до такого компоненту емоційного вигорання, як емоційне виснаження [1; 4; 5]. Це може бути пов'язано з тим, що у чоловіків переважають інструментальні цінності, жінки ж більш емоційно чутливі, у них менше розвинене почуття відчуження від об'єктів своєї роботи [1]. Таким чином, жінки-співробітники правоохоронних органів частіше розслідують випадки насильства, зокрема над дітьми, оскільки вони є більш відкритими, їм легше знайти спільну контакт з потерпілими.

Водночас жінки є більш чутливими до стресових факторів при виконанні тих обов'язків, які вимагають від них співпереживання, виховних умінь, підпорядкування [2].

Одним з найважливіших чинників є роль сім'ї у виникненні стресу і емоційного вигорання. Чоловіки отримують більшу підтримку в родині, що допомагає їм легше впоратися зі стресом. Для жінок, в свою чергу, характерний рольовий конфлікт «сім'я – робота», окрім цього працююча жінка відчуває більш значні робочі перевантаження (у порівнянні з чоловіками) через додаткові домашніх і сімейних обов'язків. Таким чином, сімейне життя може допомогти чоловікові, співробітнику правоохоронних органів, впоратися зі стресом краще; жінки-співробітники можуть не отримати подібної підтримки в сім'ї [1; 2].

Важливо відзначити, що одним із способів управління зі стресом для чоловіків є обговорення з колегами стресових ситуацій, які вони пережили, наприклад, участь у військових або бойових діях. Таким чином, вони звільняються від страхів і тих негативних емоцій, які пов'язані з даними подіями. У свою чергу, для жінок така поведінка є менш ефективною та потребує залучення інших методів психологічної допомоги.

Узагальнення й використання новітніх досягнень юридичної науки і практики, безсумнівно, сприятиме вирішенню відомчих проблем, оптимізації професійної орієнтації, адаптації до вимог професії, освоєння професійних і організаційних цінностей, досягнення професійної майстерності, опанування новими видами перепідготовки персоналу, а також вирішення завдань кадрового моніторингу, збереженню працездатності та попередження емоційного вигорання працівників поліції, поліпшення робочого клімату.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна сформулювати першочергові завдання оновленої психологічної служби, що можна розглядати як шляхи профілактики емоційного вигорання у поліцейських:

1. Консультації поліцейського керівництва щодо усіх психологічних питань повсякденного, а також кризового управління персоналом.

2. Поліпшення робочого клімату в підрозділах поліції. Психолог повинен стати сполучною ланкою в ієрархічно розділеній організації, забезпечувати зворотний зв'язок для начальників підрозділів.

3. Навчання персоналу використовувати при виконанні службових обов'язків перш за все психологічні, а не силові методи впливу.

4. Проведення навчальних семінарів для керівників про закони розвитку групової динаміки і методів психологічно грамотного управління колективом.

5. Постійна робота в поліцейських підрозділах, зокрема, участь у службових заняттях і нарадах, де психолог повинен здійснювати діагностичну, профілактичну та просвітницьку роботу.

6. Участь у розгляді скарг населення на дії поліцейських з боку поліцейських юристів та працівників відділів кадрів, з метою їхнього аналізу та розробки стратегії запобігання в майбутньому подібних претензій населення.

7. Вивчення та імплементація наукових досліджень в галузі прикладної юридичної психології.

Це дозволить поліцейським якісно та ефективно виконувати службові обов'язки, поліпшить імідж Національної поліції України як всередині країни, так і за її межами, здійснювати свою професійну діяльність на рівні європейських стандартів, сприятиме профілактиці емоційного вигорання.

Список бібліографічних посилань

1. Медведев В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : підручник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1996. 192 с.
2. Орел В. Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования. *Психологический журнал*. 2001. № 1. С. 15–27.
3. Burke R. J., Greenglass E. A longitudinal study of psychological burnout in teachers. *Human Relations*. 2003. Vol. 48. Pp. 187–202.
4. Daniel J., Shabo I. Psychological burnout in professional with permanent communication. *Studia Psychologica*. 1999. Vol. 35. Pp. 412–414.
5. Kurtz D. Burnout Among Police Officers: Differences In How Male, Female Police Officers Manage Stress May Accentuate Stress On The Job // ScienceDaily : сайт. February 27, 2009. URL: <https://www.sciencedaily.com/releases/2009/02/090226110651.htm> (дата звернення: 01.03.2019).

Отримано 05.03.2019

УДК 159.9

Роман Вікторович ЄСІН,

*слухач гуманітарного факультету
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського (м. Київ);*

Олександр Дмитрович ЗАЙЧУК,

*слухач гуманітарного факультету
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського (м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕКОМПРЕСІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТАНКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Представлено особливості психологічної декомпресії військовослужбовців. Описано систему психологічної роботи на практичному досвіді з військовослужбовцями підрозділів НАТО. Розкрито зміст поняття

психологічної декомпресії та обґрунтовано необхідність її використання для відновлення боєздатності військовослужбовців танкових підрозділів.

Міжнародний досвід свідчить, що учасники бойових дій після повернення до мирного життя можуть стати загрозою, як для власних сімей, так і для всього суспільства. За статистикою, 98 % з них потребують кваліфікованої підтримки та допомоги внаслідок впливу на них бойових стрес-факторів.

Розлади у військовослужбовців характеризуються високим рівнем конфліктності, підвищеною агресією, апатією, низькою працездатністю, загостренням та розвитком хронічних захворювань, інсультами, інфарктами, зростанням алкоголізму, наркоманії, асоціальною поведінкою, підвищенням ймовірності суїцидів, скороченням тривалості життя тощо. За відсутності психологічного супроводу бойової діяльності, психогенні втрати іноземних держав становили 250 чол. на 1000 бійців (на початку бойових дій), із стабілізацією бойових дій та належній організації психологічної роботи – зменшено в 7 раз; 30 % ветеранів війни (тих хто вижили та повернулись додому) закінчили життя самогубством; 90 % – розлучились бо дружини бачили у них небезпеку для себе та для дітей [2, с. 4–9].

Характерною особливістю самогубств військовослужбовцями – учасниками АТО та ООС є те, що вони здійснені після проведення ротації із зони бойових дій, зокрема, при перебуванні у стані алкогольного сп'яніння. Дані самогубства є типовими наслідками посттравматичних стресових розладів (ПТСР) після впливу бойових стрес-факторів.

Аналіз практичного досвіду фахівців іноземних держав (Ізраїлю, Франції, Великобританії, Латвії) щодо психопрофілактики ПТСР та суїцидів в учасників бойових дій свідчить, що найбільш ефективними методами роботи є: просвітницька робота із членами їх сімей, адже вони краще вбачають зміни у поведінці військовослужбовців та мають на них більший вплив; санаторно-курортне лікування військових та їхніх сімей і проведення медичної, медико-психологічної реабілітації.

Негативні наслідки щодо ігнорування питань реабілітації учасників бойових дій, можна спостерігати в країні-агресорі Російській Федерації, де неналежним чином відносились до своїх ветеранів власне ініційованих бойових дій (Чечні, Грузії, тощо), замість відповідної профілактичної роботи та створення реабілітаційних центрів Росія вимушена була створити окремі колонії для ветеранів, зокрема: колонія № 6 Краснодарського краю, де серед засуджених є Герої Росії та багато мають бойові нагороди.

Декомпресія – форма психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в екстремальних (бойових) умовах службово-бойової діяльності, яка складається із комплексу заходів фізичного і

психологічного відновлення організму людини та проводиться з метою поступової реадaptaції військовослужбовців до звичайних умов життєдіяльності, запобігання розвитку у них психологічних травм.

Українськими психологами було вивчено досвід французьких колег по роботі з військовослужбовцями підрозділів НАТО (програма «SAS»), які виконували бойові завдання в Афганістані у 2014 році та на основі цього досвіду встановлено наступну систему психологічної роботи:

- шість місяців здійснюється повноцінна бойова підготовка підрозділів: періодичні психологічні інформування, тренінги щодо особливостей реакції психіки людини на екстремальні умови, прийоми першої психологічної допомоги, саморегуляції психоемоційного стану, згуртування військового колективу;

- три – чотири дні відбувається поступове введення в зону бойових дій (кліматична адаптація, звикання організму до психологічного напруження); надання психологічної допомоги товаришам по службі у зоні бойових дій та психологами у таборах відпочинку (за необхідності споряджаються мобільні групи з числа психологів та капеланів): дебрифінг та дефюзінг з бійцями, які перебували у силовому контакті з противником (екстремальних умовах). Психологам категорично заборонено безпосередньо приймати участь в бойових операціях;

- відбувається проходження програми «Декомпресії «SAS» (закінчення місії)» – 48–72 години;

- шість місяців особовий склад підрозділу перебуває під наглядом психологів та медичних працівників, до виконання завдань служби не залучається. Надалі, за наявності позитивних індивідуальних результатів, військовослужбовці приступають до чергової підготовки та виконання завдань служби у зоні бойових дій;

- відбувається проходження поетапної комплексної програми реабілітації військовослужбовців (протягом наступних років).

Програма декомпресії «SAS», яку було взято за основу, проводиться в Збройних Силах Франції на базі цивільного центру відпочинку (острів Кіпр). Мета програми: переключення психологічного стану особистості із зони бойових дій до звичного режиму життя; відновлення психофізіологічного стану особистості; перевірка стану здоров'я (обстеження); «скидання» внутрішнього напруження (щоб не приносити його додому, до родини) через тілесну терапію, масажі, групові тренінги, дебрифінг, фізичні вправи. Лише після проходження декомпресії, бійців направляють у пункти постійної дислокації.

Таким чином, психологічну декомпресію доцільно проводити з військовослужбовцями, що повернулися із зони ООС (АТО), зокрема з особовим складом танкових підрозділів, які переважно є найактивнішими учасниками бойових дій. Це допоможе «перемкнути» організм

військовослужбовця із бойових умов в умови мирного часу, цей період дає змогу «очистити» думки, адаптуватись до мирного сценарію життя. Подальшим напрямом дослідження ми вбачаємо розробку програми психологічної декомпресії військовослужбовців танкових підрозділів після виведення для відновлення боєздатності.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О. А. Методика прогнозування психогенних втрат : метод. посіб. Київ : ВГП НАОУ, 2003. 36 с.
2. Психолого-психіатрична реабілітація осіб рядового та начальницького складу органів та підрозділів внутрішніх справ, військовослужбовців з'єднань та частин Національної гвардії України, які приймали участь у бойових діях : метод. рек. / В. С. Гічун, Ю. П. Романенко, О. В. Кислова та ін. Київ : КОМПРИНТ, 2014. 34 с.
3. Слюсар І. М. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу : навч.-метод. посіб. Київ : Друкарня ФПУ, 2005. 60 с.
4. Тимченко А. В. Психогенни в екстремальних условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции : метод. пособие. Харьков : Изд-во ун-та внутр. дел, 1995. 91 с.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9

Дмитро Русланович КРАВЦОВ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОНЯТТЯ «СТРЕСОСТІЙКІСТЬ»

Здійснено теоретичний аналіз поняття «стресостійкість». Описані види ресурсів, які необхідні людині для подолання стресових ситуацій.

Діяльність працівників поліції пов'язана з екстремальними умовами та елементами ризику для життя. Стресостійкість в поліції має пряме відношення до виконання службових обов'язків. Діяльність працівників поліції постійно пов'язана із впливом стресових ситуацій на організм. Вони мають ситуативний та тривалий характер. Тому значною складовою особистості працівника поліції є стресостійкість.

Вивченню стресостійкості приділяли увагу М. Перре, Г. Сельє, В. Аббакова, Ю. Александровський, Б. Варданян, Л. Дика, П. Зільберман, М. Корольчук, О. Конопкін, В. Лебедева, В. Марішук, А. Мартинов, В. Моросанова, Р. Сгієв, Ю. Щербатих, М. Фрідман, Р. Ройзенман та інші.

Стресостійкість особистості на соціально – психологічному рівні розглядається як здатність до соціальної адаптації, успішна самореалізація, збереження працездатності тощо.

Б Варданян розглядав стресостійкість як особливу взаємодію всіх компонентів психічної діяльності, у своїх роботах він зазначав, що стресостійкість визначається як властивість особистості, що забезпечує гармонійне відношення між компонентами психічної діяльності.

П. Зільberman вважав що психологічна стійкість у стресових ситуаціях характеризує відсутність її адекватного відображення, а це в свою чергу свідчить про недостатню гнучкість та пристосованість. Науковець запропонував визначення стресостійкості як інтегративну властивість особистості, що характеризується взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності особистості, яка забезпечує успішне досягнення виконання певних завдань.

Науковці визначають стресостійкість як самооцінку здібностей та можливість подолання екстремальної ситуації що пов'язана з ресурсом особистості, потенціалом різних структурно- функціональних характеристик, що забезпечують загальну життєдіяльність та специфічні форми поведінки.

Стресостійкість – це інтерактивна властивість особистості, передбачає взаємодію з усіма структурними характеристиками психіки, під час та після дій стресогенних факторів. Внутрішнім чинником формування та розвитку стресостійкості є Я-концепція особистості, когнітивний розвиток, розвиненість комунікативної сфери, структурні компоненти стресостійкості особистості. Високий рівень стресостійкості передбачає врівноваженість, упевненість в собі, низький рівень особистісної тривожності, вольовий самоконтроль; характеристики мотиваційної сфери (соціальна значимість праці, професійна майстерність та інші), високий рівень готовності до діяльності.

Е. Мілерян зі стресостійкістю ототожнює емоційну стійкість і здатність контролю емоцій; Н. Данилова розглядає стресостійкість як здатність переносити психологічні навантаження та успішно розв'язувати поставлені завдання в екстремальних умовах; В. Марішук вважає що це здатність долати стани емоційного збудження при виконанні складної діяльності; А. Ольшанікова наголошує що стресостійкість –це стійке переважання позитивних емоцій.

Збереження та підвищення стресостійкості особистості пов'язано з пошуком ресурсів, які допомагають певній особистості в подоланні негативних наслідків стресової ситуації. Під ресурсами розуміють внутрішні та зовнішні зміни, що сприяють психологічній стійкості в стресових ситуаціях. Одним з важливих ресурсів збереження психологічної стійкості людини є соціальна підтримка, це можуть бути сім'я, друзі, колеги.

Визначимо наступні ресурси:

- ресурсом стресостійкості особистості є психологічна компетентність, рівень її психологічної освіченості та культури
- до особистісних ресурсів також належать активна мотивація подолання стресів, активна життєва установка, позитивність мислення, емоційно – вольові якості, фізичні ресурси
- до інформаційних ресурсів належить здатність контролювати ситуацію. Використання методів або способів досягнення бажаних цілей, здатність до адаптації
- до матеріальних ресурсів відносять високий рівень матеріального доходу, безпека життя, стабільність оплати праці, «гігієнічні» чинники праці та життєдіяльності.

Праця в екстремальних умовах, емоційне навантаження, нервові напруження, ненормований робочий час, необхідність спілкування зі складним контингентом все це негативно впливає на психоемоційний стан працівників поліції. Тому стресостійкість працівників поліції є однією з основних особистісно – професійних якостей особистості, яка необхідна для успішного виконання поставлених завдань.

Отримано 01.03.2019

УДК 159.942.5:351.743

Кіра Валеріївна КУДАР,

психолог Центру психіатричної допомоги та професійного

психофізіологічного відбору Державної установи

«Територіальне медичне об'єднання Міністерства внутрішніх

справ України по Харківській області»;

 <https://orcid.org/0000-0002-1925-6431>

ПСИХОДІАГНОСТИЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ МВС УКРАЇНИ ПІСЛЯ НЕСЕННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У НЕТИПОВИХ УМОВАХ

Останні 5 років співробітники МВС виконували службові обов'язки в нетипових умовах, наприклад, несли службу на блокпостах другої лінії, в польових умовах, займалися охороною особливо важливих об'єктів в умовах особливого періоду; та посиленою охороною державного кордону; виконували завдання з охорони публічного порядку в населених пунктах, що знаходяться в зоні АТО (ООС) та ін. Безсумнівно, такі умови мали свій вплив на психологічне здоров'я правоохоронців. Однак на даний момент не існує стандартизованого психодіагностичного комплексу для обстеження психологічного здоров'я даної категорії співробітників, що робить психологічне обстеження дещо розрізненим.

У чинному законодавстві України передбачено: 1) забезпечення проведення обов'язкового щорічного психіатричного огляду поліцейських та військовослужбовців МВС України до якого залучені психологи, зокрема з початку проведення антитерористичної операції психологічним супроводом охоплено 92428 осіб, здійснено відповідну психологічну діагностику стосовно 83826 осіб [6]; 2) забезпечення проведення у військових частинах медичного огляду та індивідуальних бесід психологів з метою виявлення військовослужбовців, які потребують психологічної, фізичної та соціальної реабілітації; 3) запровадження системи психологічної реабілітації військовослужбовців [7]. Важливим моментом є диференціація умов служби і ступеня травматичності даних умов для досліджуваних, а також розуміння того, який фахівець буде далі працювати з обстежуваним: психолог, психотерапевт, психіатр або лікар іншої спеціальності. Зарубіжні методики повинні бути адаптовані під соціокультурне середовище, займати небагато часу для обробки, мати можливість використовувати в польових умовах, при мінімальному часу на проведення давати максимальний результат [2].

Проведення психодіагностичного обстеження з постраждалими у наслідок дії травматичного стресу вимагає звертати першочергову увагу на емоційний стан в якому знаходиться пацієнт. Основними орієнтирами для постановки діагнозу і подальшої роботи з обстежуваним є термін часу після критичного інциденту, важкість захворювання, гострота протікання і тривалість проявів наслідків травматичного стресу [8]. Доречним буде аналіз причин психічних травм та вираженість симптоматики, з цією метою використовується розгорнуте клінічне інтерв'ю (Р. Скерфілд і А. Бланк) і включає питання стосовно таких розділів: обставини життя до призову, служба в зоні бойових дій, військова спеціальність та службово-бойові завдання, основні місця служби в зоні бойових дій, позитивні переживання, які пов'язані зі службою в зоні бойових дій, вживання алкоголю та наркотиків, можливість відпочинку та відновлення сил, конфлікти, обставини демобілізації, особливості післявоєнної адаптації. Якщо людина актуалізує під час бесіди з фахівцем будь-яку стресову подію з її наслідками, скаржиться на стан здоров'я та зміни у соціальній поведінці то пропонується, використовувати інструменти скринінгу ПТСР [8], сучасний досвід діагностики психічних порушень свідчить про переваги використання: шкали оцінки впливу травматичної події (IES-R) – для первинного скринінгу; шкала для клінічної діагностики ПТСР (CAPS) для оцінки динаміки стану; Місісіпської шкали для оцінки посттравматичних реакцій – для діагностики та диференційної діагностики. Дані методики мають клінічну направленість, тому доцільно їх використання психолога у кооперації з лікарем-психіатром.

Також важливо звернути увагу на психодинамічні властивості особи, адже вони є показником закономірностей функціонування нервових механізмів психічної діяльності, а стресові ситуації в нетипових умовах служби призводять до хронічного психоемоційного напруження та відповідних психофізіологічних змін в організмі військовослужбовців [5]. До методик даного розділу можна віднести опитувальник «Дослідження формально-динамічних властивостей індивідуальності» В. М. Русалова, методика «Діагностика темпераменту» Я. Стреляу, «Дослідження психологічної структури темпераменту» Б. М. Смірнова. Дані методики дадуть більш загальну картину про індивідуально-психологічні психофізіологічні особливості окремого обстежуваного, динаміку його психічної діяльності, можливий рівень нервово-психічної напруги.

Окремо варто наголосити на методиках, які допомагають виявити існуючі психологічні ресурси обстежуваного, а також здатність до адаптації і саморегуляції, можливості посттравматичного зростання. К методикам цього типу можна віднести опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової, ресурсний блок в опитувальнику бойового стресу О. А. Блінова [1], опитувальник посттравматичного зростання (адап. Zubovskim D. S.) [4], експрес-опитувальник «Деадаптивність» [3].

Отже, під час психодіагностичного обстеження правоохоронців МВС, які виконували службові обов'язки в нетипових умовах, використовуються методики, що направлені на виявлення індивідуально-психологічних психофізіологічних особливостей обстежуваного, проявів ПТСР та інших стресових та адаптаційних розладів, а також можливостей відновлення психологічного здоров'я та особистісного зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О. А. Опитувальник бойового стресу Блінова О. А. (ОБСБ). *Psychological journal*. 2017. № 5. С. 32–43.
2. Блінов О. А. Опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу (ОС ПТСР). *Psychological journal*. 2018. № 1. С. 26–37.
3. Приходько І. І., Мацегора Я. В., Колесніченко О. С., Байда М. С. Експрес-опитувальник «деадаптивність»: розроблення, апробація, психометричні показники. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadpn_2017_3_8.pdf (дата звернення: 19.02.2019).
4. Zubovskiy D. G. Адаптація та апробація україномовної версії методики «Опитувальник посттравматичного зростання». *Psychological journal*. 2018. № 7. С. 121–135.
5. Позднякова М. А., Данилов В. А., Тамойкин А. В., Яшков А. А. Организационно-функциональная модель мониторинга здоровья и качества

жизни сотрудников органов внутренних дел. *Российский медико-биологический вестник имени академика И. П. Павлова*. 2011. № 4. С. 71–73.

6. Остапович В. П., Дубова І. О., Кирієнко Л. А. Дієві підходи щодо надання психологічної допомоги працівникам Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, що брали участь у антитерористичній операції (АТО). *Psychological journal*. 2018. № 5. С. 113–128.

7. Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 № 359-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/359-2015-r> (дата звернення: 23.02.2019).

8. Хміляр О. Ф., Зубовський Д. С. Посттравматичний стресовий розлад: особливості діагностики та проявів у учасників антитерористичної операції. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2, № 3. URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/259 (дата звернення: 23.02.2019).

Отримано 24.02.2019

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.26

Анастасія Миколаївна БОЛЬШАКОВА,

*завідувач кафедри психології факультету соціальних комунікацій
Харківської державної академії культури,
доктор психологічних наук, професор;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4343-6694>;

Ольга Василівна РАДЬКО,

*старший викладач кафедри психології
факультету соціальних комунікацій
Харківської державної академії культури,
кандидат психологічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0003-0762-1531>

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ІНКАСАЦІЇ

Наведено обґрунтування положення про професійний відбір до лав служби інкасації як одного зі складових чинників психологічного благополуччя особистості фахівців. Зважаючи на те, що професійна діяльність інкасаторів відбувається під впливом несприятливих умов діяльності, найголовнішим чинником забезпечення психічного здоров'я інкасаторів є якісний професійний відбір, який запобігатиме професійним захворюванням і професійним деструкціям фахівців.

Психологічне благополуччя особистості в сучасному суспільстві є однією з найактуальніших проблем психологічної науки і практики. Життя людини в водночас протікає в двох площинах: в професійній та особистісній, тому успішність у професійній діяльності неодмінно впливатиме на загальне психологічне благополуччя особистості. Особливої актуальності ідея забезпечення психологічного благополуччя набуває у професійній діяльності фахівців ризиконебезпечних професій, до яких належить професійна діяльність фахівців служби інкасації.

Інкасатор – це уповноважений працівник Державної служби охорони зі спеціальною компетенцією, який доставляє грошові знаки, цінні папери та інші цінності з кас підприємств, установ та організацій усіх форм власності до кас банківських установ або підприємств зв'язку чи інших організацій та в зворотному напрямку. Сутність виконання трудової

діяльності визначено та регламентовано Конституцією та законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України і Кабінету Міністрів України, а також нормативними актами МВС України та ДДСО.

Вітчизняні та зарубіжні автори по різному трактують поняття психологічного благополуччя особистості, але практично всі наполягають, що це особливості внутрішнього світу людини, які і відзначають її психологічний стан через позитивне ставлення до інших, прийняття себе, автономію, компетентність, наявність цілей, що надають життю направленість та сенс. Загалом, це системний стан людини, який являє собою складний взаємозв'язок фізичних, психологічних, культурних, соціальних та духовних факторів і відображає сприйняття і оцінку людиною своєї самореалізації з точки зору піку потенційних можливостей.

Зважаючи на те, що фахівці служби інкасації весь час знаходяться під впливом різних стрес-чинників, які можливо розподілити на зовнішні (гігієнічні) та внутрішні (психологічні) чинники робочого середовища, постає питання попередження та мінімізації впливу негативних наслідків на особистість фахівців, що сприятиме збереженню фізичної та психологічної складової професійного благополуччя особистості фахівця.

Врахування та поліпшення зовнішніх чинників робочого середовища надасть змогу знизити вплив негативних факторів на фізичну складову. До них належать: специфічні технічні характеристики автомобілів та екіпіровки, що будуть відповідати кліматичним змінам температури; мінімізація підймання важких валіз, що спричиняє проблеми з опорно-руховим апаратом фахівця; тощо.

Але, на наш погляд, найбільш цікавими є психологічні фактори професійної діяльності фахівців служби інкасації до яких відноситься психічна напруга, що обумовлюється потенційною загрозою життю фахівця, носінням вогнепальної зброї, можливістю поранення або загибелі колег, недосконалістю нормативно-правової бази, що регламентує їх професійну діяльність.

Екстремальність, підвищений ризик, загроза здоров'ю та життю – це все чинники, які висувають до фахівця служби інкасації підвищенні вимоги при виконанні професійних завдань, тому психологічним особливостям кандидатів слід приділяти ретельну увагу, з урахуванням цих вимог для подальшого успішного освоєння обраної професійної діяльності.

Професійний психологічний відбір до лав інкасації і є основою успішної професійної реалізації особистістю всього свого внутрішнього потенціалу. Він є невід'ємною складовою психологічного благополуччя

особистості фахівця інкасації, допомагає відібрати тих спеціалістів, що за своїми психологічними складовими максимально реалізуються в обраній професії, та мають професійно-важливі якості, які допомагають ефективному протистоянню негативним впливам.

Як і більшість авторів, ми вважаємо, що професійний психологічний відбір впливає на професійне довголіття фахівця. Ретельно відібраний кандидат в більшій мірі зможе не тільки протистояти негативним факторам професійної діяльності, але й зберегти своє психічне здоров'я, протистояти професійним деструкціям та знизити ризик професійних захворювань, а це неодмінно призведе до вищого рівня якості життя особистості.

Всі перераховані фактори дозволяють зробити висновок, що висока професійна успішність фахівців служби інкасації позитивно впливатиме і на їх особистісне життя, міжособистісні стосунки, та взагалі на відношення до соціального середовища. Саме якісний професійний психологічний відбір кандидатів до лав інкасації і є запорукою психологічного благополуччя особистості фахівців.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.98:316.6:378.2

Сергій Олексійович ГАРЬКАВЕЦЬ,
*професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк),
доктор психологічних наук, професор*

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- НОРМАТИВНИХ УСТАНОВОК ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглядається проблема формування соціально-нормативних установок особистості правоохоронця в сучасних умовах розвитку українського суспільства. З'ясовано, соціальна установка, як психологічний механізм «зв'язує» когнітивні, афективні та конотативні компоненти особистості й зумовлює спрямованість та амплітуду її соціально-нормативної активності у соціальному середовищі.

Суспільні трансформації, що зумовлюють появу нових правовідносин, призводять до якісних змін у соціально-нормативній сфері свідомості особистості. Але наявна суперечність того, що піддається змінам, часто спонукає людей до пошуку власних засобів виживання, що далеко не завжди є конвенційним і просоціальним. На цьому фоні зростають такі інтравертовані прояви, як тривога, самотність,

відчуженість, замкненість, недовіра тощо. У цілому відбувається відторгнення діючої соціально-нормативної моделі суспільства, виникнення та поширення різних форм соціальних девіацій. На цьому фоні проблема підготовки українських поліцейських, формування у них стійких соціально-нормативних установок набуває особливої артикуляції.

Соціально-нормативна поведінка особистості, у широкому сенсі свого розуміння, виступає системним утворенням, елементами якого, з одного боку – виступають соціальні норми морального, резидуального та правового характеру, що пов'язані між собою, утворюючи єдиний оптимальний функціональний оптимум та, які інтеріоризовані особистістю, а з іншого боку – умови соціального середовища, в якому безпосередньо індивід перебуває та, в яке екстеріоризує власні ціннісно-нормативні інтенції [2].

Під установкою розуміється сформована на основі минулого досвіду схильність сприймати й оцінювати який-небудь об'єкт певним чином і готовність діяти у відношенні до нього, й у відповідності до цієї оцінки [1]. Також, це психічний стан людини, суб'єкта діяльності, який визначає готовність і конкретні особливості її поведінки у відповідь на впливи зовнішнього середовища. Разом із цим, якщо індивідом сприймається та оцінюється соціально-нормативний об'єкт та він діє відносно нього певним чином, у відповідності виробленої оцінки (погоджується/не погоджується, подобається/не подобається, притримується/не притримується), то мова йде про соціально-нормативну установку.

Установка до поведінки, виступає певним психологічним механізмом, який забезпечує психічний настрій особистості на поведінку в певній соціальній ситуації. Тобто, наприклад, у структурі правосвідомості присутні установчі відносини індивіда до тих або інших правозначущих категорій, які «після запуску» зумовлюють його реальні правові вчинки.

Виразність установки найбільш сильно корелює з реальною поведінкою людини. Така установка підсилюється афективним (тобто, почуттями, які порушує об'єкт установки) або когнітивним (тобто активізація переконань людини, які стосуються об'єкта установки) компонентом. При цьому афективний компонент є більш сильною детермінантою реальної поведінки індивіда, а ситуаційна складова часто втручається в узгодження реальної поведінки з реальною установкою людини [3].

Соціально-нормативна поведінка особистості, її модуляція та амплітуда значною мірою випробовують тиск зовнішніх чинників, що продукують умови соціального життя або соціальна ситуація. Власно соціально-нормативна установка «зв'язує» як соціальну активність

індивіда, так і компоненти її нормосвідомості, тобто виступає одним із психологічних механізмів інсталяції його соціально-нормативної активності.

Разом із цим, соціально-нормативна поведінка володіє системними якостями (складність, багатомодальність, дифузність або розмитість, стаціонарність, інерційність, нелінійність), що зумовлює її залежність, як від особистісних властивостей суб'єкта, так й від впливів соціального середовища, під які від потрапляє [4]. В одному середовищі поведінка стає соціально-нормативною, а в іншому, за тих же самих обставин – анормативною. При цьому, установка як один із провідних психологічних механізмів, власно «запускає» таку поведінку в «готовому та особливому вигляді», але її оцінка (нормативна – анормативна) вже залежить від існуючих суспільно-нормативних координат.

Отже, соціальна установка, як психологічний механізм «зв'язує» когнітивні, афективні та конотативні компоненти особистості взагалі та особистості правоохоронця, зокрема й зумовлює спрямованість та амплітуду її соціально-нормативної активності у соціальному середовищі. Найбільш істотним у процесі інсталяції соціально-нормативної активності особистості є те, що відсутність суперечливого ситуаційного тиску сприяє тому, що індивід у різних ситуаціях може застосовувати одну соціальну установку до різних об'єктів (суспільно-нормативних координат) і саме ситуаційна складова впливає на узгодження його реальної поведінки з його реальною соціальною установкою.

Також слід зважати на те, що крім соціальної установки, основними детермінантами соціально-нормативної поведінки особистості виступають: вольова регуляція діяльності в єдності та взаємодії інтелектуальних, моторно-виконавчих та емоційно-оцінюваних процесів; особливості бекграунда моральної та правової активності. Але, разом із цим, соціально-нормативна поведінка не є чимось універсальним, а завдяки тому, що соціальні норми постійно змінюються, люди змушені до них пристосовуватись, але настільки, наскільки дозволяють це зробити їхні потреби, соціальні установки та психофізіологічні стани, у яких вони знаходяться.

Список бібліографічних посилань

1. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОзнак, 2002. 560 с.
2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2010. 343 с.
3. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна поведінка особистості та її мотивація. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2009. № 1 (21). С. 67–78.
4. Гарькавець С. О. Про системні принципи формування особистості правоохоронця // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та

патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 236–238.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.923.5:364.08

Володимир Володимирович КРАСНОВ,

завідувач кафедри педагогіки, психології,

медичного та фармацевтичного права

Національної медичної академії післядипломної освіти

імені П. Л. Шупика (м. Київ),

доктор медичних наук, кандидат педагогічних наук, професор

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РУЙНІВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ

При підготовці правозахисників важливим є формування відповідних компетенцій, які спрямовані на правильну роботу з негативним інформаційним впливом. Основне підґрунтя інформаційної війни: кліпова свідомість і фрагментація когнітивної картини світу. Формування компетенцій соціального світогляду, особистої відповідальності перед суспільством, вміння працювати із критичним аналізом інформації дасть можливість попередити руйнівний вплив інформаційної війни.

В існуючих політичних умовах і ситуації, коли в Україні здійснюється комплекс військових і спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України, дуже важливим є захист як самих правоохоронців, так і населення України від негативного інформаційного впливу.

Одним з важливих чинників такого протистояння є формування у правоохоронців відповідної психологічної та когнітивної стійкості до інформаційного впливу, здібностей до виявлення такого впливу та попередження його наслідків. Найбільш дієвим інструментом є введення в систему формування особистості майбутнього правоохоронця відповідних компетенцій.

Будь-який інформаційний вплив в рамках гібридної війни направлений на протиріччя, що існують в суспільстві. Передумови створення подібних протиріч засновані на специфіці сформованої когнітивної картини світу.

Еволюція людського суспільства закономірно відбувається в умовах постійного посилення двох протилежних факторів – індивідуалізм (дезінтеграція) і соціалізація (інтеграція). Властивість індивідуалізму

проявляється в руйнуванні існуючих соціальних інститутів, в т.ч. сім'ї, виховання, етики тощо. Прагнення до соціалізації проявляється через різке зростання популярності соціальних мереж, які віртуальністю замінюють потребу у фізичній взаємодії. Індивідуалізм призводить до фрагментації когнітивної картини світу, що виражається в посиленні кліпової свідомості. Віртуалізація соціальних зв'язків призводить до переважання вербального (письмового) сприйняття реальності при спілкуванні. Це призводить до суттєвого спотворення смислів в актах комунікації (в порівнянні з невербальними інструментами). У свою чергу, вербалізація (текстуалізація) соціальних зв'язків залишає великий простір для маніпулювання намірами, з якими людина / групи здійснюють соціальну взаємодію.

Таким чином, ми припускаємо наступну послідовність причинно-наслідкових зв'язків, які призводять до підвищеної ефективності негативних інформаційних впливів: 1) еволюційне посилення диспозиції «індивідуалізм-соціалізація»; 2) віртуалізація соціальних зв'язків з переважанням письмової комунікації; 3) кліпова свідомість і фрагментація когнітивної картини світу; 4) втрата критичності у сприйнятті інформаційних меседжів; 5) великий простір для зловмисного маніпулювання спотвореними інформаційними меседжами.

Ми вважаємо, що при підготовці правозахисників важливим є формування відповідних компетенцій, які спрямовані на правильну роботу з негативним інформаційним впливом і попередження його руйнівного впливу.

Для цього необхідно активно впроваджувати в системи підготовки правоохоронців компетентності щодо соціалізації особистості (на основі соціального світогляду). Розвивати здатність працювати з альтернативною інформацією (критичне мислення). Формувати моделі поведінки, орієнтовані на побудову об'єднуючих зв'язків в будь-яких соціальних системах і рівнях. Соціальний світогляд має ґрунтуватися на: баченні особистої мети розвитку в межах мети розвитку суспільства; пріоритеті «об'єднання» як фактора забезпечення сталого розвитку суспільства.

Серед важливих компетенцій є: орієнтація у різних моделях інформаційної поведінки; вміння аналізувати соціальну напругу (в т.ч. в соцмережах) і спрацьовувати на випередження; вміння організовувати інформаційне роз'яснення цілей дії державних органів. Необхідним є формування та виховання принципів відповідальності перед суспільством (соціальна відповідальність визначається як здатність ставити благополуччя суспільства на один рівень з власним благополуччям).

Отримано 01.03.2019

УДК 159.9:378.351

Ольга Миколаївна БОРИСЮК,

доцент кафедри психології управління факультету № 7

Львівського державного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Обґрунтовано методологію дослідження особистісних властивостей майбутніх офіцерів НПУ. Емпірично досліджено індивідуально-психологічні особливості майбутніх офіцерів поліції.

Для діагностики особистісних властивостей майбутніх офіцерів поліції було використано Фрайбурзький багатофакторний особистісний опитувальник (FPI). У нашому дослідженні ми використовували модифіковану форму В опитувальника FPI, яка відрізняється від повної форми лише в два рази меншим числом питань [2]. Опитувальник містить 114 висловлювань та утворює 12 шкал. Методика FPI надає можливість діагностувати такі індивідуальні особливості: емоційну лабільність, екстраверсію-інтроверсію, комунікабельність, сором'язливість, невротичність, врівноваженість, реактивну агресивність, спонтанну агресивність, депресивність, дратівливість, відкритість, маскулізм-фемінізм. Шкали опитувальника сформовані на основі результатів факторного аналізу і відображають сукупність взаємозв'язаних чинників.

Психодіагностичному обстеженню підлягали курсанти 1-го, 2-го та 3-го курсів факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (денної форми навчання ЛьвДУВС). Кількість досліджуваних по курсах – 283 особи (82 особи – жін. статі, 201 особа – чол. статі). Статистична обробка отриманих даних проводилася за допомогою статистичного пакету програм Microsoft Excel, SPSS – 21.0. Критерієм для аналізу курсантів було застосовано курс навчання. Це було здійснено з причини відсутності різниці за середніми значеннями за статтю у курсантів. Отже, у таблиці наведено узагальнені дані середнього значення та стандартного відхилення (табл. 1).

Особистісні властивості, які було діагностовано за допомогою Фрайбурзького багатофакторного особистісного опитувальника (FPI) дещо відрізняються у курсантів 1-го, 2-го та 3-го курсу (див. рис. 1.). До низьких відносяться оцінки в діапазоні 1–3 бали, до середніх – 4–6 балів, до високих – 7–9 балів. Всі отримані показники знаходяться на середньому та високому рівні.

Таблиця 1 – Особистісні властивості курсантів (FPI)

Шкала	Курсанти			
	1 курс	2 курс	3 курс	Загалом
Невротичність	5,3±3,4	5,3±2,1	6,2±4,0	5,6±3,3
Спонтанна агресивність	4,8±2,5	6,0±1,9	5,9±3,1	5,6±2,6
Депресивність	5,8±2,0	5,2±1,2	5,8±2,6	5,6±2,0
Дратівливість	4,4±2,8	5,4±2,4	5,2±2,7	5,0±2,7
Товариськість	9,0±3,0	4,5±1,7	9,2±2,7	7,6±3,3
Врівноваженість	5,9±1,5	6,4±1,9	6,0±1,7	6,1±1,7
Реактивна агресивність	4,7±2,2	5,7±1,7	5,3±1,8	5,2±2,0
Сором'язливість	4,2±1,6	5,6±1,3	4,1±1,9	4,6±1,8
Відкритість	8,0±2,6	6,2±1,7	8,4±2,6	7,5±2,5
Екстраверсія-	7,5±1,3	5,9±1,6	8,2±1,8	7,2±1,9
Емоційна лабільність	5,9±2,1	5,5±1,3	6,3±2,2	6,0±1,9
Маскулізм-фемінізм	7,8±1,5	5,0±1,9	8,0±1,5	6,9±2,1

Загалом у курсантів найбільш вираженими є такі властивості як товариськість, екстраверсія та маскуліність. Наближеною до низького є сором'язливість. Тобто, курсанти виявляють готовність до співпраці, легко налагоджують контакти, сміливі, впевнені в собі, здатні іти на ризик, прагнуть до самоствердження. На 2-му курсі виявлені найнижчі показники товариськості, на 1-му та 3-му курсах вона, навпаки досягає найвищих показників. Зростають показники емоційної лабільності, невротичності, спонтанної агресивності, що проявляються у нестійкості емоційного стану, коливаннях настрою, підвищеній збудливості, високій тривожності, дратівливості, втомлюваності, схильності до бурхливих емоційних реакцій, прояву неконтрольованої агресії. Всі решта властивостей проявляються на середньому рівні.

Таким чином, провівши емпіричне дослідження, ми з'ясували, що майбутні офіцери поліції володіють такими властивостями як товариськість, відкритість, екстраверсія, маскуліність. Поступово відбувається зростання показників емоційної лабільності, невротичності, що проявляються у нестійкості емоційного стану, коливаннях настрою, підвищеній збудливості, високій тривожності, дратівливості, втомлюваності, схильності до бурхливих емоційних реакцій.

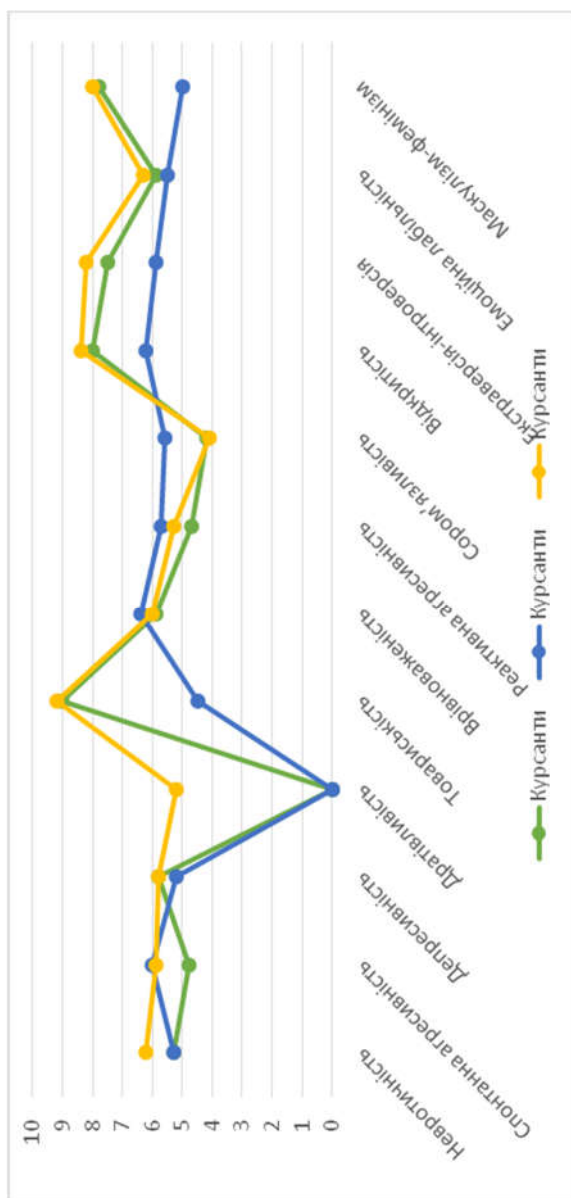

Рисунок 1 – Динамічні показники особистісних властивостей
майбутніх офіцерів поліції

Аналіз керівних документів, а також результати власних емпіричних досліджень дають можливість стверджувати, що навчальна діяльність у вузах в системах МВС України більшою мірою регулюється адміністративно-розпорядчим способом та дещо негативно впливає на індивідуально-психологічні особливості курсантів. Корегування особистісних характеристик вимагає комплексного підходу від психологів та офіцерів-керівників у ЗВО МВС, який включає формування гуманних нормативно-ціннісних орієнтирів особистості і колективу, розвиток адекватного ставлення до особистісних проблем, зміною способу сприйняття психотравмуючої ситуації, підкріплення неагресивних форм поведінки, а також зниження морально-психологічної напруженості в міжособистісних стосунках. Необхідно організовувати групову взаємодію курсантів за допомогою тренінгів, яка сприяє покращенню міжособистісних стосунків і формує гуманно-нормативні ціннісні орієнтири; для сприяння зниженню психологічної напруги курсантів та рівня дратівливості необхідно урізноманітнювати навчання у ЗВО МВС України засобами культурно-дозвілєвої та спортивної роботи.

Список бібліографічних посилань

1. Борисюк О. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів Національної поліції України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2017. 315 с.
2. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии : учеб. пособие / В. Д. Балин, В. К. Гайда и др. ; под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб. : Питер, 2002. 560 с.

Отримано 01.02.2019

УДК 159.9

Наталія Володимирівна ГРЕСА,

доцент кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

<https://orcid.org/0000-0002-0517-4822>

СПЕЦИФІКА АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Адаптивні можливості особистості у контексті психологічної ресурсності виступають як особистісні характеристики, які забезпечують успішне протистояння поліцейського стресовому впливу на соматичне, душевне здоров'я та успішність у професійній діяльності.

У сучасних умовах ефективна діяльність поліції пов'язано не тільки зі ступенем укомплектованості фахівцями в даній сфері, а й з ефективною організованістю педагогічного процесу вдосконалення професійної підготовки особового складу, а також залежить від того, наскільки швидко молоді співробітники поліції адаптуються до умов служби в поліції. Невід'ємною вимогою до особистості професіонала за сучасних умов є формування її професійної компетенції, як складової частини масштабного процесу оновлення вищої освіти. Професійна адаптація є невід'ємним етапом у формуванні молодого фахівця поліції, так як саме на цьому етапі відбувається процес становлення основного напрямку його подальший професійній діяльності [3].

Дослідження таких вчених як Н. С. Водопьянова, Ф. Б. Березін, Г. С. Нікіфоров, А. А. Налгаджян, М. А. Моїсєєва, М. В. Бабунова, Л. Г. Дикая та ін.) показали, що структура и та зміст адаптивних можливостей людини знаходяться під впливом професійно важливих ресурсів суб'єкта професійної діяльності.

У психології під терміном «адаптація» розуміється перебудова психіки індивіда під впливом об'єктивних чинників навколишнього середовища, а також здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту та без конфлікту з середовищем [1].

В умовах роботи поліцейських, на перший план виступає підготовка кадрів, що володіють високим рівнем адаптивності, які вміють критично мислити і генерувати ідеї, оперувати зростаючими обсягами наукової інформації, готових до безперервного саморозвитку та самоосвіти. В процесі підготовки фахівців у сфері правоохоронних органів дана проблема представляє особливий інтерес, що пов'язано зі специфікою майбутньої діяльності [4]. Важливим моментом адаптивності є професійна складова, деякі аспекти її формуються в процесі навчання у вузі. В ході адаптації до навчання у вузі МВС відбувається інтенсивне впровадження їх в правоохоронну сферу, тому особливості поведінки в ході службової діяльності визначають ступінь їх адаптованості до професійної діяльності в цілому [5, с. 89].

На сучасному етапі розвитку суспільства важливою якістю поліцейського є вміння швидко реагувати в критичних моментах, протистояти негативним впливам і стресогенним факторам. Вміння протистояти внутрішнім і зовнішнім негативним факторам потребують не аби яких фізичних, душевних і духовних сил та енергії для вирішення майбутніх завдань. Одним із способів для ефективної роботи поліцейського є психологічні ресурси.

Перспективність ресурсного підходу полягає також в тому, що він дозволяє перенести акцент з вивчення проблем подолання важких,

стресових ситуацій на питання, пов'язані з особистісним розвитком, з самореалізацією суб'єкта, зокрема, в професійній діяльності. Особливу значущість вивчення психологічних ресурсів набуває в контексті досліджень стресогенних професій, зокрема, в сфері правоохоронної діяльності [2]. Ресурсність є одним з показників психологічної гнучкості людини, полягає в умінні знаходити максимальні можливості в будь-якій ситуації і виступає як головний показник здатності особистості повноцінно і ефективно застосовувати власні внутрішні резерви, тобто реалізовувати мотивацію можливостей.

Для вивчення адаптивних можливостей особистості та їх взаємозв'язків з психологічною ресурсністю у поліцейських на різних етапах професійного становлення нами було використано опитувальник «Психологічна ресурсність особистості» (О. С. Штепа) та багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Г. Маклаков і С. В. Чермянін). У дослідженні приймали участь курсанти першого та четвертого курсів Харківського Національного університету внутрішніх справ та діючі поліцейські (лейтенанти). Вибірку склали 60 осіб.

Отримані результати дослідження свідчать, що у курсантів першого курсу не було виявлено достовірних відмінностей взаємозв'язків між складовими психологічної ресурсності та адаптивними можливостями особистості.

Результати дослідження взаємозв'язків психологічної ресурсності та адаптивних можливостей у курсантів 4 курсу свідчать про наступне :

Шкала «Адаптивні здібності» має прямий значущий взаємозв'язок зі шкалою «Вміння оновлювати власні ресурси» ($r=0,46$; $p\leq 0,05$), «Творчість» ($r=0,53$; $p\leq 0,05$), «Робота над собою» ($r=0,51$; $p\leq 0,05$) та Знання власних психологічних ресурсів ($r=0,58$; $p\leq 0,05$). Це дозволяє стверджувати, що збільшення схильності адаптуватися до нових умов діяльності, швидко входити в новий колектив, адекватно орієнтуватися в ситуації, швидко виробляти стратегії своєї поведінки, підвищує у курсантів четвертого курсу розуміння власних ресурсів, вміння оновлювати власні ресурси та здійснювати роботу над собою, а також у процесі діяльності створювати якісно нові матеріальні або духовні цінності та проявляти творчий підхід.

Також зафіксовано позитивний кореляційний зв'язок між «Нервово-психічною стійкістю» та «Доброта до людей» ($r=0,48$; $p\leq 0,05$), «Успіх» ($r=0,48$; $p\leq 0,05$). Це свідчить, що певна схильність до нервово-психічних зривів, відсутність адекватності самооцінки і реального сприйняття дійсності впливає на зменшення віри у доброту оточуючих та на успіх у діяльності та навпаки.

Виявлено позитивний кореляційний зв'язок «Моральної нормативності» зі всіма складовими психологічної ресурсності, окрім

«Впевненість у собі». Це дозволяє стверджувати, що збільшення знань та вмінь використовувати психологічні ресурси позитивно впливає на можливість адекватно оцінити своє місце і роль в колективі та бажання дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки, що сприяє високому рівню поведінкової регуляції.

Результати дослідження взаємозв'язків психологічної ресурсності та адаптивних можливостей у лейтенантів свідчать про наступне:

Виявлено позитивний кореляційний зв'язок між наступними складовими психологічної ресурсності «Доброта до людей» ($r=0,47$; $p\leq 0,05$), «Кохання» ($r=0,52$; $p\leq 0,05$), «Допомога іншим» ($r=0,45$; $p\leq 0,05$) та «Адаптивними здібностями». Тобто зі збільшенням потреби в допомозі іншим, доброти до інших людей, почуттів глибокої сердечної прихильності, у лейтенантів збільшується схильність адаптуватися до нових умов діяльності, швидко входити в новий колектив, досить легко і адекватно орієнтуватися в ситуації, швидко виробляти стратегію своєї поведінки, що в свою чергу обумовлює низьку конфліктність та емоційну стійкість.

Також виявлено негативний зв'язок між шкалами «Допомога іншим» та «Комунікативні особливості» ($r=-0,47$; $p\leq 0,05$). Тобто при збільшенні допомоги іншим зменшується рівень розвитку комунікативних здібностей, з'являються ускладнення в побудові контактів з оточуючими, прояв агресивності, підвищена конфліктність.

Зафіксовано позитивний кореляційний зв'язок між «Знання власних психологічних ресурсів» та «Нервово-психічна стійкість» ($r=0,51$; $p\leq 0,05$). Це свідчить, що збільшення у лейтенантів знань про власні психологічні ресурси, підвищує рівень їх нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції, забезпечує високу адекватну самооцінку та адекватне сприйняття дійсності. Відносно інших шкал достовірних взаємозв'язків не було виявлено.

Професійна адаптація співробітника поліції відбувається за рахунок певного функціонального стану, який допомагає в екстремальних умовах адекватно виконувати співробітниками поліції професійну діяльність, при цьому професійна адаптація спрямована на вироблення індивідуальних способів і прийомів трудової діяльності, які в трудовому процесі формують її як суб'єкта професійної діяльності. Знання психологічних ресурсів поліцейських забезпечує протистояння стресогенним факторам, ризику розвитку деяких захворювань стресової етіології та забезпечує досвід усвідомлення особистістю власних можливостей, який стає потенціалом для надання підтримки іншим, саморозкриття й творчого саморозвитку у професії.

Список бібліографічних посилань

1. Константинов В. В. К вопросу о понятии «адаптация» // PsyJournals.ru : портал. URL: http://psyjournals.ru/sgu_socialpsy/issue/30306_full.shtml (дата звернення: 08.02.2019).

2. Ламаш И. В., Евдокимова Е. А. Специфика толерантности к неопределенности в контексте психологической ресурсности полицейских // Современные проблемы прикладной юридической психологии : материалы I Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (г. Минск, 23 ноября 2017 г.). Минск, 2017. С. 79–86.

3. Мальченков Е. В., Мальченкова В. В., Балакин Ю. П. Особенности формирования профессиональной компетентности участковых уполномоченных полиции в процессе адаптации к службе в ОВД. *Современные проблемы науки и образования*. 2017. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=27101> (дата звернення: 28.02.2019).

4. Отраднова А. С. Педагогические условия адаптации курсантов образовательных организаций МВД России к учебно-служебной деятельности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2016. № 4 (72). С. 191–194.

5. Перепечина Н. М. Изучение адаптированности курсантов к условиям обучения в вузе МВД Украины. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2013. № 3 (54). С. 87–90.

Отримано 04.03.2019

УДК 34.01

Микола Олександрович КОТЕЛЮХ,

*доцент кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5580-7798>;

Микола Анатолійович КОМЗЮК,

*старший викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;*

 <https://orcid.org/0000-0002-7656-1061>;

Роман Миколайович СМОЛА,

*старший викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Проведено аналіз моральної складової професіоналізму поліцейського. Проаналізовано їх зміст, визначено основні особливості. Визначено конкретні заходи щодо розвитку зазначених складових. Запропоновані окремі заходи для курсантів (слухачів) ЗВО МВС України з огляду на специфіку служби та навчання.

Проблема недотримання або незнання професійної етики окремими поліцейськими в сучасних умовах визначає зовнішні негативні характеристики поліції загалом та зумовлює появу таких негативних явищ, як корупція, професійна некомпетентність, зловживання службовим становищем, порушення прав та законних інтересів громадян тощо.

Досить часто через професійну неспроможність, черствість та моральну розбещеність окремих працівників, неправильну практику розкриття злочинів та досягнення позитивних результатів будь-якими методами в Національній поліції продовжують мати місце непоодинокі випадки перевищення влади та службових повноважень, фізичного насильства, знущання та тортур над особою, яка затримана чи підозрюється у скоєнні злочинів чи правопорушень.

Говорячи про професіоналізм поліцейського, хочеться наголосити на тому, що єдиного погляду на цей феномен у правовій теорії та практиці не існує і донині. Так, О. Подольська визначає професіоналізм як сукупність знань, умінь, навичок, що дають можливість виконувати відповідні професійні функції [3, с. 160].

На думку В. Лапшиної, професіоналізм слід тлумачити «не лише як високий рівень знань, умінь та результатів дій, а й певну систему організації свідомості» [2, с. 60].

Тобто професіоналізм розглядається як система особистісних цінностей індивіда, в тому числі високоморальних, завдяки яким він реалізує свої професійні знання, уміння та навички.

Але фундаментом «системи організації свідомості» завжди була і є мораль як найважливіша частина світогляду людини, що визначає її уявлення про добро і зло, належну і неправильну поведінку в тих чи інших ситуаціях. В останні роки все більш чітко оформлення отримує ідея пріоритетного розвитку відомчої поліцейської етики як теоретичного базису високоморальної поведінки особистості [1, с. 8].

Найчастіше саме моральність поліцейського, тобто дотримання ним норм моралі, визначає напрями його поведінки. До поліцейського висувається ряд моральних вимог, яким він має відповідати та постійно вдосконалювати їх в собі. Це гуманність, терпимість, справедливість, почуття обов'язку, сміливість, мужність, витримка, чесність, патріотизм [4, с. 16].

Прийняття того чи іншого рішення поліцейським завжди супроводжується моральним вибором, який завжди пов'язаний з відмовою від суто власних задовольень заради того, щоб зберегти моральну гідність.

Звичайно, поліція, як інструмент підтримання правопорядку в суспільстві, не може бути кращою від самого населення та влади, оскільки вона є вихідцем з цього суспільства. Вона не може бути вище за

ту «шкалу» моральних цінностей і того варіанту морального вибору, який масово тиражують й відтворюють можновладці, але поліцейські (якщо вони хочуть мати авторитет і довіру населення та зберегти його в майбутньому) повинні наполегливо працювати над собою, поступово та неухильно піднімаючи свій моральний рівень і в такий спосіб привчаючи громадян до законслухняної поведінки.

Отже, найважливішою складовою образу майбутнього поліцейського повинна стати його моральна свідомість разом із професійною освітою та професійним досвідом. Водночас для формування і підтримання такої свідомості доцільно було б вжити такі заходи у ході виховання моральної свідомості:

- з метою підвищення мотивації до підтримання високих моральних якостей запровадити проведення відповідних конкурсів серед особового складу Національної поліції, де окремо оцінювати моральну складову, заходів мистецького спрямування (літературні, музичні та інші творчі конкурси, вистави, експозиції тощо);

- проводити окремі заняття з особовим складом щодо нетерпимості до нецензурної лайки, повазі до підлеглих і керівництва, розмішувати відповідні стенди, дошки пошани, «куточки творчості працівників» в підрозділах поліції;

- проводити регулярні зустрічі працівників з творчими особистостями (поетами, художниками тощо), співробітниками архівів і музеїв;

- посилювати роботу у національно-патріотичній сфері, розмішувати у підрозділах поліції відповідні матеріали, «сторінки пам'яті», історичні відомості та довідки, у тому числі щодо історії відділу поліції, видатних працівників тощо.

Окремо можна виділити заходи щодо роботи з курсантами (слухачами) ЗВО МВС України. На нашу думку, зазначена категорія потребує особливої уваги у період навчання, зокрема щодо підтримання моральної та естетичної культури. У ЗВО МВС України, окрім тієї роботи, що нині активно проводиться з курсантами (слухачами), доцільно було б додатково вжити наступні заходи щодо підтримання високого рівня моральної та естетичної культури:

- проводити регулярні зустрічі курсантів (слухачів) з ветеранами МВС, на яких останні мали б змогу передати свій багаторічний досвід служби у правоохоронних органах;

- посилити роботу щодо недопущення вживання ненормативної лексики, лайки та відповідальність за порушення цих вимог;

- забезпечити вивчення курсантами (слухачами) на рівні факультативних занять дисципліни «Професійна етика та естетика поліцейського».

Переосмислення проблеми важливості моральної складової працівника поліції – це крок на шляху до реалістичного погляду на себе. Таким чином, справжнім фахівцем своєї справи може стати лише той, хто оцінює свої дії не лише з точки зору державного закону, а й внутрішнього закону совісті та честі. Саме тому автором загострене питання необхідності подальших наукових розробок в обраній темі.

Список бібліографічних посилань

1. IASP. Ethics Training in Law Enforcement. 1999. URL: <http://www.theiasp.org/pubinfo/ethicstraining.html> (дата звернення: 28.02.2019).
2. Лапшина В. Л. До питання про сутність феномену професіоналізму правоохоронця // Становлення, розвиток відомчої освіти та науки, основні напрямки удосконалення підготовки кадрів органів внутрішніх справ України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 січ. 2000 р.) / ред. А. С. Тяпкін ; Ун-т внутр. справ. Харків, 2000. С. 60–66.
3. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активной личности. Харьков : Основа, 1991. 162 с.
4. Професиональная этика сотрудников правоохранительных органов : учеб. пособие / под ред. Г. В. Дубова и А. В. Опалева. 2-е изд. М., 2000. С. 16–17.

Отримано 25.02.2019

УДК 159.9

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ НА ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Розглянуто теоретичні дослідження професійної ідентичності, які
знайшли своє відображення у роботах вітчизняних науковців.*

Вітчизняні дослідники доводять, що професійна ідентичність – продукт тривалого особистісного та професійного розвитку. Найбільш переконливо ця ідея обґрунтована в концепції професіогенезу О. Єрмолаєвої. Згідно з основними положеннями цієї концепції професійна ідентичність складається тільки на достатньо високих рівнях опанування професією і визначається як стійке узгодження найголовніших елементів процесу професійного розвитку. Це системна характеристика суб'єктивно-соціально-діяльнісного співвідношення, та є регулятором, що виконує стабілізуючу і перетворюючу функції,

співвідношення яких забезпечує професійне самовизначення та розвиток професіонала [3–5]. Є Клімов, у своїй трудовій концепції, розглядає професійну ідентичність в контексті професійної самосвідомості [9].

Грунтовні розвідки професійної ідентичності висвітлено у працях М. Абдулаєвої, Н. Антонової, Ж. Вірної, Н. Волянчук, В. Зливкова, Н. Іванової, Г. Ложкіна, В. Павленко, Т. Румянцевої, Т. Стефаненко, Л. Шнейдер, І. Яковенко та ін.

О. Кір'янова визначає професійну ідентичність як стійке узгодження індивідуальних ознак, умов та змісту професії, забезпечення досягнення на конкретному етапі конкретного суб'єктивного рівня професіоналізму, обумовлення подальшого професійного зростання та можливостей перенесення сформованих навичок та вмінь у змінні умови діяльності, Результатом проведеного нею пілотажного дослідження, спрямоване на вивчення професійної ідентичності як одного з факторів адаптації в соціокультурному середовищі стали висновки про те, що професійна ідентичність має інтегральний характер і є універсальним показником адаптації фахівців у професійному середовищі [12]. Ю. Москаль наголошує, що в професійній ідентичності взаємозалежні цінності та емоційні складові, а її досягнення відбувається за допомогою рефлексії та самозіставлення внутрішнього й зовнішнього світів, як досвіду соціального та духовного життя особистості [11]. Професійна ідентичність розглядається Т. Міщенко відповідно до концепції становлення особистості професіонала в контексті професійної діяльності та виступає як критерій професійного розвитку та свідчить про якісні і кількісні особливості прийняття людиною а) себе як професіонала; б) конкретної професійної діяльності як способу самореалізації і задоволення потреб; в) системи цінностей і норм, характерних для даної професійної спільноти [10].

У дослідженнях Т. Стефаненко професійна ідентичність визначається не тільки як усвідомлення своєї totoжності з професійною спільнотою, але і як її оцінка, психологічна значущість членства в ній, своєрідна ментальність, відчуття своєї професійної компетентності, самостійності і самоефективності, тобто переживання своєї професійної цілісності і визначеності. Тут акцент зміщується з ділової і соціально-психологічної, трудової вираженості до самовираження, до образу «Я» [15]. Е. Зеєр визначає професійну ідентичність як професійний «Я-образ», що містить в собі професійні стереотипи та унікальність власного «Я», усвідомлення своєї totoжності з професійним образом «Я» [6]. Як концептуальне уявлення людини про своє місце у професійній групі й відповідно у суспільстві розглядають професійну ідентифікацію Н. Іванова та Є. Конєва. Це уявлення супроводжують певні цінності та мотиваційні орієнтири, а також суб'єктивне ставлення до своєї професії [1, 8]. О. Володарська доводить, що ідентифікація з професійною групою

активізує три психологічні аспекти особистості, а саме: а) емоційний – переживання й оцінка власної належності; б) когнітивний – усвідомлення та диференціація характеристик і властивостей значущої групи; в) діяльнісний, який виражається через поведінку, реалізацію норм і групових цінностей [2].

К. Тороп указує, що структура ідентичності досить розмаїто представлена у наукових дослідженнях, але найчастіше вирізняються когнітивний, мотиваційний й ціннісний компоненти. Окрім цього, досить поширеним є ієрархічне уявлення структури ідентичності, яка включає наступні рівні: основою або первинним шаром ідентичності є ототожнення індивіда із мікросередовищем, етнічною, регіональною, родинною спільнотою задля самозахисту й укріплення власних позицій у суспільстві; особистісний рівень визначає потребу індивіда у єдності із культурним середовищем задля самовизнання й самоповаги; професійно-діяльнісний – віддзеркалює особливості самореалізації індивіда у діяльності, професії, суспільстві [16].

Деякі науковці розкривають у структурі професійної ідентичності три групи компонентів: просторово-часові характеристики діяльності (мотиваційний з критерієм – сформованість мотивів і цілей майбутньої професійної діяльності; когнітивний з критерієм – уміння здійснювати пошук та обробку інформації); внутрішні (емоційно-вольовий з критерієм – емоційне ставлення до діяльності, вольові риси й емпатійний з критерієм – відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини) та зовнішні (комунікативний з критерієм – сформованість комунікативних умінь, діялісно-практичний з критерієм – наявність сформованих професійних умінь і навичок) [13]. У міждисциплінарному дослідженні П. Вайнріча [17] структура ідентичності включає в себе три основні блоки: систему конструктів, систему станів впливу і сутнісно-діялісну систему; перша і третя системи є основними структурними компонентами ідентичності, між якими існує складний зв'язок. Таким чином автором здійснено спробу виділити структурні компоненти ідентичності на основі аналізу її функцій, головні серед яких – конструювання навколишнього світу і пошук свого місця в ньому, а також визначення концептуальних меж активності та взаємодії. Професійна ідентичність при цьому постає як складне явище, що формується на базі індивідуально-культурного і діялісного досвіду особистості [7].

Аналізуючи феномен професійної ідентичності, зокрема особливості її структури, Т. Румянцева вказує, що досягнення професійної ідентичності передбачає самостійну і відповідальну побудову свого професійного майбутнього, високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки в ситуаціях невизначеності професійного майбутнього,

що наближається, здійснення особистісного і професійного самовизначення та самоорганізації (набуття досвіду), інтеграцію в професійне співтовариство, наявність сформованого адекватного образу «Я», в якому актуалізовані відповідні професійно важливі якості [13].

Список бібліографічних посилань

1. Бугенко Ю. В., Мілорадова Н. Е. Довузівська підготовка – етап професійного становлення сучасного працівника ОВС. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 6. С. 174–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2005_4_6_49 (дата звернення: 20.02.2019).
2. Воляннюк Н. Ю. Психологія професійного становлення тренера : монографія. Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. 444 с.
3. Ермолаева Е. П. Психологические уровни субъективности как параметры профессиональной идентичности. М. : Ин-т психологии РАН, 2004. С. 43–54.
4. Ермолаева Е. П. Психология социальной реализации профессионала. М. : Ин-т психологии РАН, 2008. 347 с.
5. Євдокимова Н. О. Професійно-психологічний тренінг як технологія становлення професіонала. *Актуальні проблеми психології*. 2009. Т. 7, вип. 20, ч. 1. С. 125–128.
6. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях. *Вопросы психологии*. 2008. № 1. С. 89–100.
7. Иванова Н. Л. Самоопределение личности в бизнесе : моногр. М. : МАПН ; Ярославль : Аверс-Плюс, 2007. 204 с.
8. Идентичность : хрестоматия / сост. Л. Б. Шнейдер. М. : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2003. 272 с.
9. Климов Е. А. Путь в профессионализм (психологический взгляд) : учеб. пособие. М. : Флинта, 2002. 330 с.
10. Мілорадова Н. Е. Використання тренінгу з метою розвитку навичок застосування методів психологічного впливу у професійній діяльності правоохоронців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби*. 2012. № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2012_1_36.pdf (дата звернення: 25.02.2019).
11. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
12. Ричи Ш. Управление мотивацией / пер. с англ. Е. М. Климова. М. : Юнити-Дана, 2004. 393 с.
13. Румянцева Т. В. Особенности структуры идентичности студентов второго курса медицинского вуза. *Ярославский психологический вестник*. 2005. Вып. 16. С. 73–75.
14. Самкова О. М. Психологічні особливості професійної ідентифікації психологів // Актуальні питання сучасної психології : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених / за ред. С. Б. Кузікової, І. М. Щербакової, К. М. Пасько та ін. Суми : Вид-во Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 338–341.
15. Стефаненко Т. Г. Етнопсихология : учеб. М. : Аспект-Пресс, 2003. 368 с.
16. Тренінг розвитку професійних настановлень майбутніх правоохоронців : навч.-метод. посіб. / Н. Е. Мілорадова, Е. В. Шеховцова, О. І. Федоренко, В. В. Доценко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Стиль Издат, 2015. 120 с.

17. Argyle M. The social psychology of work. Harmondsworth, England : Allen Lane, 1972. 291 p.

Отримано 25.02.2019

УДК 378.635.174(477)(043.5)

Маргарита Вікторівна ЗАДОРОЖНА,

слідчий слідчого відділу Покровського відділення поліції

Криворізького відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ МВС

Розглянуто особливості психолого-педагогічних умов підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції та специфіку професійної освіти правоохоронців. Акцентовується увага на особливості підготовки майбутніх дільничних офіцерів поліції у процесі вивчення фахових дисциплін. Представлено теоретичний аналіз поняття «психологічна стійкість», розкрито зміст головних понять і термінів цієї проблеми. Виділено вимоги до психологічної та педагогічної підготовки дільничного офіцера поліції.

Сучасна ситуація в Україні, що стосується областей, в яких проводиться ООС (операція Об'єднаних сил), призводить до тенденції зростання організованої злочинності, групових порушень публічного порядку та публічної безпеки, суспільної напруженості. Дані фактори є причинами реформування суспільних інститутів, у першу чергу Міністерства внутрішніх справ. На сьогодні, суттєво зросли професійні та особистісні вимоги до працівників Національної поліції, які виконують свої функції по забезпеченню публічного порядку та безпеки, охороні прав і свобод громадян, а також по повному та всебічному розкриттю кримінальних злочинів. Це говорить про те, що перед працівниками поліції стоїть множинність завдань та обов'язків, які необхідно виконувати. Специфікою професійної діяльності майбутніх дільничних офіцерів поліції є виконання службових задач в екстремальних умовах, перебування у злочинному середовищі, затримання озброєних злочинців. Говорячи про фахові дисципліни, ми маємо на увазі комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння курсантами, майбутніми офіцерами поліції знаннями, уміннями і навичками професії, розвиток їхньої компетентності та професіоналізму, виховання загальної і фахової культури.

Головною метою виховання майбутніх офіцерів Національної поліції має стати формування їх як особистості, громадянина, патріота

свої держави, високо кваліфікованого фахівця. Необхідно щоб майбутній дільничний офіцер поліції мав високий рівень психологічної та педагогічної підготовки, яку він отримує в процесі навчання у закладі вищої освіти. Основними завданнями педагогічної підготовки майбутніх офіцерів поліції є:

- формування у майбутніх офіцерів поліції знань, що є необхідними для адекватних дій у реальних умовах вирішення різних професійних завдань;

- формування професійних вмінь та навичок різного спрямування: психологічних, фізичних, правових умінь для розв'язання завдань різної складності (службових, оперативно-службових і службово-бойових);

- розвиток психологічних якостей (здібностей) особистості, які є важливими для успішного здійснення професійної діяльності;

- підвищення професійно-психологічної стійкості;

- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичці до виявлення й урахування психологічних аспектів під час виконання професійних дій.

Психологічна готовність до виконання службових обов'язків – це сукупність сформованих під час вивчення фахових дисциплін професійних та психологічних властивостей, що відповідають критеріям професійної діяльності. Важливим критерієм готовності до виконання професійних обов'язків є психологічна стійкість офіцера. Під психологічною стійкістю слід розуміти властивість особистості не піддаватися несприятливим психологічним обставинам розв'язуваних завдань, не знижувати під їх впливом якість виконуваних професійних дій. Вона дозволяє особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливого тиску обставин, зберігати самопочуття і працездатність в різних випробуваннях. Стійкість до стресу є важливим фактором забезпечення ефективності та успішності виконання поставлених завдань майбутнім дільничним офіцерам поліції. Тому дослідження природи стійкості до стресу, механізмів її розвитку і прояву, залежності від особливостей діяльності дозволяє зрозуміти сутність цього феномена та обґрунтувати шляхи і методи його оцінки, формування і підтримки [1]. Проблема психологічної стійкості правоохоронців до стресу є професійно значущою характеристикою, – від неї залежить ефективність діяльності правоохоронця. Оцінка й формування психологічної стійкості до стресу відносяться до числа пріоритетних завдань психологічного супроводу діяльності майбутніх офіцерів.

Психологічна підготовка дільничних офіцерів поліції є сукупністю сформованих і розвинених професійних і психологічних характеристик, які відповідають особливостям службової діяльності і виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення. Психологічні

навики дають можливість дільничному офіцеру поліції вільно спілкуватися з будь-якою людиною, знайти підхід до кожного індивідуально, формують позитивне ставлення громадян до всієї поліції в цілому [2].

При вивченні психологічної майстерності майбутні дільничні офіцери

поліції моделюють конкретні психологічно напружені ситуації, створені в умовах занять, які наближені до реальних умов. У результаті проведення таких занять у курсантів відбувається формування та розвиток психологічної готовності до успішного здійснення майбутньої професійної діяльності. Результатом педагогічної підготовки дільничних офіцерів поліції є формування професійної майстерності, психологічною підставою якої виступають особистісні, ділові та вольові якості дільничного.

Психолого-педагогічна підготовка майбутніх дільничних офіцерів поліції є складовою їх професійної підготовки. Відповідно до зазначених документів та стандартів вищої освіти у цілому, психолого-педагогічний компонент підготовки відображається у робочих програмах з відповідних навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців для правоохоронної галузі.

Список бібліографічних посилань

1. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. М. : PerSe, 2001. 511 с.
2. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, С. М. Моїсєєва. Київ : КНТ, 2007. 159 с.

Отримано 17.02.2019

УДК 159.92

Катерина Ігорівна МАРАВСЬКА,

аспірант кафедри психології та соціології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7103-4350>

ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Розглянуті особливості професійних моральних якостей курсантів закладів вищої освіти МВС України різної статі різних років навчання. За допомогою опитувальника А. А. Токмана визначено рівні розвитку моральних якостей курсантів за категоріями: ставлення до Батьківщини, відношення до суспільства, ставлення до службової діяльності, відношення до інших і до себе, а також загальний рівень моральних особистісних якостей. Зроблено висновки та висловлено пропозиції щодо вдосконалення процесу підготовки курсантів.

У сучасному житті, коли відбуваються численні суспільно-політичні трансформації, зростають вимоги до працівника поліції, зокрема до його моральних якостей. Якщо ці якості позитивні (наприклад, гуманізм, принциповість, самовідданість, людяність тощо), вони допомагають поліцейському на високому рівні здійснювати свою професійну діяльність. І, навпаки, якщо в нього переважають негативні моральні якості (наприклад, прояви грубості та егоїзму, схильність заради власної вигоди на нечесність і обман тощо), це може призвести до втрати довіри з боку населення, до зниження іміджу як самого поліцейського, так і усієї правоохоронної системи держави. Проблема розвитку моральних якостей курсантів закладів вищої освіти МВС України є дуже актуальною, оскільки їх формування має важливе значення, воно досліджується тривалий час і, отримавши у навчальному закладі достатній розвиток як загальнолюдських моральних якостей, так і професійних, курсанти – майбутні поліцейські – зможуть професійно на високому рівні виконувати свій професійний обов'язок, служити на користь державі і суспільству.

Метою нашого дослідження є вивчення рівня розвитку професійних моральних якостей курсантів закладів вищої освіти МВС України різної статі та різних років навчання.

Дослідження проводилось з використанням опитувальника «Моральний профіль особистості», розробленого А. А. Токманом. Опитувальник дозволяє оцінити на оптимальному, допустимому і критичному рівнях ступінь розвитку моральних якостей кожного курсанта за наступними категоріями: ставлення до Батьківщини, відношення до суспільства, ставлення до службової діяльності, відношення до інших і до себе, загальний рівень моральних особистісних якостей, що визначає модель моральної спрямованості та моральний профіль особистості курсанта [1, с. 11].

В дослідженні взяли участь 168 курсантів: 102 юнаки та 66 дівчат 2–4 курсів факультетів № 1–4 Харківського національного університету внутрішніх справ. Опитування проводилось анонімно.

Кожному курсанту надавалася інструкція: «Перед Вами ряд тверджень, які стосуються деяких особливостей Вашої поведінки і характеру. Кожне твердження має п'ять варіантів відповідей («Так», «Скоріше так, ніж ні», «Важко сказати», «Скоріше ні, ніж так», «Ні»). Відповідати необхідно наступним чином: спочатку прочитайте питання і варіанти відповіді на нього; потім виберіть один з п'яти запропонованих варіантів відповідей, який відображає Вашу думку, і поставте хрестик або галочку у відповідній клітинці бланку відповідей. Не витрачайте на обдумування дуже багато часу. Найбільш природне те рішення, яке першим спадає на думку» [1, с. 12].

Опитувальник складається з 66 тверджень, які розподілені на 6 шкал: шкалу брехні, шкалу ставлення до Батьківщини (Ba), шкала відношення до суспільства (Su), шкалу ставлення до службової діяльності (C), шкала відношення до інших і до себе (Wi) та шкалу вимірювання рівня моральної свідомості, стійкості моральних переконань (Eg).

Шкала брехні включає твердження, які виявляють тенденцію випробовуваного представити себе в можливо вигіднішому світлі, продемонструвавши дуже суворе дотримання моральних норм і правил поведінки.

Шкала Ba – «Ставлення до Батьківщини» включає твердження, які висвітлюють такі якості респондента, як світоглядна переконаність, патріотизм, інтернаціоналізм, відданість Батьківщині. Шкала Su – «Відношення до суспільства» включає твердження, які висвітлюють такі якості респондента, як гуманізм, громадянськість, принциповість, самовідданість. Шкала C – «Ставлення до службової діяльності» оцінює такі якості як вірність поліцейському обов'язку, відповідальність, дисциплінованість, самовладання, сумлінність, працьовитість, старанність, організованість, надійність тощо. Шкала Wi – «Відношення до інших і до себе» включає твердження, які висвітлюють такі якості респондента, як ввічливість, відкритість, правдивість, делікатність, доброзичливість, порядність, врівноваженість, великодушність справедливості, толерантність, чесність, уважність. Шкала Eg – «Вимірювання рівня моральної свідомості, стійкості моральних переконань» та таких особистісних якостей, як цілеспрямованість, скромність, самостійність, адекватна самооцінка, самокритичність, почуття власної гідності та честі [1, с. 12].

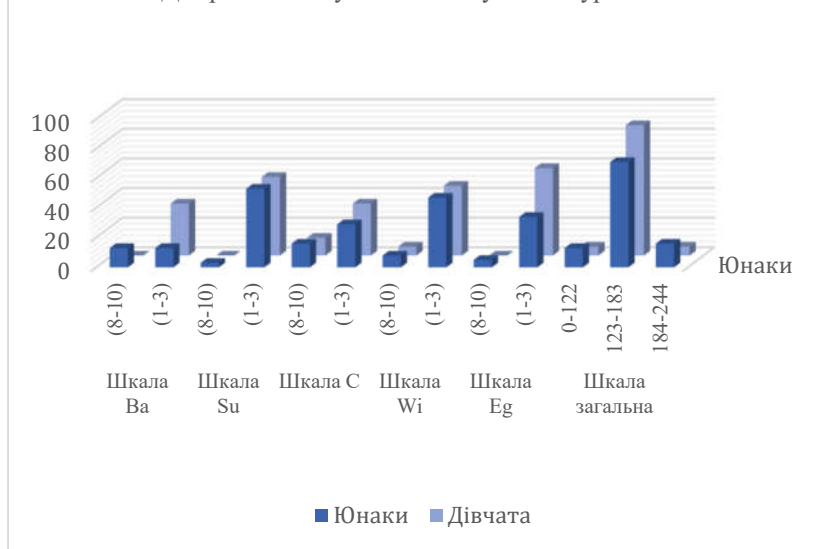
Підрахунок первинних балів за кожною шкалою та загальної кількості балів за усіма шкалами здійснено у відповідності до ключа опитувальника. Автором визначено три рівні сформованості моральних якостей: оптимальний (високий); достатній (середній) та критичний (низький) [1, с. 10]. В своїй роботі ми оцінювали отримані значення по кожній шкалі за двома рівнями: високим (8–10 ст.б.) та низьким (1–3 ст.б.). Переклад первинних оцінок в стандартні бали за кожною шкалою нами здійснено за наступною формулою:

1 ст.б. = Кількість отриманих балів/Загальна кількість балів за шкалою*10

Результати опитування курсантів відображено на діаграмі 1.

Як бачимо, у 13 % опитаних за шкалою Ba – «Ставлення до Батьківщини» юнаків на високому рівні розвинені такі моральні якості: патріотизм, почуття гордості за Батьківщину, відданість їй. Проте 35 % респондентів-дівчат та 13 % респондентів-юнаків мають низький рівень розвитку вищезазначених якостей.

Діаграма 1. Результати опитування курсантів

На підставі отриманих даних за шкалою Su – «Відношення до суспільства» бачимо, що лише 3 % курсантів-юнаків мають високий рівень розвитку моральних якостей відношення до суспільства, а 53 % курсантів-юнаків та курсантів-дівчат мають низький рівень розвитку таких якостей, як: принциповість, ініціативність, гуманізм, людяність, самовідданість тощо.

На підставі отриманих даних за шкалою C – «Ставлення до службової діяльності» можемо зробити висновок, що тільки 16 % та 12 % опитаних курсантів-юнаків та курсантів-дівчат відповідно мають високі оцінки розвитку професійних якостей: дисциплінованість, відповідальність, вірність поліцейському обов'язку, сумлінність, старанність, працьовитість, організованість, надійність тощо.

Проте, 29 % юнаків та 35 % дівчат отримали низькі оцінки (1–3 ст.б.), які свідчать про безвідповідальність, схильність до порушення дисципліни, встановлених правил і норм поведінки, низький самоконтроль, байдужість до виконання покладених обов'язків, цинічність тощо.

З діаграми бачимо, що за шкалою Wi – «Відношення до інших і до себе» лише 8 % юнаків та 6 % дівчат мають високі оцінки (8–10 ст.б.) розвитку таких моральних якостей: чесність, порядність, доброзичливість, ввічливість, толерантність, чуйність тощо. А 47 % респондентів отримали низькі оцінки (1–3 ст.б.). Це свідчить про те, що вони можуть бути

замкнені, неврівноважені, егоїстичні, здатні на низькі аморальні вчинки задля задоволення власних потреб, нечесні та недоброзичливі.

На підставі отриманих даних за шкалою Еґ – «Вимірювання рівня моральної свідомості, стійкості моральних переконань» можемо зробити висновок, що 34 % юнаків та 59 % дівчат мають низький рівень моральної свідомості та моральних переконань. Їх можна охарактеризувати як нецілеспрямованих, байдужих до проблем інших людей, таких, що мають спокійне ставлення до власних недоліків, некритичних, несамостійних, таких, що не мають бажання самовдосконалюватися.

Аналізуючи загальний рівень розвитку моральних якостей курсантів, бачимо, що низький рівень розвитку моральних якостей мають лише 13 % опитаних юнаків та 6 % дівчат; високий рівень розвитку мають 16 % юнаків та 6 % дівчат, а 71 % юнаків та 88 % дівчат мають середній (достатній) рівень розвитку моральних якостей. Це непоганий результат, який свідчить про те, що переважна більшість опитуваних впродовж свого навчання у ЗВО МВС України розвинула та вдосконалила свої моральні якості у відповідності до моральних норм суспільства та норм освітнього середовища університету і готова до якісного виконання професійних обов'язків.

Отримані дані дозволяють зробити наступні висновки.

1. Оцінюючи рівень розвитку моральних якостей за окремими шкалами опитувальника, представлена картина не є оптимістичною. Рівень розвитку моральних якостей курсантів є низьким. Курсантів можна охарактеризувати як замкнених, нецілеспрямованих, байдужих до проблем інших людей, таких, що мають спокійне ставлення до власних недоліків, не мають бажання самовдосконалюватися; некритичних, несамостійних тощо. У зв'язку з цим пропонуємо трансформувати виховний процес у ЗВО таким чином, щоб курсанти більш відповідально ставилися до навчання та виконання поставлених задач; виховували в собі відповідальність за власні дії та вчинки, були самокритичними, наполегливими в досягненні поставлених цілей та задач.

2. Для розвитку професійних моральних якостей у курсантів в університеті пропонується створення більш сприятливих умов: керівництвом університету проводити наради з керівним офіцерським складом факультетів щодо доведення до курсантів інформації про важливість служби в поліції, про її престиж та значущу роль у громадському житті суспільства, пропагувати етичні знання, заохочувати відмінників, підтримувати ініціативність курсантів у рамках встановлених в університеті норм та правил поведінки тощо; наголошувати на прагненні до морального самовдосконалення, відданості своїй справі. На нашу думку, слід поступово відокремлюватися від армійської системи підготовки поліцейських, оскільки така система пригнічує прогресивні методи роботи, творчий підхід до розв'язання задач, розвиток самосвідомості курсантів та їх високоморальної поведінки.

Список бібліографічних посилань

1. Токман А. А. Педагогічні засади формування моральних якостей курсантів навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2011. 20 с.

Отримано 02.03.2019

УДК 812:[351.74:159.9](477)-047.23

Галина Миколаївна СОРОКІНА,

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1 (слідства)
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0001-8046-9041>;

Наталія Валеріївна КРАСНОВА,

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1 (слідства)
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0003-1986-9083>

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Наполягається, що формування іншомовних комунікативних умінь є одним з компонентів системи професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Співробітник органів внутрішніх справ повинен володіти поряд з певним набором вузькопрофесійних компетенцій здатністю до комунікації рідною та іноземною мовами для вирішення завдань професійної діяльності.

Співробітник органів внутрішніх справ повинен володіти поряд з певним набором вузькопрофесійних компетенцій здатністю до комунікації рідною та іноземною мовами для вирішення завдань професійної діяльності. Комунікативні вміння необхідні співробітнику правоохоронних органів для спілкування з різними категоріями громадян. Іншомовна компетенція сприяє встановленню комунікативної взаємодії при вирішенні міжнародних службових питань, в значущих ситуаціях інтернаціонального професійного спілкування. Успіх службової діяльності співробітника поліції часто залежить від його комунікативних умінь і навичок, а також здатності до комунікативної взаємодії з іншими.

В процесі службової діяльності перед працівниками поліції постійно виникають завдання, вирішити які необхідне негайно і в короткий проміжок часу розпізнати характер події, оцінити його і прийняти рішення. Вирішення даної проблеми залежить багато в чому і від готовності співробітників поліції до професійного спілкування.

Професійно-комунікативна культура співробітника поліції являє собою культуру людських взаємин, основу яких складають

комунікабельність та здатність організувати процес спілкування. Комунікабельність у професійній діяльності співробітника поліції передбачає вміння слухати, висловлюватися, підтримувати бесіду і змінювати тему, знаходити правильну форму поведінки з громадянами, колегами. Вона сприяє контактності, тобто здатності вступати в психологічний контакт, формувати довірчі відносини у зоні взаємодії. З огляду на наявність таких професійних якостей, як комунікабельність і контактність, можна говорити про комунікативність як якість особистості співробітника поліції. Комунікативність визначається як здатність до групової діяльності, взаєморозуміння, міжособистісної та міжкультурної взаємодії. Успішність такої діяльності багато в чому визначається вмінням грамотно і професійно будувати своє спілкування.

Дослідження показують, що розвиток комунікативних здібностей у майбутніх співробітників правоохоронних органів може бути досягнутим за допомогою навчання не тільки спеціальних дисциплін, а й дисциплін, що формують комунікативні здібності та навички культури спілкування. Провідна роль в цьому, безумовно, відводиться іноземній мові.

Курс іноземної мови у вищих навчальних закладах МВС носить комунікативно-прагматичний та професійно орієнтований характер і має на меті не тільки освоєння майбутніми співробітниками правоохоронних органів навичок спілкування іноземною мовою, а й підвищення їх професійної компетентності. Іноземна мова має набір методичних засобів, які сприяють формуванню умінь і навичок, необхідних поліцейському в його професійній діяльності. Це – аналітико-синтетичні навички, логічні висновки на основі індукції і дедукції, здатність до моделювання та прогнозування.

Інтернаціоналізація права, боротьба з тероризмом і організованою злочинністю вимагають від представників правоохоронних органів різних країн спільних дій. Володіння навичками іншомовної комунікації дає можливість поліцейським оптимально використовувати свої вміння для інтернаціонального ділового спілкування. Іноземна мова є засобом формування особистості співробітника поліції в якості носія культури власної країни і зразка толерантного ставлення до інших народів.

Мета та основні завдання викладачів іноземної мови – сприяти підготовці фахівців, що відповідають вимогам сучасного суспільства. Викладач повинен вміти створити оптимальні умови формування навичок та умінь успішного професійного спілкування при формуванні комунікативної компетенції співробітника органів внутрішніх справ. Комунікація – це процес передачі і сприйняття інформації, в ході якого відбувається формування відносин між учасниками цих відносин. Викладач повинен сформувати комунікативні вміння, що дозволяють учасникам іншомовної комунікації виробляти мовні дії, необхідні для побудови діалогу.

Одним із завдань, які стоять перед викладачем, є допомога у подоланні дорослими учнями комунікативних бар'єрів. Завдання викладача іноземної мови полягає не лише в тому, щоб учень оволодів певним лексико-граматичним матеріалом, але і не «поселити» в нього страх перед використанням цих знань. Він повинен допомогти подолати труднощі, які, безумовно, з'являються у «не носія» мови в процесі комунікації, навчити користуватися отриманими знаннями і долати фобії, які виникають при цьому.

Комунікативний метод викладання іноземних мов в даному випадку повинен привести до успіху. Моделювання реальних ситуацій, близьких до життєвих, дає можливість тому, кого навчають, реалізувати свої інтереси і набути навичок розмовної мови. Викладач повинен вміти створити на занятті мовне середовище, підштовхнути курсанта до бажання висловитися, взяти участь в обговоренні близьких йому проблем.

Уміння викладача побачити і визначити позитивне у відповіді курсанта допоможе останньому набути впевненості в собі і побороти страх говорити іноземною мовою. Необхідно переконати курсанта в тому, що для того, щоб досягти прогресу у вивченні іноземної мови, потрібно перетворити бажання говорити іноземною мовою в необхідність.

Особливу роль в ефективній організації процесу навчання іншомовній діловій комунікації відіграють педагогічні технології формування іншомовної комунікативної діяльності. Партнерство викладача та учня є необхідними умовами оптимізації процесу формування умінь професійної іншомовної комунікації у майбутніх правоохоронців.

Формування іншомовних комунікативних умінь є одним із компонентів структури професійної компетенції співробітника правоохоронних органів, які сприяють розвитку особистості та її здатності до продуктивної службової комунікації в сучасних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Коблов Ф. Ч. Коммуникативная компетентность и культура общения в служебной деятельности сотрудника полиции. *Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2012. Т. 18, № 4. С. 79–82.
2. Кравчук Л. С., Навроцкая И. Н., Земляков В. Д. О роли иностранного языка в формировании профессиональной компетенции сотрудников полиции. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2015. Т. 7, № 6, ч. 2. С. 275–278. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-rol-i-inostrannogo-yazyka-v-formirovanii-professionalnoy-kompetentsii-sotrudnikov-politsii> (дата звернення: 20.02.2019).
3. Хайрутдинова И. В. Иноязычные коммуникативные умения как компонент общепрофессиональной компетенции руководителя органов внутренних дел. *Педагогический журнал*. 2017. Т. 7, № 1А. С. 107–116.

Отримано 27.02.2019

УДК 159.9

Ханим Раміз кизи СОФІЄВА,

*начальник відділу організації медичної та психологічної допомоги
Головного управління організації ліквідації наслідків
надзвичайних ситуацій МНС Азербайджану
(м. Баку, Республіка Азербайджан),
ад'юнкт Національного університету цивільного захисту України*

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ ПОРЯТUNKУ ОСОБЛИВОГО РИЗИКУ МНС АЗЕРБАЙДЖАНУ

Розглянуто основні групи досліджень професійно важливих якостей фахівця, що існують сьогодні в сучасній психологічній науці. Виділено та охарактеризовано три рівні взаємодіючих властивостей, які характеризують професійно-важливі індивідуальні якості особистості фахівця. Обґрунтовано структуру особистості працівника Служби порятунку особливого ризику МНС Азербайджану.

Усі дослідження професійно важливих якостей фахівця, які існують сьогодні в сучасній психологічній науці, в загальному вигляді, можна умовно поділити на дві базові групи:

- перші пов'язані зі спробами авторів окремо та відособлено розглянути повний набір необхідних якостей, що впливають на успішність професійної діяльності суб'єкта;
- другі, в свою чергу, намагаються розглядати професійно важливі якості в структурі особистості людини, тобто більш комплексно та системно [1].

Відповідно до поглядів Б. Ф. Ломова [2] вивчення та формування професійно важливих якостей спеціаліста повинно базуватись на врахуванні всієї сукупності вимог, які висуваються до нього діяльністю.

Стоячи на позиціях Б. Ф. Ломова [3], Б. Г. Ананьєв [4], П. К. Анохіна [5], В. Д. Шадрікова [6], Е. Ф. Зеєра [7] та ін. видатних науковців ХХ століття, вважаємо, що професійно-важливі індивідуальні якості особистості фахівця об'єднують в собі наступні три рівні взаємодіючих властивостей:

1. Професійно значущі психофізіологічні якості (швидкість сенсомоторних реакцій, зорово-рухової координації, екстра-інтроверсія, енергетизм, типологічні якості нервової системи та інше). Вони впливають на успішність формування психологічних професійно важливих якостей.
2. Професійно-важливі психологічні якості, які безпосередньо впливають на виконання певної діяльності (тип пам'яті, тип мислення, спостережливість, дисциплінованість, сила волі та ін.).

3. Соціально-психологічні якості, які формуються лише в умовах соціальних взаємовідносин особистості професіонала (правосвідомість, переконання, мотивація праці тощо).

Ми переконані, що існують динамічні ансамблі професійно-важливих якостей, які характерні для кожного конкретного виду професійної діяльності (у тому числі і в межах МНС Республіки Азербайджан). Залежно від того, які професійно-важливі якості переважають у структурі ключових кваліфікацій (сформованих специфічних ансамблів підструктур діяльності), вони будуть належати до чотирьох професійно зумовлених підструктур особистості, наведених у табл. 1.

Таблиця 1 – Професійно зумовлена структура особистості спеціаліста

Підструктури	Соціально-психологічні та психофізіологічні компоненти підструктур	Професійно зумовлені ансамблі компонентів підструктур (ключові кваліфікації)
Професійна спрямованість	Схильності, інтереси, відношення, установки, сподівання, мотиви	Соціально-професійні здібності: готовність до кооперації, направленість на досягнення успіху та професійне зростання, корпоративність, надійність, соціальна відповідальність та ін.
Професійна компетентність	Професійні знання, вміння та навички, кваліфікація	Соціально-правова та економічна компетентність, спеціальна компетентність, персональна компетентність (знання та вміння, які виходять за рамки однієї професії), аутокомпетентність
Професійно значущі психологічні якості	Уважність, рішучість, спостережливість, креативність, контактність, самоконтроль, самостійність та ін.	Професійна самостійність, соціально-професійний інтелект, здібність до планування технологічних процесів, діагностичні здібності, професійна мобільність та ін.
Професійно значущі психофізіологічні якості	Енергетизм, нейротизм, екстравертність, зорово-рухова координація, реактивність та ін.	Узагальнені професійні здібності: координація дій, швидкість реакції, витримка, стресостійкість та ін.

Виходячи з наведеної таблиці можна сказати, що структура особистості фахівця МНС Азербайджану складатиметься з чотирьох основних підструктур.

Першу групу якостей представлятимуть соціально значущі характеристики – соціально-професійні кваліфікації. До цих якостей належатимуть установки особистості, спрямованість на успішність тощо.

Другу підструктуру особистості фахівця складатимуть професійна компетентність, яка відображає загальні знання та уміння з організації та планування робочих процесів. Тобто вміння вирішувати та розв'язувати складні питання, вміння користуватися інноваційними технологіями тощо.

Третю групу особистісної структури складатимуть професійно-важливі якості, що визначають продуктивність діяльності людини. До цієї підструктури входять різні когнітивні якості: увага, креативність, спостережливість тощо, й характерологічні: відповідальність, самостійність, практичність й інші. Якості цієї групи можна назвати багатофункціональними (хоча, у той же час, кожна професія в межах МНС Азербайджану матиме свій ансамбль цих якостей).

Четверту підструктуру особистості професіонала складатимуть психофізіологічні якості. До неї відносяться сенсомоторні якості рятувальника (швидкість реакцій, характеристики координації, тип вищої нервової системи тощо); довгочасна витривалість; витривалість до екстреної напруги; перешкодостійкість; переключаємість; стійкість до дій несприятливих факторів середовища, тощо.

Хочеться відмітити, що, незважаючи на науковий підхід, концепцію та погляди конкретного дослідника, в особистісній структурі професіонала Служби Порятунку можна виділити три базові підструктури, які так чи інакше включатимуть в себе необхідні якості, що впливатимуть на результат його професійної діяльності: (а) мотиваційний компонент; (б) комунікативну підструктуру; (в) підструктуру особистості, що пов'язана з мисленням.

Решта підструктур особистості професіонала виділятиметься на основі психологічних особливостей діяльності, що виконуватиметься.

Список бібліографічних посилань

1. Снісаренко А. Г. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2011. 243 с.

2. Ломов Б. Ф. Основы психофизиологической классификации военной деятельности // Военная инженерная психология / под ред. Б. Ф. Ломова. М. : Воениздат, 1970. С. 137–157.

3. Ломов Б. Ф. Психологические проблемы деятельности в особых условиях / под ред. Б. Ф. Ломова, Ю. М. Забродина. М. : Наука, 1985. 232 с.

4. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М. : Наука, 1977. 380 с.

5. Анохин П. К. Очерки физиологии функциональных систем. М. : Медицина, 1975. 448 с.

6. Шадриков В. Д., Дружинин В. Н. Формирование подсистемы профессионально важных качеств в процессах профессионализации // Проблемы индустриальной психологии : межвуз. тематический сб. Ярославль, 1973. С. 3–18.

7. Зеер Э. Ф. Психология профессий. М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с.

Отримано 07.02.2019

УДК 159.92

Наталія Євгеніївна ТВЕРДОХЛЄБОВА,

старший викладач кафедри охорони праці та навколишнього середовища

Навчально-наукового інституту механічної інженерії і транспорту

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»;

 <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Представлено аналіз результатів емпіричного дослідження особливостей мотиваційної спрямованості правоохоронців на етапі фахової підготовки. Визначені мотиватори організаційної поведінки майбутніх правоохоронців є критерієм успішності й ефективності їх становлення як професіоналів.

На етапі реформування органів правоохоронної системи питання мотиваційної спрямованості курсантів на різних етапах фахової підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання вимагає особливої уваги. Мотиваційний компонент є одним із базових у системі моральної регуляції діяльності і поведінки професіоналів. Мотивація виступає сполучною ланкою між справжніми цілями, ідеалами, переконаннями особистості курсанта і діями, вчинками, рішеннями, які він приймає. Для здійснення ефективної професійної діяльності мотиваційний компонент повинен включати позитивне ставлення до обраного виду професійної діяльності, прагнення до самореалізації і досягнень, моральні та професійні установки та інтереси.

Вивчення особливостей мотиваційної сфери використовується для виокремлення системи чинників, які визначають поведінку курсантів на певному рівні. Тому виникає необхідність визначення мотивів організаційної поведінки правоохоронців на етапі фахової підготовки.

Вибірку дослідження склали 205 правоохоронців, які були розподілені на три групи: 1 група – курсанти 1-го курсу факультету № 3

ХНУВС (n=75); 2 група – курсанти 2-го курсу факультету № 3 ХНУВС (n=67); 3 група – курсанти 3-го курсу факультету № 3 ХНУВС (n=63).

Для вивчення мотиваційної спрямованості правоохоронців на етапі фахової підготовки була використана методика діагностики мотиваційного профілю особистості Ш. Річі та П. Мартіна, яка дозволяє дослідити потреби курсантів, які спонукають їх до професійної діяльності і виявити індивідуальне поєднання найбільш і найменш актуальних (значущих) потреб [1, с. 183].

Аналіз даних показав, що для правоохоронців 1-го курсу навчання головними мотиваторами поведінки є: цікава робота, структурування праці і креативність. Іншими словами, першокурсники щиро відчують потребу бути затребуваними, мати професію з елементами суспільної корисності. Слід пам'ятати, що люди з мотивом структурованості праці потребують стабільних умов середовища, певних алгоритмів дій і правил роботи, якими вони можуть керуватися при виконанні професійної діяльності. Першокурсники прагнуть бути відкритими для нових ідей і мати впевненість, що вони все роблять правильно, а до вирішення проблем підходять креативно.

Для правоохоронців 2-го курсу навчання домінуючими мотиваторами організаційної поведінки виступають: прагнення виконувати корисну для суспільства і цікаву роботу, потреба формувати і підтримувати довгострокові стабільні взаємини з колегами, бажання бути самостійними, незалежними і самовдосконалюватися на шляху досягнення професіоналізму.

Узагальнення і аналіз мотиваторів організаційної поведінки правоохоронців першого і другого курсів навчання показав, що на цих етапах фахової підготовки домінуючим мотивом діяльності виступає потреба у відчутті затребуваності в цікавій, суспільно корисній праці, прагнення виконувати діяльність, наповнену сенсом і значенням, з елементами суспільної корисності. Важливо розуміти, що власники високої потреби в цікавій і корисній роботі не будуть займатися тим, що на їхню думку, нецікаво. Лише узгодженість інтересів працівника і організації дасть можливість отримати високоефективного професіонала.

Правоохоронців 3-го курсу навчання приваблює суспільне визнання їх досягнень. Вони прагнуть до самостійності і відповідальності та бажають отримувати високу заробітну плату. Слід пам'ятати, що люди з матеріальною мотивацією готові терпіти будь-яку роботу, тривалий час виконувати одні й ті ж самі завдання, працювати без вихідних і ставити роботу понад усе, але лише за умови особистої задоволеності власним заробітком.

Узагальнення і аналіз мотиваторів організаційної поведінки правоохоронців третього курсу навчання показав, що на цьому етапі

професійної підготовки курсанти відчують значну потребу в удосконаленні, зростанні і розвитку власної особистості, що може виступати як показник бажання бути самостійним і відповідальним за своє життя і діяльність. Мотивація на саморозвиток третьокурсників дозволить їм постійно підвищувати свій професійний рівень. Разом з цим, третьокурсники потребують схвалення і уваги з боку авторитетних для них людей, бажають, щоб інші бачили і цінували їх заслуги і досягнення.

Представлена методика діагностики мотиваційного профілю особистості Ш. Річі та П. Мартіна дає можливість отримати інформацію про фактори, що мотивують особистість на діяльність, кількісно оцінити їх значущість, дозволяє виявити домінуючі фактори професійної мотивації, провідних мотивів курсантів на етапі фахової підготовки, а отже, визначити основні тенденції професійної мотивації.

Таким чином, вивчення особливостей розвитку мотиваційної сфери використовується для виокремлення системи факторів, що визначають поведінку майбутніх працівників правоохоронних органів. Визначені мотиватори організаційної поведінки майбутніх правоохоронців є критерієм успішності й ефективності їх становлення як професіоналів.

Список бібліографічних посилань

1. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией : учеб. пособие для вузов. М. : Юнити-Дана, 2004. 399 с.

Отримано 04.03.2019

СЕКЦІЯ 6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

УДК [159.9:343.54](477)

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

професор кафедри соціології та психології

факультету № 6 (права та масових комунікацій)

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;*

 <https://orcid.org/0000-0003-4287-8965>;

Дмитро Миколайович БОНДЗІК,

студент факультету № 6 (права та масових комунікацій)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГАЗЛАЙТИНГ ЯК ФОРМА ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Показано, що однією з форм психологічного насильства в сім'ї є газлайтинг. Кінцевою метою газлайтинга є встановлення влади одного з членів сім'ї над іншими; визначено прийоми здійснення газлайтинга.

Соціально-політична криза в Україні, погіршення матеріального становища та розшарування населення за рівнем матеріального стану, невпевненість переважної кількості громадян у завтрашньому дні, – це фактори, що сприяють криміналізації багатьох сфер суспільного життя, зростанню напруженості у суспільстві та як наслідок – підвищенню агресивності та конфліктності у відносинах, зростанню кількості правопорушень, зокрема правопорушень, що є проявами різних видів насильства. Як свідчать статистичні дані, найбільша кількість тяжких правопорушень проти особистості відбувається в сфері сімейно-побутових відносин. Отже, проблема насильства, зокрема психологічного насильства в сім'ї, є вельми актуальною для сучасного суспільства. Однією з форм психологічного сімейного насильства є газлайтинг.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Л. Гумпловича, Е. Дюркгейма, Г. Зімеля, Р. Мертона, У. Самнера, П. Сорокіна, О. Шпенглера та ін. Проблему насильства в сім'ї розглядають у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні спеціалісти: психологи (І. Бех,

О. Захаров, О. Кочеміривська, Е. Міллер, З. Фройд, Е. Фромм), педагоги (Л. Нечепоренко, Н. Опухова, В. Радул, В. Тюріна), соціологи (А. Бесєдін, О. Бойко, Р. Коллінз, Т. Шипунова), юристи (Е. Скакунов, В. Туляков) та інші дослідники. Насильство в сфері шлюбно-сімейних відносин у контексті конфліктології розглядалося А. Анцуповим, А. Здравомисловим, А. Ніколаєвською, Л. Петровською, Т. Титаренко, А. Шипіловим та ін. Але недостатньо розробленими залишилися питання щодо видів і форм психологічного насильства в сім'ї,

Тому **метою** нашої роботи є розгляд газлайтинга як форми здійснення психологічного насильства в сім'ї.

Поведінка – це процес взаємодії особистості зі середовищем [1]. Крім того, відомо, що людина починає діяти або певним чином поводитися тільки тоді, коли у неї виникає відповідна потреба. Отже, якщо людина поводить себе у той чи інший спосіб, то це означає, що ця поведінка приносить людині якусь користь. Тому виникають такі запитання: Яку саме користь отримує людина, здійснюючи насильницьку поведінку? Які саме потреби змушують людину здійснювати насильство? Які саме потреби вдовольняє людина, здійснюючи насильство?

Як зазначає Джеймс Джилліген, насильство дає цілком реальні переваги багатьом людям, які вдаються до нього [2, с. 28].

Насильство представляє собою такий тип людських суспільних відносин (зокрема сімейних відносин), в ході якого одні індивіди чи групи людей підкоряють собі інших, узурпують їх вільну волю. Таким чином, насильство – це зовнішній вплив на людину, нав'язування волі одних людей іншим людям, тобто його можна інтерпретувати як різновид відносин панування, влади. І сімейні стосунки не є винятком.

Коли влада ґрунтується на прямому примусі, тоді вона виступає як насильство. Розгляд насильства як різновидності владних відносин дозволяє відрізнити його від інших форм примусу – патерналістського і правового. На відміну від останніх, насильство у власному розумінні слова є дія, на яку в принципі не може бути одержано згоди тих, проти кого вона спрямована.

Поведінка – це спосіб взаємодії, за допомогою якого особистість вирішує якусь проблему, тому насильницька поведінка – це теж спосіб деяких людей, в тому числі й в родині (дітей, підлітків, юнаків, дорослих, чоловіків, жінок, літніх людей) вирішувати свої проблеми, та одержувати при цьому для себе певну користь, зокрема мати над кимось владу. Одним із способів досягнення поставленої мети – мати владу, зокрема мати владу над членами сім'ї, – є психологічне насильство, формами якого є аб'юз і газлайтинг.

Аб'юз – емоційне насильство, ключова ідея якого – світ, у якому жертва повинна чітко дотримуватися правил, щоб не страждати.

Поняття «газлайтинг» було введено в оборот для визначення психологічних маніпуляцій, мета яких полягає в тому, щоб посіяти у жертві сумніви щодо об'єктивності сприймання нею дійсності, виставити індивіда «дефективним», ненормальним. Газлайтинг – це форма психологічного насилля, головне завдання якого – змусити людину сумніватися в адекватності свого сприймання оточуючої дійсності.

Газлайтинг – це форма психологічного насилля, коли аб'юзер намагається переконати жертву в тому, що вона відчуває неправильно, змушує сумніватися у своїх реакціях і відчуттях, у своїх переживаннях і спогадах.

Якщо хтось дійсно сприймає ситуацію інакше, ніж Ви, і переконує Вас у своїй версії, – це діалог, обговорення. Газлайтинг починається тоді, коли відбувається навмисне спотворення реальності, навмисне знецінення ваших почуттів, навмисний обман. Отже, основним механізмом газлайтера є заперечення істини і підміна її брехнею.

Діями газлайтера є переконування жертви в її неадекватності, знецінювання її емоцій, заперечування того що було сказано і зроблено. Газлайтинг – досить популярний елемент насильства в токсичних відносинах. При цьому знецінюються ваші потреби, ваші цінності, ваша особистість. Зробивши Вам щось погане, образивши, принизивши, знецінюючи ваші почуття, вам можуть сказати; «Ти неадекватно реагуєш», «Розслабся», «Це був просто жарт» тощо.

Жертва газлайтинга проходить через кілька основних стадій: Перша – заперечення, коли жертві здається, що стався незначний інцидент, який більше не повториться, тому жертва не надає йому серйозної уваги. Друга стадія – сумніви, коли жертва починає сумніватися у собі, у адекватності свого сприймання, але ще захищається, намагається довести свою правоту і наївно прагне переконати газлайтера. Третя стадія – прийняття, коли після тривалих переконань і навіювань жертва починає частково або повністю сумніватися у собі й вірити газлайтеру. Наслідками цього психологічного насильства можуть бути втрата самооцінки, різні розлади, депресії, підпорядкування газлайтеру тощо.

Найкращим засобом боротьби з газлайтингом – це припинити спілкування з газлайтером. Викреслити цю людину зі свого життя. Змінити сферу діяльності, оточення. Якщо це неможливо, то треба виробити свою стратегію поведінки в спілкуванні з газлайтером, а саме: намагатися якомога менше спілкуватися з агресором, розширити коло спілкування; розмову будувати за своїм сценарієм, чітко означати свою позицію і точку зору; аргументовано відстоювати свою думку і права; доти зрозуміти, що Ви твердо впевнені у своїх словах, і Вас не так просто збити з пантелику; бути стриманим, не дозволяти виводити себе на емоції, оскільки саме цього і домагається маніпулятор; підвищувати

самооцінку і впевненість у собі; звернутися до психотерапевта або в групу підтримки для жертв; мислити тверезо і критично, захищати свої інтереси.

Список бібліографічних посилань

1. Змановская Е. В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения). М. : Академия, 2003. 288 с.
2. Джилліген Д. Запобігання насильству. Київ : Сфера, 2004. 166 с.

Отримано 28.02.2019

УДК [159.922.73.07-053.5:159.942.53:316.475:316.362](075.8)

Олена Львівна ЛУЦЕНКО,

*доцент кафедри прикладної психології факультету психології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат психологічних наук, доцент;*

Діана Вячеславівна ШТРИГОЛЬ,

*доцент кафедри психіатрії, наркології, неврології
та медичної психології медичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат медичних наук, доцент;*

Наталія Геннадіївна МІХАНОВСЬКА,

*професор кафедри психіатрії, наркології, неврології
та медичної психології медичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор медичних наук, старший науковий співробітник*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА АДРЕСУ ДІТЕЙ: ПРИРОДА ПОРУШЕНЬ І СТІЙКОСТІ

Окреслені основні соматичні та психологічні наслідки впливу домашнього насильства на адресу дітей. Вказані еволюційні та психосоціальні чинники різної вразливості дітей до психологічних порушень та формування стійкості до них.

Насильство над дітьми – це глобальний феномен, якому починає приділятися все більше уваги по всьому світові. Існують міжнародні організації, які відслідковують розповсюдженість насильства над дітьми у різних країнах та просувають ініціативи щодо повсюдної законодавчої заборони його [4]. Для ефективного попередження та протидії насильству над дітьми важливо розуміти природу психологічних порушень, які виникають у дітей, тобто, які саме діти є найбільш вразливими до серйозних розладів та навіпаки, що може бути чинниками їх меншої вразливості, тобто певної стійкості дитини до негативних впливів.

Будь-який вид жорстокого поводження з дітьми веде до найрізноманітніших наслідків, але їх усіх об'єднує одне – шкода здоров'ю дитини чи небезпека для її життя. Негативними наслідками для здоров'я є: втрата чи погіршення функції будь-якого органу, розвиток захворювання, порушення фізичного або психосоціального функціонування. Фахівці ВООЗ у своїй доповіді розділили наслідки жорстокого поводження в дитинстві для здоров'я на 4 групи: фізичні наслідки; сексуальні проблеми і проблеми з репродуктивним здоров'ям; психологічні та поведінкові наслідки та інші тривалі наслідки для здоров'я [1].

С. Jenny (2011) [6] пояснює появу психічних, соматичних та поведінкових розладів у дітей механізмом порушення прихильності до батьків. А саме, присутність дітей при актах насильства між батьками або переживання насильства на власну адресу руйнує базове для розвитку дитини очікування саме від батьків захисту від болю, ушкоджень та загроз. Діти не здатні оцінити ризики таких ситуацій і захистити себе, що переповнює їх гнітючим страхом та приводить до розвитку різноманітних розладів.

Проте чому деякі діти показують менший рівень психосоціальної дисфункції внаслідок домашнього насильства, а деякі більший незалежно від його ступеню? З точки зору еволюційної теорії природний відбір привів до того, що є діти, які диференційовано вразливі до пережитого досвіду. Так, деякі діти дуже чутливі як до позитивних, так і до негативних умов раннього дитинства, показуючи найкращі і найгірші результати розвитку в залежності від рівня підтримки або стресу, який вони відчували. Водночас інші діти мало піддаються впливам раннього досвіду і розвиватимуться за типовим для виду способом в більшості різновидів умов зростання.

Корисною аналогією для пояснення цього протиріччя є порівняння відмінностей між даними типами дітей з відмінностями між кульбабами та орхідеями [2]. Кульбаби стійкі до впливу навколишнього середовища, ростуть і процвітають практично в будь-якому місці, на розчарування садівників. Кінцевий продукт кульбаби мало відрізняється від гостинності свого середовища. Орхідеї, з іншого боку, славляться своєю красою, але і своєю складною природою. Якщо вони зустрічають догляд та сприятливе середовище, вони процвітають, але як тільки вони потрапляють у несприятливі умови навколишнього середовища, то дуже швидко гинуть.

«Діти-орхідеї», як показали дослідження J. Belsky зі співавторами [2], – це діти, які народжуються з «важким темпераментом»: неспокійні, дратівливі, вразливі, з превалюванням негативних емоцій. Ці особливості мають нейробіологічну природу та полягають у підвищеній реакції активації нервової системи. Лонгітюдні дослідження показали, що батьківська поведінка (як материнська, так і нематеринська) впливала на

академічні та соціальні результати в середньому дитинстві, але цей зв'язок виявився більш вираженим для тих дітей, які оцінювалися як темпераментно важкі. Серед важких дітей негативне виховання було пов'язано з негативними наслідками, але позитивне виховання було пов'язане з позитивними наслідками. Діти зі стабільним темпераментом менше залежали від умов виховання, та у них менше розвивалися екстерналізовані (агресивність, погіршення уваги) або інтерналізовані (депресія, тривога) порушення в негативних умовах розвитку. W. T. Boyce та B. J. Ellis [3] оцінили, що більшість дітей (біля 85 %) є «жульбабами», а меншість (біля 15 %) є «корхідеями». Це пояснює суперечливі дані, що іноді дослідники не знаходять порушень психіки у дітей, які пережили або були свідками насильства.

Є і психосоціальні чинники, що сприяють стійкості дітей та підлітків проти порушень психіки в негативних умовах життя, наприклад, позитивний вплив та підтримка однолітків, дорослих або представників відповідних інституцій, які не є джерелами агресії на дитину – інших родичів, друзів, вчителів, сусідів; вплив інформаційних джерел – літератури, кіно тощо. Психологічні особливості підлітка, що можуть бути ресурсом його стійкості проти психічних та соматичних порушень, це:

- демонстрація фізичних, пізнавальних, емоційних, соціальних та моральних компетенцій;
- ведення здорового способу життя;
- підтримка турботливих відносин з сім'єю, іншими дорослими та однолітками;
- позитивне включення у життя власної спільноти;
- показ почуття впевненості у собі, надії та благополуччя;
- демонстрація витримки, коли виникають життєві стресори;
- демонстрація зростаючої відповідальності та самостійного прийняття рішень [5].

Такі сімейні проблеми, як фінансові труднощі, безробіття та зловживання наркотичними речовинами залишаються домінуючими факторами у жорстокому поводженні з дітьми в усій Східній Європі [7].

Якщо працівники правоохоронних органів будуть намагатися чинити позитивний соціальний вплив, організовувати дитині всебічну можливу підтримку, можна очікувати збільшення рівня стійкості тих дітей, які мимоволі опинилися у деструктивних сімейних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Круг Э. Г., Дальберг Л. Л., Мерси Д. А., Зви Э. Б., Лозано Р. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. М. : Весь Мир, 2003. 376 с.
2. Belsky J., Pluess M. Beyond diathesis stress: differential susceptibility to environmental influences. *Psychological Bulletin*. 2009. No. 135. Pp. 885–908.
3. Boyce W. T., Ellis B. J. Biological sensitivity to context: An evolutionary-developmental theory of the origins and functions of stress reactivity. *Development and Psychopathology*. 2005. No. 17. Pp. 271–301.

4. Global Progress // Global Initiative to End All Corporal Punishment to Children : сайт. URL: <https://endcorporalpunishment.org/global-progress/> (дата звернення: 11.02.2019).
5. Bright Futures : Guidelines for Health Supervision of Infants, Children, and Adolescents / eds: Hagan J. F., Shaw J. S., Duncan P. M. 3rd ed. Elk Grove Village, IL : American Academy of Pediatrics, 2008. 650 p.
6. Jenny C. Child Abuse and Neglect: Diagnosis, Treatment and Evidence – Expert Consult. Elsevier Health Sciences, 2010. 688 p.
7. Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms / Sebre S., Sprugevica I., Novotni A. et al. *Child Abuse & Neglect*. 2004. Vol. 28, Iss. 1. P. 113–127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.06.004>.

Отримано 18.02.2019

УДК 316.62(082)

Олена Павлівна МАКАРОВА,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>;

Лариса Олександрівна РАДІОНОВА,

*заступник начальника відділу ювенальної превенції
управління превентивної діяльності ГУНП в Харківській області*

ПРОБЛЕМА БУЛІНГУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто поняття «булінг», описані його ознаки та види. Розглянуто визначення понять «жертва булінгу» та «кривдник». Висвітлено види відповідальності за скоєння булінгу згідно чинного законодавства.

Булінг є новим поняття у суспільному житті, але само явище давно нам відоме. Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування [3]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII визначається: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Вчені визначають шкільний булінг як тривалий процес свідомого жорстокого ставлення з боку однієї дитини або групи дітей до іншої дитини або групи інших дітей.

Відомий дослідник булінгу Д. Ольвеус (Dan Olweus) визначає три важливих його компоненти: 1) боулінг – агресивна поведінка, що охоплює небажані, негативні дії; 2) булінг охоплює патерн поведінки (патерн (від англ. patron) прийняті в певній культурі зразки та стереотипи поведінки), що постійно повторюється; 3) булінг характеризується нерівністю влади або сили [1].

Поняття булінг поділяють на фізичний (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень тощо), економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо), психологічний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо), сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо) булінг та кібербулінг (приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі)»).

Найчастіше булінг відбувається в місцях, де контроль з боку дорослих менший або відсутній взагалі. Це можуть бути: їдальні, сходи, коридори, вбиральні, роздягальні, спортивні майданчики. Прояви цього явища більш поширені в середній школі, рідше у старшій, але в старшій школі булінг набуває більш прихованого характеру. Кривдниками можуть бути як хлопці так і дівчата. Кривдники-хлопці частіше застосовують фізичне насильство, дівчата – дражняться, поширюють чутки, ігнорують та бойкотують жертву. Сьогодні набирає обертів кібербулінг, діти реєструються в соціальних мережах, створюють сайти, де можуть вільно спілкуватися, ображаючи інших, поширювати плітки, особисті фотографії, зроблені в роздягальнях чи вбиральнях.

Жертвою булінгу найчастіше стають діти з незвичайною зовнішністю замкнуті і сором'язливі, з низькою самооцінкою, неуспішні у спілкуванні; діти, у яких немає друзів серед однолітків, фізично слабші за однолітків хлопчики; у молодших класах – неуспішні у навчанні, неохайно одягнені діти. Також, жертвою, може стати дитина, погляди якої відрізняються від загальноприйнятих у даному колективі, нові учні у класі. Дуже часто діти не розповідають про випадки цькування ні батькам ані вчителям

Ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);

– дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Відповідальність, яка визначена чинним законодавством України:

– булінг (цькування) – тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ) або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин;

– булінг (цькування), вчинений групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягне за собою накладення штрафу від 100 до 200 (НМДГ) або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин;

– булінг (цькування), вчинений малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від 50 до 100 НМДГ або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин.

– булінг (цькування), вчинений групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, вчинений малолітньою або неповнолітньою особою віком від 14 до 16 років, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від 100 до 200 НМДГ або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин;

– неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу – тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 НМДГ або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Слід пам'ятати, що важливим для дитини, яка потерпає від цькування, є любов та підтримка у родині, наявність активного соціального життя поза навчальним закладом.

Список бібліографічних посилань

1. Буллинг: детская жестокость // Центральная городская библиотека. Нижний Тагил : сайт. URL: http://www.tagilib.ru/readers/ot_20_and_starshe/meropr/bulling.php (дата звернення: 20.02.2019).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 20.02.2019).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 20.02.2019).

4. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна.*

УДК 37.091.8:364.632

Любов Сергіївна ПРОЦИК,

*науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;*

Олександра Юріївна СИДОРЕНКО,

*провісний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Проаналізовано види насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) в учнівському середовищі як прояв агресивно-асоціальної поведінки. Розглянуто фактори, що сприяють формуванню насильницької поведінки. Визначено стратегію психолого-педагогічної профілактики насильства в учнівському колективі.

З кожним роком в учнівському середовищі збільшується кількість дітей, для яких характерною є насильницька поведінка, котра відноситься до деструктивних форм взаємодії. Насилля тісно пов'язане з такою особистісною характеристикою, як агресія, прояви якої можуть призвести до руйнування не тільки здоров'я, а й стосунків в колективі, порушення суспільного порядку і навіть до переривання життя. Продуктивне вирішення проблеми усунення явищ насильства в учнівському середовищі ґрунтується на аналізі його видів та розкритті причин виникнення відхилень в поведінці. Розповсюдженою є класифікація видів насильства, що заснована на характері насильницьких дій, котра включає: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство.

Фізичне насильство – умисне нанесення однією дитиною іншій побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до порушення фізичного здоров'я.

Сексуальне насильство – протиправне посягання на статеву недоторканість дитини, а також дії сексуального характеру по відношенню до неї.

Психологічне (емоційне) насильство – це постійні або періодичні словесні образи, погрози від батьків, опікунів, учителів, вихователів, інших дітей, приниження людської гідності, безпідставні звинувачення, демонстрація ворожості, нелюбові.

Економічне насильство – позбавлення (вимагання, відбирання) їжі, одягу та іншого майна чи коштів дитини, які їй належать [1].

Як окремий вид насильства гостро постає проблема знущання в навчальних закладах або булінг (цькування). Булінг – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, що полягає у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, котрі вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Фактори, що провокують формування у дитини насильницьких рис особистості, розділяють на внутрішньосімейні та середовищні. До перших належать: неповні сім'ї; сім'ї, у яких спостерігається негативне ставлення до життя; владні та авторитарні сім'ї; сім'ї з переважанням конфліктних стосунків [3]. До других відносяться: відчуття анонімності, що виникає у дітей з великих шкіл, та відсутність вибору освітньої установи, нездоровий мікроклімат в педагогічному колективі, байдужість дорослих до проблем дітей [4].

Розглянуті причини виникнення насильницької поведінки дозволяють сформувати стратегію психолого-педагогічної профілактики насильства в учнівському середовищі. Ця стратегія має бути спрямована, по-перше, на зниження факторів ризику, що негативно впливають на розвиток дитини і провокують соціально-ризиковані види поведінки, по-друге – на посилення факторів захисту від ризиків, які знижують ступінь виникнення насильницької поведінки, сприяють формуванню компетенцій та успішній соціалізації дітей.

Профілактика насильства в учнівському середовищі має включати: навчання навичкам відмови від засобів реалізації девіантної поведінки; заходи щодо посилення особистих переконань проти застосування різних форм насильства та негативного ставлення до їх реалізації; навчання соціальним навичкам комунікабельності, впевненості у собі, самоповаги та ефективної взаємодії з оточуючими. Хотілося б зазначити, що окремі профілактичні заходи дозволяють вплинути на обмежену кількість чинників проблеми, і здебільшого вони будуть ефективні лише у комплексі з іншими заходами [5].

Психологу навчального закладу для попередження насильницької поведінки варто проводити спостереження, опитування та тестування для виявлення дітей, які мають труднощі у навчанні, поведінці, ознаки емоційних розладів. З метою визначення причин труднощів, проблем дитини та шляхів їх подолання здійснювати індивідуальне обстеження, спілкуватись з вчителями, батьками, а за потреби – із соціальними

службами. Для формування навичок міжособистісної комунікації проводити просвітницькі бесіди, тренінги, флешмоби тощо.

Важливою у первинній профілактиці є роль педагога, який може надати допомогу в своєчасному виявленні дітей, схильних до насильства. Адже часто спілкуючись із дитиною, він може побачити ознаки негативного психоемоційного стану та порадити батькам звернутися до практичного психолога, психотерапевта чи до інших спеціалістів. Така посередницька роль педагога має позитивний вплив, оскільки вона є актом уваги та співчуття, що дуже важливо для дітей.

Також важливо зазначити, що багато знущань над дітьми відбувається поза полем зору дорослих, а жертви такої поведінки не завжди хочуть повідомляти про свої проблеми. Причини можуть бути різні: сором, страх, недовіра тощо. Тому дорослі для ефективного втручання та своєчасної профілактики насильницької поведінки мають переглянути і свою міжособистісну поведінку.

Провідну роль щодо профілактики насильства в учнівському середовищі відіграють такі підрозділи Національної поліції України, як ювенальна служба. Особливо актуальним для них останнім часом стало попередження криміногенного впливу на дітей через соціальні мережі (так звані «групи смерті»). Для цього здійснюється просвітницька діяльність серед дітей, батьків, вчителів щодо безпечної поведінки дитини в мережі інтернет і технічних засобів контролю користування комп'ютером та гаджетами.

Важливою у процесі профілактики насильства в учнівському середовищі є беззаперечно роль сім'ї. Зацікавлена участь дорослих у вихованні дітей дозволить вчасно сформувати у них моральні цінності, навички міжособистісної взаємодії та соціалізації.

Таким чином, профілактикою насильства в учнівському середовищі займаються установи освіти, правоохоронні органи, соціальні служби, установи охорони здоров'я, громадські організації. Проте профілактика буде ефективною лише за умови, якщо сформувати у об'єктів профілактичного впливу (а це діти та молодь) установку на довіру та співпрацю з дорослими. Тому необхідною умовою є комплексність і координованість психолого-педагогічних профілактичних дій на всіх рівнях.

Список бібліографічних посилань

1. Запобігання та протидія насильству : метод. рек. : дод. до листа М-ва освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : закон України від 18.12.2019 № 2657-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 27.01.2019).
3. Зиновьева Н. О., Михайлова Н. Ф. Психология и психотерапия насилия. Ребенок в кризисной ситуации. СПб. : Речь, 2003. 248 с.

4. Змановская Е. В. Девиантология (психология поведения). 3-е изд., испр. и доп. М. : Академия, 2006. 288 с.

5. Робота з дітьми з ознаками ризикованої поведінки : метод. рек. / уклад.: В. П. Остапович, В. І. Барко, Н. Ю. Ярема, І. І. Пампура, В. В. Барко, І. П. Остапович ; за заг. ред. В. О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України, 2017. 62 с.

Отримано 29.01.2019

УДК 159.9:351.741

Наталія Юрївна ЯРЕМА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук;*

 <https://orcid.org/0000-0002-4637-2681>;

Ігор Іванович ПАМПУРА,

*старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення*

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-7202-1391>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З ДІТЬМИ

Зазначено, що профілактичний потенціал працівників підрозділів ювенальної превенції реалізується не повною мірою, що відображається у зростанні рівня злочинності серед дітей. На практиці індивідуально-профілактична робота з дітьми-правопорушниками здійснюється стихійно, епізодично, нерідко без урахування сучасних досягнень психолого-педагогічної науки. Підкреслено необхідність оптимізації заходів підвищення професійної кваліфікації й педагогічної майстерності працівників підрозділів, які здійснюють профілактичну роботу серед дітей.

Напруженість, нестабільність соціально-економічної ситуації, що склалась в державі, зумовлює зростання відхилень в особистісному зростанні та поведінці дітей в Україні. Серед них особливу тривогу викликають не лише прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, а й прояви цинізму, жорстокості, агресивності в дитячому середовищі. Така ситуація, безумовно, впливає на чинники, що традиційно зумовлюють злочинність неповнолітніх, зокрема негативний розвиток особистості підлітка, його криміналізацію.

Для дітей і підлітків, які схильні до кримінальної активності характерним є прагнення до отримання простих задоволень без використання вольових зусиль і праці, до заміщення відчуття порожнечі станом зміненого настрою, що викликається вживанням алкоголю, токсичних або наркотичних речовин. Нерідко неповнолітні можуть проявляти: нестійкий настрій зі схильністю до дратівливості, гнівливих реакцій, станів внутрішньої напруги в поєднанні з неадекватним, афективно-агресивним реагуванням на конфліктні ситуації; схильність до індивідуальної (і особливо групової) жорстокості; егоцентризм з відчуттям правомірності своєї асоціальної поведінки і постійним прагненням до його виправдання або звинувачення оточуючих у наслідках своїх вчинків; індиферентне або зневажливе ставлення до загальнолюдських цінностей, полегшене засвоєння навичок асоціальної поведінки і загальний соціально-правовий нігілізм; нездатність до емпатії (співчуття, співпереживання), недостатність глибини емоційних стосунків, байдужість до почуттів інших людей у поєднанні зі складнощами встановлення і підтримки емоційно насичених, стабільних стосунків тощо.

Викривлене уявлення дитини про ставлення оточуючих до неї, закріплюючись, стає своєрідною її позицією, що визначає весь подальший розвиток. Дитина знаходить виправдання своїй незадоволеності, вбачаючи причини невдач не в особистих недоліках, а в несправедливості, недоброзичливості оточуючих, несприятливих обставинах, випадкових подіях тощо. Це призводить до невідповідності між усвідомленням дитиною особистого ставлення до себе, до інших, до власної діяльності та реальним змістом і проявом цього ставлення.

Особливість роботи з дитиною, складність виховання якої детермінована порушенням особистісних ставлень, полягає в тому, що вона не бачить своїх негативних якостей і тому не сприймає вимог щодо змін у своїй поведінці. Так, якщо дитина не усвідомить своїх недоліків, у неї не виникне бажання виконувати вимоги, що спрямовані на подолання цих недоліків. Доти, доки працівнику поліції не вдасться зняти «бар'єр» порушених особистісних ставлень, виховні заходи, спрямовані на подолання негативних якостей особистості дитини, будуть безрезультатними.

Зрозумілим є той факт, що в основі попередження злочинності серед дітей повинні бути принципи, характерні для концепції попередження злочинності в цілому. Однак, поряд з цим, у попередженні злочинів, скоєних дітьми, є особливості, зумовлені відмінністю даної вікової категорії, а також специфікою самих цих злочинів, що потребують обов'язкового врахування.

Особливе місце у профілактиці дитячої злочинності відводиться підрозділам Національної поліції, які виконують основний обсяг роботи

в галузі попередження злочинів неповнолітніх та безпосередньо приймають участь в процесі виправлення і перевиховання неповнолітніх, що скоїли злочини. Працівники підрозділів ювенальної превенції займаються попередженням злочинності серед дітей як на загальному, так і на індивідуальному рівні. Ця професійна діяльність, здебільшого, реалізується за напрямками: обмеження впливу негативних соціальних факторів, пов'язаних з причинами та умовами дитячої злочинності; здійснення впливу на причини та умови, що сприяють злочинності серед дітей; здійснення безпосереднього впливу на дітей, потенційно схильних до скоєння злочинів; здійснення впливу на групи з антигромадською спрямованістю, що створюють сприятливі умови та залучають дітей до злочинної діяльності.

Попереджувальна діяльність, організована відповідно до зазначених напрямів, повинна забезпечувати всебічний профілактичний вплив на дітей, схильних до скоєння злочинів, на мікросередовище і соціальні умови, в яких вони перебувають.

Перш за все, в процесі попередження дитячої злочинності працівники підрозділів ювенальної превенції повинні спрямовувати свої зусилля на виявлення причин та умов, що сприяють злочинам, та їх нейтралізацію.

Проведення профілактичної роботи з дітьми, як правило, здійснюється у випадках: коли процеси криміналізації знаходяться в зародковому стані та коли такі процеси ще не мають місця, але існує висока можливість їх виникнення. Важливим тут є своєчасна постановка «діагнозу», виявлення наявності зазначених явищ. Це дозволяє на практиці визначити відповідні заходи профілактичного впливу, в тому числі й медичного характеру: виявити дітей з аномаліями в психіці, визначити прогноз їх подальшого формування і вжити заходів щодо нейтралізації та пом'якшення аномального розвитку.

Вияткове значення для попередження дитячої злочинності становить індивідуальна профілактика. Заходи індивідуальної профілактики повинні впливати як на саму особистість дитини-злочинця, так і на її оточення. Основними елементами системи попереджувального впливу мають бути:

- ретельне вивчення дітей, схильних до скоєння злочинів;
- визначення основних заходів, спираючись на які, на практиці можна досягти цілей попереджувальної діяльності;
- підбір ефективних методів організації, контролю та діагностики ефекту індивідуального профілактичного впливу.

Метою індивідуальної профілактики злочинів, скоєних дітьми, є виправлення та перевиховання дитини тобто зміна її криміногенної орієнтації. Звідси випливає необхідність вирішення завдання

встановлення закономірностей поведінки, що відхиляється, механізму її формування та подальшого впливу на неї.

Зазначене зумовлює необхідність оптимізації профілактичної діяльності правопорушень серед дітей через оновлення її форм і методів. Слід відзначити, що наявність окремих проблем у функціонування системи профілактики правопорушень обумовлюється сьогодні відсутністю необхідних фінансових ресурсів, динамічними процесами реформування правоохоронних органів, нестабільністю у сфері зайнятості населення нашої держави, зростанням урбанізації та міграції населення, що провокує подальший розвиток таких соціальних явищ, як бідність і безробіття, жебрацтво та дитяча бездоглядність, а також негативно впливає на ефективність реалізації заходів зі зниження рівня злочинності та правопорушень та призводить до виникнення нових форм і способів протиправної поведінки у дитячому середовищі.

Отримано 22.02.2019

УДК 159.9

Софія Володимирівна ВОРОНА,

аспірант Харківського національного університету в внутрішніх справах

ФЕНОМЕН АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Визначено поняття, психологічні та соціальні чинники агресивної поведінки. Збільшення інтенсивності проявів агресії спостерігається у підлітковому віці. Агресивна поведінка у більшості випадків характеризується деструктивними наслідками як для самого підлітка, так і для його оточення.

Проблема підтримки правопорядку в суспільстві, формування правосвідомості та нормативно-правової поведінки неповнолітніх потребує спеціальних психолого-юридичних досліджень у тій області кримінального, ювенального судочинства, що стосується питань девіантності неповнолітніх. У сучасних умовах, у зв'язку з наростанням специфічних об'єктивних соціальних і суб'єктивних обставин, спостерігається значний ріст агресивних та інших правопорушень серед неповнолітніх.

Визначення й аналіз чинників девіантної поведінки, а також шляхів профілактики, покарання, перевиховання підлітків являє собою актуальну проблему сучасної юридичної психології. У психологічних дослідженнях показано, що в групу найбільшого ризику часто потрапляють неповнолітні особи з деформованою, хитливою або незрілою психікою. Зважаючи на це, вивчення пасивно-агресивної

поведінки даного контингенту і розробка відповідних критеріїв прогнозу ресоціалізації є важливим завданням в галузі ювенального судочинства.

У психології під агресією (від лат. *aggressio* – напад) розуміють поведінку, що спричиняє фізичну або психологічну шкоду, аж до знищення об'єкта агресії. Агресія проявляється у побитті інших людей, у вербальних образах, погрозах, ворожих насмішках, жартах, а також містить непрямі форми фізичної та вербальної агресії (бойкот, ворожа міміка та жестикуляція) [1].

Т. В. Алексєєва та Н. І. Ковальчишина вважають, що агресія – це мотивована деструктивна поведінка індивіда, що суперечить заведеним правилам і нормам існування людей у соціумі, що завдає моральної, фізичної, матеріальної або психологічної шкоди іншим людям [2].

Об'єктом агресії у підлітків може бути як жива істота, так і неживий предмет. У разі неможливості прямої розрядки агресії стосовно людини (або тварини), відбувається зміщення агресії (свідомо або несвідомо) на неживий предмет (культурні, природні цінності).

Отже, факт агресивної поведінки – це завжди цілісний акт, що потребує прояву цілісності на рівні всієї людини. Виходячи з цього, природа агресивних форм поведінки міститься не в окремих психологічних утвореннях, якостях або властивостях, а в межах єдиної структурно організованої та цілісної системи людини. Людину, що демонструє стійку агресивну поведінку, повинні відрізнити специфічний набір установок та ціннісних орієнтацій, специфічна структура її самосвідомості.

Джерела агресивної поведінки треба шукати на рівні сформованості особистості людини і насамперед її самосвідомості. Щодо природи агресивності, то її джерела перебувають на рівні нейродинамічних і психодинамічних якостей, темпераменту і деяких видів акцентуацій характеру.

До них можна віднести емоційну чуттєвість та дратівливість, рівень тривожності, деякі емоції, що входять до так званого комплексу ворожості – гнів, відроза і зневага, а також емоція страху. Сукупна дія цих характеристик зумовлює готовність людини до агресивних дій [3].

Таким чином, агресивність в особистісних характеристиках підлітків формується в основному як форма протесту проти нерозуміння дорослих, через незадоволення своєю позицією у суспільстві, що проявляється і у відповідній поведінці. Разом з тим, на розвиток агресивності підлітка можуть впливати, безперечно, природні особливості його темпераменту, наприклад, сила емоцій і збудженість, що сприяють формуванню таких рис характеру, як запальність, дратівливість, невміння стримувати себе. Природно, що у стані фрустрації підліток з подібною психічною організацією шукає виходу внутрішньому напруженню, в тому числі й у бійці, лайці тощо. Крім того, агресія може бути викликана необхідністю захистити себе.

Як особистісні фактори, які зумовлюють підвищення рівня агресивності, розглядають: підвищену ворожість та подразливість, підвищену емоційну реактивність, негативну афективність, підвищений рівень тривожності та депресії, підвищений рівень тривожності та депресії, перевищену самооцінку, підвищений рівень тривожності та депресії, низький рівень розвитку інтелекту, антисоціальну спрямованість особистості, заздрісність, схильність приписувати оточуючим агресивні наміри тощо.

Серед чинників, які перешкоджають прояву агресивності, називають: можливість покарання за агресію, дружні стосунки, любов, а також такі особистісні якості як поміркованість, завбачливість, толерантність, безконфліктність, високий самоконтроль.

За даними дослідників, на процес розподілу ролей в агресивній ситуації впливають такі фактори: а) самооцінка власної поведінки в ситуаціях агресії; б) соціальне прийняття або неприйняття (ролі); в) соціальний статус. Також було виявлено, що існують гендерні відмінності у розподілі ролей в даних ситуаціях (чоловіки частіше виступають у ролі агресора, вони більше схильні до проявів агресії фізичного типу, а дівчата – до вербальної та соціальної).

Виходячи з вищевикладеного, можна сказати, що особливий вплив на прояв агресивної поведінки у підлітковому віці можуть здійснити особистісні властивості та якості.

Список бібліографічних посилань

1. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6 (164). С. 55–63.
2. Алексеева Т. В. Ковальчишина Н. І. Психологія підліткової злочинності : навч. посіб. Донецьк : Ноулідж, 2010. 335 с.
3. Реан А. А. Психология личности в трудах зарубежных психологов. СПб. : Питер, 2000. 316 с

Отримано 22.02.2019

УДК 343.137

Артур Олегович КОЛДАШОВ,

студент магістратури Інституту підготовки кадрів

для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ДИТИНИ

Зазначено особливості допиту як слідчої дії. Наведені особливості проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи відповідно діючому законодавству.

Неповнолітні є найбільш незахищеною категорією соціальних суб'єктів, які потребують особливої уваги та турботи з боку суспільства та держави в процесі реалізації ними прав та свобод. У зв'язку із цим особливого значення набувають питання забезпечення прав неповнолітніх, які стали учасниками кримінального судочинства. Процес розслідування за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка особливо складний і вимагає спеціальних знань в галузі педагогіки, дитячої психології.

Допит є одним з найпоширеніших слідчих дій в ході якого слідчий отримує цінну інформацію, що дозволяє висувати версії у справі, планувати розслідування. У водночас це дуже складна слідчі дії, а допит неповнолітнього – подвійно.

З процесуальної точки зору допит – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою збирання доказів шляхом отримання зафіксованих у словесній формі в протоколі й іншими передбаченими законом способами показань допитаної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення, або такі обставини, що мають чи можуть мати значення для кримінального провадження. З криміналістичної точки зору допит – це засіб збирання і перевірки не лише доказів, а й такої інформації, відомостей про факти й обставини, що мають орієнтуюче значення, і які слідчий чи інша уповноважена особа отримує від допитуваного шляхом проведення бесіди за допомогою вербальної та невербальної комунікації. Предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному кримінальному провадженні та встановленні істини. Під час досудового розслідування допиту підлягають підозрюваний, свідок, потерпілий, експерт щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні. Для допиту малолітньої або неповнолітньої особи встановлено окремий порядок, передбачений ч. 1 ст. 226 КПК [1].

У переважній більшості випадків допит – це складний психологічний процес спілкування слідчого, прокурора з іншими учасниками слідчої дії, що вимагає від кожного з її учасників уваги, напруження розумових здібностей, пригадування подій минулого, контролю за поведінкою співрозмовника і власною, і це викликає швидку втому. Законодавцем обмежено час безперервного допиту особи. Допит неповнолітньої особи не більше двох годин протягом робочого дня не більше години безперервно. Дитину як свідка доцільно допитувати лише тоді, коли обставини у справі не можна повно і достовірно встановити за допомогою інших доказів, що є у справі, оскільки допит у суді може викликати стрес у дитини. Внаслідок особливостей сприйняття навколишніх подій, а також пам'яті і мови дитини повідомлена нею

інформація не завжди може повною мірою відтворювати дійсні обставини. Вік, починаючи з якого неповнолітній може виступати на допиті як свідок або потерпілий, у кримінально-процесуальному законодавстві не визначено. Практиці розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3–5 років повідомляли на допиті дані, які сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Разом з тим дітей рекомендується допитувати тільки у крайніх випадках, бо допит може негативно вплинути на їх психіку.

Законом не передбачено заборони щодо проведення допиту особи одночасно кількома слідчими, прокурорами чи слідчим і прокурором, а в проведенні допиту можуть також брати участь експерт (ст. 69 КПК), спеціаліст (ст. 71 КПК), захисник (ст. 46 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК), які користуються при цьому наданими їм процесуальним законом правами [1].

Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуючий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

При виборі педагога, який притягається до участі в допиті підлітка, доцільніше запрошувати вчителів не з того класу, в якому підліток навчається. Особливий підхід до вибору педагога необхідний і у випадках допиту неповнолітніх потерпілих, постраждалих від сексуальних посягань. При відборі майбутніх учасників допиту особливо важливо враховувати специфіку психосексуального становлення дитини, притаманну його віком загострену сором'язливість, суперечливість мотивації його поведінки на допиті [2].

Слід звернути увагу, що у разі, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, а також потерпілого, суд за клопотанням самого малолітнього (неповнолітнього) чи з власної ініціативи вправі обмежити його участь у проведенні цієї процесуальної дії, усунути його від участі у судовому провадженні та залучити замість нього іншого законного представника; б) педагога чи психолога. При цьому для створення сприятливої обстановки, комфорту та захищеності запрошується той педагог, який безпосередньо знає та навчає допитуваного.

За участю психолога допит малолітнього (неповнолітнього) свідка, потерпілого проводиться в разі, якщо внаслідок вчиненого кримінального правопорушення, свідком (очевидцем) якого він був, малолітньому завдано певних моральних страждань – таких, що призвели до

тимчасового хворобливого стану (стрес, постійне перебування у стані страху тощо); в) у разі необхідності – лікаря. Лікар залучається для проведення допиту малолітнього (неповнолітнього) свідка або потерпілого, якщо за наслідками вчиненого кримінального правопорушення, свідком (потерпілим) якого він був, у останнього виникли тимчасові розлади психічної діяльності або фізичні розлади здоров'я.

До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їх обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання. Щоб неповнолітній свідок міг швидше освоїтися в новій для нього обстановці, звикнути до незнайомих людей, розмову краще починати з супроводжуючою особою, з педагогом, поступово залучаючи у процес спілкування і дитини, як би уточнюючи у нього те, що кажуть про нього. Щоб перевірити, наскільки дитина освоївся з обстановкою, можна запитати його про те, чи зрозуміло йому, де він знаходиться, навіщо її сюди привели, що може цікавити слідчого (суд).

Отже, при проведенні допиту неповнолітніх, ефективного результату можна досягти тільки у разі врахування усіх істотних особливостей та належної підготовки до відповідної слідчої дії.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.02.2019).

2. Павлюк Н. В. Процесс формирования показаний несовершеннолетних (интерпретация и использование в ходе допроса) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 2011. 245 с.

Отримано 05.02.2019

УДК 159.92

Інна Тимофіївна ЛАРІОНОВА,

*старший викладач кафедри тактичної та тактико-спеціальної підготовки
факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ШКІЛЬНОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ ЯК ЮРИДИЧНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розкрито необхідність та доцільність приведення поліції ювенальної превенції до європейських стандартів. Зазначено шлях започаткування масштабного проекту «Шкільний офіцер поліції», який покликаний вирішити проблеми ювенальної превенції й сприяти успішній соціалізації дітей та учнівської молоді.

Соціально-політичні перетворення, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність подальшого реформування Національної поліції у напрямку збільшення ролі профілактики злочинності, що передбачає гуманізацію цілей і методів поліцейської діяльності, встановлення і підтримку партнерських відносин поліції з населенням. Серед здобутків у цьому напрямку за останні роки: створення у територіальних підрозділах груп поліції діалогу (антиконфліктні групи), створення мобільних груп з реагування та запобігання насильству в сім'ї, експеримент з реформування служби дільничних офіцерів поліції на засадах community policing та ін.

У зазначеному контексті важливе місце посідає реформа поліції ювенальної превенції. Профілактика протиправної поведінки дітей та підлітків є гостро-актуальною соціальною і державною проблемою для сучасної України. Не дивлячись на зусилля державних органів, закордонних і вітчизняних громадських об'єднань, з року в рік злочинність неповнолітніх залишається приблизно на однаковому рівні (до кримінальної відповідальності у 2016 році було притягнуто 23031, у 2017–24426, у 2018–21612 дітей віком до 18 років). Враховуючи високу латентність злочинності неповнолітніх – це тільки верхівка айсберга. У загальній структурі злочинності дітей за останні роки спостерігаються певні закономірності: зростання частки злочинів, вчинених дітьми з благополучних сімей, які систематично відвідують заклади освіти, збільшення випадків вчинення злочинів у стані алкогольного і наркотичного сп'яніння, групою осіб (зокрема за участю дорослих) та організованою групою, повторних злочинів, омолодження контингенту злочинців, вчинення дітьми «дорослих» злочинів тощо. Значного суспільного розголосу набувають випадки протиправної поведінки дітей, які не досягають криміногенного рівня злочину, але мають не менш негативні наслідки, зокрема групові форми агресії (булінг, мобінг). Супутніми проблемами є подальша наркотизація і алкоголізація підлітків, байдужість і самотність підлітків внаслідок зменшення ролі безпосереднього спілкування, знецінення авторитету школи і сім'ї тощо.

З цими викликами стикається служба інспекторів ювенальної превенції, яка є спадкоємницею кримінальної міліції у справах дітей, що була мілітаризованою структурою, використовувала переважно оперативні методи роботи, була більш орієнтованою на розкриття злочинів вчинених неповнолітніми, ніж на їх профілактику. Приведення поліції ювенальної превенції до європейських стандартів передбачає домінування саме превентивної складової діяльності (профілактичної, роз'яснювальної, просвітницької), більшу інтеграцію поліцейських у дитячі освітні колективи.

Для цього Національна поліція України започаткувала масштабний проект «Шкільний офіцер поліції», покликаний не тільки вирішити

проблеми ювенальної превенції, а й сприяти успішній соціалізації дітей та учнівської молоді. Наразі він проходить в межах експерименту у декількох областях країни, проводиться спільно з МОН України та західними партнерами.

Наукового визначення і обґрунтування потребують сама професійна діяльність даної категорії поліцейських, юридико-психологічні засади функціонування служби шкільних офіцерів поліції, зокрема: процедура і критерії професійно-психологічного відбору кандидатів на посади, зміст і методи їх професійно-психологічної підготовки. Дана проблема знайшла своє вирішення ще тільки на рівні методичних рекомендацій щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями за програмою «Школа і поліція».

Питанням професійної компетентності присвячені загальні теорії компетентнісного розвитку професіоналів (Н. М. Бібік, В. О. Вавілов, І. А. Зімня, І. А. Зязюн, Є. А. Клімов, Н. В. Кузьміна, В. В. Тихомиров, Дж. Равен, О. О. Реан, В. Хутмакер, А. В. Хуторський, О. М. Цільмак та ін.). У них доведено, що в наш час заклади вищої освіти повинні забезпечити підготовку насамперед конкурентоздатних і компетентних фахівців. Але досі спеціальних наукових досліджень в галузі юридичної психології щодо юридико-психологічних аспектів професійної компетентності шкільного офіцера поліції не має, що зумовлює актуальність дослідження зазначеної проблеми.

Отримано 05.03.2019

УДК [159.9:343.541-055.2](477)

Есміра Гумметівна МАМЕДОВА,

слухач магістратури факультету № 1 (слідства)

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Розглянуто основні підходи до виникнення домашнього насильства. Проаналізовано провідні теорії соціально-психологічний підхід, соціокультурний підхід, міжособистісні теорії, циклічну теорію насильства Л. Уолкер, індивідуально-психологічний підхід.

Насильство в сім'ї є однією з найактуальніших соціальних проблем, з якою стикається більшість населення. Сімейне насильство в Україні усе ще залишається латентним явищем, яке виходить на поверхню тільки тоді, коли приховувати проблему вже неможливо. Уявлення про те, що насильство має місце тільки в соціально неблагополучних сім'ях не

відповідає дійсності: воно відбувається незалежно від класових, культурних, соціоекономічних аспектів.

Основні теорії насильства можна об'єднати в три групи:

1. Соціально-психологічний підхід наголошує на чинниках соціального навчання і ролях модельованих через досвід і засвоєних під впливом сімейного виховання.

2. Соціокультурний підхід: концентрує увагу на впливі соціальних чинників і устрою, а також сімейних відносин на управління атмосферою насильства. Основна увага в рамках соціокультурного підходу сфокусована на соціальних нормах патріархату як причині агресії проти жінок.

3. Міжособистісні теорії: розглядають в якості фактора насильства психологічні риси (агресивність, почуття провини, низька самооцінка). [1, с. 56–60]

До цієї категорії входять і теорії, що наголошують на ролі алкоголю і наркотиків як на фактор прискорювачу зловживання у відносинах. Досліджуючи причини подружнього насильства, багато авторів розглядають його в історичному контексті, тобто як пережиток минулого, коли чоловік мав закріплене не тільки традицією, але й законом право карати і дисциплінувати дружину.

В своїй праці «Жіноча психологія» К. Хорні пояснює подружнє насильство як хворобливу реакцію чоловіка на будь-яку фрустрацію, яка іде від дружини. Ця реакція породжує інстинктивне бажання базально невпевнених чоловіків принизити дружину, щоб підірвати і її почуття впевненості в собі. В свою чергу мазохістську поведінку жінок К. Хорні пояснює як таку, що закладена в соціальній ситуації і що в будь-якій культурі така поведінка проявляється, якщо у жінок: обмежується кількість дітей, яких вони можуть народити; коли жінки вважаються неповноцінними порівняно з чоловіками; економічно залежать від чоловіків; їх прояв сексуальності блокується; жінки обмежені своїми ролями, які зв'язують їх з сім'єю, релігією та добродійністю. Коли такі умови зберігаються в культурі, «природа» жінок описується як слабка, пасивна, емоційна і залежна [2, с. 96–98].

Крім того, вчені вказують на насильство чоловіків щодо жінок як на результат соціалізації, а також на проблему дисбалансу влади: сім'ї, в яких більшість рішень приймаються одним з подружжя, найчастіше стикаються з проблемою насильства. Віктимну ж поведінку жінок трактують як пов'язану з «жіночою природою», мовляв жінка своєю поведінкою «жертви» сама провокує насильство. Всі ці чинники роблять жінку уразливою для насильства в сім'ї.

В своїх дослідженнях О. М. Савчук акцентує увагу на тих психологічних змінах, що спостерігаються у більшості жінок – жертв насильства. На основі «циклічної теорії насильства» розробленої

Л. Уолкер, вона описує фази насильства та характер змін у психіці жінок: у першій фазі відбувається спроба посилення контролю за насильником з боку потенційної жертви, в другій здійснюється насильство, а третя – виявляє залежність жертви від насильника, що фактично позбавляє його від покарання і призводить до повторення циклу [3, с. 158].

О. Д Шинкаренко проводила свої дослідження в межах індивідуально-психологічного підходу, в якому піднімаються проблеми особистісних рис кривдника і жертви як факторів, що спричиняють насильницьку та віктимну поведінку, і дійшла висновку, що особистісні характеристики, самосприйняття та поведінкові стратегії побитої жінки відзначається внутрішньою конфліктністю та суперечливістю. А також, що в родині з високим рівнем образливої поведінки за жінкою закріплюється роль жертви і її стратегії поведінки, а також поведінки партнера-насильника лише закріплюють існуючу ситуацію [2, с. 125].

Серед характеристик сім'ї що мають значення для пояснення феномену насильства можна назвати наступні:

- значний об'єм часу, який людина проводить в сім'ї;
- велика частота виникнення розбіжностей, пов'язана з широким діапазоном видів діяльності;
- високу значимість різних сторін сімейної взаємодії для членів сім'ї;
- статеві і вікові відмінності членів сім'ї, що призводять до відмінності поглядів і інтересів;
- рольові очікування від поведінки членів сім'ї на основі їх вікових і статевих ознак, а не на основі інтересів і рівня компетенції;
- відносна закритість сім'ї як для соціального;
- емоційні, матеріальні і юридичні фактори, що роблять неможливим вирішення конфліктів шляхом припинення відносин;
- стрес, пов'язаний з такими етапами, як народження і виховання дітей і т. д.;
- соціокультурні норми, що припускають насильство по відношенню до членів сім'ї при тому, що за межами сім'ї воно вважається неприпустимим [2, с. 44].

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що не існує єдиної теорії, яка здатна повністю пояснити феномен домашнього насильства. Приймаючи до уваги складність людської природи, особливості соціального впливу і характер сім'ї, слід враховувати і всю різноманітність сімей, індивідуальні характеристики чоловіків та жінок і ті соціальні відхилення, які в сукупності можуть породжувати насильство.

Список бібліографічних посилань

1. Психологія статі. Курс лекцій : навч. посіб. / уклад. Л. А. Данилевич, В. А. Данилевич. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. 120 с.

2. Жінки України: сучасний статус та перспективи : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, червень 1995 р.). Київ, 1995. 384 с.

3. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: В. М. Бондаровська, Я. І. Бордіян, Л. В. Булах та ін. ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : Калита, 2014. 282 с.

Отримано 05.03.2019

УДК 159.9

Стор Сергійович РОМАНЕНКО,

*слідчий слідчого відділу Братського відділу поліції
ГУНП в Миколаївській області*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЯКА МАЄ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОЇ

Розглянуто особливості розслідування кримінальних проваджень відносно неповнолітньої особи, яка є потерпілою, та проведення з цією особою процесуальної дії, а саме допиту.

Розслідування кримінального провадження дуже складний розумовий, психологічний процес, який потребує теоретичних знань, практичних навичок та психологічної дисципліни зі сторони співробітника органу досудового розслідування. А розслідування кримінальних проваджень в яких приймає участь неповнолітня особа ускладнюється тим, що в цьому випадку потрібно дослідити умови проживання неповнолітньої особи, відношення у сім'ї, умови навчання, коло спілкування. Також не менш складним процесом є допит особи неповнолітнього потерпілого. В даних випадках психологічний стан вище зазначених осіб не стабільний і кожне питання повинно бути продуманим аби не травмувати особу і дана особа не замкнулась у собі.

Насамперед потрібно розглянути питання, що у кримінальному процесі розуміється під поняттям «неповнолітній» та «малолітній». Трактуювання даних понять можна знайти в кримінальному процесуальному кодексі у статті 3 «Визначення основних термінів кодексу» (а саме у пунктах 11 та 12).

Малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1, с. 7].

Процесуальний статус неповнолітнього у кримінальному провадженні може мати 3 форми: потерпілий, свідок або підозрюваний.

Взагалі, допит неповнолітнього потерпілого – це процесуальна дія, яка проводиться слідчим органу досудового розслідування, у відповідності до вимог чинного законодавства та відомості щодо проведення якої вносяться до протоколу відповідної слідчої дії та закріплюються підписами учасників процесуальної дії.

Розпочнемо розгляд особи неповнолітнього в якості потерпілого. Допит даної особи має ряд специфічних ознак. По-перше, допит даної особи повинен проводитися за участю її законного представника, педагога або психолога, а за необхідністю має право бути залученим лікар. Законний представник залучається в кримінальному провадженні на підставі постанови, яка складається слідчим органу досудового розслідування, який розслідує дане кримінальне провадження. По-друге, допит неповнолітньої особи, згідно ст. 226 КПК України, не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. По-третє, допит особи в якості потерпілої є складним психологічно, як для самої потерпілої, так і для представника органу досудового розслідування, в зв'язку з тим, що показання потрібно отримати в найкоротші строки, поки особа пам'ятає дану подію повністю, можна відобразити в протоколі допиту кожную деталь, яка має значення для кримінального провадження, але кожна згадка та питання про події є болючою для потерпілої, тому необхідно створити всі умови і спочатку дати зрозуміти особі, що більше її ніхто не скривдить і більше їй боятися нічого, в зв'язку з чим, вона може розповісти все, що з нею трапилось і може бути впевнена, що кривдники будуть покарані за свої злочинні діяння. Також для окремої процесуальної дії, а в даному випадку, для допиту неповнолітньої особи потерпілої, ми можемо залучити, для допомоги, в якості спеціаліста, психолога або представника ювенальної превенції, які можуть допомогти вийти на контакт з потерпілою особою. Дане залучення здійснюється у відповідності до ст. 71 КПК України. Але також слідчий може здійснити не процесуальну взаємодію з психологом чи співробітником ювенальної превенції, а саме, отримати консультацію від даних осіб під час підготовки до проведення допиту з неповнолітнім потерпілим, з чого краще розпочати розмову, де було б краще провести допит потерпілого (в кабінеті чи в домашній обстановці), також спільно скласти перелік питань, які можна поставити потерпілій особі, які допоможуть відтворити картину подій та не сильно травмують потерпілу особу. Особливо обережним потрібно бути у випадку, коли правопорушення скоєне по відношенню до неповнолітнього, супроводжувалось фізичним або сексуальним насиллям. На мою думку, в даному випадку слідчий повинен спільно з психологами скласти план проведення допиту, а також в подальшому залучити до проведення даного допиту, а також в першу чергу перед постановкою запитань, дати

можливість поспілкуватися законному представнику та потерпілій особі з психологом, аби налаштувати даних осіб до проведення процесуальних дій. Також доцільним, при роботі з неповнолітнім потерпілим, було б використання методики «Зеленої кімнати».

«Зелена кімната» призначена для роботи з дітьми, які постраждали внаслідок злочину чи стали свідками сексуального насильства, експлуатації, чи іншого злочину [2, с. 21].

Основна мета проведення опитування в такій кімнаті – запобігання повторній травматизації психіки дитини в ході слідчих та процесуальних дій за допомогою спеціальних методик та створення психологічно комфортної атмосфери, а також технічного оснащення, що дозволяє коректно вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати його для ведення слідства без здійснення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей. «Зелена кімната» допомагає дітям відчувати домашню атмосферу, сприяє довірливому спілкуванню з дорослими. Система роботи в «зелених кімнатах» враховує вікові та психологічні особливості як тих дітей, котрі перебувають у конфлікті (скоїли правопорушення або злочини), так і тих, що є в контакт із законом (стали жертвами або свідками злочину чи правопорушення). Для цих дітей необхідні особливі, порівняно із дорослими, юридичні процедури, соціальний супровід, психологічна допомога та реабілітаційні послуги [2, с. 22].

Отже, проведення допиту неповнолітнього потерпілого – один з найскладніших видів процесуальних дій, який потребує ретельної психологічної підготовки, планування та подальшої правильної реалізації, тому що це є першим «знайомством» з потерпілою особою, яке вирішить, чи будуть в вас довірливі відносини і вона розповість про події, які відбулися з нею, або вона не буде почувати себе комфортно і захищеною, що призведе до ускладнень розслідування кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс. Харків : Право, 2018.
2. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство : метод. посіб. / авт.-упоряд. Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ : ФОП КЛИМЕНКО, 2015. с. 114.

Отримано 28.02.2019

УДК 159.9

Юлія Миколаївна ГОРЕЛКОВА,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Розглянуто поняття та види домашнього насильства, поняття жертви та кривдника. Розглянуті види покарань щодо домашнього насильства, згідно чинного законодавства.

На почасту 2018 року почав діяти Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому деталізовані види домашнього насильства на фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Згідно чинного законодавства домашнє насильство – це дії або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. [2]. До прийняття зазначеного закону, під домашнім насиллям розуміли інциденти та непорозуміння у подружжя. На даний час, законотворець розширив коло осіб: колишній чоловік/дружина, громадянський шлюб (спільне проживання без реєстрації). Також законодавець розширив коло осіб, яких визнають кривдниками: прийомні батьки, особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині, рідні брати, сестри, опікуни й інші родичі – дядько, тітка, племінники, двоюрідні брати, сестри, двоюрідні дідусі та бабусі [2].

Частіше ми чуємо визначення фактів фізичного та сексуального насильства, тож розглянемо психологічне та економічне насильство та як його тлумачить законотворець.

Економічне насильство – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Психологічне насильство – це словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у

постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [2]. Такі види насильства доводяться через свідків до яких належать сусіди та родичі, а також виклики поліції.

Постраждалими визнаються особи, незалежно від того, чи проживають вони спільно зі своїми кривдниками, чи ні (наречені, подружжя, колишнє подружжя, мати, батько, діти, їх батьки, брати, сестри, нерідні батьки, опікуни, піклувальники, їхні діти, прийомні діти, діти-вихованці, інші родичі до двоюрідного ступеню зв'язку, особи, які спільно проживали або проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі, їх діти та батьки) та особи, які проживають разом (будь-які інші родичі, люди, які пов'язані спільним побутом, мають спільні права та обов'язки). Постраждалою дитиною визнається не лише та, яка зазнала домашнього насильства, а й свідок (очевидець) такого насильства. Якщо діти були присутні вдома. при сценах фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства то вони вважаються жертвою насильства. У разі вчинення будь-якого виду домашнього насильства постраждалі мають право звернутися із відповідною заявою (повідомленням) як до органів поліції за місцем свого проживання (перебування), так і до виконавчих комітетів сільських і селищних рад, органів опіки та піклування, навчальних закладів (якщо постраждалі – діти), установ охорони здоров'я. Аби отримати захист, достатньо звернутися до будь-якого з цих органів [1].

Раніше за домашнє насильство, покарання було виключно адміністративна відповідальність. На даний час почала діяти кримінальна відповідальність. За кожен з видів насильства передбачена різна відповідальність: громадські роботи на строк від 150 до 240 годин, арешт на термін до шести місяців, обмеження волі на термін до п'яти років або позбавлення волі на термін до двох років.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є необхідним для сучасного суспільства. Та мусимо зазначити, що даний документ має певні прогалини, однією з яких є питання місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі.

Список бібліографічних посилань

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 28.02.2019).
2. Новий закон проти домашнього насильства: добре, але можна краще // ТСН : сайт. URL: <https://tsn.ua/blogi/themes/law/noviy-zakon-proti-domashnogo-nasillya-dobre-ale-mozhna-krasche-1102150.html> (дата звернення: 28.02.2019).

Отримано 05.03.2019

УДК 159.922.7

Дарина Олександрівна ШУТКО,

*курсант факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ДОПИТУВАНИМИ

Присвячено проблемі встановлення психологічного контакту слідчого з неповнолітнім в процесі допиту. Наведені основні вимоги щодо «Опитування дитини», передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Україною взято на себе зобов'язання по виконанню міжнародно-правових актів, що стосуються захисту прав неповнолітніх та попередження правопорушень серед зазначеної категорії осіб (Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.), положення Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН (1989 р.), Керівні принципи ООН запобігання злочинності серед неповнолітніх («Ер-Рядські керівні принципи», 1990 р.), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.)).

Допит неповнолітніх має певну специфіку, обумовлену особливостями формування дитячої психіки. Підготовка і проведення допиту неповнолітніх зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Знання цих особливостей має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, оцінки його свідчень. Складність його визначається тим, що вибір найдоцільніших прийомів встановлення контакту, часу проведення допиту найчастіше залежить від особи допитуваного, його психічного стану. Підготовка до допиту включає продумування формулювання запитань і черговості, в якій вони будуть поставлені. Вони повинні бути простими, доступними для розуміння.

Важливим питанням підготовки до допиту неповнолітнього є обрання місця та обстановки допиту (вдома, у школі, кабінеті слідчого, «Зеленій кімнаті» тощо), які повинні імпонувати допитуваному, створювати необхідну психологічну настроєність і можливість провести його найефективніше. Місце і обстановка допиту також має сприяти встановленню психологічного контакту і одержанню необхідної інформації.

У процесі допиту неповнолітнього слідчому необхідно встановити з ним психологічний контакт. Для цього рекомендується провести бесіди на загальні теми (спорт, навчання, ігри, нові фільми, книжки та ін.), продемонструвати знання його потреб та інтересів. При допиті неповнолітнього слідчий має триматися спокійно, доброзичливо, але й

достатньо твердо. Така манера поведінки сприяє встановленню потрібного контакту з підлітком, налаштовує його на відверту розмову.

Слідчий не повинен ставити запитання, що мають елементи навіювання (навідні запитання). Дуже обережно слід застосовувати оголошення показань інших осіб. Постановка навідних запитань нерідко є причиною виникнення добросовісних помилок у показаннях. Неправдиві ж показання неповнолітнього можуть бути наслідком помилкового розуміння «геройства», «товариськості».

Специфічними тактичними прийомами, що можуть застосовуватися при допитах неповнолітніх, є: роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань; демонстрація поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби, інтереси; роз'яснення сутності та значення пред'явлених і оголошених матеріалів; роз'яснення неправильно зайнятої позиції.

Застосування ігрових ситуацій під час допиту сприятиме нейтралізації психологічної напруженості у неповнолітніх молодшого віку. Ігрові моменти можна використовувати навіть до неповнолітніх 10–11 років. Зокрема, з неповнолітніми 3–5-річного віку за допомогою ляльки можна вести бесіду, а допитуваному 6–11-річного віку запропонувати гру у сищиків (поліцейських), коли неповнолітній, беручи на себе певну роль, допомагає розслідувати злочин. Неповнолітній має відчувати, що опинився у ролі помічника і до нього ставляться серйозно.

Дуже важливо на початковій стадії допиту сформувати у допитуваного інтерес до майбутньої розмови, бажання говорити. При цьому можна пояснити дитині, що від нього чекають допомоги і вона вкрай необхідна.

При проведенні даної процесуальної дії слідчий зобов'язаний дотримуватись вимог щодо «Опитування дитини», передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [1]. Серед них:

- проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
- проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
- проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
- проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;

Допит неповнолітніх починається з їх вільної розповіді. Але перед цим потрібно обов'язково з'ясувати, з ким і про що говорив допитуваний з приводу події, про яку йде мова; як відреагували дорослі особи, яким

він вперше розповів про те, що трапилося. Також необхідно обережно дізнатися, чи не отримував допитуваний поради і рекомендацій щодо певної лінії поведінки на допиті, не вимагав хто-небудь дати неправдиві свідчення.

Вільна розповідь неповнолітнього зазвичай фрагментарна і недостатньо конкретна. Неповнолітнього не можна квапити, обривати, розповідати за нього. Однак здебільшого неповнолітні потребують детального тлумачення того, що потрібно розповісти, які обставини цікавлять слідчого. Тому слід після вільної розповіді потерпілої задати запитання, які жодним чином не стосуються події злочину (наприклад, звідки він щойно прийшов, що робив, коли отримав повістку тощо).

Таким чином можна виявити той елемент показань, на котрий доцільно звернути особливу увагу. Саме на ньому слід згодом зупинитися детальніше, поставити уточнюючі запитання, які важливо правильно сформулювати, та визначити послідовність оголошення з метою встановлення всіх обставин події злочину.

Орієнтування в послідовності явищ минулого у неповнолітніх також має свої особливості: точність тимчасової локалізації залежить від точності відтворення змісту минулих подій; правильне орієнтування в послідовності минулих подій залежить значною мірою від зв'язку локалізованого моменту з попереднім і наступним моментом; відтворення послідовності минулого залежить від яскравості, жвавості, емоційності уявлень, що відображають момент та пов'язані з ним уявлення.

Також важливо відзначити, що при допиті неповнолітніх свідків (потерпілих особливо) питання, що торкаються сформованого у них емоційного комплексу, слід чергувати з нейтральними або такими питаннями, що викликають у них позитивні емоції, проявляючи при цьому особливий такт і увагу по відношенню до допитуваного. Про це слід пам'ятати, перш за все, при допиті дітей, які зазнали різного роду сексуальним посяганням або спостерігали протиправні, насильницького характеру дії своїх батьків.

Слід зауважити, що створення комфортних умов для неповнолітньої або малолітньої особи під час її допиту є необхідним елементом не лише суто тактичного, а й морально-етичного характеру. Адже тільки вдало обрані слідчим тактичні прийоми проведення допиту неповнолітніх або малолітніх осіб сприятимуть стимулюванню надання ними правдивих свідчень щодо відомих їм фактів.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенция Совета Европы о защите детей от эксплуатации и надругательств сексуального характера // Совет Европы : офиц. сайт. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/201> (дата звернення: 26.02.2019).

Отримано 28.02.2019

Наукове видання

**Психологічні та педагогічні проблеми
професійної освіти та патріотичного
виховання персоналу системи
МВС України**

Тези доповідей Всеукраїнської науково-
практичної конференції
(Харків, 5 квітня 2019 р.)

Відповідальні за випуск: *О. І. Федоренко, С. В. Харченко,
П. О. Білоус, Н. О. Волошина*

Коригування списку бібліографічних посилань:
С. С. Тарасова, П. О. Білоус

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*
Дизайн обкладинки: *І. Є. Єсіна*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 18,2. Обл.-вид. арк. 18,38.
Тираж 50 пр. Зам. № 2019-6.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.